ANKARA ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ YAYINLARI No : 227

YAZAN :

Dr. Curt ALINGE

MOĞOL KANUNLARI

TÜRKÇEYE ÇEVİREN :

Prof. Dr. Coşkun ÜÇOK

SEVİNÇ MATBAASI

1967

ÖNSÖZ

Ortaasyalı göçebe bir milletin hukuku olmak bakımından Moğol hukukunun eski Türk hukuku ile müşterek birçok noktaları olduğu muhakkaktır. Ayrıca Cengiz'in kurmuş olduğu büyük imparatorluğun sınırları içinde birçok Türk boyları ve devletleri de kalmış olduğundan bu hukuk bundan sonraki Türk hukukuna doğrudan doğruya tesir de etmiştir. Bundan ötürü bu hukukun temelini teşkil eden kanunlardan şimdiye kadar ele geçenleri Dr. Curt Alinge'nin içinde sistematik bir şekilde toplamış ve incelemiş olduğu ve Leipzig'de 1934 yılında yayınlanmış bulunan «Mongolische Gesetze, Darstellung des geschriebenen mongolischen Rechts» adlı eserini türkçeye çevirmekle Türk hukuk tarihi araştırmaları yolunda faydalı bir iş yaptığımız kanaatinde bulunuyoruz.

C. Üçok

İÇİNDEKİLER

III. B Ö L Ü M

KANUNLARIN MUHTEVASI

(s. 47 - 142)

E K L E R

MOGOL KANUNLARI

GİRİŞ

Her milletin hukuk tarihi o milletin genel tarihinin bir parçası olduğuna göre, bir kuyruklu yıldız gibi yükselen ve gene böyle birden bire inkıraza uğrayan Moğolların, insanlık tarihi bakımından arzettiği ehemmiyet ve Moğolların bir zamanlarki kudretlerinin doğu Avrupa'da ve Asya'nın büyük kısımlarında bırakmış olduğu derin izler ortada dururken bu milletin hukukunun gelişmesi üzerine bir incelemede bulunmanın yerinde olduğunu haklı göstermeğe ihtiyaç olmasa gerekir. Ancak, her kim, Roma veya Alman hukuk tarihi biçiminde, Moğollar'da yürürlükde bulunmuş olan hukukun etraflı ve sistematik bir tasvirini yapmaya yeltenirse kendisini hemen çözülmez bir meselenin karşısında bulur. Konu belli bir zamanla veya Moğol boylarının bir kısmı ile sınırlandırılsa bile bunda bir değişiklik olmaz. Çünkü birçok Moğol olmıyan doğu ve batı kaynaklarından, Moğollar'ın dışarıya yaptıkları yakıp yıkıcı seferleri, iç kavgaları, silahları, ordu teşkilâtı, savaş taktiği ve hatta yaşayış âdetlerinin birçokları hakkında elde edebildiğimiz bilgiler ne kadar etraflı ise, Çin Seddi ile Baykal gölü arasında yürürlükte bulunmuş olan hukuk hakkında yabancı ağızlardan işitebildiğimiz şeyler de o kadar azdır. Zamanı savaş ve av dolu olan bu göçebe millette de yazı yazmak pek makbul bir meşgale değildi. Ancak 13. ncü Yüzyılda kendilerine has bir yazı edindiklerinden, Moğollar en fakir edebiyatlar arasında sayılan bir edebiyat meydana getirdiler; bunun da büyük bir kısmı kayboldu. Hukuk kaideleri ise, ancak hâl ve vaziyetin ve herşeyden önce zamanın baskısı altında ve yalnız bir kanun koyucu yeni bir hukuk yarattığından veya yazılı olmıyan örf ve âdet hukukunu, yazılı hukuk hâline getirilir değerde bulduğu zaman yazıyla tespit edildiler. Uzun zaman aralıklarıyla bir birinden ayrılmış olup şeçitli tesirlerle meydana getirilen ve ayrıca çoğu, tam bir kanun kitabının parçaları olan ve her biri milletin ayrı bir koluna şamil bulunan bu kanunlar gö-

çebe örf ve âdet hukukunu şöyle böyle içine alan birer disiecta membra (= dağılmış duvarlar) halindedirler. Ayrıca, bir tanesi bir tarafa bırakılırsa bu kanunların yalnız parçaları elimize geçmiştir veya yazma nushalar henüz son zamanlarda budist manastırlarından zorla alındıklarından muhtevaları şimdilik tarafımızdan ancak sathî bir şekilde bilinmektedir. Moğol hukuku hakkındaki bilgimizin, bildirdiğimiz bu durumun meydana getirdiği kiyafetsizliği karşısında elimizdeki bu artıklarla uğraşmakta bir mâna var mıdır diye sorulabilir. Bu dış eksikliklere bir de - hiç olmazsa Roma ve Alman hukuku içinde yetişmiş olanlar için - bir iç eksiklik eklenmektedir: Roma hukukçularının bir çok katlı yüksek ve şaşaalı binası yanında fakir bir kulübe gibi gözükmesi gereken göçebe hukukunun iptidailiği. Ancak her ikisinin de yetiştiği toprak aynıdır: burada da orada da, kusur ve mesuliyet, mülkiyetin korunması, ölenlerin terekesinin ne olacağı düşüncelerini, suç karşılığı olarak cezayı, haleldar olan menfaatlerin önceden belli şekiller içinde ileri sürülmesini görüyoruz. Üstelik, ele geçen materiyelin çok boşluklu olmasına rağmen, bir göçebe milletdeki hukukî ihtiyaçların hususiyetlerini ve hukukun meydana getirilmesini, başka hiç bir yerde, Moğol hukukunda olduğu kadar keskin bir şekilde ortaya koymak hemen hemen mümkün değildir. Eğer hukuk ilminin vazifelerinden birisi de - çok uzaklarda ve sisler altında bile olsa - evrensel bir hukuk tarihi meydana getirmek için çalışmak ise, bu tipik bozkır hukukunun tasviri her halde böyle bir binaya küçük bir yapı taşı olmak bakımından pek de değersiz olmasa gerekir.

Moğol hukuku hakkındaki bilgilerimizin anlatılan eksikliklerinden ötürü bu bozkır milletinin hukukunu tasvir etmeğe teşebbüs edilmiyeceği tabiidir. Eldeki kaynaklar zarurî olarak gerek zaman bakımından oldukça dar sınırlar çizmekte ve metod bakımından da özel bir yol gitmeğe mecbur etmektedirler.

Yukarda da söylendiği gibi, yabancı ağızlardan bu hususta verilen çok az bilgi bir yana bırakılırsa, Moğol hukukunun kaynakları tamamiyle Moğol kanunlarına inhisar etmektedir. Bundan ötürü Moğol hukukunun tasviri mecburî olarak bu kanunların muhtevalarının tasviri olmaktadır. Bunun içindir ki bu incelemenin adı «Moğol kanunları» olmuştur.

Moğol kanunları diyince mutlak surette yalnız ve yalnız, ister Cengiz'in yasası gibi bütün Moğolistana şamil olsun, ister elimize

geçen ve ancak Moğollar'ın bir kısmı için hüküm ifade eden diğer kanunlar gibi olsun, Moğollar tarafından Moğollar için çıkarılmış olan kanunlar akla gelmelidir. Bundan ötürü Moğollara soy bakımından yakın olan Buryat ve Kalmüklerin hukuku bu incelemenin dışında bırakılmıştır.

Konumuz zaman bakımından geriye doğru sınırlandırılabilmektedir, çünkü şimdiye kadar bilinen en eski kanun adı geçen Yasa'dır ve bu hiç bir şekilde M. s. 1206 dan daha önce çıkarılmış olamaz. En son saf Moğol kanun mecmuası ise Halha - Cirom dur (18. Yüzyıl başı); çünkü Çin hakimiyetinden sonra özerk Moğolistan (1911 - 1919) hükûmeti tarafından tedvin edilen bir kanun kitabı hiç bir zaman yayınlanmadığı gibi, en son zamanlarda Sovyet hukukçuları tarafından Moğol Halk Cümhuriyeti için hazırlanmış olan kanunlar bizim anladığımız mânada Moğol hukuku değildir.

Bundan dolayı aslında incelememiz Halha - Cirom ile bitmek gerekirdi. Eğer bunu biraz aştıysak - sathî bir iki işaretle de olsa- ve Çinliler tarafından Moğolistan için çıkarılmış kanunlara (1789 ve 1815 tarihli iki mecelle) da temas ettiysek bu yalnız bu kanunların 150 - 200 yıl Moğolistan'da yürürlükte kalmış olmalarından değil, daha çok Moğollar'ın kendileri için koydukları kanunlarla yabancı Fatihlerin onlara uygun gördükleri kanunlar arasındaki tezadı göstermek içindir.

Kaynakların zaman bakımından birbirlerini kavuşturmamaları, zaman zaman yürürlükte bulunmuş olan hukukun ancak bazı kesimlerini içlerine almaları ve nihayet elimize geçenlerinin çok kere tam olmayışları bizi, sistematik bir şekilde, münferit hukuk müesseselerinin zaman içindeki gelişmelerini bir yana bırakıp, mevcut kaynaklara (Kanun mecmuaları) göre devirlere ayrılmış bir incelemeye mecbur etti. Bununla beraber, mümkün ve faydalı göründüğü nispette, gerek her kanun mecmuasının muhtevasının izahında gerek zeyilde metinlerin verilişinde (1789 tarihli Çin mecellesi istisna edilmiştir, çünkü Çin sistematiğinin hususiyetleri muhafaza edilmek istenmiştir) ve hepsinden önce 1640 tarihli ve teferruatlı mecellenin karma karışık bir yığın kaidesi düzenlenerek ve okunabilir bir hâle sokularak modern sistematiğe göre bir düzenlenme denenmiştir. Cengiz Han yasasını böyle sistematize etmek tabiatiyle hem yersiz hem de faydasızdı; bunda daha çok, bu

önemli kanunun ana prensibini bulup göstermek baş vazife olarak gözükmekteydi.

Yasa ve Eski Tsaayin - Biçik'in muhtevaları tamamiyle, diğer kanunlardan ise yalnız özel hukuk, ceza hukuku ve usûl hukuku incelenmişlerdir. Buna karşılık idare hukuku ve askerî hukuk incelenmemiştir. Üstelik, yukarda da işaret edildiği gibi, Çinliler'in Moğolistan için koydukları kanunlar yalnız kısaca gözden geçirilmişlerse bu, vazifemizi gene yukarda anlattığımız mânada «Moğol» hukuku ile sınırlandırmış olmamızdandır.

Zeyilde kanun metinlerinin türkçeleri bulunmaktadır. Yasa'nın ve Eski Tsaayin - Biçik'in ele geçen bütün parçaları, 1640 tarihli mecellenin hukuk bakımından ilgi çekici olmıyan girişinden başka tamamı, Halha - Cirom'un ise başlıklarından dikkatlice seçilmiş bir kısmı verilmiştir. Asıl konuya ait olmıyan Çin kanunlarından 1789 tarihli mecellenin muhtevası ancak konumuzla doğrudan doğruya veya hiç olmazsa dolayısıyla ilgili olduğu nispette verilmiştir.

Kanunun yabancılığından ötürü arkadan gelen bölümlerin anlaşılmasına yardım etsin diye giriş mahiyetinde olmak üzere önce bazı paragraflar yazılması yerinde gözükmüştür. Böylelikle I. nci bölümün I. nci paragrafında Moğol tarihi hakkında kısa bilgi, 2. nci paragrafında ise, Moğolistan bakımından çok önemli olan Lamaizm hakkında konumuz için gerekli bilgi verilmiştir. Bundan başka, III. ncü bölümün 3. ncü ve 5 inci kesimlerinin başında idare ve sosyal teşkilat bakımından kısa bilgi verilmiştir, bunlar tamamiyle o kanunların içinde geçen terimlerin anlaşılabilmesi içindir. Moğolistan, Moğollar, bunların yaşama tarzı vsr. hakkında bilgi verilmemiştir, zira bu hususta gerekli bilgi bilinen kitaplarda kolayca bulunabilir.

I. BÖLÜM

MOĞOLLARIN TARİH VE HUKUKU

1. Kesim

MOĞOL TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

1. §

Cengiz Han'dan Yüan sülâlesinin sonuna kadar

M. S. tam 1200 yıl, Baykal ile Çin Seddi arasındaki bölgede, avcılık ve çobanlıkla geçinen milletlerinin taze yaylaklara olan ihtiyaçlarını gidermek için çalışan Bozkır sülâleleri birbirlerini kovuşturmuş fakat bu arada Moğollar pek öyle kendilerinden bahsettirememişlerdi. Moğollar'ın yükselişi, başlangıçta yalnız, Bozkır asilzadelerinden müteşekkil küçük bir savaşçı gurubunun takip ettiği Timuçin (1) in yıllarca süren bir mücadeleden sonra bütün Mogol aşiretlerini iradesine boyun eğdirmeğe ve onları siyasî bir birlik halinde birleştirmeğe muvaffak olmasıyla başlar. Bu başarı dış ifadesini, sırf bu iş için Onon kıyısında toplanmış olan Kurultay (Bütün aşiret başkanlarının toplantısı) da ve 1206 yılında Timuçin'in «Sutu Bogdo Çingis Han» (Tanrısal Cengiz Han) ilân edilmesinde bulur. Şimdi, yeni hükümdarın dokuz uçlu bayrağı üzerine yemin edenlerin, o zamana kadar bir otoriteye boyun eğmeğe alışmış, çok kere birbirleriyle savaşan, bugün biriyle anlaşıp yarın düşman saflarında yer alan ayrıca birbirinden geniş topraklarla ayrılmış çok büyük bölgelere dağılmış bir hâlde, her türlü kontrolden uzak bir şekilde, oradan oraya göçen aşiretlerin bağımsız prensleri veya kudretli kalanların başkanları oldukları düşünülürse, sonradan büyük bir fatih olacak olan Timuçin'in bu ilk

1) 1155 yılı Şubat ayında Onon kıyısında bugün hâlâ mevcut bulunan Deligün - Boldok adlı küçük bir köyde doğmuştur. Babası, bildiğimize göre, bir klanın memleketine göre orta halli sayılan başkanı Yesugay'dır.

işi de büyük bir başarı olarak görünür. Bu ancak, bütün iç rakiplere karşı parlak başarılar elde etmesiyle ve bu başarılar sırasında onun şahsiyetindeki önderliğin keskin bir şekilde ortaya çıkmasiyle bağlanan ümitlerin sonunda mümkün olabilmiştir. Artık hepsi bu ideal bozkır kahramanı tarafından başka zaferlere ve zengin ganimetlere yöneltileceklerinden emin bulunuyorlardı. Cengiz bu ümitleri tamamiyle ve beklendiğinden daha çok gerçekleştirdi.

Hemen bir yıl sonra (1207 de) Sarı Irmak kıyısındaki Tangutlar'a karşı başlanılan seferden tam bir zafer kazanarak ve çok büyük ganimetlerle geri döndü. Kaldı ki bu, bundan sonra geleceklere küçük bir başlangıçtan başka bir şey değildi. Arkasından Kuzey Çin, Çungaristan, Doğu-Türkistan, Orta-Asya, İran, Kafkasya ve bütün Güney Rusya, kısmen Han'ın oğulları veya olağanüstü generalleri (Muhuli, Subotay, Cebe) vasıtasiyle fethedildi. Kuzey Çin'den gelen tehlikeli haberler onu geri çağırdı ve Hindistan'ın tasarlanan fethinden vazgeçmeğe mecbur ettiği 1222 yılında Cengiz Lahore'a kadar ilerlemiş bulunuyordu. 1226 da Tangutlar'a karşı bir ceza seferi tertip ettikten ve Çin'in içlerine yapılacak bir sefer için etraflı direktifler verdikten sonra bir hastalıktan ötürü, 1227 yılında birden bire öldü.

Cengiz Han eşsiz başarılarını stratejik dehasına, üstün tabyesine ve birliklerinin korkusuzluğuna olduğu kadar siyasî maharetine, devlet adamı anlayışına ve teşkilâtlanma istidadına da borçlu idi. Siyasî bakımdan keskin görüşü hakkında birçok şahadetler vardır, fakat bu hususta burada daha derin bilgi veremeyiz. O, devlet adamı olarak ancak, milletin içinde demir gibi bir disiplin ve kayıtsız bir sükûnet hüküm sürmesini sağlıyacak tedbirler alındığı takdirde dünyayı fetih yolundaki plânlarının gerçekleşebileceğini görmüştü. Bunun için de 1) drakonik kanunların yürürlüğe konulması (Yasa, bk. III. Bölüm, I. Kesim), 2) devlete tam bir askerî karakter veren ve milletle orduyu birmiş gibi gösteren ustaca bir ordu teşkilâtı kabul edilmişti. Her Moğol yurd'u ile birlikte belli bir askerî onbaşılığa mensuptu; onbaşılıklar yüzbaşılıklar, yüzbaşılıklar binbaşılıklar, binbaşılıklar da onbinbaşılıklar askeri birliklerinde birleşiyorlardı. Bütün subaylar istisnasız «Ak Kemik» (Bozkır asilzadeleri) den idiler, geriye kalanların hepsi ise «Kara Kemik» e mensuptular. (Evde kalanlar için bile bir nevi «Mecburî İş Hizmeti» koymuş olan bu hayrete değer askerî teşkilât hakkın-

da daha fazla bilgi için bk. v. Erdmann S. 446 v. öt., ve Hara-Davan, S. 63 v. öt.).

Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy resmî olarak devam eden iki yıllık matem sırasında naiplik ettikten sonra 1229 bir kurultayı toplantıya çağırdı. Bu Kurultay, müteveffanın arzusuna uyarak onun üçüncü oğlu Ugedey'in hanlığını tasdik etti. Bunun zamanında (1229-41) olduğu gibi ardgelenleri Kuyuk (1246-48) ve Munke (1251-59) zamanlarında da fetihler devam etti. Kuzey Çin ele geçirilerek orada hüküm sürmekte olan Chin sülâlesinin hakimiyetine son verildi; Cengiz'in torunlarından birisi olan Batu'nun önderliğinde Rusya fethedildi, Polonya, Macaristan, Moravya ve Şlezya tahrip edildi (9 Nisan 1241 de Liegnitz'de Sofu Heinrich'i kendisi de büyük kayıplara uğrayarak yendi) ve Batu Macaristan'dan Viyana üzerine yürüyordu ki Ugedey'in ölüm haberi (1241) üzerine bu seferi bırakmak mecburiyetinde kaldı. Orta Asya'daki hakimiyet sağlamlaştırıldı, Mezopotamya fethedildi, Bağdat tahrip edildi (1258), Halep ve Şam düştü; gene Han (Munke) ın ölümü haberi yüzünden komutan (Hülâgû) geri dönmek mecburiyetinde kalmasaydı, Kudüs'ün de Moğollara ganimet olması muhakkaktı. 1268 de Güney Çin'e karşı savaşlar başladı. Bunların sonunda bütün ülke ele geçirilerek orada hüküm sürmekte olan dejenere Sung sülâlesi çoktan beri hak ettiği şekilde imha edildi (1280). Bu arada Kubilay tahta çıkmıştı (1260). Bu, Peking'i başkent yaptı ve Çin'e ülkeyi yeniden birleştiren Yüan adlı bir sülâle verdi. Avrupa'nın yarısı ve hemen hemen bütün Asya Moğolların hakimiyetine boyun eğmişti. Bu çöküş ve dağılışın tohumlarını çoktandır içinde taşıyan muazzam bir devletti. Bir sıra olaylar bu çöküşün şaşılacak kadar kısa bir zamanda meydana gelmesine sebep oldular.

Cengiz Han ölümünden daha bir kaç yıl önce devleti dört oğlu arasında prensliklere ayırmış ve Ugedey'i ardgeleni (Büyük Han) tayin etmişti; ancak, belki de her defasında hakimiyet en iktidarlıya düşsün diye, hükümdarlığın intikali yolunda bir kanun koymamıştı. Bundan ötürü her Büyük Han'ın ölümünde ardgelenin seçilmesi mecburiyeti vardı (2). Bu seçim tabiatiyle devletin büyükle-

2) Bir çok hanların ölümünden sonraki karışıklıklar bundan ötürü iyice anlaşılmaktadır : 1227 - 1229 (Cengiz - Ugedey), 1241 - 1246 (Ugedey - Kuyuk), 1248 - 1251 (Kuyuk-Munke). Cengiz'in ölümünden sonra, onun en genç ve en istidatlı oğlu Tuluy naiplik yapmıştır; Ugedey'den sonra karısı Turakina beş yıl hüküm sürdü; Kuyuk'un ölümünden sonra ise gene onun karısı Ugul - Gamiş hüküm sürdü. Bu, Batu'nun tesiri ile seçilmiş olan Tuluy'un oğlu Munke'yi istememiş ve hana karşı hazırlanmış bir suikasdin üyesi olarak idam edilmiştir.

rinin, bilhassa hanedan ailesi üyelerinin elindeydi. Her ne kadar 1229 Kurultay'ında prensler bundan böyle bütün Büyük Hanların Yalnız Ugeday'ın ardgelenleri arasında seçmeye yemin etmiş idiyseler de, onun en yaşlı oğlu hasta Kuyuk'un seçilmesine başlarında Batu olmak üzere bir sıra kudretli prens itiraz etmişler ve buna benzer hâdiseler Kubilay'ın Kurultay'ın toplanmasından önce tahta çıkmasında olduğu gibi bundan sonraki Yüan imparatorlarının hükûmeti ellerine alışlarında da tekerrür etmişti. Büyük Hanların daha başlangıçta böyle zayıf bir duruma düşmeleri ise prenslerin durumlarını gittikçe kuvvetlendirmişti. Batu'nun Volga bozkırlarında kurmuş olduğu askerî devlet Altın Ordu gibi Kubilay'ın kardeşi Hülâgû'nun İran'da kurduğu Moğol sülâlesi de daha Kubilay'ın zamanında fiilen bağımsızlaşmışlar ve Yüan imparatoru Timur (Ch'eng-tsung) un 1307 deki ölümünden sonra Peking'e bağlılıklarını hukuken de tanımamışlardı. İmparatorluk dört parçaya bölünmüştü : Ortaasya (Buhara), Altın Ordu, (Volga'da), İran ve Çin. Buna rağmen buralarda da Moğollar her yerde hâkim unsuru teşkil ediyorlardı.

Fakat bu durum uzun zaman sürüp gidemezdi. Bozkırın savaşçıl vasıfları ve önderlerinin stratejik kabiliyetleri sayesinde başlı başına bir dünya fethetmiş olan bu süvari milleti uygun bir idare ile bu fetihleri muhafaza etmek için gereken kabiliyetlere sahip değildi. Cengiz Han'ın büyük müşaviri Yey-lüh-ch'u-ts'ai (3) bile efendisine, bir ülkenin eğer üzerinde fethedilebileceğini fakat gene oradan idare edilemiyeceğini bildirmişti. Cengiz de içinde, her biri fatih millete kültür bakımından çok üstün bir çok yabancı milletlerin bulunduğu bu büyük devletin idaresiyle kendi göçebe milletinin başa çıkamıyacağını anladığından, çok geçmeden, idareyi organize etmek ve önemli mevkîlerde müşavir olarak çalışmak üzere Uygurlar'ın ve Çinliler'in yardımına baş vurdu. Ancak hiç kimse bina yapmaya elverişli olmıyan maddelerden bir bina yapamaz. Bozkırlar'ın bu iptidaî sakinleri değişen duruma uymak istemiyorlardı. Kısmen yüksek kültür sahibi milletler üzerinde çabucak elde

3) Çin kültürü almış bir Tangut olan Yeh-lü-ch'u-ts'ai Chin sülâlesinin memurlarındandı ve Yen (Peking) in fethi sırasında 1214 de Moğollar'a tutsak düşmüştü. Heybetli dış görünüşünün ve zekâsının tesirinde kalan Cengiz onu kendisine şahsî müşavir yaptı ve mülkî idareyi teşkilâtlandırmaya memur etti. O yalnız Cengiz'e ve Ugedey'e olağanüstü hizmetlerde bulunmadı, onun hâkimane tesiriyle, Moğol seferleri sırasında, bir çok insanın hayatı da kurtuldu.

edilen zaferler, onların hâkimiyetleri altına aldıkları bu milletler ve onların hukuk ve kültürlerine karşı duydukları istihkarı sınırsız bir şekilde arttırmıştı. Bundan ötürü de bu milletlerin insafsızca sömürülmeleri ve vergi vermeleri yolunda koydukları usuller kendilerine az bile görünüyordu. Ancak fatihler hâkimiyetleri altına aldıkları milletlerin büyük kütlesi içinde kendilerinin kaybolacak kadar küçük bir azınlık teşkil ettiklerini bu milletlerin oldukça sakin geçecek uzun yıllarda zaferlerin parlaklığını ve intikamın korkunçluğunu unutacaklarını ve nihayet barışın işsizliği içinde kendilerinde de savaşçıl ruhun uyuklayacağını göz önünde tutmuşlardı. Böylece ele geçirilmiş olan ülkelerdeki Moğol hakimiyeti şaşılacak kadar kısa bir zamanda sona erdi. 1256 da Hülâgû'nun İran'da kurmuş olduğu İlhanlılar sülâlesi 1344 de yok oldu. 1242 de Kara-Hülâğû'nun Ortaasya'da (Buhara) kurmuş olduğu Çağatay hanedanı 1370 de Timurlek'in darbeleri altında yıkıldı . Altın Ordu ise 1380 de Kulikov sahasında Ruslar'a karşı büyük bir yenilgiye uğradı. Nihayet, birleşmiş Çin'de hüküm sürmüş olan son Yüan imparatoru Togan-Timur (Shun-ti) 1368 de Moğolistan'a kaçmak mecburiyetinde kalmıştı.

2. §

Mançu hakimiyetine kadar (1691) iç karışıklıklar devri

Yüan'ların Çin'den kaçmalarından sonra geçen üç yüzyıl içinde Moğol tarihi ya dış düşmanlara karşı yahut da iç kargaşalıklardan ötürü girişilen hemen hemen fasılasız savaşlardan ibarettir. Togan-Timur'un ardgelenleri durmadan kendilerini, taht üzerinde hak iddia edenlere, kudretli aşiret prenslerine ve klan başkanlarına karşı savunmak mecburiyetinde kalmışlar, en son 15. nci yüzyılın başlarında da Cengizliler'in önderliğindeki Kuzey (Doğu) Moğolları, Batı Moğollar'ından ayrılmışlardı.

Daha 14. üncü yüzyılın sonlarına doğru Batı Moğollar'dan bilhassa Çungaristan'da oturanlar ayrı bir birlik kurmuşlardı. Bu birliğe giren dört en önemli aşiretten ötürü Birlik «Derben - Oyrat» (Dörtlü - Birlik) adı altında tanınmıştı. Bu «Oyratlar» Mahmud'un önderliğinde hakimiyetlerini bütün Moğolistan'a tanıtmışlar ve Mahmud'un torunu Esen Çinliler'i bile büyük bir yenilgiye uğratarak (1449) Ming imparatoru Yingtsung'u esir etmeğe muvaffak olmuştu. Ancak Esen'in ölümünden sonra, sözde de olsa Cengizlilerin hakim oldukları Doğu Moğollar'ı gene üstünlüğü elde etmişler-

di. Dayang - Han bir kere daha bütün Moğolistan'ı birleştirmeğe muvaffak olmuş fakat ölürken (1544) ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırmıştı. Bundan sonra Moğolistan hiçbir zaman bir tek Han'ın hakimiyeti altında birleşemedi. Güney Moğolislan en yaşlı oğullara verilmiş Kuzeydeki Halla ise en küçük oğul Gerestsenze'ye düşmüştü.

Bir müddet kuzeye de hakim olup Çin'e karşı da oldukça büyük başarılar elde eden Güney - Moğol devleti (İçmoğolistan) 17. nci yüzyılın başlarında Mançu'ların baskısı karşısında geri çekilmek ve 1633'ten sonra bunlara tâbi bir devlet hâline gelmek mecburiyetinde kaldı.

Kuzey Moğolistan (Halla) da Gerestsenze, en son zamanlara kadar mevcut olup en çok sayılan prens sülâlelerinin kurucusu oldu. Ölürken ülkesini yedi oğlu arasında yedi «Hoşuna» a (küçük prenslik) ayırdı. Bunlar da sonradan buna benzer ayırmalar yaptıklarından ve bunlardan sonra gelen Hoşun prensleri de aynı prensibe sadık kaldıklarından bu prensliklerin sayısı gittikçe çoğaldı. Gerestsenze'nin oğullarının ardgelenleri adını burada anmak gerekir. Çünkü bunlara, son zamanlara kadar, Dış Moğolistan'ın üç büyük hanlığının (Aymak) - son zamanlarda idarî bölge - adları olarak kalmış bulunan unvanlar - belki de Dalai Lama tarafından - verilmiştir : Dzasaktu Han, Tuşetu Han Tsetsen Han; bu üç büyük hanın etrafında küçük hanlar gruplaşıyor ve böylece «Aymak» ı teşkil ediyorlardı.

Çok geçmeden Kuzey Moğolistan (Halha) da Mançular'la bir Modus Vivendi yapmak mecburiyetinde kaldı ve böylece, İçmoğolistan kuzeydoğudaki komşunun baskısına boyun eğdikten sonra kuzeydeki üç Aymak da biribiri ardından (1634-38 arasında) Mancu'ların hakimiyetini tanıdılar. Bu tanıma tabii tam mânasıyla sözde bir tanımaydı ve tehlikeli komşudan korunmaktan başka bir şeyi hedef tutmuyor ve ülkenin fiili bağımsızlığını ve iç durumunu haleldar etmiyordu.

Mançular'ın güneydeki komşularını sıkıştırmaya başladıkları bu sıralarda (17. nci yüzyıl başları) Çungaristan'daki Batı-Moğollar'ı arasında da esaslı değişmeler göze çarpmaktaydı. Belki enerjik aşiret prensi Batur Han'ın hâkimiyetinden kurtulmak, belki de yalnızca yeni yaylaklar aramak için bazı aşiretler topluluktan ayrılıp göç edip gittiler: Guşi Han Tibet'e gitti ve Dalai Lama'nın

hâkimiyeti ele geçirmesine yardım etti; Ho-Urluk önce Sibirya'ya oradan da Volga bozkırlarına gitti ve burada milleti Kalmuk adıyla tanındı.

Mançular'ın kudretlerinin gittikçe tehlikeli bir şekilde artması, İçmoğolistan'ın göz açıcı örneği ve aynı zamanda bitmek tükenmek bilmiyen iç kavgalar sonundaki zayıflık hissi, Halha ve Batı Moğolistan'daki Oyrat prenslerini iç bakımdan sağlamlaşma ve dışa karşı savunma yolunda enerjik adımlar atmaya mecbur etti. Yukarıda adı geçen Oyrat Prensi Batur'un teşviki ile 1640 yılında - belki de Çungaristan'da - Kuzey ve Batı Moğolistan'dan 44 Moğol aşiretinin başkanları ayrıca Kuku-Nor ve Volga Kalmuklar'ının başkanları müşavere için toplandılar. Görüşmelerin sonunda şunlara karar verildi: 1) toplantıya katılan prensler arasında bir ittifakın imzası, 2) Sonradan Tsaacın - Biçik (Yargıçlar kitabı) adı verilen bir kitapta toplanmış olup bütün müttefik prenslerin ülkelerinde yürürlüğe girecek olan bir sıra kanun normlarının yazı ile tespit edilmesi (Bk. II. Bölüm, 3. kesim ve III. ekdeki metne). Moğollar'ın diğer bütün anlaşmaları gibi bu ittifak da tabiatiyle kısa ömürlü oldu.

Doğu - Türkistan'ı fethetmiş olan enerjik Oyrat prensi Galdan bütün Moğol aşiretinin hükümdarı olmak yolunda ihtiraslı bir plan hazırlamıştı. Daha 1670'de Halha'ya ilk akınları başladı. Bu akınlar 1688'de ülkenin korkunç bir şekilde tahrip edilmesi ve 20 000 ailenin güneye giderek orada Mançu hakimiyeti altına girmeleriyle sonuç buldu. Çin kroniklerinin bildirildiğine göre ilk Moğol Hutuhtu'su Undur - Gegen, Ruslar'la Çinliler'in hangisinin himayesini istiyeceklerini bilemiyen Moğollar'a Çinlileri tavsiye etmişti. 1691'de Dolon-Nor'da konaklamış olan imparator K'ang-hsi'nin de huzuruyla ve büyük merasimlerle yeni uyrukların Çin imparatorluk birliğine girişleri kabul edildi ve bundan sonra göç edip gelmiş olan Halha Moğollar'ına İçmoğolistan'da yaylaklar gösterildi.

3. §

Çin Hakimiyetinde Moğolistan

Bundan böyle Halha Moğollar'ını korumakla vazifeli olan Mançular şimdi Oyratlarla 70 yıl sürecek olan müthiş mücadelelerine başlamış bulunuyorlardı. Galdan'ın ölümünden (1697) sonra da Oyratlar'ın başına bir sıra çok kudretli Hanlar geçmişti. Bunların

yalnız Halha'yı ve Kuku-Nor bölgesini değil hatta Tibet'i ele geçirmek yolundaki büyük plânları ile Ch'ing imparatorlarının aynı mahiyeteki plânları karşılaşmaktaydı. Mançular'la Oyratlar arasındaki mücadele nihayet 1758'de Oyrat aşiretlerinin korkunç bir şekilde imhasıyla sonuçlandı. Oldukça boşalmış olan Çungaristan'a çok geçmeden Kırgızlar ve Volga'dan geri dönen Kalmuklar gelip yerleştiler ve Mançular tarafından iyi karşılandılar. Böylelikle bütün Moğolistan (ve Çungaristan) Çin hakimiyeti altına girmiş oluyordu. Bu hâkimiyet 1911'e kadar aralıksız devam edecekti.

Bir ara İçmoğolistan'a yerleştirilmiş olan Halha Moğollar'ı bu arada yurtlarına geri gönderilmişler ve oraya yeniden yerleştirilmişlerdi. Bu ise pek öyle kolay bir iş olmamıştı, çünkü bunlar yabancı topraklarda bulundukları sıralarda göçebe aşiretler arasında önemli değişiklikler meydana gelmişti. Üstelik geri dönenler çok geçmeden gene Çungarlar'ın akınlarına maruz kaldılar. Her ne kadar yukarıda anlatıldığı üzere Galdan'ın ardgelenlerinin kesin bir şekilde yenilmeleri üzerine yeniden sükûnet temin edildiyse de, ardı arası gelmeden sürüp giden savaş kargaşalıkları ve bunlarla ilgili olarak yapılmış olan daimi sığır müsadereleri ve düzenli bir hayatın yokluğundan ötürü gittikçe artan eşkiyalık sonunda ülkenin iktisadî durumu korkunçlaşmıştı.

Buna karşılık 18. yüzyılın ortalarından Çın'den ayrılmaya kadar süren gerek içde gerek dıştaki hemen hemen devamlı barış yavaş da olsa iktisadi bir yükselmeye sebep olmuştur. Bu yükseliş ancak, sonradan bahsedeceğimiz, bambaşka mahiyetteki müdahelelerden müteessir olmuştur.

Bir zamanlar dünyanın yarısını ele geçirip buraların sakinlerine hükmeden ve dünya hâkimiyetini kaybettikten sonra yüzyıllarca bitmek tükenmek bilmez iç mücadelelerden kurtulamıyan Moğollar istiye istiye 150 yıl boyunca yabancı hakimiyetine boyun eğmişlerdir. Bu şaşılacak olay nasıl anlaşılabilir ?

İlkönce, 18. nci yüzyılın Moğollar'ı artık Cengiz Han'ın elinde öyle kudretli bir âlet hâline gelmiş olan, fetih arzusuyla dolu savaşkan süvari millet değildi. 16 ncı yüzyılda Budizma Moğolistan'a girmiş bulunuyordu. Bu giriş çok geçmeden derinliği kadar genişliği de şaşılacak kadar büyük olan tesirler gösterdi. Lamaizma'nın yozlaşmış bir şekli hâlinde gelen Budizma, şaşaalı bir ibadet ve Bodhisattva'nın, azizlerin ve şeytanların Pantheon'unu da bir-

likte getirmişti. Bunların, bozkırın çocuğumsu sakinlerine tesir etmesi pek tabiiydi. İnanma yolunda gayretli olan prenslerin de tuttukları bu yeni inanç çabucak yayıldı. Büyük servetler toplayan ve çalışmayı pek sevmiyen göçebelere gölgelerinde rahat bir hayat temin eden manastırlar kuruldu. Böylece dinî taassubun ve tenbelliğe meylin karışmasının sonucu olarak, gittikçe sayısı artan ve tarihte hiç bir rahip sınıfının fertler üzerinde haiz olmadığı bir tesire sahip bulunan ve eskinin savaşkan ordularının, dua eden Lamalar ve barışçıl çobanlardan ibaret bir millet olmasına sebep olan bir rahip sınıfı ortaya çıktı.

Mançular daha başlangıçtan bu yana Lamalar'ın iktidarından kendi gayeleri için faydalanmasını bildiler. İlk Moğol Hubilkan'ı (Reinkarnation, ruhun yeniden vücuda girmesi) bile 10 yıl (1691-1700) Peking sarayında yaşadı ve bundan böyle Mançu hanedanı gayelerine erişmek için Moğol rahiplerini kullanmayı tercih ettiler.

Buna ek olarak - «divide et impera» kaidesinin tıpa tıp uygulanması - Mançu hükûmeti mevcut Hoşunların (Küçük prenslikler) gittikçe parçalanarak küçülmelerini teşvik etti; öyleki yalnız Halha' da bunların sayısı 24'den 86'ya çıktı; tabii böylece buna paralel olarak hüküm süren prenslerin kudreti de gittikçe zayıflıyordu. Üstelik Peking'de uydurulmuş bir hierarşi, gözdelere tevcih edilen çeşit çeşit unvanlar ve bilhassa nüfuzlu Hanların imparatorluk prensesleriyle evlendirilmeleri yoluyla prensleri birbirinden ayırmaya hatta iç düşmanlıkların çıkmasına dikkat ediliyor ve ayrıca Moğolistan için hazırlanan kanunlarda ifadesini bulan birçok asilzade imtiyazlarıyla bunlar ve halk arasında derin uçurumlar açılıyordu. Böylece bir yandan Lamaizma'nın yayılmasıyla ortaya çıkan gelişme bir yandan da Peking hükûmetinin ustaca politikası sonunda, bir zamanların bu yenilmez fatih milletinin sessizce hâkimiyet altına alınması şaşılacak bir şey değildir.

Başlangıçta Çinliler'in Moğolistan'a gidip yerleşmeleri, bunun yasak olmasından veya hiç olmazsa ailelerinin birlikte götürülmesi menedilmiş bulunduğundan ötürü güçleştirilmiş iken geçen yüzyılın 80 inci yıllarına doğru, Çinliler'in oralara yerleşmeleri Mançu hükûmeti tarafından iyice teşvik edilmiştir. Bir yandan fazla nüfus için toprak aranmaktaydı, bir yandan da Rusya'nın Dış-Moğolistan'ı ilhak yolunda arzular beslemesi buna sebep olmuştu. Göçenlerin baskısı Moğollar'ı yaylaklarından öteye itmiş ve çok geçmeden Çin (Mançurya dahil) ile Moğolistan arasındaki sınır çenberi-

ne Çinliler yerleşmiş yavaş yavaş bunlar içeriye de sızmışlar ve Urga ile Kiaşta arasına, kervan yolunun boyunca, yerleşmişlerdi. Yerleşme büroları açılmış, köylüler toprakları satın almışlar ve göçebe Moğollar yavaş yavaş atalarından kalma yaylaklarının yabancı ekinciler tarafından ele geçirildiğini görmüşlerdi. Kısa bir zaman içinde Çinliler'in yerleşme politikasının sebep olduğu huzursuzluk, yıllar geçtikçe rahatsız edici tezahürler, kısmen de karıştırıcı dedikodular ve nihayet gerek Çinliler gerek Moğollar tarafından gittikçe artan bir asabiyet sonunda tehlikeli bir şekilde çoğaldı.

Çoktanberi zaten Çinli tüccarların ihtikâr mahiyetindeki faaliyetlerinin sonunda kuvvetli bir huzursuzluk meydana gelmişti. Bunlar asılzadelerin büyük bir kısmını - hatta bazan bütün bir Hoşun'u - güneydeki komşunun soğuk kanlı hesaptan başka bir şey bilmiyen sermayesinin borçlusu haline getirmişlerdi (4). Kiaç-

---

4) Ticaret daha çok Moğol memleket mahsulleri ile (Koyun yünü, deve tüyü, keçi postu, at ve sığır derisi, at kılı ve kürkler, bihassa, dağ faresi kürkü) Çin ithal mallarının değişimi şeklinde olmakta idi. (Çin mallarının başlıcaları şunlardı: kalıp halinde çay, dokumalar, tütün, şeker, un, pirinç vs.). Bu ticarette normal olarak yabancı tüccar iki yoldan kazanmaktaydı: hem ithal malının kârlı satışından hem de sonradan satılan ihraç malından. Doğuştan tüccar olan Çinliler'in bozkırın saf sakinleri karşısında bu yoldaki istidatlarını büsbütün ustaca geliştirmiş olduklarını ayrıca söylemeğe lüzum yoktur. Bundan başka değişim çoğu kere kredili bir değişimdi; zira Moğollar'ın ithal mallarına bütün yıl ihtiyaçları olduğu halde ihraç mallarını ancak belirli zamanlarda teslim edebiliyorlardı: Koyun yününü Haziran-Ağustos'ta, deve tüyünü Mayıs - Haziran'da, dağ faresinin kürkünü (ilk ve sonbaharda olmak üzere) Mart - Nisan ve Ağustos - Ekim'de. Önceden teslim edilen ithal mallarına Çinliler'in mutad faizleri olan ayda % 3 eklenmekteydi. Vâdesi gelince Moğollar çok kere bu yüksek borçları faizleri ile birlikte ödiyecek durumda olamıyorlardı. Ya Moğollar çok satın almış bulunuyorlardı ve şimdi ellerindeki malları borcu karşılamaya yetmiyordu, ya ellerinde olmıyan kötü sebeblerden dolayı yeter derecede teslim edemiyorlardı (Sığır ölümü, verimsiz av gibi), ya ihraç mallarının fiyatları düşmüş oluyordu, yahut da Çinli alıcı kalite hakkındaki yersiz isteklerde bulunma, post ve derilerin sıkı bir şekilde sınıflandırılmaları, tartarken aldatma gibi yollardan ödemeyi güçleştiriyordu. Rütbe sahibi borçlulara yeniden önemli krediler açmak bahse konu olduğu zamanlar, bunlardan kefiller istenmekteydi. Bütün bir Hoşun'un prensine kefil olduğu nadir vakıalardan sayılmazdı. Borçlanmanın ne kadar yükseldiğine bir misâl olarak, Ruslar'ın tespit ettiklerine göre (Bk. Krasny Archiv, C. 37. S. 11), 1910 yılına doğru Çinli alacaklıların bütün Hoşunlardan aşağı yukarı 12 milyon Ruble istemekte olduklarını, Tai-Ch'ing Bank'ın da yalnız prenslerde bir milyon Rubleden fazla alacağı olduğunu söyliyebiliriz. Hâlbuki esas itibariyle ticarî muameleyi aşağı yukarı 25 büyük Çin firması yapmaktaydı. Bunların birçok yerlerde şubeleri vardı, ayrıca iş mevsiminde mal satın almak

ta yakınlarındaki altın sahalarına Çinli Kuliler'in akın etmesi de iyi bir gözle görülmedi (5). Çünkü bunlardan bir kısmı sonradan oralara yerleşip kaldılar. 1908'de Çinlilerin Urga - Kalgam demir yolunu yapmayı tasarladıkları hakkında bir şayia çıktı. Bunun üzerine Urga'daki Rus başkonsolosu, durmadan hükûmetine Moğollar'ın arasında huzursuzluğun gittikçe arttığını, bunların haklarını tehlikede gördüklerini ve status quo'nun muhafazası için Peking'e müracaat ettiklerini bildirdi. Urga'daki Çin Amban (Vali) ının mahalli birçok olaylar sırasında Hutuhtu'ya karşı diplomatik olmıyan hareketleri (1910) işin çığrından çıkmasına yetti. Moğollar Rusya'ya baş vurmaya karar verdiler; çünkü Çin hükûmeti azalmıyan bir enerji ile yerleşme politikasına devam ediyor ve Moğol garnizonlarına modern talim görmüş Çinli birlikler göndermeyi tasarladığı da tespit edilmiş bulunuyordu. Moğollar'ın tarafında

---

(Dip Not : 4'ün Devamı) :

için memleketin her tarafına bir yığın ajan göndemekte idiler. Sayısı çok olan küçük Çin dükkânları bunların yanında pek öyle önemli bir yer almıyorlardı, zaten bunlar da milyonluk firmalara bağlanmış bulunuyorlardı.

Çinli tüccarın I. Cihan savaşından önce Moğolistandaki biricik râkibi Rusya idi. Bu rakibden de korkması gerekmezdi. Rusya'nın Çin'le transit olarak Hankowtee'den ve Moğolistan (Kiachta) üzerinden geçen ticareti her hâlde Nerçinsk andlaşmasına (1689) kadar geri gitmektedir. Bu ticaret Tientsin andlaşması (1858) ile Ruslar'a Çin'de ülke dışlığı tanınınca Moğolistan bakımından gelişmeğe başladı. Daha 1860 da Urga'da ilk Rus firması kuruldu; 1883 de bunların sayısı onu 1910 da ide yirmiyi bulmuştu. Ayrıca Rus ticareti batıdan (Biisk) Kobdo ve Uliasuati'a doğru nüfuz etmekte idi. Başlangıçta tabiî yalnız bu yeni ülkeye girmeğe cesaret eden ve sermayeleri ortalama 20.000 Rubleyi geçmiyen küçük tacirler gelmişlerdi. Gümrüksüz ithal imtiyazı üzerine (1881 tarihli St. Petersburg andlaşmasının 12. maddesi) Rus ticaretinin durumu kuvvetlendirilmeğe çalışıldı. Buna rağmen bu ticaret hiç bir zaman Çin ticaretine ciddî bir rakip olabilecek kadar gelişemedi. Bilhassa Çinliler ucuz İngiliz ve Amerikan dokumalarını vsr. piyasaya arzetmeğe başlayınca Ruslar için rekabetin imkânsızlığı açıkça ortaya çıktı. Her ne kadar Batı Moğolistan'ın Rusya ile ticaretinin hacmi 1891 de 1,349 milyon Ruble iken, 1908 de 3,677 milyon ruble olmuşsa da bundan Rusya'ya yapılan ihracatın payı çok büyüktü, zira bu % 566 nispetinde, Rusyadan ithalât ise % 22 nispetinde artmıştı. Demek ki Ruslar önce Moğol mahsullerinin alıcısı ve ancak çok küçük bir nispette de kendi mallarının satıcısı idiler. Rusların, Moğol ticaretinde, Çinle mukayese edilince rollerinin ne kadar küçük olduğunu, 1908 yılında bütün Moğolistan için Çin ticaret hacminin 50 milyon Ruble, Ruslar'ınkinin ise ancak 8 milyon Ruble oluşu açıkça gösterir (Bu mesele için bk. Krasny Archiv C. 37. S. 3 v. öt.).

(5) Moğolistandaki altın damarları için bk. Korotovetz S. 187. v. öt - 1928 yılında Moğol Halk Cumhuriyetinin iktisat bakanlığı artık tamamen verimsizleşmiş olan işletmelerin kapatılması hakkında kesin karar vermiştir,

idare edici kuvvetin, ruhun (spiritus rector), Lamalar'ın başı, Urga'daki Hutuhtu'nun olduğu kendiliğinden anlaşılır; çünkü müminlerin dertlerini anlattıkları en yüksek otorite o olduğu gibi kendisi de - yukarıda işaret edilmiş olduğu gibi -son zamanlarda Mançu hüküûmetinin mümessilleri ile pek de hoş izler bırakmıyan tecrübelerde bulunmuştu.

Moğollar'ın bu adımlarına Ruslar tarafından ne gibi bir tesirde bulunulduğu tespit edilememektedir. Çar hükûmetinin ajanlarının faaliyetlerinin passif bir gözetlemeye ve Moğolların «özbaşlarına» vermiş oldukları kararların Petersburg'a bildirilmesine inhisar ettiği pek de akla yakın gelmemektedir. Mançu hükûmetinin sandığı gibi, Rusya'nın Moğolistan'ı ilhak etmek istediği de pek akla yakın gelmez. Zira, idaresi ve askerî emniyeti, değeriyle mütenasip olmıyan meblağları yutacak böyle muazzam bir ülke neye yarıyacaktı? - Her ne kadar yıllar boyunca bunu teşvik eden sesler eksik olmamıştıysa da bunlara, ilgili makamlar önem vermemişlerdi. Meselâ daha 1854 de Doğu Sibirya genel valisi Muravieff (Amurski) Rusya'nın Moğolistan'ı himayesi altına almasını teklif etmişti. Ancak kendisine, Urga'daki Hutuhtu'nun iyi niyetlerini elde etmekle ve en nüfuzlu prenslerin dostluğunu aramakla yetinmesi bildirilmişti. II. Nikolay ile senli benli dost olan Buryat mucizevî tabibi ve maceraperesti Badmayeff 1890 yıllarında III. Aleksandr'a, II. Nikolay'a ve Kont Witte'ye tekrar tekrar Moğolistan'ın, Tibet'in ve Çin'in bir kısmının ilhakı yolunda fantastik bir tasarı sunmuştu. Rus - Japon savaşının ön tarihi ile tanınmış olan toprak spekülâsiyoncusu Bezabrazoff'un malî gurubu da 1903 yılında cesaretli olduğu kadar başarısız kalan bir şekilde Moğolistan'ın ilhakını istemişti. 1905 de bir mühendis tarafından sunulmuş olup Sibirya demiryolunun yükünü azaltmak için düşünülmüş bulunan ve Moğolistandan geçmesi gereken bir Uralsk - Manchuli paralel demiryolu tasarısı da Rus hükûmeti tarafından reddedilmişti. - 17.7.1907 tarihli Rus - Japon anlaşmasının 3. üncü maddesinde her ne kadar Rusya'nın Moğolistan'da ayrıca menfaatleri olduğu kabul edilmiş idiyse de, buna ek olan gizli bir notada da bununla status quo'ya dokunulamıyacağı üzerinde de ayrıca durulmuştu.

Moğolistan'daki Rus menfaatleri siyasî değil sadece iktisadî mahiyette idiler. 5 numaralı notta Rus ticaretinin Moğolistan'a girip ilerlemesi ve Çinli sermaye ile mücadelesinde kazanmış olduğu küçük başarı kısaca anlatılmıştır. On yıllar boyunca Rus ticareti-

nin öncülerini Sibirya illerinin kasabalarından (Biisk, Minosinsk, Verkhneudinks, Troitkosavsk) gelen küçük tüccarlar teşkil ettikleri halde 1910 yıllarına değin Rus sanayii ve büyük ticareti Moğol ticareti ile canlı bir şekilde ilgilenmeğe başladılar ve gittikçe artân bir nispette hükûmetin dikkatini Moğolistan'a çekmeği bildiler. Böylece 1909 da Ticaret Bakanlığında Moğol pazarının incelenmesi için ayrıca bir komisyon teşkil edildi. Aynı zamanda basın seferber edildi ve bir kısmı Moskova dokuma sanayii tarafından tertip ve techiz edilen bir çok seferler sonunda yeni ülke incelendi. Nüfuzlu tüccar muhitleri kendilerine bürokratik gözüken hükûmet politikasını şiddetle tenkit ettiler ve Moğolistan konusu o zamanların başkent ve Sibirya basınının sütunlarından eksik olmadı. Bir çokları açıktan açığa ilhak istemekteydiler, bunun yanında, Sibirya demiryolu ile Moğolistan sınırın arasında daha ucuz nakliyeyi temin edeceği sanılan Mysovaya - Kiaçta demiryolunun tasarısı da çok sık incelenmekteydi. Tertip edilmiş olan seferlerden kötü haberler gelmesi üzerine memnuniyetsizlik daha da arttı. Rus manifatura mallarının İngiliz malları karşısında gerilemek mecburiyetinde kaldıkları tespit edilmişti. Ayrıca Çinliler'in İngiliz komisyoncuları oldukları kabul edilmiş ve inşası yakın görülen Urga - Kalkan demiryolu ile Moğolistan'daki Rus ticaretinin sona ereceğine inanılmıştı.

Böylece Rus hükûmeti, ticaretin ve her şeyden önce Moskova dokuma sanayiinin menfaati icabı, Moğol meselesinde daha yüksek bir faaliyete yöneldi. Ayrıca diğer, menfaatlerine pek uygun düşen durumlar da hükûmeti böyle bir politikaya dâvet ediyordu. Ancak gene de Rus politikası bakımından Moğolistan'ın ikinci derecede önemi olan bir mesele olduğu kendiliğinden anlaşılır. «Halha'da ki iç durum bizim hayatî menfaatlerimize dokunmamaktadır. Moğolistan meselesi bizim için bir vasıta olmak bakımından önemlidir ve Çin'deki diğer siyasî vazifelerimizin hallinde kefeye konulmak icap eder» diye Rus dış işleri bakanı Peking'deki Rus elçisine telgraf göndermişti (27.7.1911) (6).

1911 Temmuzu sonlarına doğru Moğollar, rütbe sahiplerinden müteşekkil bir heyeti, Rus hükûmetinden Moğolistan'ın himayesini kabul etmesini rica etmek üzere Petersburg'a gönderdiler.

---

6) Bu husus için A. Popoff'un «Tsarskaya Rossiya i Mongoliya» adlı çok bilgi verici makalesine bakınız, Krasny Archiv, C. 37, S. 3. v. öt.

Petesburg'da uzak doğu maceralarına atılmak istenilmediğinden ve tam bu sırada üstelik Yakındoğu'da durum endişe verici bir şekilde gerilmiş bulunduğundan bu rica kabul edilmedi ama gene de İrkutsk askerî bölgesinin kurmayı vasıtasıyla Hutuhtu'ya 15 000 silah, 7,5 milyon mermi ve 15 000 kılıç gönderilmesine engel olacak bir sebep de görülmedi.

Bundan biraz sonra Çin'de patlak veren ihtilâl Moğollar'a bu Rus silâhlarını kullanmak fırsatını verdi; Çin'li memurlar kovuldular ve 18 Kasım 1911 de Dışmoğolistan'ın bağımsızlığı ilân edildi. 16 Aralık'da da Urga Hutuhtu'su «Birçokları tarafından tahta çıkarılan» adı altında Han olarak tahta çıktı. Moğolistan'ın diğer bölgelerinden, bilhassa batısından, Çinliler 1912 yılında yavaş yavaş çıkarıldılar. Ağustos 1912 de de bütün Kuzey Moğolistan Urga Hutuhtu'su (Bogdo-Gegen)nun hâkimiyeti altına girdi.

İncelememizin çerçevesi içinde Moğol tarihi hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiyi burada kesiyoruz. Moğolistan 220 yıl başlangıçta hâkimane bir politika kovuşturduktan sonra yozlaşan, hükmettiği insanların ihtiyaçlarını artık anlamıyan bir yabancı hanedanın hakimiyeti altında kalmıştı. Bir zamanlar dünyanın korktuğu hâkim bir millet iken çoktan beri tenbel çobanlar ve ahlaksız rahipler hâline gelen ve frenginin mahvetmekte bulunduğu, en şanlı atalarının kültürleri seviyesinin üstüne çıkmamış olup geniş, fakat az nüfuslu bir ülkede, Rus ejderhası ile Çin canavarı arasında yaşıyan bu insanlar kendi içlerinden gelerek değil olayların baskısı ile tehlikeli bir hediye olan özerkliği almışlardı veya Ruslar'ın yahut da Çinliler'in kurbanları olmaları mukadderdi.

Dünyadaki büyük olaylar Moğolistan'a da tesirden geri kalmadı: Özerkliğin ilânından - 5. Kasım 1921 - tam on yıl sonra yeni teşkil edilmiş olan bir Moğol cumhuriyeti Sovyet Rusya ile bir dostluk andlaşması imza etti. Bundan iki yıl sonra da Huruldan (Parlamento) Sovyet hukukçular tarafından hazırlanmış olan Moğol anayasasını tasdik etti. Yıllar geçtikçe hızlandırılan sovyetleştirme sonucu, bugün bu ülke her ne kadar hâla de jure özerkse de de facto kuzeydeki komşusunun tâbii olmuştur.

2. Kesim

MOĞOL LAMAİZMASI

Şamanist Moğolistan'a Budizma 16. ncı yüzyılda Lamaizma biçiminde, yâni budist reformatörü Tsongkhapa'nın «Sarı Bilgi'si»

hâlinde girdi. Prenslerin gayretli teşvikleri ve rahiplerin mahir propagandaları sonunda, şaşılacak kadar çabuk bir zamanda Lamaizma bütün ülkeye yayıldı: 1586 da Gerestsenze'nin torunlarından Abatay-Han, eski başkent Karakurum'un yerinde ilk manastır Erdeni-dzu'yu yaptırdı; 1635 de ilk Hobilgan (aş. bk.) Halha'da görüldü ve 17. yüzyılın ortalarına doğru yeni din bütün kuzey Moğolistan'ı kaplamış bulunuyordu.

1. §

Manastırlar

Dinin baş yurdu ve çok kere dinî yüksek rütbe sahiplerinin oturduğu yer Manastırdır. Bütün ülkeye yayılmış bulunan ve sayıları çok olan (1) manastırlar kuruluşlarına göre dört sınıfa ayrılabilirler.

1) Gegen yahut Hutuhtu manastırları, bunları Halha Moğolları, faziletleri veya mucizeleri ile temayüz etmiş bulunan Hubilganlar'ın oturup da halkın iyiliği yolunda dua etmeleri için inşa etmişlerdir;

2) Mançu sülâlesi imparatorları tarafından Çin maliyesi hesabına inşa ettirilmiş olan imparatorluk manastırları.

3) İktisadî durumun bilhassa iyi olduğu yıllarda bir Sumun (en küçük süvari birliği)un bir manastır inşa etmek için birleşmiş olan aileri (150-299) tarafından inşa edilmiş olan Sumun manastırları. Bunlar çok geçmeden, bakım için gereken vasıtaların yokluğundan Lamalar tarafından terkedildiklerinden ancak bayram günlerinde âyin için ziyaret edilirler.

4) Çok sofu prensler veya akrabaları tarafından sevab olsun diye inşa ettirilmiş olan özel manastırlar. Bunların da büyük bir kısmı, yaptıranın ölümünden sonra varisler tarafından ihmal edil-

---

1) Karamisheff (S. 397 v. öt.) dört Aymak için «Manastır ve tapınakların» sayısını aşağıdaki gibi göstermektedir:

Dzasaktuhan	377
Tuşetuhan	702
Tsetsenhan	886
Soin - Noin - Han	680
Toplam	2645

diklerinden Sumun manastırlarının düştükleri duruma düşmüşlerdir.

Bunlar içinde en önemlileri ve bizim incelememize konu teşkil edecek olanları Gegen manastırlarıdır. Bunlar yapıldıktan sonra, yapılmaya katılmış olan prenslerden her biri, kendilerine hukuken ve iktisaden bağlı ailelerden bir kaç tanesini manastırın evliyasına temlik etmekte olduklarından ve bunlar da bundan böyle Şabinar (Müfredi : Şabi) adı altında bu evliyaya hizmet ile mükellef bulunduklarından bu manastırlar ayrıca önem kazanmışlardır. Bekaları pek de emin olmıyan tahsisata bağlı bulunan imparatorluk manastırlarının aksine - Sumun manastırlarını ve özel manastırları bütün bütün bir yana bırakıyoruz - böylece Gegen manastırları Şabinar'ın çalışma kudreti sayesinde daha başlangıçta sağlam maddî bir temele dayanabiliyorlardı; manastıra bağlı 50 aile bile bir manastırın bağımsızlığını ortalama olarak temin ediyordu. Şabinar'ın tabii çoğalması ve sonradan yapılan hibeler bu değerli mülkü gittikçe genişletiyor çok geçmeden ülkenin dış hayatında en belli başlı amil oluyorlardı. Gene de her manastırın Şabinar sayısı başka başkadır; bunda en büyük amil manastır evliyasının itibarıdır: Urga'daki Cebsun - Damba - Hutuhtu'nun 20 000 den fazla Şabi ailesi yani 100 000 den fazla adamı olduğu halde başka manastırlarınki bunun ya yüzde biridir veya daha da azdır.

Manastırlar kendilerine Şabi çalışma kudreti halinde verilmiş olan servetle murabahada bulunmayı pek ustaca başarmışlardır. Şabi'lerin bir kısmı ya manastır sürülerinin çobanlarıydılar yahut da diğer ayak işleri ile uğraşmaktaydılar; diğer bir kısmı da kendi iktisadî teşekküllerini işletiyor ve servete göre kademelendirilmiş vergileri Manastırlara vermekle mükellef tutuyorlardı. Bunların kervancı olarak Çinli firmalar hesabına ihracat mallarını Kalgan'a veya Kuei-hua-ch'eng'e sevketmeleri bilhassa değerliydi. Çünkü mal nakliyatı için bahse konu olabilecek öküzlerin ve develerin büyük bir kısmı manastırların elinde bulunmaktaydı (2). Çinliler yük ve

2) Karamisheff (S. 397 v. öt.) 1918 de yapılmış olan bir sayıma dayanarak dört Aymak'daki manastırlara ait hayvanların sayısını aşağıdaki gibi göstermektedir:

	At	Deve	Sığır	Davar
Dzasaktuhan	14 345	2 131	19 084	172 716
Tuşetuhan	86 110	15 756	83 081	523 089
Tsetsenhan	47 631	6 027	39 476	466 280
Soin - Noin - Han	27 197	4 551	27 069	179 970
Toplam	175 283	28 465	168 710	1 342 055

çekim hayvanı kiraya verenler arasında, ziya, hasar veya temerrüdden dolayı sorumlulukda en çok teminatlı görünenleri tabii tercih ediyorlardı. Kervanda kervancı olarak çalışan Şabi'nin kendisinin de hayvanları bulunursa, o zaman kervancı yükletene karşı sorumluluğu kabul ettiği için manastıra nakliyatın büyüklüğüne ve kervanın gideceği uzaklığa bağlı (ve her halde manastırdan manastıra değişen) bulunan bir ücret de veriliyordu.

Manastırların önemli gelir kaynaklarından bir başkası da posta işlerinin taahhüt edilmesiydi. Bu iş için tabiidir ki büyük at sürülerinden ve Şabi'lerin hizmetinden faydalanılıyordu. Hoşunlar tarafından her posta istasyonu için manastırlara ödenen ücret ortalama olarak yılda 400 gümüş Tael'i bulmaktaydı (1939 rayici ile 400 lira) bu arada unutmamak gerekir ki, boş kalan bozkır atlarının yem masrafları da yoktu.

Hacıların ve diğer müminlerin ihtiyaçlarını temin için manastırların dolaylarında tesis edilmiş olan çok sayıda çinli dükkânları da bu manastırlara, yüksekliği yerine göre değişen bir vergi -ortalama olarak dükkân başına yılda 20 Tael - ödemekte idiler.

Böylece manastırlar önemli miktarlarda nakit toptamaya muvaffak olmuşlar ve bunun bir sonucu olarak borç para vermeğe de başlamışlardı. Genel olarak Hoşunlar borç alıyorlar ve yılda % 36 ya kadar varan faiz ödüyorlardı. Manastırların arta kalan nakitleri ekseriya küçük, az gelirli diğer manastırların bakımında veya baş manastır tarafından idare edilen yeni manastırların inşasında kullanılıyordu. Böylece Urga Hutuhtu'sunun Urga'dan başka tam dokuz manastırı vardı.

2. §
Rahipler

Böylece Lamaizma'nın, manastırların zenginliği ve bu manastırların halkın büyük bir kısmını ve hatta bütün idarî bölgeleri hiz-

Gene 1918 sayımına dayanarak aynı müellifin bu dört Aymak'da bulunan bütün hayvanlar hakkında verdiği rakamları yukarıdakilerle karşılaştırmak faydalıdır:

		At	Deve	Sığır	Davar
Dzasaktuhan	....	93 942	17 669	96 795	904 435
Tuşetuhan	....	186 605	52 751	143 647	881 370
Tsetsenhan	....	125 704	17 548	122 576	662 627
Soin - Noin - Han	....	259 127	51 420	295 858	1 675 159
Toplam	....	**665 378**	**139 388**	**618 876**	**4 124 091**

met mükellefiyeti (Şabi'ler) ve borç köleliği ile kendisine bağlanması sonucunda, bütün ülkede zaten çok büyük olan kudreti rahip sayısının ezici çokluğu yüzünden hem bir kaç misli artmış hem de bununla bu kudret dış ifadesini bulmuştur. Her ne kadar genel olarak - Çin hakimiyeti sırasında ve sonradan en son yıllara kadar - bütün erkek nufusun sekizde beşinin rahip sınıfına mensup olduğu söylenirse de, bu iddia hiç olmazsa buradaki «rahip» kelimesinin tam bir din hizmetkârı anlamında kullanılmadığı yolundan gidilerek sınırlandırılmak gerekir. Bu orantının içine, her hangi bir dinî vazifeyi üstlerine almış olup, aşağıda da açıklanacağı üzere, hiç bir suretle rahip olmıyan kimseler de sokulmuştur. O halde kim rahip veya Lama idi? Bu soruyu Moğolistan için en yüksek idarî merci olan Çin hükûmeti başka Lamaizma ise başka türlü cevaplandırmıştır.

Önce Çin hükûmetinin kimleri rahip sınıfına mensup addettiğini tespit edelim. Hükûmet «Lama» ları bütün vergilerden ve devlete bulunulması gereken her türlü edadan, herşeyden önce de askerlik hizmetinden muaf tuttuğu için kendisinin «Lama» kavramını iyice tarif etmesi gerekiyordu. Hükûmet yalnız, Moğolistan'ın en yüksek idarî makamı olan Li-fan-yüan tarafından verilmiş bir Lama hüviyeti bulunanları Lama sayıyordu. Kim böyle bir hüviyet elde etmek ve böylece rahip sınıfının imtiyazlarından faydalanmak isterse kendi Sumun'undan bu hususta Sumun'un bir itirazı olmadığı hakkında bir vesika almak icap ederdi. Talip bu vesikayı bundan sonra kendi Hoşun'unun Yasak'ına (Prensine) bir dilekçe ile birlikte sunar ve bu dilekçede Yasak'dan Li-fan-Yüan'a kendisine bir Lama hüviyeti verilmesi için bir dilekçe yazmasını rica ederdi. Bunun üzerine Yasak bu dilekçeyi, Sumun'un vesikasını ve kendisinin bu husustaki raporunu ilgili Aymak'ın Çulgan (Meclis)ına gönderdi. Çulganın başkanı olan Çulgan-u-darga da bu iş için Peking makamlarıyla yâni Li-fan-yüan ile temasa geçerdi. Li-fan-yüan hüviyetin verilip verilmemesi hususunda takdir serbestisine sahipti. Ancak her yıl kaç hüviyet vesikası verdiği hakkında da İmparatora rapor vermesi gerekiyordu. Demek ki muaml çok girift, uzun ve rüşvet almaya pek teşne bulunan Çin memurları da işin içine girdiklerinden oldukça pahalıydı da. Bundan dolayı da pratikte bu yoldan pek az gidilmiştir. Hatta daima manastırlarda yaşıyan Lamalar'ın bile pek azının Lama hüviyeti vardı. Hükûmet de her iki gözünü kapıyor ve işin tanzimini Yasaklar'a

bırakıyordu. Bunlar ise, mümin oldukları için rahip olma yemininde bulunmak istiyenlere bir yandan güçlükle engel olabiliyorlar ve böylece Lamaların sayısının artmasına bir sınır konulmamış oluyordu; diğer yandan da her yasak kendi Hoşun'unun menfaatlerini korumakla mükellefti ve bundan ötürü de yalnız rahip olma yeminini etmiş olup böylece imtiyazlı rahip sınıfından sayılması gerektiği iddiasında bulunau her kesi, Hoşun mensuplarının bütününün hükûmete karşı ifaya mecbur oldukları mükellefiyetlerden masun kılarak bunların hisselerini diğerlerine yükliyemiyordu. Böylece pratikte Yasaklar rahip sınıfının imtiyazlarını yalnız rahip olup rahiplikten başka meslekleri bulunmıyan ve daimî olarak manastırlarda yaşayanlara tanıdılar. Bunlara «Yazılı» rahipler adı verilmekte idi. Gerçekten de bunlar dünyevî bir merci olan Yasak-lar'ın Hoşun'un diğer mensupları için tuttuklarından ayrı bir özel listeye yazılı idiler. Bunun gibi manastır idareleri de bunları bir deftere yazmaktaydı· ancak bunun için Yasak tarafından manastıra daimî olarak girme yolunda verilmiş bir izinnamenin manastır idaresine gösterilmesi şarttı. Buna karşılık, bozkırda yaşıyan ve manastıra karşı büyük Hural (âyin) lara katılmakla mükellef bulunan büyük Lamalar topluluğu Hoşun idaresinin sicillerinde devlete karşı mükellefiyetlerde kendilerinden ayrıldıkları Hoşun'un diğer mensuplar ıile birlikte yazılı idiler, yalnız bunların adlarının ardında rahiplik rütbeleri yazılı olurdu.

Lamaizmada her yemin edeni rahip sınıfından saymazdı. Yalnız aşağıda görülecek iki en yüksek tevcihe mazhar olanlar rahip sınıfından sayılırlardı. Başlıca tevcihler şunlardı:

a) Ubashi: Çok kere ana-baba 4-5 yaşındaki oğullarına Ubaşi'lik tevcih ettirirlerdi. Bu tevcihten sonra Ubaşı olan kimseler yalnız 5 hayat kaidesine ve bazı oruçlara vsr. ye riayetle mükellef olurlardı; ancak gene de rahip sınıfına girmiş sayılmazlardı, bundan ötürü de rahip elbisesini giymek veya saçları kestirmek haklarına sahip olamazlardı. Kısaca bunları diğer kimselerden ayıran hiçbir şey yoktu.

Bu birinci tevcihin pratik değeri ancak rahiplik yolundaki ikinci tevcih için gerekli bulunan bir basamak teşkil etmesindedir. Bu ikinci tevcih

b) Bandi'lik tevcihidir. Böylece çok kere, oğullarını rahip yapmak istiyen ana-baba birinci tevcihin hemen arkasından ikinci

tevcih için gereken işlemi yaptırmaktadırlar. Yemini dokuz kaide ihtiva eden Bandi çömezdir ve bu sıfatla da manastırda oturmak mecburiyetindedir. Manastıra mensup oluşunun dış işareti olarak herşeyden önce saçı kesiktir ve omuzlar üzerine atılan kırmızı bir kumaştan ibaret bulunan Orkimci'yi taşır. Manastır baş rahibinin tensip ettiği bir Lama'nın nezaretinde Tibet yazısını, en önemli duaları ve dinî âyini öğrenip böylece rahipliğe hazırlanır. Ancak Bandi her istediği anda manastırı terkedip ailesi yanına dönmek hakkını haizdir. Ancak üçüncü tevcih olan :

c) Getsul'luk tevcihi iledir ki bir kimse rahiplik sınıfına bağlanmış olur. Getsul riayetle mükellef olduğu 40 kaideden biri olarak daimî bekâr kalmak mecburiyetindedir (3). Diğer yandan da rahiplere ait bir sıra küçük işleri yapmak hakkını da elde etmiş olur. Gene de Getsul'ların çoğu tevcihten sonra bozkıra dönmekte ve ancak büyük bayramlarda Hural'a katılmak için manastırları ziyaret etmektedirler. Bunlar bozkırda ailelerinin içinde yaşamakta her türlü dünyevî işlerle uğraşmakta ve yeminlere aldırmıyarak çok kere metres tutmaktadırlar (4). Ancak saçları kesik olduğu ve üstlerinde de rahip elbisesi bulunduğu için alelâde insanlardan ayrılmaktadırtar. Rahip sınıfına mensup olmanın bunlara gene de faydası dokunmaktadır; çünkü düğünlerde ve cenazelerde gereken dinî merasimi çok kere bunlar yapmaktadırlar ve müşterileri de daha çok az varlıklı sınıflardandırlar; zira bunlar daha yüksek bir rahibin hizmetlerinin karşılığını veremiyecek bir durumdadırlar. Manastırlarda kalan Getsul'lar ise dinî incelemelerde gerekli derinliğe vardıktan sonra (çok kere bununla birlikte tibeto-budist anlayışa göre ayrı bir disiplindeki incelemelerde de

---

3) Bu kaidelerden on tanesi esas kaidedir. Diğerleri ilgili rahip için (Getul veya Gelong) özel kaidelerdir. On esas kaide şunlardır. 1) hediye edilmemiş şeyi almamak, ayrıca şunlardan kaçınmak 2) cinsî münasebetten, 3) yalandan, 4) sarhoş edici şeyleri kullanmaktan, 5) dansetmekten, 6) müzikten ve tiyatrodan, 7) güzel kokulardan ve süsten, 8) yüksek ve geniş oturma yerlerinden, 9) zamansız yemek yemekten, 10) gümüş kabul etmekten. İlk dört kaideyi ihlâl etmek rahiplik tevcihini yok ederdi. Geri kalan altı kaidenin ihlâli kefaret ile düzeltilebilirdi. Özel yeminlerin ihlâli ise manastır cezalarına uyruktu.

4) İlgili kişinin halk yanındaki itibarına bunun hiç bir zararı dokunmazdı. Böyle bir münasebetten dünyaya gelmiş olan çocuklara da ne kadar az kötü nazarla bakıldığı bir Lama ile fakir bir Taiyi (asılzade) nin kızından evlenme dışı doğmuş olan orombo - Gegen'in meşhur Hubilgan'ı göstermektedir. - Ayrıca burada zikredilmeğe değer ki, Urga'nın son Hututu'su açıkça evlenmişti ve karısı hükûmet işlerinde büyük bir nüfuz sahibi bulunmaktaydı.

bulunmaktadır: msl. tıp, astronomi veya astrologi, mantık, hitabet ahlak gibi) manastır baş rahibinin takdirine göre son tevcihe mazhar olurlar. Böylece tam bir rahip olan kimseye,

d) Gelong adı verilir. Bunlar 253 dinî kaideye riayet etmekle mükelleftirler, daimî olarak manastırda otururlar ve hiç bir sınırlandırılmaya uyruk olmadan her türlü rahiplik vazifelerini ifa edebilirler. Hizmetlerine karşılık bunlar, Getsullardan çok daha yüksek bir ücret isterler; bundan ötürü de tercihan zenginlerin rahibi olurlar. Gelong'lar arasında Emçi'ler yani tabibler bütün milletin hayatında çok önemli bir rol oynarlar.

Böylece asıl meslekten olan tam rahiplerin Gelong'lar olduklarını, buna karşılık Getsul'ların sırası düştükçe rahiplik yaptıklarını, Bandi'lerin çömez veya manastır öğrencisi (bunlara Manşi veya Manşiki de denir) olduklarını Ubaşi'lerin ise alelade mümin-lerden pek de ayırt edilmediklerini gördük. Buna rağmen, her ne kadar yukarıda bahsi geçen erkek nufusun 5/8 inin yalnız küçük bir kısmı Gelong ise veya idi ise gene de geriye kalan Getsul'lar ve Bandi'ler de Sankyamuni'nin ve Tsonghapa'nın dinî yolunda gayreten geri kalmazlardı.

Manastırlarda özel görevlerle vazifelendirilmiş olan birçok kişiler içinde aşağıdakiler hepsinden önce yazılmaya değer:

1) Hanbo-Lama, bir Hutuhtu manastırının baş rahibi; Urga'da bu, oradaki Cebsun-Damba-Hutuhtu ve en yüksek dinî merci tarafından seçilir ve imparatorun el yazısı ile bu seçim onanırdı. Buna karşılık bozkır manastırlarında baş rahip manastır rahipleri tarafından seçilir ve bu seçim manastırın Hutuhtu'su ve ilgili Yasak tarafından onanırdı;

2 Tsorci-Lama (baş rahip yardımcısı, Subprior), bu, yapılacak âyinler hakkında direktif verir, bunlara katılacak Lama'ları belirtir, «Nom» ların (mukaddes kitaplar) incelenmesine nezaret eder vsr.;

3) Şiretu-Lama, bu doğrudan doğruya âyinlere nezaret etmekle mükelleftir;

4) Gebkü, âyin sırasında intizam ve sükûneti teminle mükellef olup rahiplerin yaşayışlarına nezaret eder;

5) Umzat, bu âyin sırasında önde teganni edip dua eden kimsedir; bu, âyine başlamadan diğer rahipler de başlıyamazlar;

6) Nirba, manastırın malî işlerine bakar;

7) Şandzotba, Şabi'ler idaresinin başıdır; bu, böyle işleri de bilen en tecrübeli Getsul'ler (Gelong'lar değil) arasında seçilir. Urga'daki Şandzotla, Hutuhtu ile Moğol ve Mançu Amban'ı (yâni Urga'daki İmparator'un mümessili) tarafından tâyin edilirdi. Bunun Peking'e gidip İmparator'un huzuruna çıkması ve böyle tâyinini onatması gerekirdi. Buna karşılık bozkır manastırlarına seçilen Şandzotba'ların seçimi ilgili Aymak meclisi tarafından onanırdı. Rütbe itibariyle bozkırlardaki Yasak'la, Ugga'daki ise Aymak meclisi başkanı (Hulgan-u darga) ile bir tutulurlardı;

8) Da-Lama, Şandzotba yardımcısı (bunlar daima ikidirler);

9) Zaisan-Lama, bunlar her Şabiler Otok'u (yâni bölgesi) tarafından üç yıl süre ile kendilerini temsil etmek üzere Şabiler dairesine (yâni Şandzotba'nın Yamen'ine) gönderilen Lamalardır. Vazifeleri, yer ve kişileri tanıma bilgilerine dayanarak Şandzotba'ya ve yardımcılarına yardım etmektir.

Diğer Lama rahiplerinden tamamen ayrı bir yeri Hubilgan'lar almaktadırlar. Bunlar, faziletleri veya dinî gayretleri ile temayüz etmiş olan Lamalar'ın yeniden doğuşlarıdır. Halha'da daha 1635'de ilk Hubilgan görülmüştür; o zamandan beri de bunların sayısı gittikçe artmıştır (5). Hubilgan'ların sayısının artmasının sebebi, dinin yayılması hususunda büyük hizmetleri dokunmuş bulunan her Lama'nın ölümünden sonra onun yeniden doğuşunun araştırılıp bulunmuş olmasında aranmalıdır. Sonradan buna ilâve olarak bir de Ch'ing-imparatorlarının politikaları gelmiştir. Bunlar Mançu sülâlesine hizmetleri dokunan yüksek rütbeli rahipleri taltif etmekle ve sonradan bunları Hubilgan'larda yaşatmaya devam ettirmektedirler. Sonunda akıllı bir Şandzotba'nın, ciddî bir Gebkü'nün veya gür sesli bir Umzat'ın bile yeniden doğuşa lâyık olduğunun kabul edilerek Hubilgan'ların sayısının artmasına yol açılma-

---

5) Bunların sayılarını, her manastırda muhakkak bir Hubilgan bulunmadığından resmî bir istatistik de mevcut bulunmadığından, tam tespit etmek hemen hemen imkânsızdır. Buna rağmen İwanowski (S. 4.) 262 rakamını zikretmekte fakat kaynağını bildirmemektedir. Lamaizma alanında ilk otoritelerden biri olan Pozdneyeff (S. 238 v. öt.) Lamaların kendisine Halha'da yaşıyan Hubilgan'ların sayısını (geçen yüzyılın 70. yılları sonlarında) 181 diye bildirdiklerini fakat bu azizlerin adları ve oturdukları yerler hakkında daha dakik bilgiler elde etmek imkânını bulamadığını söylemektedir.

sının en önemli sebebi hiç şüphesiz Lamalar'ın maddî menfaatleri idi; çünkü - bu müessesenin asıl büyük pratik değeri de buradadır - manastırın geliri sıkı sıkıya o manastırın bir Hubilgan'a sahip olup olmamasına bağlı idi. Hubilgan maddî fedâkarlıklarda bulunan müminler için daima başlıca çekici noktayı teşkil ederdi ve Hubilgan'ın yeniden doğuşunu temsil ettiği aziz ne kadar popüler ise ve yıllar geçtikçe yeniden doğuşların efsanelere bürünen sayısı ne kadar yüksekse, müminler o kadar çok akın ederlerdi. Halk arasında bütün bu Hubilgan'lara «Hutuhtu» veya «Gegen» adı veriıdi. Halbuki bu unvanları ancak İmparator kime vermişe, onun kullanmak hakkı vardı. Aslında da «Hutuhtu« dinî, «Gegen» ise dünyevî başarılar karşılığı verildi. Sonradan bu ayrılık kullanım sırasında silinip gitmiştir. Gene de her defasında bu unvanlardan biri veya diğeri verilirdi, tabiatiyle bir Hubilgan'ın arka arkaya her iki unvanla taltif edilmesi de imkân dışında değildi. Bir büyük ölümün ilk 2-3 Hubilgan'ına yalnız unvan verilmemekle yetinilmezdi ,hattâ bunlara çok kere Hubilgan da demeyip «Şabron» (Genç Hubilgan) adı veriıdi. Ayrıca Moğolistan'daki Hubilganlar iki sınıfa ayrılırlardı: Tibetliler ve Moğollar, Birincileri tanınmış azizlerin yeniden doğuşları sayılardı ve buna uygun olarak da yalnız çokça zengin ve gözde manastırlarda bulunurlardı. Bunları daha küçük çocuk iken Lhasa'da Dai-Lama ve Pançen - Erdeni tâyin ederdi. Moğolistan'da doğan Hubilgan'ların seçimi Urga'daki Cebsun - Damba - Hutuhtu'nun işareti üzerine olur ve kaide olarak, hükûmet sürmekte olan prenslerin veya Taici (Asillerin) lerin oğulları seçilirlerdi. Hubilgan da her Lama gibi rahiplik tevcihlerine uyruktu.

Urga Hubilgan'ı Cebsun - Damba - Hutuhtu bütün Moğolistan rahiplerinin başıdır. Bu dinî meseleler de yalnız Lhasa'daki Dalai-Lama'ya ve dünyevî meseleler de Peking'deki imparatora uyruktu.

Bütün imparatorlar dünyevî yargıya uyrukturlar, ancak bunun tarafından ceza hükmü giyince kaide olarak rahip sınıfından atılırlardı. Bundan başka manastırlıların yerli ihtiyaçlara göre yazılmış disiplin tüzükleri vardı. Bunlardaki cezalar ya msl. bütün bir âyin sırasında tapınağın kapısında çıplak olarak kollardan asılmak, sopa veya kırbaçla dövülmek, diz çökmek, eğilmek (çok kere 1000 defa!) gibi cismanî, yahut da gümüş veya sığır vermek (ki burada da Moğol ceza hukukunda âdet olan 9 sayısı görülmektedir) gibi malî idi. Nihayet manastırdan atılma cezası gelirdi. Böy-

le olanlar yalvarmaları üzerine ilgili Yasak'ın ve manastırın en yüksek dinî makamının müsaadesi ile yeniden manastır birliğine alınabilirdi.

Gönüllü olarak rahip sınıfından ayrılmak da pek nadir rastlanılan bir şey değildir. Her şeyden önce 1) kardeşi öldüğü için soyun inkırazını önlemek üzere Lama evlenmek mecburiyetinde olduğu, 2) savaşan kıtalara gönüllü olarak katılmak istediği ve 3) ihtiyaç içinde olan ana-babayı beslemek gerektiği zamanlarda bu görülür.

Lama'lar ile karşılaştırılır ise rahibelerin-Çibgandze - rolü pek pek önemsizdir. Çünkü Tibettekilerin aksine, Moğolistan'da kadın manastırları yoktur, bundan ötürü rahibeler içinde yaşarlar. Bunların yeminleri Getsut yeminine uygundur. Saçlarının kazıtılmış olması ile, nadir olarak da rahip elbisesinden tanınırlar.

Rahip sınıfının hâkim durumunun, gerek Moğollar tarafından gerek Moğolistan için Çinliler tarafından tedvin edilmiş olan kanunlarda da ifadesini bulmuş olması şaşılacak bir şey değildir: 1640 dan beri meydana getirilmiş olan kanunların her birinde, yalnız rahiplerle ilgili bir sıra hüküm bulunmaktadır. Ancak bu kaideler Moğollar veya Mançular (Çinliler) tarafından konulmuş olduklarına göre bambaşka mahiyettedirler. Moğollar'ın koymuş oldukları ve rahip sınıfının kuvvetli tesiri altında meydana getirilmiş olan kanunlarda rahipler, hukukun ayrıca himayeye mazhar kıldığı imtiyazlı bir sınıf olarak gözükmektedirler; Peking'deki kanun koyucu ise Lama'yı, rahip sınıfına mensup olmanın kendisine ayrıca vazifeler yüklediği bir uyruk olarak göstermektedir. (Bk. Ek III B I 3; Ek IV E; Ek V. Başlık XI).

3. §

Moğolistan'da Lamaizmanın önemi

Lamaizma hemen hemen üçyüz yıl Halha'da hüküm sürmüştür. Moğol milleti için bu hakimiyetin neticeleri - birbirinin tamamen aksi de olsa - Cengiz Han'ın hâkimiyetinin neticelerinden daha az tesirli olmamıştır. Halha'nın bu en büyük oğlu bozkırın eski süvarilerinin savaşçı ruhunu en büyük başarılar yolunda alevlendirdiği halde, feragat ile istiraptan kurtulma yolundaki yumuşak doktrin her türlü mücadeleci iş yapma isteğini söndürmüş ve geçmişin fatihlerinden barışçı ve geveze bir çoban ve üstelik de ben-

cil rahiplerin elinde iradesiz vasıta meydana getirmişti. Zira hiç bir din adamı tarihin hiç bir anında ve dünyanın hiç bir yerinde Moğolistan'dfaki bir Lama'dan daha çok müminler üzerinde iktidar sahibi olamamıştır. Bu nüfuzun kötü veya iyi olduğu hakkında tartışılabilir. Ancak muhakkak olan birşey varsa, o da bu nüfuzu geçen bir nüfuzun mevcut olmadığı ve bunun her Moğol'u beşikten mezara kadar bağladığı ve önemli hiç bir işin rahibe sorulmadan yapılmadığıdır.

Böyle bir rahip sınıfı, onu kullanmasını bilen bir hükûmetin elinde değer biçilmez bir alet olmaya mahkûmdu. Gereçekten de Mançu rejimi, Lamaizma'nın en parlak zamanına düşen hakimiyeti sırasında halkı idare etmek yolunda rahip sınıfını ustaca kullanmıştır. Urga Hutuhtu'su ile sıkı bir işbirliği, sülâlenin yıkılma belirtileri, Ambanlar'ın yâni memurların aptallığı ve kibri yüzünden bu değerli dostluğun bozulmasına ve silahın kendilerine hatta efendilerine çevrilmesine sebep oluncaya kadar Peking'de Halha'ya hakimiyetin en önemli şartlarından biri sayılmıştır.

Başlangıçta milletin savaşçı ruhunu bırakması, bunun sonucunda da her şeye boyun eğen kütleye rahatça hakimiyet ve nihayet halkın Çin tacirleri tarafından düşüncesizce sömürülmesi yolunda Peking hükûmetinin elinde istenilen bir alet olan rahip sınıfı yabancı hükûmet tarafından hizmetlerinin ödeneceğine ve menfaatlerinin her bakımdan tatmin edileceğine emin olduğu için hiç bir zaman Moğol milliyetçisi olmamıştır. Her ne kadar 1912 ayaklanmasına Lamalar da katıldılarsa da burada mücadelenin gayesi hizmetkârın menfaatlerine artık yaramıyan baygın bir efendiyi iktidardan atmaktı. Netekim çok geçmeden Hutuhtu teokrasisinin yeni bir yabancı hakimiyete boyun eğmekten kaçınmadığı görüldü: Çinli General Hsü Shu - Chêng'in kısa süren rejimine rahip sınıfı karşı koymadığı gibi maceracı Ungern - Sternberg'in hâkimiyeti sırasında açıkça onunla anlaştı. 1921 yılında vukubulan nihayi değişikliğin kuvvetli milliyetçi ve ayni zamanda proleter meyilleri ile rahip sınıfının menfaatlerine uygun düşmiyeceği açıkça anlaşılmaktaydı. Rusya'da dine karşı alınan köklü tedbirler, Moğolistan'da Lamalar'ın üstün nüfuzu altında bulunan halkın geniş tabakaları arasında her ne kadar kolayca yer edemediyse de 1924 yılında ölmüş bulunan Urga Hutuhtu'sunun yerine yenisinin geçmesine müsaade edilmemesi bile geniş dolaylarda Lamalar'ın itibarını ol-

dukça sarsmaya yetti. Ayrıca son on yıldan beri her şeyden önce okulda ve kışlada canlı bir şekilde yapılmakta olan din düşmanı propaganda, manastırlardan vergi alınması, manastır serfliğinin kaldırılması, Lamaların askere alınmaları, manastır mülkiyetine son verilmesi ve buna benzer enerjik tedbirler nihayet, bir zamanlar öyle kudretli olan rahip sınıfının tamamiyle ortadan kalkması gayesine götürebilir (6). Ancak bugün hâlâ, sayısı az olan şehirler dışında onun kudreti hemen hemen hiç yıkılmamıştır.

6) Yıllardan beri hiç bir Moğol memuru eskiden her evde muhakkak bulunan ev mihrabını kurmaya cesaret edemediği gibi diğer dinî eşyayı da evinde bulunduramamaktadır. Bu eşyaların önemli Çin ithal mallarından olması, bunların ithalini sağlam bir ticaret bilânçosu bakımından da menetmeğe sevketmektedir. İhtilâlin bayram günlerinde, Sovyet - Rus örneğine uygun olarak, Lamalar, maskaralar tarafından alenen alaya alınmaktadırlar. Ayrıca ithal düşmanı rahiplerin idamlarını bir seyir hâline getirmekten çekinilmemekte, hatta böyle idamlara halk âfişlerle dâvet edilmekte ve istiyenler kamyonlarla bedava olarak idam yerine götürülüp geri getirilmekte, böylece rahiplerin acınacak durumu ve yeni hükûmetin de iktidarı halka belirtilmek istenmektedir.

II. B Ö L Ü M

HUKUK KAYNAKLARI

1. Kesim

Cengiz Han ve ardgelenleri zamanındaki kaynaklar

§ 1. Cengiz Han'ın büyük yasa'sı :

(1) Cengiz Han tarafından siyasî bir birlik haline getirilinciye kadar her Moğol boyu yazılmamış örf ve âdet hukukuna göre yaşamakta idiler. Bu büyük fatih, kendisinin bir millet haline soktuğu bu halka ilk yazılı hukuku da verdi; bu, Büyük Yasa (1) idi. Bu yasanın orijinal metni ele geçmemiştir, ancak bunun bazı parçaları veya muhtevası hakkında bazı bilgiler arap ve iranlı tarih yazarlarının veya seyyahlarının eserlerinde (aşağıya bakınız) bulunmaktadır; ayrıca Moğol kroniği Çindami-in-Erike'de, sonra Yüan sülâlesinin 1320 tarihli kanun mecmuasında ve Altınordu hanlarının Yarlıklarında buna işaretler de vardır. Sayıları oldukça çok olan bu vesikalar karşısında Yasa'nın müstekil yazılı bir kanun olarak mevcut bulunduğundan şüphe etmek her hâlde yerinde değildir (2). Diğer taraftan elimize geçmiş bulunan parçaların, yasanın tamamını teşkil etmiş olmaları da akla pek yakın gelmemektedir; zira bunların bazıları doğrudan doğruya özet oldukları gibi diğerlerinin de

---

1) Yasa (veya Yasak) kanun demektir.

2) Bu hususa P. Popoff (bk. Riaz, S. 11, not 1.) itiraz etmekte ve eğer Yasa yazılı kanun olsaydı Yüan - ch'ao Tien - chang (1320 tarihli, Yüan sülâlesi kanun mecmuası) a girmesi gerekirdi, hâlbuki bunda yalnız üç yerde Yasa hükümleri alınmıştır ki bunlardan da yalnız birisi Makrizi'deki fragmentlerden birisine uymaktadır (bk. S. 20), demektedir. Bana kalırsa Popoff'un bu iddiası Yüan - ch'ao Tien - chan'ı yanlış olarak, Moğolistan için çıkarılmış husuSî kanunlar mecmuası saymasından ileri gelmektedir (bk. II. Bölüm, I. Kesim, 3.).

hakikaten Yasa'dan alınmış oldukları şüpheyi uyandırmaktadır (3).

Yasa'nın meydana gelişi hakkında, iranlı tarih yazarı Raşid al Din (ve buna benzemek üzere Mısırlı tarihçi Makrizi) Cengiz Hanın Vang-Han'a (4) karşı kazandığı bir zaferden ve Moğol boyları arasında hakimiyetini kurduktan (1206) sonra «büyük bir meclis topladığını ve (zaferinin) iyi neticeler vermesi için iyi ve kuvvetli kanunlar yapılmasını emrettiğini» söyler (5). Moğol kroniği Çindami-in-Erike'ye göre ise o, Çin kanunlarının örnek olmaya lâyık oldukları kanısında bulunduğundan bir Çinli bilgini ve onun 18 öğrencisini Yasa'nın yazılması ile görevlendirmişti (6).

Bununla beraber bana kalırsa Yasa'nın hiçbir yerinde doğrudan doğruya bir Çin nüfuzunun mevcudiyeti ispat edilemez; ayrıca adı geçen Moğol kroniğinin iddiası da başka hiçbir yönden teyid edilmemiştir. Ancak - hiçbir kaynakta bu zikredilmemiş olmakla «Eski Tsaayin Biçik»in önümüze, halkın hukuk hayatının bazı baberaber - Cengiz'in kanunun hazırlanmasını, çok bilgili ve âlim sayılan ve kendisi tarafından geniş yetkilerle başyargıçlığa getirilmiş bulunan üvey kardeşi Şigi-Kutuku'ya emretmiş olması mümkün gibi görünmektedir (7).

Kanunun metni (Makrizi'ye göre) hükümdarın emri üzerine çelik levhalara kazıldı (8). Bütün Yasa'nın - bütün bugüne kadar

---

3) Riaz'a göre (S. 11) Makrizi Yasa'nın tam metnini verdiğini iddia ediyormuş. Chrestomathie arabe adlı kitabının 2. cildinde Makrizi'nin metnini (S. 59 - 62) ve Fransız tercümesini (S. 160 - 163) veren de Sacy'de böyle bir iddiaya rastlıyamadım. Bunun için ayrıca III. Bölüm, I. Kesim, önsöze bakınız.

4) Temuçin'in amcalarından biri ve Moğol boy beylerinden olan Toğrul Han'a, Tatarlara karşı yapmış olduğu başarılı yardımdan ötürü, Kuzey Çin'de hüküm süren (Tunguz) Chin sülâlesinin hükümdarı tarafından "Wang Han" şeref unvanı verilmişti. Başlangıçta Temuçin'in müttefiki olduğu halde sonradan ona düşman kesildi ve onun tarafından hâkimiyeti elinden alındı.

5) Riaz S. 10.

6) Riaz sayfa 10.

7) Hara - Davan S. 59. - Yüan - ch'ao Mi - Shih (Yüan'ın gizli tarihî rusçaya Palladiy tarafından tercüme edilmiştir. S. 115) e göre Şigi - Kutuku'ya hatta kendi kararlarını da yazması emredilmişmiş. Belki de yazılı Yasa'nın başlangıcını bu kararların yazılması teşkil etmiştir.

8) De Sacy S. 160. - Eğer bu doğru ise o zaman Uygur yazısı kullanılmış olmalıdır. Çünkü Moğollar ilk defa olarak Kubilây zamanında bir yazıya sahip olabilmişlerdir. - Yasa sonradan başka bir şekilde de başlı başına yazılıp tespit edilmişe benzemektedir; çünkü Makrizi (de Sacy S. 161) bir (adı da bildirilen) memurun Yasa'nın bir nüshasını (etraflıca bildiren) bir medresenin kütüphanesinde

el geçmiş olup hakikîliklerinden şüphe edilmiyen parçaları da içine alan bir şekilde (Bk. I. Ek ve III. Bölümün 1. kesiminin başlangıcına) - daha 1206'da veya hemen biraz sonra hazırlanmış olması ve hele söylenilen şekilde tespit edilmiş bulunması imkânsızdır. Zira o zamanlar, 1206 da, henüz belki Moğol'larca ancak adları bilinen bazı kişi gruplarına 10 numaralı fragmentte tanınmış olan vergi muafiyetinin ne mânası kalırdı? O zaman hangi Moğol, Ali bin Ebu Talib'i, Kuran okuyucuları veya müezzinleri bilirdi? O zamanlar ne, kanun koyucuyu hayvan kesiminin yerli şekli ile islâmî şeklini mukayeseye sevketmiş olabilirdi (8. fragment)? Bunun içindir ki Yasa'nın bütününü, yıllarca süren bir gelişmenin sonucu ve Cengizin emri ile kendi aratfından veya onun adına verilmiş olan hükümlerin veya ihtiyaçlara göre çıkarılmış olan emirlerin tespiti olarak kabul ediyorum. Böylece Yasa'nın her hükmü ayrı bir zamana aittir ve bu hükümler eski örf ve âdet hukukunun teyidi olmadıkları hallerde Yasa'ya hakim olan ana fikire uygun oldukları nispette eskidirler (9).

Cengiz yalnız Moğolistan'da değil bütün ele geçirdiği ülkelerde Yasa'sının yürürlükte olmasını istemişti. Gene de, sırf Moğol âdet ve görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olan bazı hükümleri hâkimiyet altına alınmış olan milletlere zorla kabul ettirme denemesine pratikde pek öyle ciddî olarak yer verilmemiştir. Zaten bu, her ne kadar bu yolda bazı münferit olaylar biliniyorsa da, pek güç uygulanabilirdi (10).

Yasa'nın Moğollarda da ne kadar zaman yürürlükte kalmış olduğunu bilmiyoruz. Ancak meydana gelişini en geç XVI. Yüzyılın

---

Bağdat'da görmüş olduğunu kendisine anlatmış olduğunu bildirmektedir. - Ne yazık ki Makrizi kendisi Yasa'yı nereden aldığını bildirmemektedir.

9) D'Ohsson'a göre (S. 415 2. Not) Raşid al - Din'deki bir yerden Yasa'nın Cengiz Han İran'dan döndükten sonra yani 1225 de yazılmış olduğu anlaşılmakta imiş.

10) Bunun için bk. Carpini'nin Risch tercümesine, S. 184, 3. Not. - Makrizi, savaş esirlerinin ardagelenleri olup Mısır ve Suriye'de oldukça çok sayıda bulunan Moğollar'ın İslâmiyeti kabul ettikten sonra bile Yasa'nın kaidelerine uygun bir şekilde yaşadıklarını iddia etmektedir. Hatta bunlar aralarındaki hukukî anlaşmazlıkları halletmek için Yasa'nın hükümlerine uygun kararlar veren ("Conformément aux lois du yasa", de Sacy S. 165) ve "Hacib" denilen özel yargıçlara baş vururlarmış. Eğer bu doğru ise, gene de Yasa'nın bütününe uyulduğu düşünülemez, zira İslâmiyeti kabul etmiş olan Moğollar'ın gözlerinden, Yasa'nın birçok isteklerinin Kuran'dakilerle telif kabul etmiyeceği kaçmamış olmalıdır.

birinci yarısında kabul edebileceğimiz (Bk. II. Bölüm, 2, Kesim) «Eski Tsayin Biçik» in önümüze, halkın hukuk hayatının bazı bakımlardan oldukça değişmiş bir manzarasını - her nekadar tam değilse de - sermesi vakıası Yasa'nın bundan çok önce unutulmuş olduğunu ispat etmektedir.

Buna karşılık yürürlükte bulunduğu sıralarda yasanın görmüş olduğu saygı olaganüstü idi. Makrizi bu yolda şöyle demektedir (de Sacy S. 163 v. öt.): «Ölümü (Cengiz'in)nden sonra çocukları ve onların çocukları, ilk Müslümanlar nasıl Kuran'ın hükümlerine uymaya çalışmışlarsa aynı dakiklikle Yasa'nın emirlerini yerine getirmişlerdir. Bu onlar için bir nevi din mahiyetinde idi ve bunlardan birinin Yasa'ya aykırı hareket etmiş oldukları bilinmemektedir.»

Cengiz Hanın ve ardgelenlerinin devletleri bakımından Yasa'nın önemi ne kadar yüksek tutulsa yeridir. Onun demir gibi hükümleri ile ulusun birliği korunabilmiş sükûn ve intizam temin edilmiş ve böylece eşsiz fetihler için gereken önşartlar ortaya konulmuştur.

(II) Yasa hakkında en önemli kaynaklar şunlardır:

(1) Alâ al-Din, XIII, Yüzyıl İranlı tarih yazarlarından; «Tarih-i Cihanküşa» («Dünya fatihinin tarihi») adlı eserinde 1217-1257'ye kadar Moğollar'ın tarihini anlatmakta ve birçok yerlerde Yasa'ya işarette bulunmaktadır; bu eser Mengü Han (Munke Han) ın Karakurum'daki sarayında bizzat yaşamış olup (1252) Hülâgû zamanında 20 yıl Bağdat valiliğinde bulunmuş olan bir çağdaşın kitabı olduğundan çok değerlidir.

(2) Raşid al-Din (Fazl al-Allah), XIII./XIV. Yüzyıl İranlı tarih yazarlarından; «Cami al-Tevarih» adlı eserinin ilk cildinde (Hicrî 702=M. 1303'de yazılmıştır) bugün artık kaybolmuş bulunan Moğol kaynaklarına dayanarak ve Çin, Hind, Uygur bilginlerinden ve diğer bilginlerden faydalanarak ve İran hükümdarlarından Sultan Gazan Hanın emri üzerine yazmış olduğu Moğollar'ın ilk tarihi hakkındaki bahisler bulunmaktadır (Bu Quatremére tarafından tercüme edilmiştir: Histoire des Mongols de la Perse par Rashid-Eddin, Paris 1836);

(3) İzni-Batuta, XIV. Yüzyıl Arab seyyahı («Vogayes, texte arabe et traduction par Défrémery et Sanguinetti, 4 cild Paris 1874 v. öt.);

(4) Makrizi (Taki al-din Ahmed al-Makrizi), XV. Yüzyıl Mısırlı tarih yazarı; «Kitab al-muvaiz v'al-'itibar» (Mısır'ın tasviri) adlı eserinin «Hacib» bölümünde Yasa fragmentlerinin büyük bir kısmı (Nu. 1-26) bulunmaktadır; bk. de Sacy, Chrestomathie arabe arabca metin S. 59-62, fransızca tercümesi S. 1ü0-163;

(5) Mirhond (Muhammed, Hanvend-Şah'ın oğlu), XV. Yüzyıl İranlı Tarih yazarı; «Ravzat al-dafa» adlı dünya tarihine ait eserinin beşinci cildinde Cengiz Han'ın ve ardgelenlerin tarihini anlatmaktadır (daha çok «Cami al-tavarih» ve diğer İran kaynaklarından faydalanmıştır).

Ele geçmiş olup hepsi hakikî olarak kabul edilmemiş bulunan 36 Yasa fragmentinin türkçeleri bu yazının 1 numaralı ekinde bulunmaktadır. Bu fragmentler ancak kaynaklarda Yasa'dan alınmış oldukları açıkça bildirilmiş olan fragmentlerdir.

Buna karşılık Pétis de La Croix'nın, Histoire de Grand Genghizcan Premier Empereur des Anciens Mongols (Paris 1710) adlı eserinde «Yassa Genghiccani» adı altında bizim Yasa ile hiçbir ilgisi bulunmıyan ve müellifin Plano Carpini, Rubruk, Marco Polo gibi kimselerin eserlerinden yapmış olduğu bir kompilâsyondan başka bir olmıyan bir Yasa bulunmaktadır. Ayrıca Makrizi gibi önemli bir kaynakdan da müellifin haberi olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Pétis de Croix'nın bu «Yassa»sı hiç bir tenkide tâbi tutulmaksızın Harold Lamb tarafından, birçok baskıları yapılmış olan (oldukça edebî) «Gengis Khan, Emperor of all Men» (New York) 1928) adlı eserine alınmıştır; bundan da aynı şeyi Khara-Davan (Bibliyografya bk.) almıştır; gene aynı kaynakdan Gibbon'un bile History of the decline and fall of the Roman Empire adlı eserinin 4. bölümünde faydalandığı anlaşılmaktadır. Daha yeni ve ciddî müelliflerden Dr. L.. Wieger S. J, da «Sommaire du Yassa» (Histoire modern de la Chine S. 1918 v. öt.) sında aynı kaynaktan faydalanmıştır.

§ 2. Diğer Kaynaklar :

Eski kaynaklardan Cengiz Han'ın ve ardgelenlerinin imparatorluğundaki hukuk hakkında öğrendiklerimiz bu kaynakların o zamanki savaş olayları, Moğollar'ın âdet ve yaşama tarzları vs. hakkında verdikleri etraflı bilginin yanında pek az bir yer tutmaktadır.

En önemli kaynak olarak iki fransisken papazın aşağıdaki eserleri anılmak gerekir:

(1) Johannes de Plano Carpini'nin «Historia Mongolarum» adlı eseri (lâtince metni Beazley yayınlamıştır, almancaya tercümesi Risch tarafından yapılmıştır, bibliyografyaya bk.); bu müellif Papa IV. İnnosens'in elçisi olarak 1245 de Mogolistan'a gitmiş, 1246 da Karakurum'a varmış, Kuyuk'un seçiminde ve taç giymesinde bulunmuş, Kasımda dönüş yoluna çıkmış ve bir yıl sonra Lyon'da Papa'ya ulaşmıştır;

(2) Wilhelm von Rubruk'un «İtinerarium ad partes orientales» adlı eseri (lâtince metni Beazley yayınlamıştır, almancaya tercümesi Herbst tarafından yapılmıştır, bibliyografyaya bk.); Rubruk Fransa kıralı Saint-Louis'nin tavsiyenamesi ile 1252 Mayısında İstanbul'dan yola çıktı ve Aralık sonlarına doğru Mengü (Munke) Han'ın karargçhına vardı ve onun peşinden 1253 Paskalyasına doğru Karakurum'a gitti; seyahatinin gayesi Moğollar arasında misyonerlik yapmaktı, bu gayesine erişemedi ve 1254 yazında Mengü'nün emri üzerine geriye dönmeye mecbur kaldı ve Ağustos 1255 te kendi manastırı olan Saint Jean d'Acre manastırına vardı.

Her iki eser, iki iyi çağdaş müşahidin kendi gözleriyle gördüklerini objektif ve berrak olarak anlattıkları eserler olmak bakımından değerlidirler.

Bizim konumuz bakımından ikinci derecede önemli olan bir şey de Cengiz Han'ın Raşid al-Din'in kaydetmiş olduğu sözleri (11) ile Kuyuk Han'ın ve Batu'nun gene orada gördüğümüz birer sözleridir. Cengiz Han'ın sözleri daha çok hayat hakkında hakimâne ifadelerdir; bununla beraber bunlar, Cengiz'in düşünüş tarzı ve karakterini biraz aydınlatmaktadır, ama bunların konumuz bakımından pek değeri yoktur. Kuyuk ve Batu'nun sözleri de her ne kadar oldukça genel mahiyette ise de, bunlardan birisi, Cengiz'in hemen ardından iş başına gelenler zamanında da hüküm süren bükülmez disiplini, diğeri de Yasa'ya uyulmanın ne kadar ciddiye alındığını gösterdiğinden buraya yazılmıştır:

(a) Kuyuk Han-: «Moğollar'ın vazifeleri şunlardır: İrademi yerine getirmek; ben çağırınca gelmek, emrettiğim yere gitmek, kimin adını söylemişsem onu öldürmek.»

---

11) Hepsi 29. bk. Riaz S. 15 v. öt.

(b) Batu: «Yasa'ya aykırı hareket eden herkes kafasını kaybeder».

§ 3. 1320 Tarihli Yüan Kanununun Moğol Hukuku Bakımından Önemi :

Kendinden önceki sülâlelerin örneklerine dayanarak Yüan sülâlesi de Çin için kanunlar çıkartmıştır. Bunlardan üçü zamanımıza kadar gelebilmişlerdir (12). Bunlardan da birisinin,Yüan, Yüan-ch' ao Tienchang (Yüan sülâlesinin kanun mecmuası)ın Moğolistan için hazırlanmış özel bir kanun mecmuası olduğu P. Popoff (bk. 2 numaralı nota) tarafından iddia edilmiştir. Eğer bu doğru ise, o zaman bu kanunun da, Moğol kanunu olmak dolayısiyle, bu eserin çerçevesi içinde incelenmesi gerekir. Bundan ötürü adı geçen kanun mecmuasının konumuz bakımından değerinin ne olduğunu araştırmamız gerekmektedir.

Popoff bir kere kanun mecmuasının bir çok çinceye uymayan ve moğolcaya kaçan cümle kuruluşlariyle moğolcadan tercüme edilmiş olduğu hissini uyandırdığını söylüyor; Hyakinth' (13) in şehadeti de yer bakımından sınırlandırılmış bir kanunun bahis konusu olduğunu göstermektedir ve nihayet bir kaç yıl içinde (bk. 12 numaralı not) bütün ülkede yürürlükte olacak üç ayrı kanunun çıkarılmış olması da pek akla yakın gelmez, diyor.

Ancak bu kanun mecmuasının kuruluşuna bir göz atmak bile Posoff'un iddiasının doğru olmadığına yetmekte ve hele kanunun içindekilerin incelenmesi ve daha sonraki saf Çin kanun mecmualariyle karşılaştırılması bu iddiayı büsbütün çürütmektedir. Kanun 373 maddeden meydana gelen on bab'a ayrılmaktadır. 1-6. bablar her bakanlığın yetkilerine ayrılmıştır. Bu bakanlıklar şunlardır: (1) Rütbeler bakanlığı, (2) Maliye bakanlığı, (3) Teşrifat bakanlığı,

---

12) Bahse konu olan üç kanun kitabıdır:
 1) Yüan - ch'ao Tien - chang (Yüan sülâlesinin 1320 de çıkarttığı kanun kitabı).
 2) Yüan Tung - chih (büyük Yüan'ların 1323 tarihli genel kanunları).
 3) Chih - Yüan Hsin - Kê (Chih - Yüan (1321 - 1322) hükûmeti sırasındaki yeni kararnameler).

13) Hyakinth, hatıralar 2. cild S. 190 da İmparator Yin - tsung (Moğolcası Şodibala, 1320 - 23) un hükûmeti hakkında şunları yazmaktadır: Bu sırada ülkedeki kanun ve müesseseler henüz bir birlik göstermiyordu; Şodibala bundan ötürü 1323 de "Genel" adını verdiği yeni bir kanun kitabı çıkarttı (Bk. 12. Not. Nu. 2.)

kanlığı; geriye kalan dört bab bir ek karakteri taşımaktadır. Bunlar şu bahislere ayrılmıştır: (7) Yüan imparatorlarının emirnameleri (8) hakimâne hükümet tasarrufları, (9) genel mahiyette hükûmet karanameleri, (10) ceza usulünün (iddia ve temyiz) ve devlet murakabesinin esasları. Kanunun bu bünyesi bile önümüzde sırf Moğolistan için hazırlanmış bir kanun mecmuası bulunduğundan şüphe etmeye yeter de artar bile; çünkü bakanlıklar tamamiyle eskiden kalma, Moğol sülâlesi tarafından olduğu gibi alınmış, Çin'in sosyal durumuna göre meydana getirilmiş devlet müesseseleri idiler. Ayrıca iptidaî göçebelerin ihtiyaçlarını karşılaması gereken kaidelerin yüksek bir gelişme seviyesine ulaşmış bir kültürün müesseselerine göre tasnif edilmiş olmaları da pek akla yakın gelmez. Bundan başka kaidelerin bir kısmı Moğol hukukunun hiç değişmemiş olan anlayış tarzına taban tabana zıt düşmekte, buna karşılık Çin hukukunun esaslarına da tıpa tıp uymaktadır. Böylece meselâ kızlığın bulunmamasının boşamaya hak vermesi, aynı soy adını taşıyan aileler arasında evlenmenin (14) veya memurların kızlarını maiyetindeki kimselerle evlendirmelerinin yasak olması Moğol hukukiyle telif kabul etmediği halde Çin hukukunun karakteristik vasıflarındandır. Gene bunun gibi kardeş karısı ile evlenme (15) veya memur dullarının yeniden evlenmeleri yasağı da Moğol hukuku anlayışına yabancı, Çin hukuk anlayışına ise uygundur. Ayrıca 5. babda görülen ve Çin hukukunun mümeyyiz vasıflarından olup basit göçebe hayatı bakımından anlaşılması mümkün olmıyan hırsızlığın muhtelif cinsleri, dolandırıcılık, irtikâp, sahtekârlık arasında fark gözetmek ve adî katil ile taammüdlü katil arasında ayrımlar yapmak acaba niçin bu kanuna girmiştir? Hele 6. babda görülen dokumacılık hakkındaki kaideler ile gemicilik hakkındaki kaidelerin ne küçük zanaat, ne de gemi işliyen ırmakları bilmiyen bir millet için konulmuş olmasını anlamak daha da güçtür. Nihayet düşünülürse ki, ta Tang sülâlesinden (M. S. 654) beri her Çin sülâlesi kendi öz kanununu çıkartmış ve bu kanun mecmuaları böylece, her sülâle kendinden önceki sülâlenin kanunlarını da alıp kabul ettiğinden

---

14) Aynı soy adını taşıyan bütün kişilerin müşterek bir atadan geldikleri faraziyesine uygun olarak.

15) Bunun tamamen aksine Moğol hukuku Levirat evlenmesini mecburî kılmaktadır (bk. aşağıda aile hukuku ve miras bahsine).

(16) şaşılacak bir devamlılık göstermiştir. Öyleki biz bugün sonuncu sülâle olan Ta-Ch'ing sülâlesinin kanunu olup 7 kısma ayrılan (bu kısımlardan birincisi bir nevi «Umumî hükümler» teşkil etmektedir) Ta-Ch'ing-Lü-Li'nin 2.—7. kısımlarında Yüan-ch'ao Tien chang'ın ilk altı (esas-) kısmını tekrar görüp tanıyabilmekteyiz. Böylece de konuyu teşkil eden kanunun Moğolistan için değil de Çin için hazırlanmış bir kanun olduğundan artık şüphe edilemez.

Bu bahsi kapatırken ayrıca söyliyelim ki, yukarda Yüan kanunundan verilmiş olan aile hukukuna ait misâllerin hepsi saf Çin kanunu olan Ta-Ch'ing-Lü-Li'de de aynen bulunmaktadırlar. O hâlde nasıl Moğol Yüan sülâlesi kendi anayurdu için yabancı bir özel hukuku zorla uygulamak istemiş olur ? Kaldı ki, sonradan hâkimiyeti ele geçirmiş olan Mançu Ta-Ch'ing sülâlesi bile orada eski Moğol hukukunu yürürlükte bırakmıştır.

Bunlardan ötürü 1320 tarihli Yüan kanununun Çin için çıkarılmış olup Moğolistan için ayrı bir hukuku ihtiva etmediği artık şüphe edilmiyecek bir şekilde anlaşılmıştır. Bu bakımdan bu kanundan bu incelemede ayrıca bahsedilmiyecektir.

2. Kesim

ESKİ TSAAYİN BİÇİK

Yalnız Pallas'ın bahsettiği (I. Bölüm, S. 193 v. öt.) Moğol kanunu «Tsaayin Biçik» (1) in meydana gelişi, muhtevası ve yürürlükde bulunduğu bölge karanlıklar içine gömülüdür. Orijinal metin ele geçmemiştir; yalnız adı geçen bilginin zikrettiği sekiz fragment bilinmektedir. Gene de bu sekiz fragment Yasa'dan sonra Moğollar'ın hukukî hayatında meydana gelmiş olan değişiklikler hakkında bizi aydınlatmaları bakımından dikkate değerler; ayrıca bunla-

---

16) Romalı Praetor'un edictum'una dikkate değer bir benzeyiş. Ancak Praetor, öngideni tarafından konulmuş olan actiones ve exceptiones'leri muhafaza edip etmemekte yalnız ve yalnız bunların gayeye uygun gelip gelmemelerine baktığı hâlde, eskiden kalan hukukun her süâle tarafından kabul edilmesi sebebi Çinlilerin geleneğe bağlılıklarında aranmalıdır.

1) Tsaayin - Biçik "Yargıçlar kitabı" demektir. - Buna, müdevvinleri tarafından gene "Tsaayin - Biçik" adı verilmiş olan 1640 tarihli Oyrat - Moğol kanunundan ayırtedilebilmesi için "Eski" Tsaayin - Biçik adını verdik.

rın birincisi, bu kanun mecmuasının meydana geliş zamanı bakımından bir dayanak olmak istidadını da göstermektedir.

Pallas bu Tasaayin Biçik hakkında «her nekadar artık uygulanmıyorsa da (Cengiz Han'dan beri) en eski kanundur ve her halde içinde bazı dikkate şayan hususlar bulunmaktadır» demektedir (S. 193). Kendisi Batı-Moğolları ve Kalmuklar arasında incelemelerde bulunduğu sıralarda (1770 civarı) yürürlükte olan kanun olarak da 1640 tarihli (bk. III. Ek.) kanunu gösterdiğinden Tsaayin Biçik'in meydana getiriliş bu yıldan önce olmalıdır. Bu bakımdan bizi birinci fragment daha da aydınlatmaktadır. Bunda «rahiplerin» metresleriyle cinsî münasebette bulunmanın cezalandırılmaması bildirilmektedir. Lamaizmanın XVI. yüzyılın ikinci yarısında Moğolistan'a girmiş olduğu, lamaizmanın rahiplerine ciddî bir şekilde imsâki şart koşmuş olduğu ve 1640 tarihli kanunun hiçbir yerinde rahiplerin metreslerinden bahsedilmediği gibi rahip sınıfının çok iyi bir muameleye tâbi tutulduğu ve ayrıca hukukî himaye ile çevrili olduğu düşünülürse, 1. fragmentin (ve böylece bütün kanunun) Lamaizmanın ülkeye girmesinden önceki bir zamanda yani en geç XVI. Yüzyılın birinci yarısında kaleme alınmış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Tsaayin-Biçik'in - Yasa ve 1640 tarihli kanun gibi - siyasî bakımdan bir birleşmenin sonucu olduğu akla yakın gelmektedir. Bu siyasî birleşme Batı - Moğollarının birleşmeleri olabilir. Böylece o zaman dört Batı - Moğol boyunun birlik kurdukları XIV. Yüzyılın sonu da bunun meydana çıkış tarihi olur (2).

Bu kanunun Batı-Moğolları arasında yürürlükte olduğu kesin olarak bilinmektedir, zira Pallas bu husustaki bilgisini onlardan elde etmiştir. Bunun Halha'da da yürürlüğe girmiş olduğunu kabul etmek, Batı - ve Kuzey - Moğolları arasında hüküm süren düşmanlık karşısında hemen hemen imkânsızdır.

Bu kanun en geç 1640 tarihli kanunun yürürlüğe girmesiyle değerini kayıp etmiş olmalıdır.

Ele geçen parçaların metinleri (Pallas'dan alınmış, tarafımdan numaralandırılmıştır) II. Ekde bulunmaktadır.

---

2) **Bunu Leontivich iddia etmektedir, bk. Riaz S. 36 v. öt.**

3. Kesim

1640 TARİHLİ OYRAT - MOĞOL KANUNU (YENİ TSAAYİN - BİÇİK)

Bu kanunun meydana geliş tarihi yukarda anlatılmıştı: Eski Tsaayin - Biçik gibi bu kanun da her hâlde zamanın ihtiyaçlarından meydana gelmiştir. 44 boyun bir birlik kurmak yolunda yaptıkları anlaşmayla doğrudan doğruya ilgili olarak bunların bir arada kalmalarına hizmet edecek, içerdeki huzursuzluğu yenecek ve dışdaki düşmanları savmaya yardım edecekti.

Kanunun giriş kısmından da anlaşıldığı gibi (1) bu kanun Halha, Cungaristan, Kuku-Nor, (Moğollar'ın oturdukları) Tibet, Batı Sibirya Ural ve Volga bozkırlarında yürürlükte olacaktı. Buna karşılık İç-Moğolistan'da yürürlükte olmıyacaktı. Bu kanunun Halha Moğolları ülkesinde tam yürürlüğe girmiş olup olmadığı şüpheyi uyandırabilir: kanunun terminologisi batı-moğol-kalmukçadır; bundan başka ozamanlar Halaha'lıların kendi yazılı kanunları vardı (Yedi Hoşun kanunu, bk. 4. Kesim, 1. not); bundan ötürü her hâlde, 1640 tarihli kanun boylar arasındaki münasebetleri düzenlediği nispette bunlarda yürürlük kazanmıştır. Böylece bu kanun daha çok Batı-Moğol-Kalmuk kanunu olarak gözükmektedir.

Bu kanunun ne kadar zaman yürürlükte kalmış olduğunu bilmiyoruz. Pallas (I. Bölüm, S. 194) onun XVIII. Yüzyılın sonunda bile Batı-Moğollar'ında hala yürürlükte olduğunu görmüştür. Halha'da ise - eğer orada bütünü yürürlüğe girmiş olsa bile - en geç XVIII. Yüzyılın başında Halha-Cirom (bk. 4. Kesim) tarafından yeri alınmış olmalıdır (2),

Her ne olursa olsun 1640 tarihli bu kanun bizim özel ilgimize hak kazanmaktadır; çünkü o şimdiye kadar tam olarak ele geçen ve tercüme edilmiş olan biricik Moğol kanun mecmuasıdır. Ayrıca onun büyük kısmı eski Moğol örf ve âdet hukukunu içine almakta ve böylece bu hukuku öğrenebilmemiz için şimdilik en önemli kay-

---

1) Bizim konumuz bakımından önemsiz olan girişi tercüme etmedim (bk. III. ek). Bu, budist azizlerin uzun uzun sayılmasından sonra bu anlaşmayı imza eden 44 boy beyinin adlarını ihtiva etmektedir.

2) Donduk - Daşı Han (1758 civarı) tarafından çıkarılmış olan bir ek kanunla oldukça genişletildikten sonra bu kanun Rus hâkimiyeti altındaki Kalmuklar'da 1822 ye kadar yürürlükte kamıştır.

nağı teşkil etmektedir. O zamanlar artık tamamiyle unutulmuş olan Yasa'nın izlerini onun içinde aramak beyhudedir. Ancak Eski Tsaayin-Biçik'in bazı hükümlerinin bunun içine girmiş olması kabul edilebilir; çünkü Tsaayin-Biçik bir Oyrat kanunu idi ve Oyratlar (Batur Han) 1640 tarihli kanunun tespitinde üstün bir durumda idiler.

Bu Oyrat - Moğol kanununa Batur Han'ın oğlu meşhur Galdan belki de 1678 sıralarında (hükümetinin başında) iki ek çıkartmıştır.

Kanunun Moğolca (kalmukça) metni Golstunsky tarafından «Moğol-Oyrat kanunları» adı altında ST. Petersburg'da 1880 yılında yayınlanmıştır (Rusça). Kanun Pallas tarafından (I. Bölüm S. 194 v. öt) tercüme edilmiştir ayrıca Leontoviç, Golstunsky ve başkaları tarafından da rusçaya tercüme edilmiştir (fazla bilgi için bk. Riaz S. 42). Ben III. Ekde Pallas'dan aldığım metni yeni ifade tarzına uygun olarak ve materiel sırasına göre vermekteyim; ayrıca Pallasda bulunmıyan bazı hükümler de Riaz-Golstunsky'den alınmıştır (Riaz S. 46 v. öt; bk. III. ekdeki nota),

4. Kesim

HALHA CİROM

Yalnız Kuzey Moğolistan'da (Halha'da) yürürlüğe girmek üzere hazırlanmış olan kanunlardan bildiğimiz bir tek kaynak (1) vardır ki o da Halha-Cirom'dur (2). Fanî gözlerden yüzyıllarca saklı (3) tutulan bu kanunun belki de biricik yazma nushası ilk olarak

---

1) Belki de daha önce bir "Yedi Hoşunlar kanunu" adı altında bir kanun mecmuası vardı. Gerestsenze ülkeyi yedi oğlu arasında bölüştürerek yedi Hoşun'a ayırmıştı (Bk. aynı dergi C. IX. Sayı 3-4. S. 243); Halha - Cirom'un bir yerinde "Önceleri Yedi Hoşun tarafından emredilmiş olduğu gibi" Hutuhtu'ya seyahatleri sırasında sınırsız olarak nakil vasıtası ve yiyecek tahsis edilmelidir, denilmektedir. Başka bir yerde de gene "eski kanun" göz önünde tutulmuştur. Bununla beraber adı geçen kanun ele henüz geçmemiştir (Bk. Riaz S. 70).

2) Cirom "kaide" "kararname" anlamına gelmektedir.

3) Moğollar'da kanun, onu uygulayacak olanların sırrı sayılırdı. Meselâ Maiski S. 286). Özerk Moğolistan hükûmeti (Bogdo - Gegen bölgesi) tarafından 1919 da - 64 cild halinde - hazırlanmış olan (bununla beraber hiç bir zaman yürürlüğe giremiyen) kanunun bile çok gizli tutulduğunu bildirmektedir.

1914 yılında Prof. Jamtsarano (4) tarafından Urga Hutuhtu'sunun Şandzotba (5) sının bir Yamen'inde Kiachta dolaylarında İbingol ırmağı kıyısında bulunmuş ve bundan kopya edilen bir nusha Petersburg'daki İlimler Akademisi müzesine gönderilmiştir. Bundan sonra kanun iki defa daha kopya edilmiş ve bundan sonra da Jamtsarano ve Turunoff bu kanun mecmuasını tasvir etmişlerdir (6). Herhalde oldukça geniş tutulmuş olan bu eserin henüz bir tercümesi mevcut değildir. Ancak daha çok bab başlıklarının verilmesiyle meydana çıkmış olan bir muhtevaya bakış mevcuttur.

Eser sekiz bölüme ve bir eke ayrılmaktadır. İlk yedi bölüm, Han'ın başkanlığında Tuşetukan Aymak'ının Moğolları tarafından, adı geçen bilginin görüşüne göre, 1709 yılında tedvin edilmiştir. Bundan başka birinci bölümde Hovaraki (rahipler) hakkında ve her halde 1746 yılında araya sıkıştırılmış bir kısım mevcuttur. Sekizinci bölüm 1718'de, ek ise Tsetsenhan Aymak Moğollar'ının yardımlarıyla 1736 veya 1796 (7) da meydana getirilmiştir.

Halha - Cirom'un tedvini sebebleri hakkında hiçbir yakın bilgimiz yoktur. Ancak gerek Oyrat - Moğol kanununda gerek eski Tsaayin - Biçik'de olduğu gibi bunda da her hâlde zamanın gösterdiği ihtiyaç buna sebeb olmuştur. Çünkü bilhassa asıl bölümler Kuzey Moğolistan'ın iç bakımdan en karma karışık olduğu bir devirde meydana getirilmiştir. Galdan'ın orduları ülkeyi görülmemiş bir şekilde tahrip etmişlerdi; halkın büyük bir kısmı kuzey veya güneye kaçmıştı, eşkiya çeteleri her türlü ulaştırmayı tehdit ediyorlardı; bu sırada mançuryalı hami ise korkulan Çungar'larla halâ müthiş bir mücadelenin içinde bulunuyordu. Böyle bir durumda kanunla intizam ve sükûnu temin edip ülkeyi yeni bir yükselişe doğru sevketmek yolunda çalışmaktan başka ne akla gelebilir? Her ne kadar tam muhtevaları bilinmiyorsa da hükümlerden bir çoğunun başlık-

---

4) Profesör Jamtsarano tanınmış bir Mongololog (Buryat) olup yıllardan beri Ulan - Bator - Hoto (Urga) da Moğol Halk cumhuriyetinin ilim komitesinin sekreterliğini yapmaktadır.

5) Bk. yuk. s. 26.

6) Ts. Jamtsarano ve A. Turunoff, Halha - Cirom (İrkutsk Devlet Üniversitesi Profesör ve öğretmenlerinin çalışmaları mecmuasında, Cild. 6. Rusça).

7) Kanunun tedvininde rahip sınıfının nüfuzunun büyük olduğu şüphesizdir. Kanunun ilk geniş bölümü hemen hemen tamamiyle rahip sınıfının ve manastırların işlerine tahsis edilmiştir. Ayrıca eldeki hükümlerin çoğu da böyledir. (bk. IV. ek E.).

ları bile bu istikameti işaret etmektedir: ülkeye giriş müsaadesinin alınması ve hüviyet varakası çıkartmak mecburiyeti, seyahat için resmî müsaade (bk. Ek. IV. F. 1-4), askerî kanunlar (Ek IV. G.) vsr. gibi.

Kanunun giriş kısmından da anlaşıldığı gibi Halma-Cirom bütün Kuzey Moğolistan'da yürürlüğe girmek üzere hazırlanmıştır. Giriş'de arkadan gelen kaidelerden «Üç Hoşun'un büyük kanunu» diye bahsedilmiş, bunun gibi başka yerlerde de «dışdaki üç Hoşun» tâbiri kullanılmıştır.

Buna karşılık bu kanunun ne zamana kadar bütün Halha Moğollarında yürürlükte kaldığı meselesi henüz aydınlatılmamıştır. Yalnız Urga Hutuhtu'sunun Şabi'leri yâni 100.000'den fazla insan için bu 1921'e kadar asıl uygulanan kanunu teşkil etmiştir.

IV. Ek'de - Riaz S. 72 v. öt. ye göre - bab başlıklarının bir özeti verilmiştir.

5. Kesim

ÇİNLİLERİN MOĞOLİSTAN İÇİN ÇIKARMIŞ OLDUKLARI KANUNLAR

(I) Daha ilk Mançu hükümdarlar bile yeni uyrukları Moğollar için kanunlar çıkarmışlardı. Bunlar başlangıçta yalnız İçmoğolistan için çıkarılmış olmakla beraber sonradan bunların yürürlük bölgeleri Dışmoğolistan'ı da içine alacak şekilde genişletilmişti. İmparator K'ang-hsi 1696'da öngidenleri tarafından çıkarılmış olan bütün bu kanunları bir kitap hâlinde topladı. Ch'ien-lung zamanında ihtiyaçları hesaba katan Mançu hükümeti 1789 yılında Moğolistan için yeniden bir kanun kitabı çıkarttı. K'ang-hsi kanununun Dışmoğolistan'da yeni bulunmuş olan bir nushasıyla karşılaştırmanın da gösterdiği gibi bu yeni kanuna K'ang-hsi kanununun hemen hemen bütün hükümleri alınmıştır. Böylece ortaya gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir K'ang-hsi kanunu çıkmıştır.

---

8) Anlatılmak istenen Tuşetuhan, Tsetsenhan ve Dzasaktuhan Aymaklarıdır (Bk. yuk. S. 11.

V. ek'de 1789 tarihli kanunun Arhimandrit (=baş papaz) Hyakinth (1) tarafından yapılmış rusça tercümesine dayanarak metnini veriyoruz. Maddelere ayırma işi de Hyakinth tarafından yapılmıştır. Konumuz bakımından önemli olmıyan ve bilhassa yalnız İçmoğolistan'ı ilgilendiren bir sıra hüküm bu arada bizim verdiğimiz metne sokulmamış olduğu gibi gene incelememiz için az değeri olan bazı hükümlerin de yalnız kısaca muhtevalarını vermekle yetindik.

(II) Çok geçmeden 1789 tarihli kanunun ihtiyaçlara yetmediği görüldü. 1811'de Li'fan-yüan (sınır bölgesi dairesi) başkanı, imparator Chia-ch'ing'e sunduğu bir raporda şunları tespit ediyordu: «.... yürürlükte bulunan kanuna alınmamış olan bir sıra suç hakkında zamanla en yüksek makamın karar vermesi gerekmiştir. Bu ise bakanlığın birçok raporlar hazırlaması bu hususta da bir çok (imparator tarafından) emirlerin verilmesi mecburiyetini doğurmuştur. Bu emirler ise genel kanuna henüz eklenmemişler ve böylece henüz yayınlanamamışlardır.» Bundan sonra başkan, Ch-inlung'un 34 yıldır süren hükümeti sırasında verilmiş olan kararları toplamak ve bunların içinden kanun kuvvetinde olanlarını kanuna eklemek müsaadesinin kendisine verilmesini rica etmektedir. Bu işle uğraşmaya bir komisyon memur edildi. Komisyon ise meselenin bu şekilde hâllini imkânsız buldu ve imparatorun müsaadesiyle yeni bir kanunun tedvinine girişti. Bunun sonunda 1815 tarihli kanun ortaya çıktı. Bu Mançu hükûmeti tarafından Moğolistan için çıkarılmış olan son kanundur.

Bu kanunun Mançu dilinde yazılmış olan orijinali 67 kitap ihtiva etmektedir ama bunlar bölümlere ayrılmadığı gibi başlık ve numaradan da mahrumdurlar. Bunun 1828'de bir tercümesini yayınlamış olan Lipowtzeff bu tercümede eseri aşağıdaki gibi bölümlere ayırmıştır:

Giriş: Li-fan-yüan'ın kuruluşu - 6 bab, 56 madde;

1. Bölüm: Medenî hukuk - 21 bab, 494 madde;
2. " : Askerî kanunlar - 6 bab, 88 madde;
3. " : Ceza hukuku - 20 bab, 191 madde;

---

1) Hyakinth, Hatıralar, 2. C., S. 204 v. öt.

4. " : Lamalar hakkında hükümler - 11 bab, 117 madde;
5. " : Tibet hakkında hükümler - 13 bab, 66 madde;
6. " : Rusya ile münasebetler - 6 bab, 28 madde.

1815 tarihli kanunun metnini burada vermekten vazgeçtik; çünkü bizi ilgilendiren hususlarda bu kanunda 1789 tarihli kanuna nazaran bir yenilik hemen hemen yok gibidir. Ayrıca biz Moğolistan için Çinliler'in yasama faaliyetini incelerken daha çok Chien-lung ile yetinmekteyiz.

Her iki kanun da hem İç-hem de Dışmoğolistan'da yürürlüğe girmişlerdir.

III. B Ö L Ü M

KANUNLARIN MUHTEVASI

1. KESİM

YASA ZAMANINDA HUKUK

Önbilgi:

ı) Yasa'nın muhtevasını incelemeğe başlamadan önce Yasa kavramını sınırlandırmanın, yâni I. ekde yazılmış olan 36 fragmentten hangilerinin hakikaten Yasa'dan alınmış olduklarının ve geriye kalanlarının da değerlerinin ne olduğunu tayin edilmesinin gerekmekte olduğu açıktır.

Bu fragmentler çeşitli kaynaklardan gelmektedirler. Şöyleki:

1-26 . . . . . Makrizi
27,28 . . . . . Mirhond
29 . . . . . İbn Batuta
30 . . . . . Vartan (13. Yüzyıl Ermeni tarihçilerinden)
31 . . . . . Magakiya (Ermeni tarihçilerinden)
32-36 . . . . . Diğer kaynaklardan alınmadır.

Yasa hükümlerinin Makrizi'de arka arkaya sayılmış olmaları ve bunların 26 fragmentle tabiî bir şekilde bitmiş olması, Makrizi'nin böylece bütün Yasa'yı bildirmekte olduğunu sandığı tesirini uyandırmaktadır. Bununla beraber, onda bulunmıyan 27 - 36 numaralı fragmentler diğer kaynaklarda bulunmaktadır. Bunların hepsinin hakikaten Yasa hükmü olarak tanınamıyacağı şüphesizdir. Böylece msl. 30 ve 31 sayılı fragmentler genel mahiyetteki özetlerden başka birşey değildirler ve hiç bir suretle bunlar, Yasa'nın esas hükümlerinden sayılamazlar. 33 numaralı fragment ise aynen Cengiz Han'ın sözleri arasında da bulunmaktadır ve gerek şekil, ge-

rek muhteva bakımından bu sözler arasında yeralması gerekir. 28 numaralı fragmente gelince, bu her halde Ceza Hukukunun uygulama alanında meydana çıkmış olan bir uygulama kaidesini ifade etmektedir ve Yasa'nın göstereceğimiz ana fikirleri ile müşterek hiçbir şeye sahip değildir. Bunlara karşılık 27, 29 ve 32 numaralı fragmentler, kanunun çerçevesi içine girebilmektedirler ve bunlar rahatça Makrizi'de bulunmıyan hükümler olarak kabul edilebilirler. Son üç fragment (34 - 36) Aile ve Miras Hukukuna aittirler. Bunların Yasa'nın birer rüknü olup olmadıkları mes'elesi cevaplandırılamasa bile, (1) Yasa, zamanında yürürlükte olan hukuk kaideleri olduklarından şüphe edilemez.

Bundan ötürü şimdi Yasa'yı incelerken 1-26, 27, 29 ve 32 numaralı fragmentlerle yer bakımından uygunluğundan ötürü de 28 numaralı fragmenti inceliyeceğiz. 34 - 36 numaralı fragmentler ise her halde Yasa'ya ait olmadıklarından, fakat gene de yürürlükte bulunan hukukun bir ifadesi olduklarından ayrıca inceleneceklerdir. 30, 31 ve 33 sayılı fragmentler ile hiç uğraşılmıyacaktır.

II) Yukarda saydığımız kaynaklardan başka kaynaklarda da (Bk. II. B., I. K., § 2) Moğol Hukukunun bilinmesi ve Yasa'nın anlaşılması hususunda Yasa zamanına ait bazı bilgiler bulunduğundan, bunlar da aşağıdaki incelemede gözden uzak kalamazlar. Bunlar kısmen o zamanın pratik Ceza Hukuku hakkında bilgiler ihtiva etmektedirler ve bundan ötürü de kuvvetli bir şekilde Ceza Hukukunun hâkim olduğu Yasa'nın incelenmesinin hemen arkasından bahsedilmelidirler. Diğer taraftan gene bunlar, bir yandan 34 - 36 numaralı fragmentlerin bize öğrettiklerinden daha çok Aile ve Miras Hukukunu bilmemize hizmet etmekte, diğer yandan da- eldeki materyelin çerçevesi bakımından oldukça boşluklarla dolu olmakla beraber- o zamanki yargılama işleri hakkında bir fikir edinmemize yaramaktadırlar.

III) Bundan ötürü aşağıdaki incelemeyi şu şekilde parçalara ayırmaklayız:-

§ 1. — Yasa (1-26, 27, 28, 32 ve 28 numaralı fragmentler ve diğer kaynaklar);

---

1) 34. - 36. Fragmentlerin Yasa'ya ait olmalarını mümkün görmüyorum. Zira bir kere bunların muhtevaları o zamanlar her Moğol tarafından tabiî olarak anlaşılmak lâzımdı, sonra bunların kanununun ana fikri ile hemen hiçbir müşterek tarafları yoktur.

§ 2. — a) Aile Hukuku, b) Miras Hukuku, (34 - 36 sayılı fragmentler ve diğer kaynaklar;)

§ 3. — Yargılama işleri.

§ 1 — YASA

Moğol Devletini yaratan Cengiz Han'ın ruhu Yasa'ya âdeta damgasını vurmuştur. Daha birkaç yıl önce biribirlerine bağlı olmıyarak göç edip duran ve birbirleriyle daimi bir mücadele içinde bulunan bozkır aristokrasisi, bir kişinin iradesine boyun eğmek mecburiyetinde kalmış ve devlet yolunda bir birlik meydana çıkmıştı; işte bu birliği, bunu meydana getiren, uzak gayelerini gerçekleştirmek için, her ne bahasına olursa olsun, devam ettirmek istiyordu. Bu yolda, Devlet Başkanının hâkimiyet iradesinin ifadesi olan Yasa, kudretli bir araç vazifesi görecektir. Bundan dolayıdır ki, bütün Yasa'ya bir ana fikir hâkim olmuştur; kendini savunabilir, disiplinli ve içinden birleşmiş bir millet topluluğunun devamı. Yalnız bu görüş noktasından incelenince Yasa kavranabilir. Onun hukukî sistem görüş noktasından incelenmesi belki de mümkündür, fakat az verimlidir. Bundan dolayı her fragmentin aşağıdaki incelenişinde, bilerek böyle bir hukukî ayrımdan uzaklaşılmış ve yalnızca yukarda söylediğimiz ana fikrin nasıl çeşitli şekillerle Cengiz Han'ın kanununda ifadesini bulduğu gösterilmek istenmiştir.

1) Kanunun, adı geçen ana fikrine uygun olarak yasa'da, ordunun ve önderlerinin teşkilât ve disiplini oldukça geniş bir yer almaktadır. (6, 9, 18 - 20, 22 - 24 numaralı fragmentler ve kısmen de 7, 27, numaralı fragmentler).

22. numaralı fragmentte ordunun tecrübe edilmiş olan esas ayrımı, onlu, yüzlü ve binli birlikler, kanunla da tesbit edilmiştir. 23/24 numaralı fragmentlerde de ordu komutanlarının başkomutanla münasebetleri hükme bağlanmıştır. : yalnız Başkomutanın emrine uyruk olmak ve ona kayıtsız şartsız itaat etmek önemli esaslar olarak tesbit edilmiş ve buna aykırı hareketin, ölüm cezası ile tehdit edilmesiyle de bu esasların üstün önemine bilhassa işaret edilmiştir. Karakolların izinsiz değiştirilemiyeceği, (24 numaralı fragment 2. fıkra) kaidesi de daha az önemli değildir. Böylece, zaten ülkenin çok geniş olmasından ötürü güçleşen kontrol kolaylaştırılmakta

ve hükûmdarın iradesine aykırı, kendi başına hareketlerin önüne geçilmektedir.

24 numaralı fragment, belki de Yasa'nın en eski hükümlerindendir. (Bk. yuk.) ve Cengiz Han'ın birlik komutanlarının birçoğunun henüz bağımsız oldukları ve kardeş kavgasına dalmış bulunup, bazılarının henüz emniyetsiz birer uyruk sayıldıkları bir zamandır. Bu sırada Moğolların millî hilekârlıklarından ötürü bir zıp çıktının meydana getirdiği uyruklar birliğini parçalamak yolunda her türlü entrika da hesaba katılmaktaydı.

Fakat ırkına has itimadsızlık ve bir işin ruhu, onu sonuna kadar götürmektedir (2) sözünü söylemiş olan bu kanun koyucunun karakterindeki işi kökünden halletmek vasfı onu bu tedbirle yetinmemeye sevketti: ardgelenleri (18 numaralı fragment) birlikleri bizzat teftiş edecekler ve orduda herşeyi en küçüğün kadar inceleyecekler ve böylece hâkimiyet aracının vurucu kudretini temin edecekler. 8 Numaralı Fragmentte de savaşanların savaş sırasında birbirlerine yardımları mecburî kılınmıştır; bu yardım, gerek hücumda gerek savunmada, önde olsun arkada olsun, herkes tarafından yapılacaktır; aksine hareket, ölümle cezalandırılır. Böylece yalnız herkeste emniyet hissi kuvvetlendirilmemiş, ayrıca birçok çeşitli boylardan meydana gelen toplulukta beraberlik fikri de uyandırılmıştır; herkese hizmet ederek topluluğa hizmet etmek. Buna karşılık 6 numaralı fragment, birlikteki barış gayesiyle, başkasının tutsakları üzerindeki tasarruf hakkına müdahaleyi men'etmekte ve 7 numaralı fragment de buna uygun olarak kaçan bir tutsağı bulanın, bu tutsağı sahibine geri vermesini emretmektedir. Bunlarla karşılaştırılırsa 19 numaralı fragmentin hükmü daha az önemli gözükür. Bunda, erkekler savaşırken erkeklerin işlerini, kadınların yapmaya mecbur oldukları bildirilmektedir; ama zaten barış sırasında da işlerin büyük yükünü kadınlar taşımaktadırlar (3). Nihayet 20 numaralı fragment, sefer bittikten sonra birlikleri hükümdara bir vergi vermekle mükellef tutmaktadır ki, bu herhalde ganimetin onda biridir (4).

---

2) Sanan Setsen, S. 105.

3) Bk. Carpini S. 53: "viril nihil operantur omnino exceptis sagittis et etiam de gregibus aliquantulam habent curam ... mulieres eorum omnia operantur".

4) Kara - Davan, S. 70. not. 2.

II) Halk, büyük aile toplulukları (Gens'ler) halinde yaşamaktaydı. (Bk. aş. 2. §). Bu aile toplulukları barışçıl bir birlik olduklarından üyelerin arasında kavgayı men'ediyordu. Ancak bir aile, topluluğun üyelerinden birinin diğer aile toplulukları üyelerinden birine tecavüz veya müdahalesi çok kerre mücadele ve kan güdümüne sebep olabilmekte idi. Bundan dolayı kanun koyucu, iç barışın devamı ve millî kuvvetin zayıflamadan korunması gayesiyle bu barışçıl muhitin aile topluluğunu aşarak genişlemesi ve milleti bir bütün olarak içine alması yoluna gitmiş, bunun için de karışıklık çıkarmayı en yüksek cezaların tehdidi altına koyarak sükûn ve intizamı geniş bir şekilde sağlıyan ve böylece bütün kanuna hâkim olan, bütünün muhafazası ana fikrine hizmet eden hükümler koymuştur. Fertlerin menfaatine hizmet eden intikamın yerini, devlet tarafından kanunlaştırılmış olan ceza, bütünün menfaatine hizmet etmek ve suçu önlemek ve böylece sükûnu sağlamak yolunda şuurlu bir vasıta olarak almıştır; ceza, devletin müsaadesi ile -bariz zinada olduğu gibi- ya fertler tarafından, yahut da devlet organları vasıtasiyle icra edilmektedir.

İşte 1, 3 ve 29 numaralı fragmentler, bilhassa bu sükûnu temin açısından kavranmak gerekir.

1 numaralı fragment, zinayı ölüm cezası ile tehdit etmektedir. Cengiz Han'dan önce Örf ve Âdet Hukukunun zinaya karşı nasıl bir durum takındığını bilmiyoruz. Genel olarak, göçebe milletlerde evliliğin mahiyeti hakkında mevcut, daha az ciddî telâkki göz önünde tutulursa bu Örf ve Âdet Hukukunun zinayı, oldukça yumuşak bir cezaya uyruk tutmuş olduğu kabul olunabilir; bununla beraber bu, Hukuk dışı olarak aile toplulukları arasındaki kan güdümüne ve bunun kurbanlar vermesine engel değildir. İşte sükûnun bu yolda bozulmasına ve millî kuvvetin zayıf düşmesine engel olmak, tamamiyle Yasa'nın vazifesi çerçevesi içine girmekteydi ve **Yasa, kan güdümünü men'edeceği yerde (ki herhalde bunu uygulamak hemen hemen imkânsızdı), buna sebep olanı en ağır ceza ile tehdit ederek, kötülüğün köküne el atmıştır (5).** Yalancılar,

5) Burada temsil edilen anlayışın aksine Riaz (S. 123) ağır ceza tehdidini Çin tesirine atfetmektedir. *Bununla beraber Çin hukuku yalnız suçüstü yakalanan zaninin aldatılmış olan koca tarafından öldürülmesine müsaade etmektedir* (Alabaster S. 187). Diğer hallerde Çin'de ilkin zaninin cezası hadımlaştırma sonra da askerî mecburî çalışma, zaniyenin ise hapis ve dayak idi (Alabaster S. 369. — 1. Fragment hakkında Rubruk da şu teyitte bulunmaktadır (S. 156). —

sihirbazlar, entrikacılar ve kavgaya müdahale edenlere karşı konulmuş olan 3 numaralı fragment de ayni açıdan mülâhaza edilmek gerekir (6). Muhakkak ki 29 numaralı fragmentin esasında da ayni fikir bulunmaktadır; ancak burada önce, eski (ve daha sonraki kanun kitaplarında da önümüze çıkan) Örf ve Âdet Hukuku yer almakta (eşit dokuz atın teslimi) ve suçlu ayrı olarak ödeme imkânına sahip olamayıncadır ki, ailesi efradı ile veya bizzat kendi hayatını kaybetmekle cezalandırılmaktadır. Bu mükellefiyetlerin çalınmış hayvanın her türlü zilyetine teşmil edilmiş olmasiyle hüküm ayrıca ağırlaştırılmıştır (7).

III) Yasa'nın ana fikri incelenince, bir sıra fragmentlerde sağlık koruma, opportünite ve genel disiplinle ilgili hükümlerle karşılaşılmaktadır. Sırf sağlık koruma ile ilgili hükümle olarak 2 numaralı (Sodomi) (8) ve 14 numaralı (Suyun temiz tutulması) fragmentler ve 12 numaralı fragmentin son fıkrası gösterilebilir.

"Puniunt capitali sententia... ciotum cum non sua", Carpini'de de böyledir (S. 52); "legem ... sive consuetudinem habent occidenti virum et mulierem quos in adulterio invenerint manifeste".

6) Şamanların normal faaliyetlerinden olan sihirbazlık tabiatiyle yasak değildi; hattâ Şamanlar halkın hayatında dinî merasimi icra etmek bakımından çok önemli bir rol oynamakta idiler. Bununla beraber bunlar çok kere zehirleme işlerine de karışmakta idiler; bundan dolayı Carpini'de sihirbazlık = veneficia'dır. Entrikacı olarak da Şamanlar daha az tehlikeli değildirler; Cengiz Han nüfuzlu Şaman Tebtengri'yi tehlikeli entrikalarından ötürü ortadan kaldırmaya mecbur oldu (D'Ohsson, Raşid al-Din'den S. 100). — Sihirbazlığı ve zehir hazırlamayı başka hukuklarda da birbiriyle ilgili görmekteyiz, bk. 14, 18, 5 ("venefici ... qui artibus odiosis, tam venenis, vel susurris magicis homines occiderunt"), ayrıca L. Rip. 83, 1 ("si luis... per venenum seu per aliquid maleficium aliquem perdiderit..."). Bk. Mommsen'a da S. 640 v. öt. — Birbiriyle kavga eden iki kişinin arasına girmeye cesaret edilemediğini Rubурk da teyit ediyor (S. 155): "quando duo homines pugnant, nemo audet se intermittere. etiam pater non audet iuvare filium".

7) Cengiz Han'dan önce at meralarının (Tabune) emniyetinin nasıl temin edildiği hususunda 39. nota bakınız; Yasa'nın bu husustaki sert hükümlerinin tesiri hakkında İbn Batuta (Voyages II. S. 364) şöyle demektedir: "Atların çobanları veya koruyucuları yoktur, çünkü Türkler (Moğollar) ın hırsızlığa karşı kanunları çok şiddetlidir". — Bugünkü Moğolistan'da at hırsızlığı günlük olaylardandır.

8) Bundan başka belki de bu şekilde kullanılmış olan hayvan temasıyla diğer hayvanları da tehikeye sokan bir "pecus contaminatum" sayılmaktaydı (bk. OMK: Ek, III. B. I 12 § 2, ve S. 90). İsreililerde de Sodomi ölümle cezalandırılırdı (2. Mos. 22, 18); kanonik hukukta da böyledir (can. 4. C. 15 qi. 1).

4 numaralı fragment Şamanlık inanışlarının bir sonucu olabilir. (Khara - Davan S. 154 not 3'de böyle kabul edilmiştir; Riaz S. 20); Burada bahse konu olan şeyin, tamamiyle menfaat temin eden ve zararları önliyen bir tedbir olduğu yolundaki tefsir, bana, daha kabule şayan görülmektedir: Su ve ateş, (altında çok kerre ateşin saklı bulunduğu kül) göçeblerin hayatında bilhassa değerli, çok kerre güç elde edilir ve bundan ötürü de her türlü harip ve kullânılmaz hâle getirilmeğe karşı, (kuyu kirletilmesi gibi) muhakkak korunulması gereken unsurlardır. 8 numaralı fragment insana ibadete ait bir hükümmüş hissini vermektedir. Halbuki burada gaye, halkın eskiden beri uyguladığı ve faydalı sayılan hayvan kesimi şeklinin muhafazası ve böylece yabancı âdetlerin uygulanmasını men'ederek halkın iç birliğinn korunmasından başka birşey değildir (9). 17 numaralı fragment de buna benzer bir gaye gütmektedir: bir mezhebin tercih edilmesi kolayca halkı yabancı âdetlerin esiri yapar, ona eski geleneklerini unutturur, hattâ halk topluluğunda ayrılmalara sebep olabilirdi. Konuşma tarzının basit olmasını, hattâ hükümdara hitap edilirken bile, emreden hüküm de gene böyle millî sâdeliği muhafaza ve yabancı tantananın içeriye girmesini men için konulmuştur (10). 13 numaralı fragment, göçebe münasebetleri bakımından çok önemli olan misafirperverlik vazifesini hükme bağlamış bulunuyor (11). 14 numa-

---

9) Aynı şekilde hayvan kesme hakkında Pallas da (T. I. S. 128) bilgi vermektedir: 'Koyunlar hâla çok kere kesilerek öldürülmektedir ve bu da hayvanları sirtüstü yatırıp kalp bölgesinde ve hicabıhaciz üzerinden uzunlamasına bir kesik açıp elle buradan girip hayvanın kalbini yerinden koparıp çıkarmak şeklinde olmaktadır. Bu şekil kesim, Kalmukların da bildirdiğine göre, Cengiz Han zamanında bütün Moğol boylarına kabul ettirilmiştir... Kara - Davan'a göre (S. 154. not. 4) bu şekil kesim hâla Kalmuklar arasında revaçta bulunmaktadır.

10) D'Ohsson (Alâ el-Din'den) S. 143: "O (Cengiz) asyalı hükümdarların kullandıkları tantanalı unvanları hakir gördüğünden kendi sülâlesi prenslerine bunları kabul etmemeleri tavsiye etti. "Böylece onun ardgelenleri, kendi verdiği örneğe uyarak yalnız Han veya Kaan unvanını kullandılar; sülâleye mensup prensler hükümdarı sadece adı ile çağırırlardı, mektuplarda ve resmî vesikalarda ise bu adın yanına ayrıca şeref unvanları konulmazdı. Cengiz Hanın özel kaleminde hazırlanan vesikalar sade ve kısa idiler; o, İranlıların tantanalı stilini zevkli bulmamıştı". Bk. buna karşılık V. ek. I. Kesim, 12. Madde ve IV. Kesim 13. Madde.

11) Bu misafirperverlik bugün hâla Moğolistan'da gayet tabiî bir şeydir. Carpini bile şöyle yazmıştır (S. 51): "cibaria quamvis inter illos sint pauca, tamen inter se satis competenter communicant illa" ve gene bunun gibi Vinzenz von

ralı fragmentin birinci kısmı ise bu ırka has itimadsızlığın mahsulü olan bir geleneği hükme bağlamıştır: her türlü zehirlenme imkânını ortadan kaldırmak için misafir, misafir sahibi kendisi yemekten tatmadan yemiyecektir. Aynı fragmentin orta kısmı, ilkönce bir teşrifat kaidesi gibi görünmektedir; ancak Yasa'nın çerçevesi içine sokulunca, burada da asıl maksadın tecrübe edilmiş bir geleneğin muhafazası ile miletdaşların arasında ikiliği önlemek, beraberlik hissini kuvvetlendirmek ve böylece bütüne hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Disiplin yolunda terbiye ve böylece mükemmel askerlik ve avcılık hassalarının muhafazası, 27 numaralı (Mirhond), fragmentin gayesidir (12). 32 numaralı fragmentin birinci kısmında bahse konu olan şey, her halde misafirperverliğin kabaca bir kötüye kullanılması diye kabul edilen bir fiilin cezalandırılmasıdır (13), gene ayni fragmentin ikinci kısmı ise herhalde disipline karşı kaba bir hareketin cezalandırılmasıdır (14). Fakat her iki durumda da, belki hurafa ile ilgili ve bugün izahı mümkün olmıyan inanışların da rolü vardır.

IV) Diğer fragmentlerde de, her nekadar her defasında ayrı bir görüş noktasından da olsa, hep ayni ana fikir ortaya çıkmaktadır. 15 numaralı fragmentin yasağı, herhalde yıkanmış olan elbiselerin kurutulması ile, göğün hiddetinin bir fırtına halinde tezarürüne sebep olunacağı yolundaki hurafa korkusu ile izah edilebilir (15). 16 numaralı fragmentin hükmünün de hurafa veya Şaman-

---

Beauvais (Speculum historiale lib. XXIX cap. 75, D'Ohsson S. 411, not'dan): "Onların methedilecek birşeyleri varsa o da, yemek yerken her geleni sofraya dâvet etmeleridir".

12) D'Ohsson'a göre (S. 404 v. öt.) Cengiz ava "savaşçının okulu" adını vermişti. O, Moğollar'ın insanlarla savaşmadıkları zamanlar hayvanlarla savaşmalarını istiyordu. Kışın başlangıcı askerî bir sefere benziyen büyük av zamanının geldiğini gösterirdi". Bundan sonra bu av tasvir edilmekte ve en küçük bir yanılmanın sopa cezası ile cezalandırıldığı eklenmektedir. Mart'dan Ekim'e kadar geyik, karaca, tavşan, yaban eşeği ve çeşitli kuşları avlamak yasaktı.

13) Bunu Carpini de teyid etmektedir (S. 48): "item si alicui morsus imponitur et deglutire non potest et de oro suo eiicit eum, fit foramen sub statione et extrahunt per illud foramen, et sine ulla misericordia occiditur...

14) Bk. Carpini (S. 94): (Bir Moğol komutanı tarafından kabul): "duxerunt nos ad ordam sive tentorium ipsius et instrucati fuimus, ut ante ostium stationis ter cum sinistro genu inclinaremus et caveremus attente, ne pedem super limen ostii poneremus", ve (S. 48): "si aliquis calcat limen stationis alicuius ducis, interficitur".

15) Bu hususta Rubruk şöyle demektir (S. 154): "vestes nunquam lavant, quia dicunt, quod Deus tunc irasciter et quod fiant tonitura, si suspendantur ad siccandum. imo Lavantes verberant et eis auferunt. tonitura super modum timen».

lık tefsirlerinden doğmuş olması mümkündür. Her iki durumda da kanun koyucu, önemli olarak tanınmış olan eski yaşama kaidelerinin halk içinde muhafazasını ve halkı, böylece melhuz zararlardan korumayı hedef ittihaz etmiştir. 11 numaralı fragment dinî müsamaha emretmektedir; tabiî burada müsamaha, gaye değil, Tanrının hoşuna gitme yolunda bir vasıtadır; öldükten sonra mesut bir hayata adaylığın, ne kadar çok sayıda dine hürmet edilir veya hiç olmazsa müsamaha edilir ve bunlara inananlar, kendilerine hizmet ettirilirse, o kadar emin olduğuna inanılıyordu (16). Bu hükümle, din adamlarına, kafası ile çalışanlara v.s. ye daimî bir vergi muafiyeti tanıyan 10 numaralı fragmentin hükmü yakından ilgilidir. Savaşkan bir göçebe milletin münasebetlerine göre tanzim edilmiş olan bu hükümlerin içinde üç kerre iflâs etmiş olan kimseyi ölüm cezası ile cazalandıran 5 numaralı fragmentin hükmü, tamamiyle yabancı görünmektedir. Bu hüküm, "emtia alan" şahıslara, yâni Moğoliston'da oturan yabancı (herşeyden önce Çinli ve Arap tacirler) tacirlere karşı konulmuştur. Bozkırın saf sakinlerinin bu hilekâr tacirlerin kurbanı olmaları her halde nadir değildi. Moğollar bunlara memleket mahsullerini veya ganimetlerini veresiye satıyorlar, bunlar sonra ödemekten âciz olduklarını ileri sürerek kurtulmaya çalışıyorlardı. Bu hükmün mânası o halde şudur; halkın yabancılar tarafından sömürülmekten korunması (17). -25 inci fragment, devletin menfaati icabı, muntazam posta teşkilâtının kurulmasını emretmektedir; posta teşkilâtını Cengiz Han, uzun zamandan beri böyle bir teşkilâtın mevcut olduğu Çin'de görüp öğrenmiş olmalıdır (18). - 21 inci fragment ise hâkimiyetin tecelli ettiği

---

16) Rubruk Mengü'nün sarayında (Moğol Şamanlardan başka) Nestoriler, Müslümanlar, Budistler ve Taoistler görmüştü. Bunlar törenlerde resmen Han'a dua ediyorlar ve buna karşılık eli açık hükümdardan bol bol bahşiş alıyorlardı.

17) Riaz'a uyarak (S. 123) burada Çin tesirini kabul etmek için sebep yoktur; zira Çin hukukunda borcunu eda etmiyen tacir alelâde borçluya göre daha şiddetle cezalandırılıyor idiyse de bu hukukta ayrıca iflâs için bir ceza tayin edilmiş değildi. "İf a dealer fails to pay his constituents, he will be punished more severely than an ordinary debtor" (Alabaster S. 553, örnekleriyle). Bununla beraber en ağır ceza ağır bambus sopası idi.

18) Posta hizmeti hakkında D'Ohsson (Alâ el-Din'den) şöyle yazmaktadır (S. 406 v. öt.): "Cengiz Han, Çin örneğine uygun olarak, memurların, elçilerin ve kuriyelerin seyahatlerini kolaylaştırmak için büyük yolların üzerine posta stasiyonları yaptırmıştı. Posta atlarını mahallin sakinleri vermeğe mecburdular, bunlar ayrıca kuriyeleri beslemek ve aynî vergieri taşımak için araba da vermek mecburiyetindeydiler. Bu atları kullanmaya hakkı olanlara nasıl hareket etme-

bir hükmü ihtiva etmektedir; bununla hükümdarın ,ülkenin kızlarından kendisi ve ailesi için bir seçimde bulunması ve böylece uyrukların sıkıca hükümdar ailesine bağlanması yolunda bir gelenek tesbit edilmiştir (19).

Bir ana fikre sahip olmakla beraber Yasa, gene de Hukuk hayatının en çeşitli cephelerini emirler veya yasaklar halinde hükme bağlıyan bir kaideler yığını halinde görünmektedir. Ceza Hukukuna ait hükümlerin yanında İdare, Askerî Teşkilât, Maliye, Müsamaha ve Örf ve Âdet Hukukuna ait hükümler yer almaktadır. Bütün bu çok cepheliliğe rağmen, bu fragmentlerin Yasa'nın bütününü teşkil etmedikleri açıktır. Her nekadar fragmentlerin birçoğunda bir yasağın arkasından bir ceza tehdidi gelmiyorsa da, bu Yasa'nın tam olmadığını göstermek için bir delil olamaz, çünkü burada Han'ın iradesi ve memurlarının iradesi en yüksek kanun sayılmaktadır. Bundan başka Yasa'nın geniş hükümranlık arzu ve gayelerine bir vasıta teşkil ettiği, kanun koyucunun, milletinin bütün hukukî hayatını her bakımdan hükme bağlamak istediği de ileri sürülemez; bunun için kanun koyucunun bilhassa eski örf ve âdete dayanan Özel Hukuku hükme bağlamak veya yeniden tanzim etmek istemiş olduğu da kabul edilmez. Ayrıca düşünmek gerekir ki, göçebelerin iptidaî hayatı, iptidaî bir hukuku icabettirmektedir ve bu hukuka daha gelişmiş bir hukukun birçok müesseseleri tamamiyle yabancıdır. Bunlara rağmen, elimize geçen fragmentlerin Yasa'nın bütününü teşkil etmediği açıktır. Gayesine uygun olarak Yasa'da oldukça geniş bir yer alan Ceza Hukuku alanında öldürme ve vatan hainliği gibi, hükme bağlanması kanun koyucu için pek önemli olan bazı suçların bulunmaması oldukça tuhaf kaçmaktadır. Bu bakımdan pek az da olsa, diğer kaynaklar, o zamanların Ceza Hukuku tatbikatına ve bilhassa ceza cinslerine

---

leri gerektiğini gösteren bir de yönetmelik vardı. Sert bir polis teşkilâtı tarafından temin edilen yolların emniyeti, o zamana kadar birçok bağımsız aşiretlerin çapulçularıyla asayişsiz olan Tataristan'dan yabancıların geçmesini mümkün kılmıştı".

19) Bk. Carpini (S. 58 v. öt): "si petit (sc İmparator Tartarorum) filiam virginem vel sororem, sine contradictione dant ei. aut singulis annis, aut intermissis. aliquibus annis virgines colligit ex omnibus finibus Tartarorum. si ipse vult retinere aliquas, retinet. retinet. alias dat suis hominibus, sicut videtur ei expedire". Sonraları buna benzer bir metodu koğuşturarak Mançu sülâlesi de imparatorluk prensesleri ile nüfuzlu Moğol prenslerini evlendirip bunları kendisine bağlamayı bilmiştir.

ait bilgiler vermektedirler, halbuki bu hususta fragmentlerde birşey yoktur.

Rubruk'un yazdığına (S. 156) göre katiller, büyük çapta hırsızlık yapanlar ve uydurma elçiler (20) ölüm cezasına çarptırılırlardı. Küçük hırsızlıklarda bulunanlara ise müthiş bir dayak cezası verilirdi: "si dant censtum ictus, oportet quod habeat centum baculos (21)." Carpini (S. 53 v. öt.) de bu ağır dayak cezasını (casuslukta) teyid etmektedir: "si aliquis eorum deundat consilium, maxime quando maiores dare cum baculo magno unus rusticus potes (22)." Gene aynı müellif bir bâkire ile zinada, her iki tarafa, ayrıca suçüstü yakalanan yolkesici ve hırsızlar, savaştan kaçanlar, (genel geri çekilme hali müstesna), seferde, yeter derecede cesur olmıyanlar ve esir düşen arkadaşlarını kurtarmıyanlara (S. 62) ölüm czası verildiğinden bahsedilmektedir. Başka bir yerde de (23). Çin menşeinden geldikleri anlaşılan cezalardan bahsedilmektedir: zincire vurmak, hapsetmek ve uzak bölgelere sürmek; Carpini de bir yerde hapisten bahseder benzemektedir. (S. 103): "çapta siquidm erat amica imperatoris istius, quae veneno interterceserat patrem eius (24)." 28 inci fragmente göre (Mirhond), katil suçlarında cismanî cezadan malî bir ceza ile kurtul-

20) Burada anlatılmak istenen kendilerini uydurma olarak Han'ın elçileri diye gösterenlerdir. Bu elçilerin posta atlarını kullanmak ve kendilerini besletmek hakları olduğundan (bk. Carpini S. 59) böyle aldatmalar vâki olmaktaydı. Bunu önlemek için elçilere hüviyet yerine (çok kere altından) bir plâk (çincesi: "P'ai-tze") verilirdi, bunlar numaralı idi ve hamilinin imparator emirlerini götürmekte olduğunu bildirirdi (bk. Riaz S. 28 v. öt).

21) "Eğer yüz darbe verilirse, yüz sopa (ya sahip olmalıdır) vurulmalıdır".

22) "Şayet onlardan biri bilhassa sefere gidilmek istendiğinde, karara karşı gelirse, güçlü kuvvetli bir adamın büyük bir sopa ile vurabileceği şiddette ve kaba etlerine yüz darbe yer".

23) Cengiz Han'ın 23. ncü sözünde şöyle denmektedir. (Riaz S. 18): "Soyumuzdan olan birisi onanmış olan kanuna bir kere aykırı hareket ederse, ona sözle ihtarda bulunulmalıdır; ikinci defasında ona sözle tesir edilmeye çalışılmalıdır; üçüncü de ise onu uzaktaki Balciyum-Huncur'a göndermelidir. Bir kere oraya gidip gelince artık dikkat eder. Gene de akıllanmazsa o zaman onu zincire vurup hapise atmalı. Eğer oradan akıllanmış ve terbiyelenmiş bir halde çıkarsa ne iyi, yoksa bütün akrabalar ne yapılacağı hakkında görüşmelidirler... (Han'ın tabiatına ve Yasa'nın karakterine aykırı olan bu sözler, bunların yalnız hükümdarın akrabalarına uygulanacağı - soyumuzdan - kabul edilince anlaşılabilir).

24) "Mademki imparatorun babasını zehirle öldürmüş olan mahpus kadın onun dostu idi".

mak vardı, yalnız bu herhalde öldürülen bir yabancı olduğu takdirde mümkündü. Burada dikkate değen şey, Çinlilere pek az bir değer verilmiş olmasıdır ki, bu da savaşçıl olmıyan bir millete mensup olan bir kimsenin savaşçıl çöbelerin indinde ne kadar az bir itibara sahip olduklarını göstermektedir. Eski hâle getirme (restitutio in integrum) gayesiyle bir para ödemek mükellefiyetinden Carpini (Sö 48) bahsetmektedir: "in statione mingere, si voluntarie facit, occiditur, si autem aliter, oportct quod pecunio solvatur incantatori, (yani Şaman'a) qui purificet eos (25)."

§ 2. — Aile ve Miras Hukuku :

34-36 ncı fragmentler Aile ve Miras Hukukuna aittir. Bunlar kısmen çağdaş kaynakların (1 ve 2) kısmen de (3), yani araştırmaların sonunda elde edilmiş olan bilgilerle birlikte incelenmelidirler. Bu bilgiler fragmenterden öğrendiklerimizi oldukça genişletecek mahiyettedirler. Biz şu bilgileri okumaktayız :

1) Carpini (S. 45 v. öt.) : "uxores habet unusquisque quot potest tenere, Aliquis centum, aliquis decem, aliquis plures vel pauciores: et omnibus parentibus generaliter iuguntur, exepta matre, filia, vel sorore ex eadem matre, sororibus etiam ex eadem matre, sororibus etiam ex patre: tamen et uxores patris post mortem ducere possunt. Uxorem etiam tratris alter frater iunior post mortem vel alius de parentela iunior ducere tenetur, reliquas, mulieres omnes sine ulla differentia ducunt in uxores, et emunt eas valde pretiose a parentibus suis. Post mortem maritorum de facili ad secunda coniugia non migrant, nisi quis velit suam novercam decere in uxorem (26)."

---

25) "Konak yerinde bile bile abdest bozan öldürülür, bile bile yapmamışsa, orayı temizliyecek olan Şaman'a para öder".

26) "Herkes yanında alıkoyabildiği kadar kadın alabilir, kimi yüz, kimi elli, kimi on, kimi daha fazla, kimi daha az: genel olarak bütün akrabaları ile evlenebilirler, ana, kız, aynı anadan olan kız kardeş müstesna. Ayni babadan olan kız kardeşlerle dahi evlenebilirler: mamafi ölümünden sonra babanın karıları ile de evlenebilirler, küçük kardeş veya akrabadan bir genç büyük kardeşin ölümünden sonra karısı ile evlenmek mecburiyetindedir, hiçbir fark gözetmeksizin mütebakî bütün kadınlarla evlenebilirler ve onları ana babasından büyük bir para karşılığında satın alırlar. Kocaların ölümünden sonra kolay kolay ikinci bir evlenmeyé yanaşmazlar, meğer ki üvey anasını karı olarak almıya".

2) Rubruk (S. 155) : "de nuptiis eorum noveritis, quod nemo habet ibi uxorem nisi emat eam: unde liquando sunt puellae multum adultae ante quam nubant: semper onem tenent eas parentes, donev vendant eas. Servant etiam gradus consanguinitatis primum et secundum: nullum autem servant anfinitatis. Habeut enim simul vel successive duas sorores. Nulla vidua nubit inter eos, hac ratione, quia credunt quot omnes qui serviunt eis in hac vita servient in futura. Unde de vidua credunt quod semper revertitur post mortem ad primum maritum. Unde accidit turpis consuatudo inter eos quod filius ducit aliquando omnes uxores patris sui, excepta matre. Curia enim patris et matris semper accidit iuniori filio. Unde oportet quod ipse provideat omnibus uxoribus patris sui, qui adveniunt eae cum curia paterna. Et tund si vult utitur eis pro uxoribus, quia non reputat sibi iniuriam, si revertatur ad patrem post mortem. Cum ergo aliquis fecerit pactum cum aliquo de filia accipienda, facit pater puellae convivium, et illa fugit ad consanguienos, ut ibi lateat: tunc pater dicit, ecce filia mea tua est, accipe eam ubicunque inveneris. Tunc ille quaerit eam amicis suis, donec inveniat eam, et oportet, quod vi capiat eam, et ducat eam quasi violenter ad domum (27)."

3) En sivrilmiş Mongologlardan biri olan A.M. Pozdneyef (28): "Moğolların asıl ilk akrabalık birliği şüphesiz ailedir. Bu aile, birbirinden gelenlerle 3.-4 üncü dereceye kadar kan hısımlarını içi-

27) "Onların evlenmeleri hakkında biliniz ki, burada hiçbir kimse satın almadıkça karı alamaz. Bu sebeple bazan kızlar evleninciye kadar çok yaşlanırlar, çünkü ana-baba onları satıncaya kadar evinde tutar. Kan akrabalığının birinci ve ikinci derecesine ehemmiyet verirler, sıhrî hısımlığın ehemmiyeti yoktur. Nitekim aynı zamanda veya birbiri ardından iki kız kardeş alabilirler. Bunlardan hiçbir dul tekrar kocaya varmaz, şu sebepleki onlar bu hayatta kendilerine hizmet edenlerin hepsinin gelecek hayatta da hizmet edeceğine inanırlar. Zannederler ki, dul ölümünden sonra ilk kocasının yanına döner. Bu sebeple onlarda şu çirkin âdet vardır; anası hariç oğul babasının bütün karıları ile evlenir. Babanın ve ananın curia'sı daimi en küçük oğula düşer. Bu sebeple babasının bütün karılarına onun bakması icap eder. Çünkü onlar babanın curi'ası ile birlikte gelirler ve o zaman kendisi arzu ederse onları karısı gibi kullanır. Çünkü ölümlerinden sonra onların babasına dönmelerini kendisine bir hakaret telâkki etmez. Bir kimse birisi ile kızını verme hususunda anlaştı mı, kızın babası bir ziyafet verir kız da akrabalarının yanına kaçıp saklanır: babası işte der kızım senindir, bulduğun yerde al onu ve bunun üzerine öbürü arkadaşları ile beraber kızı buluncaya kadar arar, onu zorla alması ve âdeta cebir kullanarak evine getirmesi icap eder.

28) Pozdneyeff, Moğolistan ve Moğollar (rusça), 3. c. "Halha Moğolları" bölümü, el yazısından Riaz. S. 277.

ne almaktadır. Böyle bir ailenin başı ve en yaşlı erkek üyesi herkes tarafından hürmet görür, ailenin her bir ferdi ve bütün malları üzerinde tasarrufta bulnurdu. O oğullarını evlendirir ve bunlardan her biri için kendi çadırının sağında ve sırayla yeni çadırlar kurardı; gene bunun gibi erginleşmiş olan kızlar da kendi çadırının solunda, yani doğusunda çadırlara sahip olurlardı; daha uzak hısımların çadırları da burada bulunurdu. Böylece çadırlardan (Yurtlardan) müteşekkil bir grup meydana gelir ki buna "Hoton" denir. Bunun merkezini aile baskısının çadırı (Yurdu) teşkil ederdi, buna da "Orgo" adı verilirdi (29). Bunda aile ocağı ve bütün ev eşyası bulunurdu. Buna karşılık diğer çadırlarda ocak bulunmaz ve bunlara "Hoçi" adı verilirdi. Erginleşmiş ve evlenmiş oğullar, ana-babalarından ve kardeşlerinden ayrılıp, kendi ocaklarını tüttürebilirler ve böylece kendi "Hoton" larını teşkil ederler ve bunlar da başa geçip, bağlı ve uyruk bir yığın teşkil eden daha genç aile üyeleri üzerinde hüküm sürebilirlerdi. Böylece Moğollar-'da aralarında uzak veya yakın akrabalık bağlarıyla bağlanmış olan birçok aile birlikleri meydana gelirdi."

a) **Aile Hukuku :** Böylece eski Moğol ailesi sıkı sıkıya pederşahî esasa dayanan ve agnatik bir aile topluluğunun bir kısmını teşkil eden bir durum göstermektedir. Bütün aile üyeleri aile babasının (pater familias) velâyeti altındadırlar. Bu velâyet münasebeti, kızlar bakımından, bunların evlenmeleri ve kocalarının velâyeti altına girmeleri ile oğullar bakımından da, bunların evlendikten sonra aile birliğinden ayrılıp kendi öz ocaklarını kurmak haklarını kullanmaları ile sona erer.

Moğollar'da (her ferdin iktisadi durumuna göre mahdut olmakla beraber) poligami vardır. Ancak ailede kadınların mevkii birbirine eşit değildir; evliliğin süresine göre bu durum değişir, öyle ki aile babası ile en uzun zamandan beri evli olan kadın, en üst mevkide sayılır (30). Bu muhtelif mevkide bulunmanın huku-

29) Dış Moğolistan'ın başkenti "Urga" nın adı buradan gelmektedir; 1924 Kasımından beri bu şehrin adı "Ulan-Bator-Hoto" olarak değiştirilmiştir ki. "Kızıl Süvari Şehri" demektir.

30) Cengiz Han'ın karılarının sıraları hakkında D'Ohsson şöyle yazmaktadır (S. 417) : "Cengiz Han'ın karıları arasında beşinin sırası ötekilerinden üstündü ve bunlara" "Büyük kadın" denilirdi. Bunların da en başında Burta gelirdi ki, buna "fu-gin" Çince unvanı verilmişti. Bu unvanı Çin imparatorları imparatoriçeden sonra gelen en üstün karılarına verirlerdi". ("Fu-gin" mutad traskripsiyona göre "Fu-jen" modern Çincede "zevce" yerine kullanılan umumî bir ad olmuştur).

kî neticesi kendisini her şeyden önce, çocukların miras haklarında (Aş. Bk.) ve bazı durumlarda da bununla ilgili olarak kocanın ölümünden sonra kadının ne olacağında gösterir (Aş. Bk.).

Evlenme, satış evlenmesidir. Akid kızın babası ile erkek arasında yapılır. Kız bu akdin yalnızca konusudur, rızasına ihtiyaç yoktur. Başka yerlerde olduğu gibi, burada da satış evlenmesi daha önceki gasıb evlenmesinin yerine geçmiştir. Düğün sırasında kızın gûya kaçırılması bunu göstermektedir.

Evlenme yalnız 2 nci dereceye kadar usul ve füru arasında, bir de ana, baba bir kardeşler arasında yasaktır.

Hurafe inanışlarından ötürü, her kadın ilk kocasına, gerek bu dünyada, gerek öbür dünyada hizmetle mükellef olduğundan, kaide olarak dul kadınların yeniden evlenmeleri yasaktır. Bundan ötürü aile babasının ölümünden sonra onun dulları, baba ev - barkının verisi olan en küçük oğulun vesâyeti altına girerler. Bu varis isterse bu kadınları tekrar evlendirir, -ki bu bir istisna hâlidir- isterse kendi karıları arasına katar. Bundan yalnız, 2. dereceye kadar usül ve füru arasında evlenme yasak olduğundan, kendi öz anası müstesnadır. Bunlara Levirat prensibi uygulanır: kadının ölmüş kocasının daha küçük erkek kardeşi, (veya başka bir, daha genç erkek hısım) kendisiyle evlenmeye ve böylece onu besleyip barındırmaya mecburdir (31).

b) **Miras Hukuku.** Ailenin bütün üyeleri, aile babasına karşı bağımsız olmadıklarından ve ancak onun adına iktisapta bulunduklarından muris olarak yalnız aile babası bahse konu olabilir.

---

31) Riaz (S. 288) bu levirat'da eski bir grup evlenmesinin kalıntılarını görmektedir. Ancak böyle bir grup evlenmesinin Moğollar'da mevcut olmuş bulunduğu ispat edilememiştir. Metinde mevcut olan anlayış, bu müessesenin oğlu ile evlenemiyen ve mevcut hurafe inanışlarına göre de tekrar evlenmesi pek mümkün olmayan dulun bakımı meselesinden doğmuş olduğunu daha muhtemel saydırmaktadır. — Aynı şekilde leviratı gördüğümüz İsrailliler'de asıl gaye doğrudan doğruya çocuksuz ölen kimsenin adının muhafazası olmakla beraber (1. Mos. 38, 8 v. öt, 5. Mos. 25, 5-6) şüphesiz dulun bakılması gayesini de gütmektedir. Çünkü "dul, babanın evinden ve velâyetinden çıkmıştır ve kocasının ölümünden sonra da, evliliğe bir cihaz getirmediği ve kocasının terekesinden de bir hisse istiyemeyeceği için kocasının mirasçıları tarafından dışarı atılabilir" (Mayer, 2. C., S. 456). — Bir mecburi levirat hakkında (Batu tarafından, bir Rus prensi ile ağabeysinin dulu arasında) Carpini bilgi vermektedir, S. 48 (ancak burada bahse konu olan levirat değil, Batu'nun levirat'tan kurtulmak için mecbur ettiği bir evlenmedir, mütercim). — Levirat halâ Kırgızlar'da görülmektedir.

Yalnız oğullar varistirler (32). Nikâhlı karılarından çocuğu olmayan bir kimsenin ölümünde, aile mameleki klana kalmasın diye cariyelerden olan oğullar da varis sayılır (33). Bir miras hissesinin yüksekliği, esas itibariyle varislerin analarının, aile içindeki durumlarına bağlıdır, yani daha eski bir ananın oğulları, daha yeni bir ananın oğullarından önce gelirler; ayrıca bir ananın oğullarından büyükler, küçüklerden önce gelirler (Fr. 34. Fıkra 2.). Bunun dışında muris, miras hisselerini kendi isteğine göre tâyin eder(34). Baba ev - barkı en küçük oğula düşer. Bu kaide her halde büyük oğulların evlendikten sonra, miras hisselerini isteme haklarını kullanmaları ve böylece aileden ayrılmaları âdetinden doğmuş olsa gerektir.

36. fragmentin hükmü terekeyi, hakkı olmıyanların müdahelelerinden korumak için konulmuştur. Ölümün vukubulduğu sırada, varislerin seferde olmaları dolayısiyle hazır bulunamamaları nadir olmadığına göre bu hükmün uygulama alanında önemi büyüktür.

§ 3. ADALET İŞLERİ

Yasa, adalet işleri hakkında bir şey söylememektedir. Başka kaynaklarda da bu hususta bulduklarımız pek azdır. Muntazam bir mahkeme teşkilâtı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

---

32) Bu, terekenin bölüşülmesi hususunda yalnız oğullardan bahsedilen 34. ncü fragmetin 2. fıkrasından açıkça anlaşılınaktadır. Carpini de (S. 53) yalnız oğullardan bahsetmektedir: "inter filium concubinae et uxoris nulla est differentia, sed dat pater unicuique eorum quod vult". Kızlar - tıpkı mal gibi - evlendirmek üzere satılmaya tahsis olunmuşlardı, bundan ötürü bunlara miras hakkı tanımak için bir sebep yoktu. Bununla beraber bunlar evlenirlerken, sonraki kanunların açıkça yazdıkları gibi, kendilerine çehiz verilirdi (bk. III. ek, III. bölüm, 2, §).

33) Bk. 32. notta ki Carpini'nin sözlerine. Gene aynı müellif orada şunları yazmaktadır: "et si est de genere ducum, ita est dux filius concubine, sicut filiu legitimus". Çin hukuku aynı gayeye, aile içinde doğan bütün çocukların - yâni cariyelerin (ce'ieh) çocuklarının da - nikâhlı kadından (ch'i) doğmuş sayılmasıyla varmaktadır (v. Möllendorff "The Family Law of the Chinese" Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society 1879, Nr. XIII, S. 103); İsrail hukukundaki durum da buna benzemektedir. (Mayer C. 2. S. 339, 421, 463). -

34) Bu 34. Fragment 1. fıkradan anlaşılmaktadır. Buna göre cariyelerin nikâhlı kadınlardan doğan çocuklara eşit sayılan çocukları - yâni böylece nikâhlı kadınlardan doğan çocuklar da - hisselerini "babalarının tasarruflarına göre" alırlar.

Bununla beraber, Cengiz Han, Şigi - Kutusku'yu en geniş yetkilerle başyargıç tâyin etmişti. Hattâ Şigi - Kutusku'ya, daimî olarak hüküm ifade edebilmeleri için, verdiği hükümleri yazı ile tespit etmesi emri verilmişti (35). Ancak Şigi - Kutusku'nun asıl işi aşiret beyi olması idi, yargıçlığı ikinci derecede bir vazifeydi. Munke Han zamanında başyargıç olan Monke Noyon'un da durumu aynidir. Rubruk, (S. 156) iki kişi arasında münazaa vukuunda bunlardan birinin baş vurabileceği "curia domini" den ve kendisine dayanılarak, (dayak) cezanın infaz edildiği "sentetia curie" den bahsetmektedir. "Curia domini" tâbirinden yalnız aşîret beyinin sarayı anlaşılabileceğine göre (36), demek ki yargıç ve aşîret beyi ayni şahıstırlar. Yargıçlık, idare memurluğu ve ordu komutanlığı vazifeleri böylece bir şahısta toplanmış oluyordu.

Usül hakkında Rubruk, bazı şeyler bildirmektedir: buna göre, yukarda söylediğimiz gibi bir münazaa vukuunda haksız durumda olan ("qui peiorem partem habet") curia domini'ye yani aşîret beyine başvurabilirdir. Böylece diğer tarafın kendiliğinden hakkını alması önlenmiş olurdu. Onun muarızı artık yüksek makamın himayesi altına girmiş olurdu ve bundan sonra, ona dokunan, hayatını tehlikeye atmış olurdu. Yargıca başvuran "bir esirmiş gibi" ("quasi captivus") yargıcın önüne çıkarılırdı. Bununla beraber taraflardan biri, yargıcın karar vermesini ister istemez derhal ona başvurmaya mecburdu.

Buna ek olarak Rubruk, ancak suçüstü yakalananların veya itirafta bulunanların ölüme mahkûm edilebileceklerini, bununla beraber aleyhte tanıklar varsa o zaman işkence ile itirafa zorlanabileceğini söylüyor (37).

Bundan başka, yargıçlık faaliyetinin pek geniş bir alanı, içine almadığı görülmektedir; çünkü Carpini şöyle yazmaktadır (S. 51): "inter eos quasi nulla placita sunt", ayrıca Yvo of Narbonne da şöyle yazmaktadır: "by reason of the rigour and exuremities of punishments to be inflicted upon them by their superiorus, they

---

35) Yüan-ch'ao Mi-Shih (Moğol sülâlesinin gizli tarihi), Palladiy tarafından tercüme edilmiştir (S. 115, Riaz'da göre S. 30).

36) Riaz S. 31'de "İmparator sarayı" ("dvor gosudarya") diye tercüme etmektedir; ancak bunu bulmak çok kere mümkün olamamakta idi.

37) Mahkûmiyetin yalnız (belki de işkence ile zorlanılmış) itiraf üzerine mümkün olabilmesi esası hemen hemen 1921'e kadar Moğol mahkemelerinde yürürlükte idi. Eski Çin hukukunda da böyle idi (Alabaster S. 17).

are restrained from brawlings and from mutuall strife and contention (38)".

O zamanlar, Moğollarının adalet işleri hakkındaki bildiğimiz bu kadar boşluklarla dolu olmakla beraber, adalet işlerinin çok iptidaî şekillerle tanzim edilmiş olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Gerçekten de, yargıçlık, idare memurluğu ve ordu komutanlığı vazifelerinin bir şahısta toplanmış olması ve devlet büyüklerinin devlet teşkilâtına hâkim olan serbest iradeleri (39) ve mal edinme hırsları, uyrukların şahıs ve malları üzerinde Han'ın ve aşîret beylerinin sınırsız kudretleri (40), hükümdarların menfaatlerine hizmet eden daimî seferler, kültür seviyesinin çok aşağı olması ve örf ve âdetin sertliği, - bütün bunlar muntazam bir yargı teşkilâtının gelişmesini mümkün olduğu kadar engellemiştir.

Bu eksiklikleri doldurmak Yasa'nın gayesi değildi. Yasa, halk arasında sükûn ve nizamı temin etmek ve böylece Han'ın hükümranlığının ve savaş gayelerinin gerçekleşmesinde kuvvetli bir vasıta olmak için konulmuştu. Yasa'nın, demir iradeli insanların elinde bu vazifeyi görmüş olduğundan şüphe edilemezdi (41). Sonradan

38) Beazley S. 41. bu da "Part of an Epistle written by one Yvo of Narbona unto the Archbishop of Burdeaux, conteining the confession of an English man as touching the barbarous demenour of the Tartars, wich had lived long among them, and was drawn along perforce with them in their expedition against Hungarie: recorded by Mathew Paris in the yere of our Lord 1243". — Carpini de (S. 51) bundan başka şunları yazmaktadır: "verbis ad invicem raro aut nunquam contendunt, factis vero nunquam. bell, rixae, vulnera, homicidia inter eos non contingunt. praedoes et fures magnarum rerum non inveniuntur inter eos." ve S. 101: "habet aute mimperator (Mangu Kaan) ... omnes officiales in negotiis tam publicis quam privatis, exceptis, advocatis; nam sine litium vel iudiciorum strepitu secundum arbitrium imperatoris omnia fiunt".

39) Yeh-lü-ch'u-ts'ai (bk. I. Bölüm, 1. kesim. not 3) Ugedey'in karısına şöyle şikâyet etmişti: "İmparatorluğun en büyük memurları, memuriyet ve adalet işlerinde pazarlık ediyorlar, Moğol hapishaneleri biricik suçları rüşvet almak istiyenlere karşı koymaktan ibaret olanlarla doludur" (Riaz S. 30.).

40) Bk. Carpini S. 59: "omnia sunt imperatoris... quod audet dicere, hoc est meum vel illius; sed omnia sunt imperatoris, res, iumenta et homines, et super hoc etiam nuper emanuit imperatoris statutum, idem dominium habent per omnia duces super homines suos".

41) Cengiz Han'dan önce durumun ne olduğunu anlamak için kendi sözlerine bakmalıdır: "gençler ihtiyarları dinlemiyorlardı, kocanın karısına itimadı yoktu, kadın da kocasına itaat etmiyordu... hak ve kanun ve iz'an ve kanaatkârlık meçhul şeylerdi. Bunun için asiler, hırsızlar, yalancılar, kışkırtıcılar ve haydutlar vardı ... bunlar atları ve at yaylaklarını (Tabune) yağma ediyorlar ve ra-

halkı parçalayıp birbirine düşüren ve Moğol hâkimiyetini yıkan anlaşmamazlıklar, Yasa'nın ruhu ile telif edilemezler (42).

2. KESİM

Eski Tsaayin Biçik

Pallas'ın bu eski kanun kitabının muhtevası üzerine duymuş olduklarından (bk. II. Bölüm, 2. Kesim) bu kanunun yürürlükte bulunduğu devirdeki hukukî durum hakkında etraflı bilgi edinmeğe tâbiidir ki imkân yoktur. Buna karşılık elimize geçmiş olan kırıntılar pek de öyle renksiz maddeler değildir; bunların muhtevası, hiç olmazsa hukukun muhtelif alanlarında Yasa zamanından beri yerleşmiş olan değişiklikleri bize anlatacak değerdedirler.

Ele geçen sekiz fragmentten ikisi zinaya eittir. Yasa (1. fr.) klanlar arasında barışı muhafaza etmek gayesiyle ve böylece de bütün topluluğun iyiliğine olarak bu suçu ölüm cezası ile tehdit etmişti. İki yüz yıl sonra bu suçun çok hafif cezalandırıldığını görüyoruz; demek ki Yasa çoktan beri unutulmuş ve onun şiddetli hükmünün yerini, genel olarak göçebe milletlerde zina suçu hakkındaki mülâyim zihniyet almıştır. Suç, Moğol kanunlarında rastladığımız en küçük mâlî cezalardan birisi ile teyid edilmiştir; zina işliyen erkek, aldatılmış olan kocaya, zina işliyen kadın da yargıca birer at vereceklerdir (3. fr.) (1). Halktan bir erkekle bir prenses arasında işlenmiş olan aynı suçun imtiyazlı bir durumu vardır: Burada suç işliyen erkek sözde bir para cezası ödeyecektir. Pallas'ın da işaret ettiği gibi burada cezanın böyle az oluşu, kanun koyucu-

---

hat durmuyorlardı... böylece halkta intizam ve rahat yoktu... Cengiz Han tahta oturunca ciddî bir nizam tesis etti ve herkese yerini gösterdi" (Hara-Davan S. 148, Raşid el-Din'den).

42) Cengiz'in aşağıdaki şu sözlerine âdeta bir falcının sezisi dile gelmektedir. "Bizden sonraki nesil sırmalı elbiseler giyecek, yağlı ve tatlı yemekler yiyecek, iyi bakılmış ve terbiye edilmiş atlara binecek, güzel vücutlu kadınları kucaklıyacak ve bütün bunları babaların ve ağabeylerin mümkün kılmış olduklarından hiç bahsetmiyecek ve biz ve Büyük Gün unutulacağız" (19 sayılı sözü). — "Büyükler, beyler ve birçok hükümdarların çocuklarının ağabeyleri, ki, bizden sonra gelecekler, Yasaya sıkı sıkıya bağlı kalmıyacaklar, böylece devlet sarsılacak ve parçalanacak. Ve gene Cengiz Han aranacak ama bulunamıyacak" (2 sayılı söz) (Riaz S. 15. v. öt., Raşid el-Din'den).

1) "Boynuz taşıyan" tâbirinden aldatılmış olan kocanın anlaşılması gerektiğinden her halde şüphe edilemez, Riaz (S. 38) aynen "nositel truby" diye tercüme etmektedir.

nun, böyle bir suçu, ancak bunu işlemeğe sevkedilmiş olan birisi tarafından işleneceğini kabul etmiş olmasındandır.

Bununla ilgili bir vakıa da birinci fragmentte vardır: Bir Şaman'ın müstefreşesi ile cinsî münasebette bulunmak. Bu, cezayı icap ettiren bir hareket olarak değerlendirilmemiştir; çünkü her halde, Şamanlar'ın müstefreşeye sahip olmaları pek de istenilen bir şey sayılmamaktaydı.

Buna karşılık ev sahibi tarafından cariyesi ile münasebette iken yakalanan yabancı atıyla birlikte bütün üstündeki ve başındakini kaybetmekle cezalandırılır (4. fr.). Burada cezalandırılan şey, başkasının mülkiyetine tecavüzden ziyade, herhalde memleket âdetlerine göre talep edilmiş ve elde edilmiş olan misafirlik hakkının kötüye kullanılmış olmasıdır (2). Burada da Yasa zamanına nispetle büyük bir değişikliğin meydana gelmiş olduğu anlaşılmaktadır; çünkü Rubruk bile (S. 21) şöyle demektedir: "Kendi karısından başka bir kadınla veya başka bir kızla cinsî münasebette bulunanlar ... ölüm cezası ile cezalandırılırlar; cariyeler ile münasebet ise herkese serbesttir."

7. ve 8. fragmentler kadınların imtiyazlı durumda oldukları bazı hallerden bahsetmektedir. Yasa'da yalnız iki yerde kadından bahsedilmektedir: bir kere, savaşa gittiği için bulunmayan erkeğin karısının çalışma mecburiyetinden bahsederken (19. fr.) bir kere de hükümdara sunulan bir obje olarak (21. fr.). Ayrıca Yasa-zamanında, kadınların hukukî durumları hakkında öğrendiklerimiz, bunların erkeklere göre daha aşağı bir durumda olduklarını bize göstermektedir. (Aile babasının velâyeti altında bulunmak, miras hakkından hariç tutulmak, en küçük oğlun, babasının karıları üzerinde tasarruf hakkı); buna karşılık kadınların imtiyazlı bir durumda olduklarını gösteren hiç bir emare mevcut değildir. Halbuki Eski Tsaayin Biçik'de kadın birçok bakımlardan hukuk tarafından imtiyazlı bir muameleye uyruk görülmektedir; bununla beraber bu, kadının durumunun diğer yönlerden olduğu gibi kalmış olmasını önliyememiştir: Yurt'ta kendisine ait olan yere geçmiş olan bir kadın âdeta bir sığınma hakkından faydalanmaktadır; kimse ona dokunamadığı halde o buradan başkalarına hakaret edebilir (7. fr.); en yüksek mercie baş vurması, kendisi veya

---

2) Binek atının kaybı suçluyu bilhassa meyus ederdi, çünkü Moğollar en kısa mesafelere bile atla gitmeğe alışıktırlar.

yakın akrabaları için cezanın kaldırılması veya azaltılması sonucunu doğurur (8. fr.) (3).

5. Fragment oğulların başlarına buyruk olmalarından bahsetmekte ve bu yolda yeni bir şey söylememektedir. Çünkü Yasa zamanında oğullar evlendikten ve miras hisselerini önceden aldıktan sonra aileden ve böylece de baba velâyetinden ayrılırlar (bk. III. Bl. 1. Kesim, 2 S. Nu 3'e) ve bundan böyle doğrudan doğruya hükümdarın uyrukları olurlardı. Tsaayin Biçik hükümlerine göre de, fragmentin ifade ettiği gibi, başına buyruk olma - bizim erginlik gibi - otomatik olarak belli bir yaşta değil, ancak evlendikten sonra mümkün olmalıdır; çünkü yeni eve bakacak olan bir kadın olmaksızın baba ailesinden ayrılmak mânasız olurdu. Bu başına buyruk olma hakkından ayrıca en küçük oğul muhakkak ki istisna edilmişti, çünkü bu da miras hissesini alıp çekilseydi babanın mameleki kalmazdı.

6. fragmente göre bir erkeğin örgü saçını çekmek veya çekip sökmek, erkeklerin örgü saçı hükümdarın malı ve uyrukluğun dış ifadesi sayıldığı için, hükümdarın hükümranlık ve mülkiyet haklarına tecavüz olduğundan cezalandırılırdı. Buna karşılık örgünün etrafında serbest kalmış saçlara karşı girişilen böyle bir hareketin hukukî bir önemi yoktu. Burada da eski hukuka nispetle bir yenilikle karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır; çünkü msl. Rubruk ve Carpini'nin örgü saçlardan bahsetmiş olmalarına rağmen[4] Yasa zamanına ait kaynaklardan hiç birisi bundan bahsetmemektedir.

3. KESİM

1640 TARİHLİ OYRAT — MOĞOL KANUNU

(Yeni Tsaayin Biçik)

Önbilgi :

I) Batı Moğollarının idareleri ve sosyal ayrımları :

Bu kanunun meydana gelmesinde asıl teşebbüste bulunmuş olan ve bu kanunun bilhassa yürürlükte bulunduğu Batı Moğolla-

3) Bununla ilgili olarak Pallas (S. 194) şunları söylemektedir: "Çünkü kalmuklarda kadınlar daima korunurlar ve kadınlara yapılan hakaretler daima daha şiddetli bir şekilde cezalandırılır". Bununla beraber, bu, Pallas'ın o zamanki Kalmuklar hakkındaki şahsî bir müşahedesidir, bundan ötürü de Riaz'ın yaptığı gibi (S. 38) kanunun bir maddesi olarak kabul edilemez.

4) Carpini'ye göre (S. 45) erkeklerin "kulaklarının arkasında iki düğüm halinde bağladıkları iki örgüleri" bulunurdu (facinut duas cordas et ligant unamquamque post aurem).

rının 17./18. yüzyıldaki idareleri ve sosyal ayrımları hakkındaki aşağıdaki bilgiler tam olmaktan uzaktırlar; bu bilgiler daha çok kanunda görülen terimlerin anlaşılmasına yardım edecektir.

a) İdare bakımından hareket noktasını Moğol ailesi teşkil eder. Bu aile ve bunun "Hoton" şeklinde gelişmesi hakkında yukarıda (bk. Pozdneyef'den alınan sözlere) bilgi verilmişti. Hoton yahut (Batı moğalcada) "Aul" üyeler için yeri muayyen olup sınırı aşılmaması gereken bir otlak olarak karşımıza çıkmaktadır; komşu "Aul" lar "Oymak" lar ise "Otok" adı altında birleşirdi; "Otok" ların hepsi "Nutuk" veya "Ulus" u (Boyu'u) teşkil ederdi ki bu kaideten kapalı bir prenslik, beylikti (5).

Beyler kanun tarafından sözde sınırlandırılmış bir kudretle hüküm sürerlerdi (6). Bilhassa vergilerin toplatılması tamamiyle keyfî idi ve çok kere çok sert muamelelere sebep olmaktaydı. Baskı altında olanlar, daha iyi bir durumun hüküm sürdüğü bölgelere, kanunî yasağa rağmen, göçetmek sureti ile bu baskıdan kurtulmaya çalışırlardı. Din adamları ve Hutuhtu Şabinar'ı vergiden muaf idiler (yukarıya bk.).

Her "Otok" un başında bir "Zaisan" bulunurdu. "Zaisan" ın vazifesi bir polis organı olarak göçlere engel olmak, her "Orgo" (ocak, bk. yukarıya) nun vermeğe mecbur olduğu vergileri topla-

---

5) Bu beylikler birbirinden tamamen bağımsız olarak yan yana bulunurlardı; müşterek hiç bir kanun bunları birbirine bağlamazdı. Bazı olağanüstü durumlarda, herşeyden önce dış politikanın mecbur kıldığı zamanlarda, herhangi bir tarafın teklifiyle bey toplantıları yapılır ve öyle zayıf ittifak andlaşmaları meydana getirilirdi ki, yalnız beylerden hiç biri buna katılmaya mecbur tutulmamakla kalmaz, katılanlardan da menfaatlerinin yeter derecede korunmadığını iddia edenlere bu ittifaktan çıkmak hakkı da her zaman için tanınırdı. Böylece ittifakların meydana geldikten sonra hemen bozulduğu, burada müttefik olarak görülen bir beyin çok geçmeden başka bir yerde müttefik durumuna geçtiği görülürdü (bk. Riaz'ın Podzneyeff'ten aldığı sözlere S. 281). — "Aimak kelimesi hakkında da burada şunu söyliyelim ki bu kelime Batı — Moğollarında birkaç Aul'un birleşmesini ifade ettiği halde Halha Moğollarında bir büyük Hanlıkda toplanmış olan Hoşunlar anlamına gelmekteydi.

6) Pallas, Oyrat - Moğol Kanunun'un hâlâ o zamanlar yürürlükte bulunduğu Kalmuklar'da beylerin sınırsız kudretleri hakkında şunları yazmaktadır (I. Bölüm, S. 187 v. öt) : "Bey uyruklarını istediği gibi hediye veya vâsiyet edebilir, ağır cismanî cezalara çarptırabilir, burun ve kulaklarını kestirebilir, kol veya bacaklarını koparttırabilir; yalnız açıkça öldüremez, çünkü Lama dini bunu menetmektedir, bundan ötürü beyler, nefret ettikleri veya tehlikeli buldukları uyruklarını ortadan gizlice kaldırmanın çaresini aramak mecburiyetindedirler."

mak ve kendi bölgesinde sulh yargıcı olarak çalışmaktı. Genel olarak her "Zaisan" ın 300 "Orgo" su vardı. Bu 300 "Orgo", başında bir "Demhi" bulunan 40 "Orgo" luk gruplara ayrılırdı. Her "Demhi" nin grubu da başında bir "Şulenga" nın bulunduğu 20 "Orgo" luk gruplara ayrılırdı[7].

b) Sosyal bakımdan Batı Moğolları üç sınıfa ayrılmakta idiler. En üstün sınıfa şunlar girerlerdi :

1) Prensler (beyler), bunlar da kendi aralarında şöyle ayrılırlardı :

a) büyük yâni hüküm süren prensler (Hanlar, Taici),
b) orta, yâni memuriyeti olan, prensler,
c) küçük, yâni memuriyeti olmayan, prens akrabaları (Noyon);

2) Tabunan'lar (prens olmayan asiller);

3) (prens ailelerinden gelmiyen) Memurlar (Zaisan'lar, Demhi'ler, Şulenga'lar.

Orta sınıf şöyle teşekkül ederdi. Tarhan'lar yani vergiden muaf olanlar, bayraktarlar ve savaşçılar.

Aşağı sınıf'a ise geriye kalan bütün halk girerdi : Zanaatkârlar, çobanlar, çiftçiler.

Esirler (çoğu savaş tutsağı idi) halk birliğine mensup olmıyan ayrı bir kategori teşkil ederlerdi.

Bu kişi gruplarının hukuk tarafından çeşitli bir değerlendirmeğe uyruk tutulmasından kanunun hükümleri ile ilgili olarak sırası düştükçe bahsedilecektir.

II) Kanunun metni ve ayrımları :

Kanunun aşağıdaki incelememize esas teşkil eden metni (III. Ek) genel olarak Pallas'ın tercümesinden (I. Bölüm. S. 194 v. öt.)

---

7) Orgo'ların bu on'un birkaç misline taksimi, genel olarak ordusu da böyle bir taksime dayanmakta olan Cengiz Han'dan kalmadır. Her aşiret'de (Cengiz zamanında) Yurtlar, onar, yüzer, hattâ büyük aşiretlerde biner biner bir araya getirilmişlerdi ve askerî komutanlara bağlı idiler. Savaş sırasında askere alınma bu onarlı yurtlara göre yapılmaktaydı ve bunların komutanları adamlarının beslenme ve teçhizatını teminle mükellef idiler (Hara - Davan S. 65).

alınmıştır; Pallas'ta bulunmayan bazı hükümler Gostunskys'in (bk. S. 119. not. 1) tercümesinden alınarak eklenmiştir. Her ne kadar Pallas'ın tercümesinde mütercim tarafından dış görünüş bakımından kanuna verilmiş bir sistem göze çarpmakta ise de, bu incelemenin gayelerine uygun olsun diye, kanunun hükümlerinin hukukî muhtevalarına göre yeniden gruplaştırılması gerekmekte idi. Her şeyden önce kanunu özel hukuk ve kamu hukuku hükümlerine göre ayırmak mecburiyeti vardı. Ancak burada kesin olarak hükümleri böyle bir ayrıma tâbi tutmanın da gayeye pek uygun düşmediğini söylemek gerekir; çünkü birçok özel hukuk kaideleri kanunda ceza müeyyidelerine dayatılmıştır. Bunları ayırmak ve kanunun ceza hukuku kesimine koymak aradaki ilgiyi kaldıracak ve ayrıca bunları ceza hukuku yönünden incelemeğe de imkân olmıyacaktı. Bu gibi bütün durumlarda bundan ötürü metinde bir ayrım yapmaktan vazgeçilmiş, tâli bir durumda olan cezaî müeyyide hâkim özel hukuk kaidesiyle hemen birlikte incelenmiştir. Metot bakımından kabul edilen bu durum göz önünde tutularak özel hukuku ve kamu hukuku alanında aşağıdaki ayrım yapılmıştır :

(A) **Özel hukuk :** 4 bölüm : Borçlar hukuku, aynî haklar, aile hukuku, miras hukuk;

(B) **Kamu hukuku :** 4 bölüm : Ceza hukuk, usûl hukuku, idare hukuk, askerî hukuk.

Kamu hukuku alanında da birçok idare hukuku ve askerî hukuk hükümlerinin ya ceza hukuku kaideleri ile ilgili olduğu yahut da doğrudan doğruya ceza hukuku karakteri taşıyan hükümler olduğu görülmüştür. Bu incelemenin çerçevesi içine idare hukuku ve askerî hukuk girmediğinden bu alandaki bütün ceza hukuku kaideleri de inceleme dışında bırakılmıştır.

Yasa, karakterine uygun olarak, özel hukuka pek az yer vermişti. 1640 yılı kanun koyucuları da hukukun bu alanını etraflıca incelemeği pek düşünmemişlerdi; çünkü herşeyden önce bu kanunun vazifesi, kanun koyucu prensler arasındaki birlik ve anlaşmayı kuvvetlendirmek ve bunların topraklarında sükûn ve intizamı temin etmekti, demek ki bu vazife özel kişiler arasındaki münasebetten daha çok boyların birbirleriyle, prenslerin birbiryleriyle ve devletin uyruklarıyla münasebetlerinden doğmuştu. Buna rağmen bu kanuna özel hukuk kaideleri alınmışsa, bunlar yalnız - ister örf

ve âdet hukuku aynen alınmış olsun ister yeni kaideler yaratılmış olsun - de lega feranda (mevcut hukuka göre) çözülmesi bilhassa önemli olan özel hukuk meseleleridir; buna karşılık özel hukukun diğer alanlarında yazılı olmayan örf ve âdet hukukuna dokunulmamıştır. Gerçekten önemli olan özel hukuk meseleleri ise, kanunun ana vazifesine uygun olarak, kişiler arasındaki münasebetlerden, her şeyden önce çeşitli kılanlara mensup kişilerin arasındaki münasebetlerle ilgili oldukları için genel barışın teminine bilhassa faydalı olanlar idi. Böylece hakikaten bu görüş, özel hukuk kaidelerinin kanunla tespitinde, kanun koyuculara başlıca yol gösterici vazifesini yapmışsa benzemektedir. Bu paragrafın sonunda bu ana fikirin, kanunun özel hukuku bahsindeki rolü açıklanmaya çalışılacaktır.

Önce her kaidenin maddî muhtevasını gözden geçireceğiz.

§. 1 — ÖZEL HUKUK

I. — BORÇLAR HUKUKU

Kanunda borçlar hukukunun tespiti mütevazî olduğu kadar karakteristiktir. Bir yandan genel mahiyetteki meseleler yalnız bir noktada (zamanaşımı) bir bakıma kanunlaştırılmış olduğu ve bağıt tiplerinden satış gibi önemli bir bağıt bile hiç bahse konu olmadığı halde, diğer yandan göçebe hayatının bilhassa önemli bir müessesesi olmak gereken, **vekâleti olmadan başkası hesabına tasarruf** müessesesine 14 maddeden 9 unu kaplıyacak bir yer ayrılmıştır.

Bağıtlardan yalnız ödünç verme (karz) ve istisna akdinin bir nevi kanunda yer almıştır. Ödünç alan, ödünç aldığı şeyin yitmesinden ötürü ödünç veren karşı sorumludur. (1. §); hekim, eğer arada bir anlaşma yoksa, zahmetlerine karşılık ve ancak başarılı bir tedavinin sonunda, hiç olmazsa bir at istemeğe yetkilidir (2. §).

Bağıtların bu şekilde tam mânasıyla yetersiz bir şekilde ele alınmış olmasına karşılık **vekâleti olmadan başkası hesabına tasarruf** etraflıca ve kazuistik bir şekilde incelenmiştir. Burada her halde kanun koyucu hayatın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak, bu hukukî müessesenin ana meselelerini tamamiyle kanuna bağlamak istemiş olsa gerektir. Bu meselelerin hepsinde müşterek olan şu noktalar vardır: a) Tehlike halindeki bir insana veya onun mallarına, bilhassa sığırına, yardım ki, bu bir göçebeler ülkesindeki

vekâleti olmadan başkası hesabına tasarruf her gün karşılaşılan bir şeklidir ve b) İşi yapanın, iş sahibinden, hizmetlerine karşılık bir ücret talep edebilme hakkı. Buna göre, vekâleti olmadan başkası hesabına tasarruf, burada Roma hukukunun ve modern hukukun aksine, işi yapanın lehine, iş sahibinden bir ücret taleb etmek hakkı doğuran bir hukukî iştir. Bu da, böyle bir yardımın ücretsiz olmasını anlıyamıyacak olan iptidaî göçebelerin görüşünden doğmaktadır. Ancak hemen hemen daima ücret çok az tutulmuştur, öyle ki bu kurtarılmış olan şeyin karşısında pek itibarîdir. Meselâ işi yapan, bir çocuğun kurtarılmasına (9. §) veya bir bozkır yangınının yayılmasının önlenmesine karşılık (4. §) bir koyunla yetinmek mecburiyetindedir. Eğer bir inek (10. §) veya ondan aşağı sayıda koyun (11. §) kurtarılmışsa ücret beş tane oktan ibarettir. Yalnız hayat kurtaranlara (5., 6. §) uygun bir ücret temin edilmiştir. Kurtarma işi sırasında ölmüş olanların mirasçılarının, kurtarılmak istenilen kimsenin akrabalarından bir tazminat taleb etme hakları vardır. Burada işin başarı ile bitirilmiş olması istenmemektedir. (5. §, 2. fıkra).

Başkasına ait mallara müdahaleden ötürü tazminat ile iki hüküm ilgilidir : vurulmuş av hayvanları vuranın malıdır (8), kim buna sahip çıkarsa, vurana bunu tazminle mükelleftir (13. §). Sonra : bir at öldürüldüğü takdirde - yanlışlıkla av sırasında veya buna benzer hallerde - zarar aynın yerine konması ile ödenir. Zararı görmüş olanın bundan ötürü elde edeceği muhtemel kazançlar hesaba katılmaz: hayvanın cesedi sahibine kalır; hattâ hayvanın sahibinin, cesedi geri vererek, öldürülmüş ata eşit bir atın yerine daha iyi bir at istemek hakkı vardır (12 §).

Galdan'ın kanuna eklemiş olduğu kısımdan çıkmış olan 14. §'a göre Batur Han Tayci'nin ölümünden (1645) önce meydana gelmiş olan borçlar genel bir zamanaşamına uğramıştır ve bundan sonraki borçların da borç olarak tanınması bu yoldaki bağıtların tanıklar önünde yapılmış olması şartına bağlı tutulmuştur. Bu, Moğol kanunlarında zamanaşımına rastgeldiğimiz biricik yerdir.

---

8) Pek tabiî gibi görünen bu hüküm, Moğollar'da çok görülen sürek avları göz önünde tutulunca bir mâna kazanmaktadır. Bu avlarda öldürülen hayvanlar avcılar arasında eşit olarak taksim edilmiyecekti, herkes vurduğunu alacaktı.

II. - AYNÎ HAKLAR

Aynî haklardan bahseden altı maddenin hepsi de buluntunun (Lukatanın) göçebe hayatında en önemli yeri tutan bir nevine hasredilmiştir: bozkırda bir sürüden ayrılıp yabancı bir sürüye karışmış olan hayvanların hukukî durumları meselesi.

Bu gibi hayvanların gerek yitirilmesinde gerek bulunmalarında resmî makam gene resmî hayvan arayıcılar (9) vasıtasıyla yitireni veya bulanı arayıp bulur. Bulucu için haber verme müddeti üç gündür. Bu müddetin geçmesinden önce bulucunun bulmuş olduğu hayvanlar üzerinde tasarruf hakkı yoktur. Usulüne göre resmî makama haber vermiş olmakla bulucu birçok hukukî istifadeler temin eder: bu yabancı hayvanların ölümünden ötürü sorumlu değildir (4. §) ve bulunan hayvan at ise, bulucu haver verme müddetinin geçmesiyle bu atı kullanma hakkına (binme) sahip olur, halbuki müddetin geçmesinden önce böyle bir harekette bulunursa cezalandırılır (2. § II). Develer ve koyunların yünü zamanı olmasa da, bulucu tarafından kırkılabilir, ancak bunun için de Şulenga'ya haber vermek, yâni asıl malikin menfaatlerini korumakta olan, ve bu arada belki de asıl maliki bulmuş olabilecek olan resmî makamın müsaadesini almak gerekmektedir. Bundan ötürü, resmî makama haber vermeden hayvanların kırkılması bir suçtur ve oldukça ağır bir şekilde cezalandırılır (3. § 2. f.). Hayvanlarını isteyen yitirici, malik olduğunu tanıklar önünde ispat etmek mecburiyetindedir (5. §I).

Kaçmış olan hayvanı bulmuş olan kimseden satın almış olan iyi niyetli üçüncü şahıslar, hayvanı geri isteyen asıl malike karşı tam bir şekilde korunmamışlardır: hayvanın «başı» (= iyi tarafı) nı bu üçüncü şahıs asıl malike vermek mecburiyetindedir, ancak «gerisi»ni (arta kalanını) muhafaza edebilir (5. § II.).

---

9) Sığırları kaçmış olanların emrine prens tarafından sığır arayıcılar verilirdi. Bunlar atla bütün Şulenga'ları dolaşır ve bulunmuş sığır olup olmadığını sorarlardı. Kendi memuriyeti bölgesinde böyle bulunmuş hayvanların bulunmadığını beyan eden Sulenga'nın bu beyanını, sığır arayıcının mızrağının ucuna dilini değdirmek şeklindeki bir yeminle teyit etmesi gerekirdi (Pallas I. B. S. 205. not). Böyle bir âdet daha Yasa zamanında bile vardı. Bu hususta Carpini şöyle yazmaktadır (S. 51) : "si aliquae bestiae perduntur, quicungue invenerit eas, vel dimittit sic esse, vel ducit eas ad homines illos, qui posti sunt ad hoc. homines autem, quorum, sunt bestiae, apud eosdem illas requirunt et absque ulla difficultate recipiunt illas".

Zilyedin yapmış olduğu masrafları asıl malik, ancak yitmiş olan hayvanlar bir yıldan daha çok yabancı sürüde kalmış ise ödemek mecburiyetindedir. Bu tazminatın miktarı kanun tarafından tespit edilmiştir ve hayvanların sayısına göre değişmektedir. Bundan başka zilyedin aygır ve öküzleriyle çiftleşmeden doğan yavruların yarısı da zilyede aittir (6. §).

III.- AİLE HUKUKU

Aile hukukuna ait hükümlerin bir kısmı evlenmeye, bir kısmı da evlatlığın hukukî durumuna aittir.

(1) Evlenme, Eskiden beri mevcut olan poligami, artık ülkeye hâkim hâle gelmiş bulunan Lamaizmanın doktrinlerine aykırı olmadığı için muhafaza edilmiştir (1. §).

Evlenmenin ilk şartı, eskiden beri âdet olan, kızın satın alınmasıdır. Bu satın alma işi görünüşe göre bir evlenme aracısının yardımı ile olmaktadır (3. §). Bu satışın asıl rüknü olan ve erkeğin ödemek mecburiyetinde bulunduğu başlık (Moğolcası "suy") ve buna karşılık babasının kıza vermesi gereken çehiz, tarafların sosyal durumuna göre tâyin edilmiş ve kanun tarafından etraflıca tespit edilmiştir (2. §). Başlığın ödenmesi ile birlikte nişanlılık bağıtı yapılmış olur. Nişanlılığın başlaması ile düğün arasında geçecek zaman nişanlı erkek tarafından boş yere uzatılmamalıdır; aksi hâlde bu, oldukça büyük malî kayıplara uğrar. Çünkü erkek, kız yirmi yaşını geçtiği ve aracı tarafından kızı alması kendisine üç defa teklif edildiği hâlde kızı almayı ihmal ederse hem kız üzerindeki haklarını kaybeder hem de vermiş olduğu başlık kızın babasına kalır. Ancak bunun için de kızın babasının, durumu prense bildirmesi gerekmektedir. Bu durumdaki kızı başka birisi ile evlendirmek ise prensin hakkıdır. Durumu prense haber vermeyi ihmal eden baba, yalnız başlığı erkeğe iade etmekle mükellef değildir üstelik cezalandırılır da (3. §). Kızın babası ayrıca kızı vermek istemediği veya evlenme bağıtını bozmak istediği takdirde de cezalandırılmaktadır. Ancak haklı sebepler böyle bir şekilde hareket etmeğe kızın babasını sevkedebileceği için buradaki ceza "takdire" bırakılmıştır. (4 §). Bununla yakından ilgili olan bir de şu hüküm vardır : nişanlı kızlarını başka birisine veren ana-baba yalnız cezalandırılmazlar- burada da ceza sosyal duruma göre basamaklıdır- başlığı erkeğe geri vermek mecburiyetinde oldukları gibi kızı da

ona teslim etmek zoru altındadırlar (5. § I). 6. § II'de nişanlı erkeğin "suy"u (Başlık) başka ne zaman geri istiyebileceği hükme bağlanmıştır : eğer düğün hazırlıkları başlamadan önce kız ölürse erkek başlığı geri alır, düğün hazırlıkları başladıktan sonra ölürse alamaz (6. § I).

Başka biriyle nişanlı olan bir kızı ana-babasının izni olmadan alan yâni kaçıran kimseler ağır bir malî ceza öderler : bu gibi kimseler yalnız kaçırılmış olan kızı geri vermek mecburiyetinde değil üstelik onun ana babasına 5. § I.'de tespit edilmiş olan cezanın üç mislini de ödemek mecburiyetindedirler (5 § II).

Evlenmeye ehliyet (yalnız) kadınlar için 14. ncü yaşın bitirilmiş olmasıyla başlamaktadır. Bu kaideye uymayan erkekler karılarını kaybederler. Bu gibi evlenme ehliyetine kavuşmadan evlenmiş olan kadınlar ücretsiz olarak yâni başlık alınmaksızın -her hâlde gene prensin aracılığıyla - başka erkeklerle evlendirilirler (7. §).

Ana-Baba erkeğe kızlarının bakir olduğunu temine mecbur olduklarından, bekâret yokluğu, erkeğin kayınbabasından bir tazminat istemek hakkını doğurur, ancak bunun için kadının başkasından gebe kalmış olması da şarttır. Buna karşılık evlenmeden önce nişanlısı ile münasebette bulunmuş olan erkek kayın ana-babasına küçük bir manevî tazminat ödemek mecburiyetindedir (8. §).

Her hâlde düğünlerde fazla israfın önüne geçmek için 9. § Zaisanlar ve daha aşağı tabaka mensuplarının bu gibi durumlarda kesebilecekleri hayvanların miktarı hakkında kaideler koymuştur (10).

Boşanma hakkında kanunda hiçbir hüküm yoktr. Her hâlde o zamanlarda da, son zamanlara kadar yürürlükte bulunan örf ve adet hukuku hâkimdi. Buna göre belli bazı boşanma sebeplerinin mevcudiyeti ve bunun ilgili olmayan üçüncü şahıslara karşı ispatı ve karı-kocanın bu hususta anlaşması üzerine veya tek taraflı irade beyanı ile evlilik sona erdirilir (11). Kocası tarafından terkedil-

---

10) Kalmuklarda (Batı - Moğolları) nişanlanma ve evlenmeyi Pallas I. S. 231 v.d. etraflıca anlatmıştır.

11) En son zamanlara kadar (1928) boşanma sebebleri şunlardı : 1) Erkek için (a) kadının kısır olması, (b) kadının üç kere kaçması, (c) itaatsizlik, (d) kadının frengiye tutulması; 2) kadın için, (a) erkeğin frengili olması, (b) erkeğin iktidarsızlığı, (c) koca tarafından üç defa koğulmuş olmak, Boşanmada ka-

miş ve ana-babasının yanına dönmüş olan kadının yeniden evlendirilmesi, daha doğrusu yeniden satılmasını hiçbir şey engellemez; ancak bu gibilerin bakirlere nisbetle değerleri oldukça azdır (§ 10).

Her halde klanların inkirazını önlemek için kanun her yıl resmî makamın her klanda hiç olmazsa 4 çifti evlendirmesini mecburî kılmıştır. Böyle zorla evlendirilecek olan erkeklerin başlık vermek istememeleri tehlikesini ortadan kaldırmak için de gene kanun bir yandan bu gibi evlenmelerde de erkeğin başlık vermesi gerektiğini kabul etmiş, bir yandan da, pek sert olmamak için, (her hâlde resmî makamın tâyin edeceği) üçüncü şahısları ceza tehdidi ile, fakir güveyilere başlığı ödeme bakımından yardıma (sığır vererek) mecbur etmiştir. Bu gibi şahıslar sonra bu yardımlarına karşılık kadının çehizinden tatmin edilecektir (11. §).

(2) EVLÂT EDİNME. Evlât edinme müessesesi, Moğollarda sık tesadüf edilen erkeğin iktidarsızlığı veya erkek veya kadının zührevî hastalıklara mâlul olması sonucu çocuksuzluktan ötürü ayrıca bir önemi haiz olmalıdır (12). Kanunun bu husustaki hükümlerinin tuhaflığı, ancak Moğol ailesinde erkek çocukların ve kız çocukların ayrı ayrı değerlendirilmesi bilindikten sonra anlaşılabilir.

---

dın çehizini alıp götürdüğü ve erkeğin de vermiş olduğu başlığı geri istemek hakkı olmadığı için, hele erkeğin boşanma ile değerli bir işçiden mahrum kalmasından ötürü boşanmalara sık rastlanamazdı.

Boşanma sebebi olarak iddia edilen iktidarsızlığın pek müşahhas olan ispatı hakkında bk. Howorth 4. C., S. 200.

1928'de Moğol Halk cumhuriyetinde hükûmet, Sovyet örneğine uygun olarak, evlenme sicili daireleri kurdu ve hukukun yeniden tanzimi ve tedvini ile ilgili olarak aile hukukuna da yeni esaslar verdi. Eski iptidaî durum değiştiği, birçok zenginler şehirlerde gayrimenkuller elde ettikleri, satış, icar, rehin ve önemli ve çeşitli gayrimenkul vergileri ile birçok yeni teamüller ortaya çıktığı için bu bilhassa karı-koca mallarının idaresi bakımından önemli idi. Yeni kanunlarda da tek taraflı irade beyanı ile elde edilen kolayca boşanmanın kabul edilmiş olduğu anlaşılmaktadır; ben şahsen daha 1930 yılında buna benzer birçok vakaların Moğolistan'da mevcut olduğu hakkında bilgi edindim.

12) Zührevî hastalıklar bugün bile hâlâ Moğollar arasında çok yaygın bir durumdadır; bilhassa frengi korkunç bir hal almıştır. (Moğol hükûmetinin hizmetinde bulunan) Rus tâbiplerinin resmen tespit etmiş olduklarına göre bugün Moğol Halk Cumhuriyetinin nüfusunun hiç olmazsa % 90'ı frengilidir, öyle ki bu hastalık milletin devamı bakımından hakikî bir tehlike teşkil etmektedir. Gerçekten de Moğolistan'da insanın rastladığı çocukların azlığı göze batacak bir derecededir.

Baba mamelekinin mirasçıları oğullardır; bunların içinden en küçüğü, baba ev barkının mirasçısıdır ve bundan ötürü de babanın ölümüne kadar onun ve ve barkına bağlıdır. Eğer birkimsenin oğulları yoksa o zaman evlat edinmeden başka çıkar yol yoktur. Bundan ötürü de evlât edinenler ile evlâtlık arasındaki bağların zayıflığı kolayca anlaşılır. Evlât edinenlerin bir oğulları olur ve bundan dolayı mevcut evlât edinme değerini kaybeder veya başka bir sebepten dolayı evlâtlık edinenlerin hoşuna gitmezse, bu berikiler evlatlığı her zaman hem de "çırıl çıplak" kovabilirler (12 § I). Böyle bir tedbir öyle göründüğü gibi sert değildi; çünkü evlât edinme ile evlâtlık kendi aile birliğinden tamamiyle ayrılmış sayılmadığı gibi her istediği zaman analık ve babalığını terkederek kendi öz babasının yanına dönüp böylece evlatlık münasebetlerini sona erdirebiliyordu (13. § I. f.). Evlenmiş olan evlâtlığın bu gibi serbestçe hareketlerine kanun bir engel koymuştur. Eğer evlenmiş olan evlatlık da bütün ailesi ile birlikte analık ve babalığını terkedebilseydi, o zaman bunlar değerli çalışma güçlerinden mahrum kalacaklarından iktisadî ağır tehlikelerle karşılaşabilirlerdi. Bundan ötürü evlenmiş olan evlâtlık, evlâtlık münasebetinin devamlı olmıyan karakterine uygun olarak, gene de analık ve babalığını terkedebilir hatta oğullarını da birlikte götürebilirdi; ancak gerek kendisi için gerek analık ve babalığı için işçi olmak bakımından önemli sayılan kadınları (karılarını ve kızlarını) ayrıca satın alması gerekirdi (13. § 2. f.). Bu suretle ayrılıp gitme hakkının kötüye kullanılması önlenmiş oluyordu.

Bir kızın evlatlık olarak alınmasının gayesi ancak şu olabilirdi: bir iş gücü ve evlenme için satılacak bir şey elde etmek. Kanunî hükümler de bunu teyit etmektedir. Evlâtlık kız ile analığı ve babalığı arasındaki bağlar bu berikilerle evlatlık erkek arasındaki bağlardan daha sıkıdır. Evlâtlık kızı analık ve babalığı terkedemedikleri (koğamadıkları) gibi (12. §.II. 1 f) o da her hâlde bunları bırakıp gidemez. Bununla beraber evlatlık kızlar da erkekler gibi evlatlık bağıtı ile kendi babalarının aile birliğinden çıkmış olmazlar. Bunların ana-babaları bunları 9. yaşlarına kadar ve herhâlde her istedikleri anda kayıtsız şartsız geri alabilirler. Buna karşılık 9 yaşını geçmiş olan bir kızın geri alınması analık ve babalığı için yalnız bir iş gücünün eksilmesi değil aynı zamanda evlenme çağına yaklaşmakta olan kıza verilecek başlıktaki hissenin kaybı demekti (bk. 12 § II. 2. f). Bundan ötürü 9 ile

15 yaş arasındaki evlatlık kızların geri alınması hâlinde kanun analık ve babalığa bir tazminat verilmesini göz önünde tutmuştur: evlatlık kızı öz ana ve babası satın alacaklardır, ancak kıza iyi bakılmamışsa o zaman kanunun tâyin ettiği fiyat yarı yarıya inmektedir (14. §). 15. yaştan sonra geri satın almak imkânsızdır; bundan böyle artık analık ve babalığın elinden değerli iş gücünün alınması istenmemiştir (14. § I). Bunun dışında gerek başlık gerek çehiz bakımından öz baba ve babalık aynı hak ve vecibelere sahiptirler (12. § II),- bu kaide bu evlat edinmenin iktisadî karakterini bilhassa açık bir şekilde göstermektedir.

IV - MİRAS HUKUKU

Kanunun miras hukukunu ilgilendiren biricik hükmü ilk olarak babalara, oğullarının miras haklarını "bir nısfet dairesinde" vermelerini hatırlatmaktadır. Bu hüküm böylelikle daha önceleri bu hususta yürürlükte olan hükümleri teyit etmektedir (bk. III. B I. I. kesim, 2. § b) ki bunlara göre ailede biricik muris baba biricik varisler de oğullardır ve (herhâlde) bunlar eşit miras haklarına sahip olmayıp daha Yasa zamanında bile yürürlükte olan eski örf ve âdet hukukuna uygun olarak bir sıraya tâbidirler. O zaman olduğu gibi şimdi de terekenin ölümden sonra taksimi nadir bir istisnadır. Buna karşılık kaide, evlendikleri ve aile birliğinden ayrıldıkları zaman ergin oğullara hisselerinin verilmesidir. Bu, hükmün son fıkrasından açıkça anlaşılmaktadır: "sonradan" yâni (en küçüğü bir yana) oğulları hisselerini aldıktan sonra fakirleşen babaya oğullarının sığırlarının 1/5 ini istemek hakkı tanınarak sıkıntıdan kurtulması düşünülmüştür.

V. - ÖZEL HUKUK HAKKINDA BAZI TAMAMLAYICI BİLGİLER

Özel hukuka ait hükümleri böylece gözden geçirdikten sonra, yukarda işaret etmiş olduğumuz meseleye tekrar dönmek istiyoruz: kanun koyucu, özel hukuka ait meseleleri kanuna alırken veya bunlara temas etmemeği tercih ederken ne gibi bir ana fikirden hareket etmiştir. Çünkü kanunun o zaman yürürlükte olan bütün özel hukuku içine almadığından hiçbir şekilde şüphe edilemez. Her nekadar satışa bir yerde rastgeliyorsak da (II., 5. § II) satış borçlar hukukunda hükme bağlanmamıştır; tabiidir ki Moğolların trampayı da bildiklerinden şüphe edilemez. Aşağı yuka-

rı 70 yıl sonra yazılmış olan Halha-Cirom kanununda (IV. ek) icar ve veresiye satıştan bahsedilmektedir. Bunlar 1640'da Batı Moğollarının meçhulü olmamak gerekirdi. Miras hukukunda kanun murislere genel bir ihtarda bulunmakla yetinmiş, bunların vecibelerini daha yakından açıklamamıştır. Demek ki kanun koyucular-ister yürürlükte olan örf ve âdet hukukunda almış olsunlar, ister yeni hükümler yaratmış olsunlar- yalnız kendilerine önemli görünen şeyleri özel hukukun içine almışlardır. Kanun koyucuya önemli görünen şeylerin de, kanuna hâkim olan ana fikre uygun olarak, herşeyden önce genel sulh ve sükûnu temin edecek hukukî münasebetler olduğunu yukarıda iddia etmiştik şimdi bunu daha yakından inceliyeceğiz.

Bu görüş noktasından, kanun koyuculara, aile ve klân sınırını aşmıyan hukukî münasebetler tabiidir ki az önemli görünmüştür. Böylece babanın velâyet hakkı hakkında hiç bir şeye rastlamadığımız gibi, evli kadının hukukî durumu ve boşanma hakkında da bir şey söylenmemektedir. Bu hukukî muhite ait olan miras hukukunda da kanun, hukukî bir kaide olmaktan oldukça uzak bir ihtardan başka bir şeyi ihtiva etmemektedir.

Bu dar anlamdaki aile muhitinin dışarda bırakılmasından sonra ana fikir acaba nasıl tesirini gösterdi? Bu ana fikre faydalı olsun diye kanun koyucular hangi hukukî müesseseleri kanunun içine aldılar?

Hemen biraz yukarda bahsettiğimiz, yalnız ailenin dar muhitini ilgilendiren ve kanunda hükme bağlanmamış olan hukukî münasebetlere karşılık gene aile hukukuna ait olduğu hâlde kanun tarafından etraflıca hükme bağlanmış olan bir müesseseyi göz önüne alınca kanunun bu ana fikri bilhassa açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu müessese her nekadar aile kurulmasının ilk şartlarından biri ise de, ailenin dar sınırını aşmakta ve başka başka ailelerin, kaide olarak hatta başka başka klânların menfaatlerini ilgilendirmektedir ki bu da kadının satın alınmasıdır. Burada hukukî işlemin yalnız sosyal önemi değil (çünkü kanunun hükme bağlamadığı miras hukuku da bu bakımdan daha aşağı sayılmaz) ayrıca ilgili klânlar arasındaki barışın muhafazası gayesi de, mevcut hukuku göz önünde tutmak mecburiyetini hissettirmiştir. Kanun koyucunun, bütün akla gelebilecek durumları kanunda hükme bağlamak yolundaki gayreti de, bu nazik işlemin meydana çıkarabileceği anlaşmamazlıkları önlemek hususunda-

ki arzusunu göstermektedir. Bundan ötürü kadının evlenme için satın alınması ve bundan doğan hak ve vecibeler kanunda etraflıca hükme bağlanmıştır.

Boşanma, karı kocayı ilgilendiren bir hukukî müessese olduğu için kanunda yer almadığı hâlde, boşanmış kadının yeniden evlenmesi hükme bağlanmıştır. Çünkü burada bahse konu olan şey gene klânlar arası bir mesele idi (III., 10. §). Mecburî evlenme hükmü ise doğrudan doğruya kamu menfaatinin dikte ettirdiği bir hükümdür (III., 11. §).

Evlât edinmede de bahse konu olan şey dar aile sınırını aşıp iki klânın menfaatlerini ilgilendiren bir husustur. Kanun bunu bir ticarî muamele gibi hükme bağlamıştır. Bunda esas olarak bağıtın devamı ve feshedilmesi ilgiyi çekmiştir. İster evlatlığın koğulması veya kendi isteği ile ana-babasının yanına dönmesi, ister evlatlık kızın geri alınması veya evlendirilmesi olsun, göz önünde tutulan bundan başka bir şey değildir.

Borçlar hukuku ve aynî haklar mahiyetleri icabı, iptidaî cemiyetlerde, başka başka ailelerde, hatta kaide olarak başka başka klânlara mensup iki kişi arasındaki hukukî münasebetleri ilgilendirir. Burada da bundan dolayı, kanunun ana fikrine uygun olarak, kanun koyucunun bu alanları etraflıca hükme bağlamış olması beklenmek gerekirdi. Böyle etraflı bir hükme bağlamayı burada göremediğimize göre, kanunda mevcut az sayıdaki hükmün neden kanuna girmiş olduğunu ve diğer hususların da niçin eksik olduğunu sormak mecburiyetindeyiz.

İktisadî hayatı tanzime yarıyan ve bir cemiyet için gelişme ve önem bakımından o cemiyetin iktisadî seviyesine bağlı olan borçlar hukuku, göçebe hayatının iptidaî münasebetlerinde pek te öyle önem kazanmamış olabilir. Çünkü burada zaten az olan ve oturma, beslenme ve giyinmeden ibaret bulunan hayat ihtiyaçları, çok nadir olarak serbest bağıt yoluyla temin edilmektedir. Buna karşılık bu ihtiyaçlar kaide olarak klân ve aile içindeki aynî ve şahsî bağlarla temin edilmektedir. Borçlar hukukunda doğan mükellefiyetlerin büyük bir kısmını, haksız fiillerden çıkan ve haklı olduğunu ispat etmiş bulunan dâvacının (bk. B I, I, 14. 8, 3) tahsil edeceği tazminatlar teşkil etmektedir. Kanun bunun da önemini bunlarla ilgili olarak en çok kendisini gösteren borçlunun temerrüdü meselesinde incelemek ve bu durumda alacaklının haklı

olan kendiliğinden ihkakı hakkı belli bazı şartlara bağlanmak suretiyle göstermiştir. Bu kaide usûl hukukuna ait olmakla beraber (bk.B II,24. §) borçlar hukukunun bir parçasıdır ve kaidenin genel olarak yazılışında tazminattan bahis yoksa da asıl ilk gaye tazminat borçlarıdır. Tazminat borçları karşısında bağıttan doğan borçlar pek az bir yer almaktadırlar. Ancak bu gerçek bile yalnız başına, kanunda bağıttan doğan borçların böyle az göz önünde tutulmuş olmasını izah edemez. Yalnız ödünç verme ve istisna bağıtının özel bir şekli, kanunda hükme bağlanmıştır; halbuki satış ve trampanın mevcudiyetinden şüphe edilemiyeceği gibi, her hâlde icar da Moğollara yabancı bir hukukî müessese değildi. Satış ve trampanın her gün görünen şekilleriyle hükme bağlanmamış olmasının, bunlar hakkındaki kaidelerin örf ve âdet hukuku tarafından yeter derecede tespit edilmiş bulunmasından ötürü olduğunu kabul etmek de yeter bir izah şekli değildir; çünkü her çeşit bağıtta ifanın eksik bir şekilde olması klânlar arasındaki barışı bozabilirdi. Bağıtların böyle az göz önünde tutulmuş olmasının sebepleri daha aranmak icap eder. Başka milletlerin en eski hukukunda bağıtı, muteberliğinin şartı olan şekle ait merasimlerle örtülü bulduğumuz halde, Moğollar'da buna benzer hiç bir şey görmemekteyiz. Bu bile bize başka yerlerdeki iptidaî cemiyetlerin bağıta verdikleri önemin burada verilmemiş olduğunu anlatmaya yeter. Evlâtlık bağıtı öyle zayıf bir bağ meydana getirmektedir ki, hiç olmazsa erkeklerin evlâtlık alınmasında bağıt kuvvetinden bahsedilemez. Aşiret beyleri arasında ittifak anlaşmalarının da ne kadar az ciddiye alındığını o zamanın Moğol tarihinin her sayfası göstermektedir. Bütün bunlar, bağıtın içinde bulunan ahlâkî değerin anlaşılmamış olduğunu işaret etmekte ve alacaklının kendiliğinden ihkakı hakkına ait kanunî hüküm belki de yalnız, ademi ifadan ötürü bu tedbire ne kadar çok ihtiyaç olduğunu ispat etmektedir. Evlenme için kadın satışının etraflı bir şekilde hükme bağlanmış olması da yalnızca bu iddiamızın bir teyidinden ibarettir: kanun koyucular, milletlerinde bağıta sadakat hususunda mevcut olan eksikliği çok iyi biliyorlardı ve bundan ötürü satış evlenmesinde konunun ve gayenin âdi satıştakine nisbetle önemi göz önünde tutularak, önceden iyice tespit edilmiş kaidelerle, yüklenilmiş bulunan mükellefiyetlerden kurtulma çarelerinin aranması önlenmek isteniyordu. Bu yoldaki teşebbüslerin eksik olmadığını da, erkeğin nişanlısını «almak» (III,

3. §) ve babanın bağıtın konusunu teslim etmek (III, 4. ve 5. §) mükellefiyetlerini açıkça hükme bağlıyan maddeler göstermektedir. Kanunda bahse konu edilmiş olan iki bağıt tipinin neden kanuna alınmaya lâyık bulunduğunu söylemek güçtür. Kanun koyma işine katılmış olan beylerden birinin arzusu üzerine bunların kanuna alınmış olmaları yakın ihtimalinin doğru olması da bağıtları etraflıca hükme bağlamaya ne kadar az ihtiyaç hissedilmiş olduğunu ispat eder.

Vekâleti olmadan başkası hesabına tasarrufla ilgili durumlara ayrılmış olan geniş yer, göçebe hayatında sık sık ortaya çıkan ve kamu intizamı ve emniyeti bakımından da halkın birlik ve beraberliğini temine yarıyan ve daha önce Yasa'da da görmüş olduğumuz ihtiyaçtan kolayca anlaşılabilir.

Maddî tazminat taleb etme hakkı da yalnız iki durum için hükme bağlanmıştır (I, 12. ve 13. §). Bu, o zamanki Moğollar'ın hayatı bakımından karakteristik olan her iki durumda da bahse konu olan şey kastî olmıyan bir maddî zarardır ve bu iki durum dış görünüş bakımından da aynı alana aittirler: göz önünde tutulan şey sık sık yapılan sürek avlarıdır. Bu avlar sırasında, kargaşalıkta kolayca birisi diğerinin atını öldürmüş olabilir yahut da av bittikten sonra elde edilen avlar üzerinde anlaşamamazlık çıkabilirdi. İşte burada kanun koyucular, bu av seven milletin ihtiyaçları bakımından önemil olan iki meseleyi ele almakta ve bunları hükme bağlamakla anlaşmazlıkları önlemek istemektedirler.

Aynî haklar bahsinde kanun, mülkiyet hukukunun bir parçasını hükme bağlamakla yetinmektedir: kaybolmuş hayvanları bulmak ve bunların geri alınması. Burada meselenin kanunda hükme bağlanması bilhassa önemli gözükmüştür, çünkü bahse konu olan şey göçebenin en değerli malıdır ve bu gibi durumlarla çok karşılaşıldığı için, iç barışı devam ettirmek bakımından da bu önemlidir. Buna karşılık diğer mallar üzerindeki mülkiyet hakkı az değerli bulunmuş ve özel hukuk bakımından kanun koyucunun ilgisini çekmemiştir.

Burada şahsî mülkiyet hukukunun o zamanlar ne kadar gelişmiş olduğunu, yâni eskiden beri mülk edinmeye ehil bulunan pater familias'ın yanında karı ve çocuklarının da kendi hesaplarına mülk edinmeye ehil olup olmadıklarını sormak yerindedir. Riaz

(S. 51. v. d. 197). kanunun muhtelif bölümlerindeki birçok kaideden o zamanlar böyle bir şahsî mülk edinme hakkının mevcut olduğu neticesine varılabileceğini iddia etmektedir: msl. savaş ganimetinden hisse talep etme hakkı (B-IV, 3., 4., ve 6 v. diğer §), Riaz'ın iddia ettiği gibi yalnız suçluya ait olan birçok suçtan ötürü mes'uliyet halleri, «mali» den bahseden aynî haklara ait hükümler ve hattâ oğulların mirastaki hisselerini ölümden önce istiyebilmeleri.

Bununla beraber daha Yasa'da bile savaş esirleri üzerinde şahsî mülkiyet hakkına benzer bir hak görmekteyiz (6. ve 7. fr.) ancak bu savaş esirlerinin sahibi, onları tutan ve savaş meydanından yurda getiren oğul değil, bilâkis onun babası idi. Her ne kadar arada geçen zaman içinde babanın velâyet hakkı bazı sınırlandırmalara uğramışsa da (bk. III. Ek., B I,-4, 4. §) velâyet altındakilerin mevcut olmıyan mülk edinme hakları hususunda bir değişiklik olduğunu gösterecek bir emareye rastlanmamaktadır. Riaz bile, aynî haklar bölümünün «malik» den bahseden hükümleri göz önünde tutulunca, bu hükümlerin ancak ailenin müşterek mülkiyeti ile kabili telif olduğunu ve bunun sonucunda da pater familias'ın ailenin mümessili ve böylece de biricik tasarrufa ehil şahsı olduğunu itiraf etmek mecburiyetinde kalır. Riazanovsky'nin oğulların, miras hisselerini önceden istemeleri haklarına dayanması da tamamiyle yersizdir. Çünkü tasarrufa ehil oldukları anda oğulları babanın velâyetinden çıkmaktadırlar.

Velâyet altında bulunan kimselerin cezaî mesuliyetlerinden bu gibi şahısların tasarruf ehliyetine sahip olduklarını çıkarmak daha akla yakındır. Çünkü cezalar sığır verilmesinden ibarettir: ana-babaya çocukların kötü muameleleri, kayın ana-babaya da gelinin kötü muamelesi, zinada hem zaninin hem de zaniye evli kadının cezalandırılmaları gibi. Çocuklar, gelinler, evli kadınlar bir mameleke sahip olmasa idiler bu cezaları nasıl ödeyebilirlerdi?. Çocuklar bakımından bu soruya cevap vermek güç değildir: bahse konu olan çocuklar henüz evli değilseler, o zaman zaten ceza da verilmezdi, şikâyet üzerine prens çocukların ana-babalarından ayırmalarına, başkalarına terbiye edilmek ve evlendirilmek üzere verilmesine karar verilirdi (BI, 4§1). Suçlu olanlar evli oğullar idiyseler, bunların zaten cezayı ödiyebilecekleri kendi mamelekleri mevcuttu. Ana-babalarına kötü muamele eden evli kızlarda veya kayın anababalarına kötü muamele eden gelinlerde ise yalnız kocaları

cezayı ödeyebilir ve bunu aile mallarından öderdi. Zaniye kadınların ödemeleri gereken 4 sığırlık kamu cezasını da -bu ne kadar acaip görünürse görünsün- ancak kocalar aile mallarını ödiyebilirlerdi (B I. 4. § 8). Çünkü hiçbir yerde -çehiz bir yana bırakılırsa- kadının mamelekinden bahsedildiğini görmemekteyiz. Böyle bir mamelekin bulunmadığı da (13) boşanmada kadının çehizinden başka hiçbir şey alamamasıyla açıkça anlaşılmaktadır. Eğer kadının -çehizinden başka- malları olabilseydi, boşanmada bunları alması kadar tabiî bir şey olamazdı.

Demek ki, velâyet altındakilerin malî cezalara çarptırıldıkları bütün durumlarda, şeklen ailenin olan ve bunun üzerinde tek başına tasarrufta bulunabildiği için fiilen pater familias'ın sahip bulunduğu aile mamelekinden bu cezalar ödenmekte idi.

Ayrıca unutmamak gerekir ki, bütün bu velâyet altındaki şahıslar yalnız istisnaî bazı hallerde -msl. memur olan oğullar gibi- kazanç imkânlarına sahiptiler. Bundan ötürü de bu şahısların şahsî mameleklerinden bahsedilemez.

Göçebe bir millette tabiîdir ki, bir gayrimenkul hukuku bulunması beklenemez. Bununla beraber, her ne kadar ferdî gayrimenkul mülkiyeti bilinmiyor idiyse de, bir aşiretin bütün toprağı prensin mülkü sayılmakta ve her Hoton'a faydalanması için tahsis olunan otlakların da sınırları kesin olarak çizilip bunu aşmak da yasak olduğundan toprağın bir dereceye kadar ferdî bir mülkiyete tâbi olmasına doğru gidilmiş bulunmakta idi (Golstunsky 132. §) (14).

---

13) Gerçekten de kanun boşanma hakkında hiç bir şey ihtiva etmemektedir. Karı-kocanın boşanması hâlinde karı-koca mallarının ne olacağı hakkında bu kanundan hiç bir şey öğrenemiyoruz. Bununla beraber 1789 tarihli Çin kanununa göre (bk. V. Ek. II. Bölüm. 14. mad.) kadın çehizinden başka hiç bir şey alamazdı. Burada bahse konu olan şeyin yeni bir hukuk kaidesi olmayıp eski örf ve âdet hukuku kaidesi olduğu, 1789 tarihli kanunun aile hukuku ile ilgili diğer hükümlerinde de yeni bir şey konulmayıp OMK'da da gördüğümüz eski aile hukukunun olduğu gibi kabul edilmiş olmasıyla yeter derecede ispat edilmiş sayılabilir. Ayrıca karı-koca malları ile ilgili bu hükmün aynısı Moğollar'ın ırkdaşları olan Buryad'larda da görülmektedir. (bk. msl. Baykal öteki Buryatları için Riaz S. 189, Kuzey Buryatları için Riaz S. 218). Burada hiçbir yerde karının özel mameleki hakkında bir hükme rastlanmamaktadır.

14) Bu pek de öyle yeni bir şey sayılamazdı, zira daha Cengiz Han zamanında her aşiretin sınırını aşmaması gereken otlaklar kesin olarak ayrılmış bulunuyordu. (Hara - Davan S. 65).

Nihayet miras hukukunda, hisselerini önceden almış olan oğulların, sonradan fakirleşmiş olan babalarına bakma mükellefiyetleri hususundaki hüküm de kamu menfaatinin dikte ettirmiş olduğu bir hükümden başka bir şey değildir: fakirleşmiş olan kimselerin topluluğa yük olması önlenmek isteniyordu, zaten o zamanlardaki kıtlıklarda fakirlikle yeter derecede mücadele olunmaktaydı (bk. daha sonraki Galdan kararnamesine, III. ek. B III,2. §).

§ 2. Ceza Hukuku :

I. Genel Olarak.

Kanunun acaba hangi hükümleri ceza hukukuna ait sayılmalıdır? Tabiatiyle kanunun terviç etmediği bir vakıayı zararlı bir neticeye bağladığı veya böyle bir zararlı neticeyi doğrudan doğruya menettiği hükümleri bahse konu olabilirler. Müsbet olarak bu hususa kolayca şöyle cevap verilebilir: kanuna aykırı ve kusurdan doğan hangi fiillere, bunlar ister devlete, ister özel menfaate karşı işlenmiş olsun, bir ceza müeyyidesi konulmuşsa böyle müeyyideleri ihtiva eden hükümler ceza hukukuna aittir. Burada cezanın cismanî veya malî olmasının, malî cezanın da devlet tarafından alınan veya zarar görene ödenen bir ceza olmasının hiç bir rolü yoktur. Buna karşılık bazı hâllerde -ki, bunlar hep bir insanın ölümü ile ilgilidirler- zararlı netice sübjektif kusura bağlanmamıştır. Zararlı neticenin var sayılması için, ister bir başkasının kusursuz hatasından (6, 11. §), ister tesadüften (6, 9. §) hatta ister meçhul bir üçüncü şahsın fiilinden (6. 16 §), veya hayvanların fiilinden (6,13-15. §) doğmuş olsun kanuna aykırı objektif bir neticenin mevcut olması yeter sayılmıştır. Bu gibi fiillerin bir kısmı (6, 9., 10., 13., 14. §) doğrudan doğruya ceza hukukuna girmektedirler, çünkü failin sübjektif bir kusurunun mevcut olmasına rağmen, Moğol kanunu failin fiilinin neticesini suç kabul etmekte, yâni onu cezalandırmaktadır. Geri kalan hâllerde ise (6, 11., 12., 15-17. §) sübjektif bir kusur olmadan meydana gelen kanuna aykırı netice (ölüm) yalnızca varislere tazminat ödemek mecburiyetini tahmil etmektedir. Ancak, ölçüsü başka olmakla beraber taammüdlü öldürmelerde de ceza olarak karşımıza çıkan bu tazminat, o zamanki hukuk anlayışı göz önünde tutulursa cezaî bir mahiyet taşımaktadır. Bu, özel hukukta her duruma göre tâyin edilen tazminatla muka-

yese edilemez. Bu daha ziyade kanunun önceden tâyin ettiği ve özel intikamı önlemeğe yarıyan bir diyettir. Demek ki bahse konu olan şey, borçlar hukukundaki kusursuz mesuliyetle kıyaslanamıyacak ve ceza hukukunda kökü bulunan özel intikamdan çıkma bir unsurdur, yâni cezaî bir mesuliyettir.

Böylece ceza hukuku, yalnız suçtan ötürü mesuliyeti içine almayıp sübjektif bir kusur olmadan da meydana gelen haksız neticeleri içine aldığından, hemen ceza hukukunun, tamamiyle netice mesuliyeti prensibinin tesiri altında bulunduğunu iddia etmek yerinde olmaz. Bununla beraber çoğunluğu teşkil eden hâllerde «adamı fiil öldürür» prensibi hâkimdir. Teşebbüs (2, 5. § hariç) ve teşvik'ten hiçbir yerde bahsedilmemiştir. Gene de istisnalar mevcuttur: bir kere az da olsa cezayı kaldıran durumlarda: meşru müdafaa (6, 18. §), (gene her hâlde meşru müdafaa sırasında sayılması gereken) herkesi tehdit eden bir delinin öldürülmesi (6, 19. §), uyruklardan birinin prenslerden birinin hizmetkârları tarafından öldürülmesi (2, 7. §, 2. bend) cezaya tâbi olmıyan iki maddî zarar hâli (12, 3., 6. §); bunlardan başka - mahiyetleri icabı neticeden mücerred olarak - ihmalî suç (1, 5.-7. §); nihayet bazı kasıt ve kusur (dolus culpa) gibi şeylerin ceza fiilinin unsuru sayıldığı ve bunların bulunmayışının mevcut haksız neticeye rağmen, fiilin cezalandırılmamasına yettiği bütün hâller (msl. 2, 4. §; 12, 1., 4., 5.§).

Cezaların bir kısmı misillemeye yarayan kamu cezaları, bir kısmı -özel menfaatların zarara uğraması hâlinde- tamamiyle maddî zararın tazminidir, bir kısmı ise bir devlet misillemesi ile özel tazminatın karışması hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Durumların çoğunda cezalar malî cezadır ve bunlar çok kere sığır, nadir olmıyarak da askerî teçhizat (zırh ve silâhlar) veya az veya çok değerli ev eşyası vermek mecburiyetinden ibarettir (1). X. Bilhassa

---

1) Kaide olarak sığır cezaları ya 9 yahut dokuzun bir kaç misli veya 5 sığır olarak zikredilmiştir. Dokuz sayısı eskiden beri mukaddes bir sayı sayılmakta ve 9 at cezası Yasa'da bile (29.Fr) bulunmaktadır. Kanunun 9 veya 5 sığırdan ne kastettiğini bilmiyoruz. Aynı ceza Halha-Cirom (IV. Ek) ve Çinliler tarafından *1789'da Moğolistan için çıkarılmış olan kanunda da bulunmaktadır.* (V. Ek). Her iki kanun kitabında bunun ayrı ayrı mânaları vardır (bk. aş. ve V. Ek, XII. Bölüm 1. Madde); ancak daima bahse konu olan 9 veya 5 aynı cins olmıyan sığırdır, her hâlde Oyrat-Moğol Kanunu için de hâl böyledir. Birçok yerlerde malî ceza olarak önümüzde çıkan «askeri teçhizat», Pallas'a göre (1. Bölüm, S. 145) şunlardan ibarettir: 1) omuzlara kadar inen halkalı ve çelikten bir ağla birlikte

larda, savaş sırasında prensi terketmenin cezası olarak bahsedilmiştir B IV, 2. §, 2. fıkra). Diğer cismanî cezalar da nadirdir: sakatlama (4. 5. §; 8, 8., §; 21, 8. §;) ve kırbaç darbeleri (4. 7. § 13. 1 §). Şahsiyeti kaybetme (esir olma) diğer ağır cezalarla birlikte görülmektedir (1, 7. §; 4, 5. §; 8, 11. §), sonra geçici olarak şahsî hürriyetten mahrumiyet (prangaya vurulma), (21, 8. §, 2. fıkra) ve nihayet memuriyetten atılma (21, 4., 5. §).

Bazı durumlarda faille birlikte veya onun yerine karısı veya ailesi de ceza çekmektedir (1, 7. §, 1. fıkra; 4, 10. § II; 6, 2. §; 8, 11.§).

Yasayla karşılaştırılınca, buradaki cezalar hafif görünmektedirler. Haklı olarak, ceza hukukunun daha insanî bir şekil almasının sebepleri arasında budizmin az olmıyan tesiri hesaba katılmalı, ancak daha eski Tsaayin Biçik zamanında da, Yasa zamanınkinden daha müsamahalı bir görüşün hakim olmuş bulunduğu da unutulmamalıdır. Sakatlama ve bütün ailenin sorumluluğu gibi bazı yenilikler Çin tesiri altında kabul edilmiş olmalıdır.

Kanun, kanun önünde eşitik prensibini tanımamaktadır: rahipler, prensler ve diğer sınıfların ileri gelenleri hakkında birçok özel hükümler mevcuttur.

Tamamiyle kazüstik bir metotla hazırlanmış olan kanun -belki de istenilmiştir de- bu metodun icabı olarak tam olmaktan çok uzaktır. Bununla beraber kanun bize, o zamanki Moğol göçebelerinin hayatında hangi suçların daha çok tekerrür ettiğini ve bundan ötürü de bunların yazılı bir kanunla tespit edilmeğe değer bulunduğunu göstermeğe yetmektedir.

Münferit kaideler tarafından suç kategorilerine göre tanzim edilmişlerdir (2). Bununla beraber, kanun tarafından imtiyazlı sayılan bazı şahıs gruplarına (prensler, rahipler) ve aile topluluğuna karşı işlenmiş sayılan suçlar ayrıca gösterilmiştir (2.-4. kesimler).

II. — Suçlar ve cezaları.

1. Ayırım : Devlete karşı işlenen suçlar.

1640 yılı prensler toplantısının başlıca gayesi, dış düşmanlara karşı tesirli bir şekilde savunmak için bir birlik kurmak ve bu

2) Bununla beraber vakıaların incelenmesinde, kanunun bizim aynı husustaki anlayışımızdan ayrıldığı noktalarda kanunun anlayışına uyulmuştur (msl. Sodomi ahlaka karşı işlenen bir suç değil, maddî zarar olarak sayılmıştır).

ağır suçlarda belli malî cezanın yerini, bütün malların (1, 2. §; 4, 3.§; 4, 10. § II; 6, 2. §; 8, 11 §) veya bunun yarısının müsaderesi (1,7. §. III; 3. 3 §; 21, 2 §) olmaktadır. Birçok hükümlerde karşılaştı ğımız, mal ve mülkün tahrip edilmesi cezası da bununla yakından ilgilidir (1, II §; 6, 3. § II; her hâlde 17 de). Mahiyetleri icabı bu malî cezaların bir kısmı kamu cezası, bir kısmı ise karışık kamu cezası ve özel cezadır. Her yerde, buradaki sınırı emniyetli bir şekilde çizmek mümkün değildir. Şüphesiz ki, kamu menfaatine zarar veren suçlarda malî cezalar prensin hesabına (veya suçlu prens ise, diğer ilgili prenslerin hesabına) tahsil edilmekteydi (msl. 1, 3. §; 21, 6. §; 1, 2. § I). Bununla beraber uyruklar da bundan faydalanabilirdi (1, 2. § II). Özel menfaatin haleldar edildiği bir sıra durumlarda cezanın mahiyetinin de özel olduğu (tazminat) açıkça tesbit edilmiştir: ceza zarar görene ödenmektedir (msl. 4, 10. § II; 6, 11., 12. §; 13, 3. §; 15,5. ; 16; 18, 1.). Nihayet kanun, sığır hırsızlığından ötürü ödenmesi gereken sığır cezasının bir kısmının hırsızlığa uğrıyana, geri kalanın ise, prense ödenmesini (8, 1, §) başka bir yerde de (B II, 15. §) dâvada kazanan müddeinin, müddeaaleyhin mahkûm edildiği malî cezanın dokuzda birisini almasını, artanın gene prense verilmesini emretmektedir. Demek ki bütün bu durumlarda ceza hem özel bir karakter hem de bir kamu karakteri taşımaktadır. Birçok durumlarda cezanın mahiyetinin ne olduğunun anlaşılamadığı da nadir değildir: msl 5, 1. § II'de 9 adet sığırın, akrabalara verilen bir tazminat olup olmadığı sorulabilir; eğer bu böyle eğilse ve eğer -ki akla daha yakındır- burada da bahse konu olan tamamiyle bir kamu cezası ise, o zaman - B II, 15. § uyularak - nasıl bu sığırların dokuzda biri kazanan müddeilere verilebilirdi? Çünkü bahse konu olan sığırlar aynı cins ve aynı değerde değildirler (bk. 1 numaralı nota).

Malî cezaların yanında diğer cezalar çok az bir yer almaktadırlar. Ölüm cezası yalnız bir yerde anılmıştır (1, 5. § - hattâ burada bile esir muamelesine tâbi tutulmanın anlatılmak istenip istenmediği sorulabilir; ölüm cezasından açıkça yalnız askerî kanun-

---

bir miğfer, 2) kollu zırh gömlek, 3) iki tane çelikten kol bağı. İran işi iyi bir zırh gömlek 50 at değerinde sayılırdı. «Bir erkeğin silahlârı» şunlardır: «mızrak, yay ve oklarıyla birlikte ok kabı, kama ve kılıç» (Pallas I. Bölüm, S. 143 v. öt). «değerli birşey»den ne anlaşılmak gerektiğini (msl bk. B. 16, 13. §) hiçolmazsa kısmen öğrenmek için belki B. I. 8. 7. § da sayılmış olan şeyler bir fikir verebilir.

tir (3. §). Diğer taraftan reza o kadar az tespit edilmiştir ki, 1. § konulmuş olan ceza kadar insanın tuhafına gitmektedir. Gerçekten de büyük sürüler sahibi bir kimse için bir deve ve 20 sığırın ne değeri vardır! Buna karşılık gene aynı kimseler, entrika sınırını aşarak faal bir şekilde küçük çapta savaşlara başlar, sınırların emniyetini bozar, sürüleri alıp götürürlerse ağır malî cezalara çarptırılmakta, ayrıca gaspettiklerini de geriye vermeğe mecbur tutulmaktadırlar (4. §).

(II) Bununla beraber yalnız iç sükûn bütünün emniyetini temine yetmez, dışardan düşman tehdidi baş gösterince de herkesin birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Bundan ötürü böyle durumlarda yardımdan kaçanlara ait bir sıra hüküm konmuştur.

(a) Böyle durumlarda yardımı reddeden prensler bilhassa cezaya müstahak sayılmışlardır. Bununla beraber kanun koyucular burada bile ölüm cezası ile tehdide cesaret edememişlerdir. Görünüşte oldukça yüksek olan malî cezayı ise (6. §) gerçekte, suçlu prens kolayca uyruklarından toplayıp verebilirdi.

(b) Alelâde bir adamın msl. bir çobanın, sınırda oturduğu için düşmanın yaklaştığını öğrenip de gereken makama haber vermemiş olması, suçu yukardaki suçtan hiç bir şekilde daha ağır olmadığı hâlde, burada -ki suçlu hiçbir zaman bir prens olamazdı- suçlu «düşman olarak» yâni ölümle cezalandırılmaktadır (beki de esaretle; 5. §).

En büyük tehlike anında, düşmanın yaklaştığını görüp te, haber vermeği ihmal edenler çok ağır cezalar ile cezalandırılmaktadırlar. Bu gibilerin varı yoğu yağma edilmekte, kendisi ve ailesi esir olmaktadırlar (7. § I, 1. fıkra). Burada da ağır ceza yalnız (5. § olduğu gibi) uyruklara verilmektedir.

Savaş haberinin duyurulması, bütün eli silâh tutanların, prenslerinin kışlasına gitmeleri mecburiyetini tazammun etmekteydi. Böyle bir şekilde gitmeyenlerin malları müsadere edildiği gibi, kendileri de hürriyetlerini kaybederlerdi (esaret; 7. §, I 2. fıkra).

Bunun gibi, düşmanın hücum ettiğini duyan herkes yardımla mükellefti. Bununla beraber bunun ihmal edenlere verilen -ve suçlunun malî durumuna göre basamaklı olan- malî cezalar küçüktü. Yalnız asilzadeler için burada «nobleesse oblige» kaidesi tatbik edil-

birliği, birliğin bütün üyelerini bağlıyan kanunlarla sağlamlaştırmak olduğuna göre, bu toplantının başlıca vazifelerinden birisi de birliğin veya üyelerinin bekasını tehdit edebilecek fiillere verilmesi gereken cezaları tespit etmekti. Gerçekten de kanun koyucular bu gurup cezayı mucip fiilleri etraflıca tesbit etmekle vazifelerini yapmağa çalışmışlardır.

Bununla ilgili kaideler şöyle ayrılabilir:

(I) Birliğin veya bunun üyelerinden birisinin emniyetine karşı işlenmiş olan fiiller.

(II) Bu emniyeti temin için gereken fiillerin yapılmasının ihmal edilmesi.

Her iki grupta da fail olarak ortaya şunlar çıkabilir:

(a) Birliğin üyesi olmak dolayısiyle prensler.
(b) Birlik prenslerinin uyrukları.

(I) (a) Toplantıda kabul edilmiş olan kanunların topu birden birliğin sağlamlaşması yolunda önemli bir vasıta olarak düşünülmüştü. Birlik üyeleri tarafından bunların keyfî olarak değiştirilmesi, bundan ötürü birliğin temellerini tehdidi mânasını taşımakta idi ve ceza ile teyit edilmişti (1. §). Prenslerin rütbelerine göre basamaklı bir şekilde tesbit edilmiş olan sığır cezaları hemen hemen sözde kalmaya mecbırdu, çünkü hükümdar yetkilerini aiz bulunan bir prensin bu ceza olarak verilmesi gereken sığırları uyruklarından toplayıvermesi pek de güç bir şey değildi.

Birliğe karşı işlenebilecek en büyük suç, tabiidir ki, üyelerden birinin diğerine karşı açıkça savaş açması idi. Bundan ötürü kanun koyucular her şeyden önce, Moğol hâkimiyetinin yıkılmasına sebeb olan ve yüzyıllarca aşiretlerin kuvvetini yiyip bitirmiş olan bu kötülüğü ortadan kaldırmayı düşünmüştüler. Ancak burada bile kanun, birliğin en şiddetli bir şekilde tehdidi demek olan bu duruma karşı bile gereken sertliği gösterememiştir: her nekadar enerjik karşı tedbirler düşünülmüş ve suçluyu daimî olarak zararsız bir hâle getirecek bir ceza da konulmuşsa da ,suçlu prense asıl tesir edecek olan ölüm cezası konulmamıştır (2. §).

(b) Buna karşılık bozkır aristokrasisinin entrikaları pek önemli görülmemiş ve bundan ötürü de küçük cezalarla teyit edilmiş-

mekteydi: bunlar mamelekelerinin yarısını kaybetmekteydiler (7. § III).

Yardımın ihmal edilmesi nasıl cezalandırılıyorsa, diğer yandan da hücuma uğrayanlara yapılan yardıma vekâleti olmadan başkası hesabına tasarrufta bulunduğu gibi- iyiliğin mükâfatlandırılması prensibi uygulanmakta ve savaşta ölenlerin varislerine de tazminat verilmektedir (7. § II).

Kanun koyucunun, birliğin dokunulmazlığını ve iç sükûnu temin yolunda koymuş olduğu etraflı kaidelerden, bu hususa ne kadar önem verdiği açıkça anlaşılıyorsa da tesbit edilmiş olan malî cezaların hafifliği, o zamanlar, adı geçen birçok durumlarda ancak tesirli olabilecek ölüm cezasını kabul ettirebilecek ve bu suretle de kanuna gereken saygıyı sağlayacak hâkim bir şahsiyetin mevcut olmadığı görülmektedir. Kanunun bu zayıflığı bilhassa prenslerin işlediği suçlarda kendisini göstermektedir; bunlara kendilerinin hemen hiç hissetmiyecekleri kadar hafif cezalar verilmekte hattâ en ağır suçta bile (2 §) ölüm cezasını koymaya cesaret edilememektedir. Halbuki çok kere âsi prensler topraklarını ve mallarını kaybettikten sonra, komşu bir aşiretten asker toplamış ve eski topraklarını tehdit etmişlerdi! Bununla beraber bu toplantıya katılmış olan yüksek lamaist rahiplerin ölüm cezasını budist doktrine aykırı saymış olmalarının tesirleri de belli olmaktadır. Ancak, herşeyden önce, her türlü mukavemeti yıkacak ve hattâ rahiplerin kudretli sesine bile karşı koyabilecek olan bir Cengiz Han'ın eksikliği hissedilmekteydi.

2. Ayırım: Prenslere karşı işlenen suçlar.

İstibdatla hüküm sürmekte olan prenslerin kendilerini, koruyucu bir sıra hükümle bezemeleri hiç şüphe yok ki, o zamanki durumun ve çok gevşemiş olan disiplinin bir nişanesidir. Bahse konu olan şey, yalnız prenslerle uyruklar arasındaki mesafeyi muhafaza etmek değildi. Hükümler, açık bir şekilde, kızmış olan insanların hükümdarlara karşı fiilen tecavüz ettiklerini (1. §, 2) ve halkın kızgınlığının bazan da kendisini, prenslerin memur ve hizmetçilerine tecavüz suretiyle açığa vurmuş olduğunu göstermektedir (7. §).

Kanun şunları himaye etmektedir: (I) bizzat prensleri ya (1) hakaret ve kötü muameleye karşı yahut da (2) maddî zararlara

karşı; (II) Prenslerin hizmetlerinde bulunan memur ve hizmetçileri ise her türlü hakarete karşı.

(I) (1) Prenslere hakaret veya kötü muameleden ötürü verilen cezalar, prenslerin rütbesine göre değişmektedir. Büyük prenslere sözle hakaret, suçlunun bütün mülkünün tahrip edilmesiyle cezalandırıldığı hâlde, orta ve küçük prenslere hakaret ile kötü muamele arasında bir ayırım yapılmış, bundan başka küçük prenslere ayrıca kötü muamelede de, hafif ve ağır darbeler ayrı ayrı hükümlere uyruk tutulmuştur (3). Başlı başına bir memur sınıfı teşkil eden ve anlaşılan zorbaca hareketleriyle tanınmış olan postacı süvariler hakkında da ayrıca bir hüküm vardır (bk. B III, 16.-19. §). Burada da cezalar, hakarete uğrayanın rütbesine göre basamaklandırılmıştır; ancak bunlar genel cezalar kataloğunda (1. §) anılmış olanlardan oldukça hafiftirler (2. §).

Yasa zamanında nasıl bir komutanın eşiğini atlamak en ağır ceza ile cezalandırılıyor idiyse (32. Fr.) Oyrat-Moğol Kanunu da bir prensin ateş bölgesi içinde bir kazık çakana oldukça ağır cezalar (sığır cezaları) koymuştur; bu hareket bir hakaret, prensin hükümranlık hakkına bir tecavüz sayılmaktaydı (3. §). 4.§ da prensle uyrukları arasındaki mesafeyi göz önünde tutmaktadır. Ancak bu madde kanundaki şekliyle pek de anlaşılır gibi değildir; çünkü bir çadıra, hele bir prens çadırına hayvanlar hiçbir zaman giremezler. Her hâlde burada kastedilen şey prensin çadırının etrafında bulunan ve karargâhı içinde kendisine ayrılmış olan bölgedir ve buraya yetkisi olmıyanların atlarıyla girmeleri menedilmiştir. Böylece «bilerek kirletmek» tabirini «yetkisiz olarak girmek» diye anlamak gerekir.

(2) Vergi memurları (zaisanlar) tarafından tahsilâtın zimmete geçirilmesi veya prenslere muayyen zamanlarda verilen aynî vergilerin zimmete geçirilmesi veya çalınması prensleri tehdit eden maddî bir zarardı. Bu cinsten suçlara karşı 5. § konulmuştur. Bu madde, bütün kanunda teşebbüsten bahsedilen yegâne maddedir. Burada konulmuş olan çok ağır sığır ödeme cezası, bu gibi gayrî ahlâkî hareketlerin önüne geçebilmek için ne kadar gayret sarfedil-

---

3) Kanunun muntazaman ağır, orta ve hafif darbeler arasında bir fark yapmaktadır. (msl. bk, B7, 3. ve 4. §). Kötü muamelenin hangi dereceden olduğunu mahkeme kendi müşahedesi ile veya tanık ifadelerine göre tayin ederdi (BII, 6. §).

diğini açıkça göstermektedir. Prenslere bu yolda zarar verilmesinin bir şekli de aynî vergileri vermek veya bunları taşımakla mükellef olanların bunları vermek veya taşımayı savsaklamaları ve böylece yiyecek sevkiyatını arasıra kesmeleri ile mümkün idi. Buna karşılık 6. § konulmuştur ki, bunda da zarar görenin rütbesine göre basamaklı sığır cezaları vardır.

(II) Prens, hizmetinde bulunan memur veya saray hizmetçilerine yapılan tecavüzlerle de, dolayısıyla hakarete uğramış olabilirdi. Bu gibi şahısları himaye için konulmuş olan 7. §'daki hüküm hiç şüphesiz halkın tâbi tutulmakta olduğu ve ağır vergiler ve diğer keyfî hareketler hâlinde tecelli eden ağır baskı ve prens memurlarına ve hizmetçilere karşı bunun doğurduğu kin ve nefretle ilgilidir. Kanun tamamiyle tek taraflı olarak prensin hizmetinde bulunanları tutmakta ve bunları, tecavüz karşısında mütecavizi cezasız bir şekilde öldürme yetkisini vermektedir. Kavgada bunlar alt olsalar bile, suçlunun kim olduğu araştırılmadan kendilerine oldukça büyük bir tazminat verilmektedir (9 sığır).

3. Ayrım: Rahip sınıfına karşı işlenen suçlar.

Kanun koyucu kurultay toplantı hâlinde bulunduğu sırada, lamaizm artık Moğolistan'da iyice yerleşmiş bulunmakta idi. Geniş araziye ve birçok Şabinar'a sahip manastırlar meydana gelmiş, ilk Hubilgan'ın gözüktüğü bildirilmişti; rahipler büyük bir saygı görmekte ve büyük rahip sınıfı bizzat prensler kurultayına katılmaktaydı. Bu ayrımda incelenen hükümlerin meydana gelişinde bu rahiplerin büyük nüfuzunun tesiri olduğu şüphesizdir.

Bu hükümler (I) rahip sınıfını gene rahiplerin tecavüzüne, (II) rahipleri hakaret ve kötü muameleye ve (III) manastırların mülklerini tecavüze karşı himaye etmek için konulmuşlardır.

(I) Rahip sınıfına gene rahiplerin tecavüzü şu şekilde anlaşılmakta idi: (a) dinî bir adağın kasden yerine getirilmemesi (4), (b) rahiplik rütbesinin bırakılması, yâni mecburî bir sebeb olmaksızın ve daha yüksek dinî makamın gereken müsaadesi alınmaksızın rahiplik sınıfının terkedilmesi (1. §). Buradaki olağanüstü ağır ceza (bütün malların yarısının müsaderesi) yeni dinin bildiricilerinin

---

4) Kilise tarafından bir adağın ihlâl edilmesi hakkında bk. yk. ve I. Bölüm, 2. Kesimin 4. notuna.

kendi sınıflarının temiz kalması ve disiplini için sarfetmekte oldukları gayreti göstermektedir.

(II) Hakaret ve kötü muameleye karşı bütün rahipler ve din adamları, (rahip talebeler ve rahibeler ve tek başına yaşıyan dindarlar da dahil olmak üzere) sığır cezaları ile himaye edilmişlerdir. Bu cezalar da hakarete uğrıyanın rütbesine göre basamaklıdır ve bilhassa kanunun bu gibi ve buna benzer diğer suçlarda koymuş olduğu cezalardan, büyük rahiplerin hakarete uğrayışlarında verilen cezalardan, büyük rahiplerin hakarete uğrayışlarında verilen cezalar çok daha ağırdır (5). Kötü muamelede ceza, durumun vehametine göre yargıç tarafından arttırılmaktadır (2. §). Buna karşılık rahip sınıfına alınmış bir din adamının yâni bir Getsul veya Gelong'un kötü muameleye maruz kalması hâlinde verilecek ceza kanun tarafından tespit edilmiştir: Bütün malların yarısının müsaderesi (6) (3. §). Rahip sınıfına eskiden mensup olup da evlenmiş olanlar da bu suçlara karşı himaye edilmişlerdir, yalnız burada verilen cezalar oldukça hafiftir (5. §).

Postacı süvariler, at verme mükellefiyetinden muaf tutulmuş olan rahip sınıfına mensup şahısların atlarına el koyacak olurlarsa, bu, dinî imtiyazlara riayetsizlik sayılıyordu. 4. § bununla ilgilidir ve bu imtiyazı ihlâl eden bu gibi postacı süvarileri ceza ile teh-

---

5) Mukayese için :

Hakarete uğrıyan	Hakaretin cinsi	ceza (sığır)	kanundaki yeri
büyük rahip	sözle	9x9	3, 2. § I
küçük rahip	sözle	5x9	3, 2. § II
Ubaşi, rahibeler	sözle	5	3, 2. § III
orta prens	tecavüzle	5x9	2, 1. §
orta prens	sözle	5	2, 1. §
Ana-baba	ağır tecavüzle	3x9	4, 2. §
kadın	başlıktan ponponun koparılması	9	15, 3. §
alelâde hür	yumruk veya kırbaçla ağır tecacüz	5	7, 4. §

6) Büyük rahiplere karşı sözle hakaretten daha önce 2. § I'de bahsedildiği için "rütbeye tecavüz", fiili tecavüz veya kötü muameleden başka türlü anlaşılamaz.

dit etmektedir (ancak ceza oldukça hafiftir). Buna karşılık dine tahsis edilmiş atlara binmek -ki, kanun bundan da ayrıca bahsetmektedir- rahiplerin menfaatlerini ihlâl etmek değil, doğrudan doğruya dinî bir suçtur. Din adamlarına ait olmıyan atlar (hattâ bazı diğer hayvanlar) sahiplerinin arzusu üzerine, kötülüğü uzaklaştırmak üzere bir Burhan'a (Budda'ya) adanırdı. Bundan böyle bu gibi hayvanlara dokunulmamak gerekirdi (bk. Pallas II. Bölüm S. 322 v. öt.). Buna aykırı harekette postacı süvarilere (veya bunlar tarafından bir at tedariki hususunda sıkıştırılmış olan at çobanlarına) verilen ceza oldukça hafif tutulmuştu, çünkü burada suçlu her zaman işinin, yâni götürmekte olduğu haberin çok önemli ve acele olduğunu ileri sürebilirdi. Hattâ postacı süvari bir suçu olmadığını yeminle teyid ederek cezadan da kurtulabilirdi (4. §).

(III) Rahiplerin teker teker özel mallarını kanun ayrıca korumamıştır. Her ne kadar 6. §'da rahip sınıfı mensuplarına verilmiş olan zararlardan bahsedilmekte ise de, (ister vücude ister mala verilmiş bir zarar olsun), konulmuş olan ceza burada münferit rahiplerin menfaatlerinin ihlâl edilmesinin bahse konu olmadığını göstermektedir. Burada esas ceza 1. § 4.'ncü bendinde bahsedilen ve küçük çapta savaşlar, büyük çapta çapulculuk, sığır sürülerinin alınıp götürülmesi vsr.'ye karşı konulmuş olan cezadır. Buna uygun olarak 6. § da manastırmaların, bunların toprak ve sürü vsr. mallarının adı geçen cinsten tecavüzlere karşı korunulması şeklinde anlaşılmak gerekir. Bu gibi tecavüzlerden iç kargaşalığın alıp yürüdüğü o zamanlarda manastırlar da çok zarar görmekte olmalı idiler. Bununla beraber rahip sınıfına mensup olmıyanların menfaatlerine nispetle vakıfların menfaatleri çok daha büyük bir himayeye mazhar olmuşlardır. Öyle ki esas ceza aynı kalmakla beraber burada gaspedilenin iki misli geri verilmekte, ayrıca kötü mallar yerine iyisi, ayıplı mallar yerine ayıpsızı verilmektedir.

4. Ayrım: Aileye karşı işlenen suçlar.

Aileyi kanun şu şekillerde korumaktadır: (I) ailenin iç sükûnunu gene ailenin üyelerine karşı himaye etmekte ve ana-baba otoritesini hiçe saymayı cezalandırmakta, ayrıca yakın hısımları yaralama ve öldürmeyi de özel hükümlere bağlamaktadır. (II) Ailedeki otorite durumunun aile dışındaki kimseler tarafından ihlâli de cezalandırılmaktadır. Bunun da şu şekillerde olacağı kabul edil-

miştir: (a) zina ve kanun tarafından zinanın bir nevi sayılan evli bir kadına tecavüz ve (b) aile reisinin arzusu hilâfına, kendisi için bir satış konusu veya çalışma kuvveti sayılan kızın veya karıların alınıp götürülmesi (kadın kaçırılması veya gaspı).

(I) Aile reisinin otoritesini itaatsizlik veya karşı koyma ile bozan çocuklar prensin önüne çıkarılıp bunlardan şikâyet edilecektir. Konulmuş olan cezadan (tam bir savaş teçhizatı ve 9 sığır) kanun koyucunun yalnız oğulları kastettiği hükmü çıkarılabilir: erginler cezayı kendi mallarından ödemektedirler. Babalarının vekâleti altında bulunan oğullarda ise, bu, miras hisselerinden ödenmekteydi ki, bu da ancak evlenme çağında olan erkek çocuklarda bahse konu olabilirdi. Zira kaide olarak evlenmemiş oğullar ana-babalarından ayrılıp -her hâlde evlâtlık olarak- başkalarının yanına gitmekteydiler (1. §). İtaatsizlik, kötü muamele ve tecavüz hâlini aldığı takdirde, suçun ağırlığına göre gittikçe artan basamaklı cezalar konmuştu (7) (2. §). Tedip hakkının sınırlarını aşan babasını öldüren oğul, bütün malını (ve miras hissesini) kaybederdi (3. §). Meşru müdafaa böylelerini cezadan kurtaramazdı.

Bunlara karşılık, kendisine sebebsiz yere kötü muamelede bulunan babasını da oğul şikâyet edebilirdi. Buradaki sığır cezaları da suçun ağırlığına göre değişmekte ise de aksi hâldekilere nispetle oldukça hafiftir (4. § I). Tedip hakkı sınırını aşarak oğlunu öldüren babanın cezası bütün mallarının müsaderesidir (4. § II). Ne yazıktır ki, böyle müsaderelerde, ailenin diğer üyelerinin zarar görmelerinin nasıl önlendiğini ve bu müsaderelerin maliye hesabına olmayıp da aile babasının malları üzerindeki tasarruf hakkının, mirasçılarının lehine elinden alınmaktan ibaret mi olup olmadığını bilmiyoruz.

Kayınana ve babanın geline karşı otoriteleri bilhassa önemli bir şekilde korunmuş olduğu hâlde damat hakkında hiçbir kaide konulmamıştır. Kayınana ve babasına karşı kendisini savunmaya kalkmış olan bir gelin tıpkı ana-babasına ağır bir tecavüzde bulunmuş oğul gibi cezalandırılmaktadır (3 kere 9 sığır). Bu ceza tabiatiyle kocası tarafından ödenecektir. Kayınanasına karşı fiilen

---

7) 2. §'da zikredilmiş olan üç cezanın (9 sığır 2x9 ve 3x9 sığır) hafif orta ve agır derecelerdeki fiili tecavüzlere ait olduğundan şüphe edilemez. 7. §'daki üç ayrı cismanî ceza da bunun gibidir (bk. 7, 3., 4. §; 21, 1. §).

tecavüzde bulunan gelin, bundan da daha ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır: malî cezadan başka tecavüzün ağırlığına göre değişen cismanî cezalar verilmektedir (7. §).

Buna karşılık kayınana ve babaya gelin ve damat üzerinde bir tedip hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kötüye kullanılması da cezalandırılmaktadır. Hem de kayınana, kayınbabaya verilen cezanın iki misline çarptırılmaktadır (6. 8).

Kocanın karı tarafından veya bir karının diğer bir karı tarafından öldürülmesine en büyük ceza takdir edilmiştir (sakatlama ve esir olarak satma) diğer hallerde ise durumun vehametine göre karar vermek işi mahkemeye bırakılmıştır (5. §).

(II) (a) Yasa (1. Fr.) zina işliyeni ölümle cezalandırmış, eski Tsaayin Biçik ise (3. Fr.) zani ve zaniyeye küçük sığır cezalarını yeter bulmuştur. 1640 yılı kanun koyucuları da zani ve zaniyeyi oldukça mütevazi ve mahkemeye teslimi gereken sığır cezaları ile cezalandırmayı yeter bulmuşlardır (8. § 1. F.). Unutulmamak lâzımdır ki, burada kadının ödemesi gereken cezayı, aldatmış olduğu kocası aile mallarından ödemek mecburiyetindeydi. Bundan ötürü zinadan ötürü davâ açılmış olması pek ender olmak gerekir.

Evli bir kadının ırzına tecavüzü kanun zinanın bir çeşidi olarak kabul etmiştir. Çünkü burada suçlu olan, zinada her iki tarafa verilen cezayı yalnız başına ödemekle mükellef tutulmuştur.

(II) (b) bakire (veya kadın) kaçırılmasında fiilin kızın veya kadının arzusu ile veya arzusu hilâfına oluşu kanun tarafından bir tutulmuştur. Önemli olan şey burada bunların, kendileri üzerinde velâyet hakkı bulunan kimsenin arzusu hilâfına kaçırılmış olup olmamasındadır. Demek ki burada kaçırılmış olanın şahsî hürriyetinin ihlâl edilmiş olması değil, ana-baba veya koca tarafından kullanılmakta olan velâyet hakkının ihlâl edilmiş olması, hele kadın kaçırmalarında bir işçi götürülmüş sayıldığından, kocanın iktisadî durumunun bozulmuş olması cezalandırılmaktadır. Çünkü böyle kocaların, -eğer kaçmış olan suçluyu yakalayıp sorumlu tutmak mümkün değil ise- herne şekilde olursa olsun zararlarının tazmin edilmesi gerekmektedir. Bunun için de suçlunun malları koca lehine müsadere edilir ve karısı da buna (her hâlde esir olarak) gene tazminat olmak üzere verilir. Ancak bazan suçlu bekâr ve fakir olabileceği veya ikametgâhı bilinmiyebileceği gibi, mesafelerin uzak

oluşundan müsadere de imkânsız veya faydasız olabilir. İşte yalnız bu hâller için damadın kayınana ve babasından başlığı geri istemek hakkı tanınmıştır. Bu da imkânsız ise o zaman ne yapılacağını prens tayin edecektir (10. § II). Kadın kaçırırken tutulan suçlu, zarar gören kocanın sosyal durumuna göre yükselen bir sığır cezası ile cezalandırılır (10. § I). Ayrıca suçlunun, kadını, kocasına geri vermek mecburiyetinde olduğundan A III, 5. § II'ye kıyas edilerek şüphe etmemek gerekir. "Yanında tutan" tâbiri böylece ve "geri vermiyen" demekten başka bir şey değildir.

Bir kızın kaçırılması vey gaspedilmesi bahse konu ise, o zaman cezaya esas olarak kızın ana ve babasının sosyal durumu alınmaktadır (9. §). Suçlunun ele geçirilmemesi hâlinde burada ne yapılacağı hakkında bir kaide mevcut değildir. Bunun sebebi, kaçarak yakalanmaktan kurtulmuş olan suçluların çok kere ya ülkenin dışında ve uzaklarında oturmaları, bundan ötürü de bunara karşı malî cezaların uygulanmasının imkânsız olması olmalıdır (8).

5. Ayrım: Umumî adaba karşı işlenen suçlar.

Kanun kızların (I) ve gebelerin (II) cinsî şereflerini korumaktadır.

I) Bir kızın ırzına geçmek suçuna çok yüksek olmıyan bir sığır cezası müeyyidesi konmuştur (2X9 sığır, s. 1. § I). Bir kızın cinsî münasebet için baştan çıkarılması ise 9 sığır ile cezalandırılmaktadır, o da, anlaşıldığına göre, kızın akrabaları (üçüncü sahıslar değil) tarafından şikâyette bulunulursa mümkündür. Bundan başka burada cezalandırılma işi yargıcın takdir hakkına bırakılmışa benzemektedir (1. § II). Kanun, gayrîahlâki temaslara karşı yalnız on yaşını geçmiş kızları korumaktadır. Burada gayet acaip olan ceza -âdeta bir nevi kısas- failin alenî olarak cinsî hislerinin, vücuduna ika edilecek zararlarla hakarete maruz bırakılmasından ibarettir. Bu cezayı dâvacı infaz edebilir (2. §).

II) Gebelerin ırzına geçmenin cezası ağırdır: Burada ceza

---

8) Kalmuk kadınlarının kaçırılması hakkında Pallas şunları söylemektedir. (I. Bölüm, S. 102) : «... Kalmuk kadınları ev işi yapmaktan yorulmazlar, işte hem bundan ötürü hem de şehevi gayelerle bu kadınlar her fırsatta Kırgızlar tarafından kaçırılırlar». Pallas'ın zamanında görülen bu hâl, kanunun yazıldığı daha karışık devirlerde haydi haydi görülürdü.

ceninin kaç aylık olduğuna göre gittikçe yükselmekte ve her ay için 9 sığır hesap edilmektedir (3. §) (1).

6. Ayrım: Cana karşı işlenen suçlar.

Buradaki başlık ifade kısa olsun diye seçilmiştir. Bu husustaki hükümler yalnız taammüden (I) öldürmeleri değil, -hattâ daha çok- (II) taammüt olmadığı hâllerde de ölümle sonuçlanan bir fiil veya hâdiseden ötürü verilen ceza veya tazminatı da içine almaktadır. Bu tazminatların hususî hukuk karakterini haiz olmayıp ceza hukuku bakımından verilmiş tazminatlar olduğu daha önce açıklanmış bulunuyor (bk. yk.). Böylece bunların ceza hukuku bakımından incelenmesi gerektiği de ortaya çıkmıştır. Bundan başka ceza verilmediği haller (III) de mevcuttur.

En başta öyle bir hüküm vardır ki (1. §) bunda, ceza tarafından ortadan kaldırılmadığı (msl. 2. §) veya kanun açıkça başka bir hüküm koymadığı (msl. 11. §) veya başka sebeplerden ötürü başka bir hâl şekli mevcut olmadığı hâllerde (msl. 8. §) cezadan ayrı olarak, suçlu tarafından kaide olarak mirasçılara ödenmesi gereken tazminat tespit edilmiştir. Hususî hukuk alanına giren bu tazminatın yanında, kaideten hâdiseden hâdiseye değişen ve katiyetle amme hukuku alanına mı, yoksa amme hukuk ile hususî hukukun karıştığı bir alana mı girdiği söylenemiyen cezalar yer almaktadır.

I) **Öldürme suçları.** Kanun bu hususta şöyle bir ayrım yapmaktadır: (1). Bir başkasını, tamamiyle "aklı başında" iken (taammüden) öldürmek (2. 3. §) (2) kızgınlıkla öldürme (4-6. §) (3) iki özel durum (7, 8. §).

1) Failin tamamiyle aklı başında iken ve kendi eliyle işlemiş olduğu öldürme fiili ile, sarhoşken veya kızgınken (kavga ederken) işlemiş olduğu öldürme fiili arasında açık bir fark gözetilmektedir. Aklı başında iken öldürme, cezanın bize gösterdiği gibi, kanunun kabul ettiği en ağır suçlardan birisidir. Ağırlığı dolayısıyla fertleri suç işlemekten çekinmeğe sevketmesi istenen bu ceza, buna rağmen tamamiyle özel bir mahiyet taşımaktadır. Çünkü bu ceza öldürülenin mirasçılarının cebine girmektedir. Böyle-

---

1) Çin hukuku da aynı suçu tebarüz ettirmekte ve bunu «keskin olmayan aletlerle müessir fiil» bahsinde ırza tecavüz olarak cezalandırmaktadır (Alabaster, S. 364 v. öt.).

ce, suçlunun hücuma uğraması ve mal ve mülkünün imha edilmesi şeklinde tezahür eden eski intikam cezası hafifletilmiş, kanun tarafından belli bir usule uyruk kılınmış ve her şeyden önce fiilden doğan kötü neticelerin tâmiri göz önünde tutulmuştur. Bundan dolayı failin bütün mameleki, karısı ile birlikte, öldürülenin mirasçılarına verilmekte ve eğer bununla, yargıcın tespit etmiş olduğu ceza ödenmemiş olursa, fail müstakbel mameleki ile de sorumlu tutulmakta, hattâ failin mirasçıları bile bu borç tamamiyle ödeninceye kadar sorumlu bulunmaktadır (2. §).

Fail bizzat kendi eliyle değil de, hazırlamış olduğu bir aletin öldürülen tarafından ihtiyar dışında olarak kullanılmasıyla (2) ölüme sebep olmuşsa gene taammüden öldürmüş sayılmaktadır. Ancak bu özel durumu kanun çok daha hafif bir şekilde cezalandırmıştır: fazla yüksek olmıyan bir sığır cezası ile 1. §'a uygun olarak ödenmesi gereken tazminat burada yeter görülmüştür. Böyle durumlarda suçlunun yakalanması çok kere güç olmamaktaydı; çünkü tuzak kuranlar veya kendi kendine işliyen silâhları av gayesi ile şuraya buraya yerleştirenler, bu tuzak ve aletlerden zarar görebilecek olanları ve bilhassa komşularını durumdan haberdar ederlerdi (bk. 17. §). Öldürme kasdi ile alet ve tuzak yerleştirme hallerinde, tabiatiyle fail ilgilileri haberdar etmez, bundan dolayı da kolayca yakalanması mümkün olabilirdi. Eğer tuzak veya aletlerin işlemesi sonunda bir kimse ölmemiş de yalnız yaralanmış ise, o zaman fail, iyileşinceye kadar yaralıya bakmak ve tazminat olarak da ona bir at vermek mecburiyetindeydi. Her hâlde yaranın derecesine göre burada, 7. ayrımın 1. § ndaki tazminatlardan biri de ödenmiş olmalıdır. Eğer ölen ileri gelen bir kimse idiyse, o zaman kanun suçluyu halkın hiddetine terketmektedir (3. §).

(2) Kızgınlıkla veya tamamiyle aklı başında değilken öldürmenin en önemli halleri şunlar sayılmıştır: (a) Sarhoşken öldürme (4. §), (b) sarhoşken yurtu kirleten bir kimsenin öldürülmesi (5 §), (c) Kavga ederken öldürme (6. §). Annanevî içki severlikten ve örf ve âdetin sertliğinden ötürü her hâlde çok tesadüf edilen ilk suçun yanında, eski hukuk görüşünün tesiriyle ikinci suç da

2) Her halde ölmüş veya yaralanmış olan kimsenin, fail tarafından kendisine tuzak hazırlanmış olan kimse olması ile tuzağı tesadüfen harekete geçirmiş olan üçüncü bir şahıs olması arasında fark gözetilmemişti. Önemli olan şey, failin tuzağı öldürme kasdi ile hazırlamış olması ve bu yolda bir neticenin elde edilebilmesi idi,

her hâlde sık sık işlenmiş olmalıdır. Zira, Yasa'nın bile almış olduğu eski örf ve âdet hukuku (32. Fr.) yurtu kirletenlerin öldürülmesini emrediyordu. Buna karşılık bu kanun yalnız öldürmeyi menetmekle kalmıyor, aynı zamanda misafirin kötü hareket yüzünden zarar görmüş olana tazminat talep etmek hakkını bile tanımıyor (bk. 12 ayrım 6. §). Her iki durumda da 1§ daki tazminata ilâve olarak ödenmesi gereken ceza aynıdır (5X9 sığır); bu belki de tatbikatta her iki fiilin çok kere aynı zamanda işlenmiş olmasındandır. Buna nispetle, kavgada birisini öldürmenin cezası çok daha hafif olarak tespit edilmişe benzemektedir. Bununla beraber kanun her hâlde, kavga ederken birisini öldürenin suçunun, sarhoşken birisini öldürenin veya gerektiği gibi hareket etmiyen bir misafiri öldürenin suçundan daha ağır olduğunu kabul ediyor. Bundan ötürü her nekadar önce, diğer iki durumdakinden oldukça daha hafif bir ceza (9 sığır) kabul ediliyorsa da, buna ek olarak "değerli bir şey"in verilmesi de isteniyor. Bu "değerli şey"in tâyini ile yargıca adâleti temin etmek imkânı verilmiş bulunuyor.

(3) Terkedilmiş (kovulmuş) karı ile köle veya cariyenin öldürülmesine ayrıca yer verilmiş (7., 8. §), ancak burada failin hissî veya aklî durumu gözönünde tutulmamıştır. Kovulmuş kadını öldürmeye verilen ceza bir köleyi öldürmeye verilen cezadan (5X9 sığır) daha ağır değildir. Buna karşılık bir cariyeyi öldürmenin cezası biraz daha hafiftir (3X9 sığır). Tabiidir ki, kovulmuş kadını öldürmede, cezadan başka 1. § daki tazminat da ödenmektedir, hâlbuki bir kölenin öldürülmesinde ayrıca böyle bir ödemeye lüzum yoktu. Budizmin tesiriyle, kanunun köleleri korumuş olması dikkata şayandır.

II) Kanunun koymuş olduğu hükümler içinde, sübjektif bir kusur olmaksızın veya insan elinde olmıyan sebeplerden ötürü işlenmiş olup ölümle neticelenen fiillerle ilgili olanlar aşağıdaki kategorilere ayrılabilirer.

a) Bir insan tarafından öldürülme (9 - 12 §).

b) Hayvanlar tarafından öldürülme (13 - 15. §).

c) Başka sebeplerden ölme (16., 17. §).

a) Kavga, oyun veya av sırasında yanlışlıkla öldürme kanun tarafından gösterilmiş olan üç ayrı durumdur.

Bir üçüncü şahsın, yabancıların işlerine karışması eskiden beri yasaktı. Yasa bunu ölümle cezalandırmıştı (3. Fr.). Bu kanun da buna cevaz vermemekte, ancak küçük bir tazminat ile yetinmektedir (14. Ayrım 1. §). Ancak bu üçüncü şahıs, iki kişi arasındaki bir kavgada taraflardan biri tutmuş ve diğeri yanlışlıkla öldürülmüşse, sübjektif bir kusur olmamakla beraber bu, bunun kanun tarafından açıkça suç sayılmasına yetmiştir. Gerek üçüncü şahıs, gerek sağ kalan kavgacı cezalandırılmaktadır (9. §). Bu cezadan başka suçlu sayılanların, 1. §'a göre mirasçılara tazminat vermeleri de gerekmektedir.

Tıpkı bunun gibi, sübjektif bir kusur olmaksızın, derhal ölüme sebep olacak şekilde bir kimsenin, başkası tarafından oyun esnasında (3) yaralanması da suç sayılmıştır (bk. buna karşılık 7. Ayrım 7. § a). Failin suçunu gizlemeye kalkması hâli de kanunda ayrıca zikredilmiş bulunmaktadır (10 §). Burada da cezadan başka 1. §'a uygun olarak mirasçılara tazminat ödemek gerekmektedir.

Bir hayvan yerine yanlışlıkla bir insan öldüren avcı imtiyazlı bir şekilde muamele görmektedir. Hemen yukarda bahsedilmiş olan durumların aksine, burada yalnız fiil suç sayılmamakla kalmamış, normal durumda mirasçılara ödenen tazminat da yarı yarıya indirilmiştir (11. §).

Bir deli tarafından öldürülme de suç sayılmamıştır. Burada ceza verilmediği gibi, mirasçılara da tazminat ödenmez; buna karşılık mirasçıların faile ait olan hayvanların yarısını istemek hakları vardır (12. §).

b) Sığırlar veya ev hayvanları tarafından bir insanın öldürülmesinde, normal olarak hayvanın sahibi cezalnadırılmakta ve mirasçılara mâlum tazminatı ödemekle mükellef tutulmaktadır. Ancak bunun için her şeyden önce hayvanın, efendisinin yanında veya oturduğu yerin civarında ve nezaret altında bulunmuş olması gerekmektedir. Ceza ölenin sosyal durumuna göre basamaklandırılmıştır (13. § I). Aynı şekilde, süvariler de daima atlarından ötürü sorumludurlar (14. §).

---

3) Bu arada her şeyden önce Moğollarda eskiden beri hatta şimdi de pek revaçta olan ve kaideleri bizim güreş kaidelerinden pek de ayrılmıyan güreş hatıra gelmelidir (Bk. Pallas, I. Bölüm, S. 148 v. öt.).

Efendisinin zararsız hâle getirmeği ihmal ettiği kuduz bir köpek tarafından bir insanın öldürülmesi ise ayrıca hükme bağlanmıştır. Burada köpeğin sahibine bir amme cezası verilmemekte, buna karşılık - her hâlde mâlum tazminat da düşüyor - kendisi mirasçılara, oldukça ağır bir tazminat ödemeğe mecbur tutulmaktadır (15. §).

c) Gene bunun gibi bazı durumlarda ceza verilmemekte, yalnız mirasçılar tazminat almaktadırlar: Msl. meçhul üçüncü şahısların fiillerinden ötürü bir kimsenin ölmesi veya kanun tarafından ayrıca sayılmış olan bazı tesadüfî durumlarda olduğu gibi.

Böylece bir mahallin sakinleri, bu mahalde veya dolaylarında meçhul bir kimse tarafından öldürülmüş (4) veya gene bu mahallin dolaylarında bir çukura düşerek ölmüş olan bir kimsenin mirasçılarına karşı sorumlu tutulmuşlardır (16. § I). Aynı şartlar altında bir kimse, gayrimeskûn bozkırda ölmüş veya öldürülmüş ise, bu takdirde de mirasçıların, hakları olan tazminatı (1 deve ve 9 sığır), ölümün vuku bulduğu yere en yakın sürüden almak hakları vardır. Bunun için, ilgili makama önceden haber vermek mecburiyetinin bulunduğu ise şüphesizdir (16. § II).

Bir tuzak kuran ve bundan komşularını haberdar etmiş olan bir kimsenin tuzağına düşerek bir kimse ölmüş ise, tuzağı kuranın sorumluluğu oldukça hafiftir (17. § I). Aynı durumda, başkalarının hayvanları zarar görmüş ise, burada tuzağı kuran zararı aynen tazminle mükelleftir (15. § II).

III) Meşru müdafaa ceza verilmemesi için sebeptir (18. §). Bunun gibi, ammeye zararlı bir deliyi öldürmek de meşru müdafaa sayılarak cezalandırılmıştır (19. §).

7. Ayrım : Müessir fiiller.

Daha önce müessir fiil suçunu, prenslerin, rahiplerin ve aile üyelerinin özel haklarını incelerken görmüş bulunuyoruz. Ancak

4) Şahısların yalnız mekân bakımından münasebattar oldukları bir fiilden ötürü sorumlu tutulmaları yolundaki bu hüküm ilk anda insana acaip gelmektedir. Ancak, bu göçebe hayatının ihtiyaçlarının icabı olan ve o karışık devirlerde bilhassa ciddî bir vazife sayılan, herkesin etrafında olup bitenden haberdar olması mecburiyetinin bir neticesidir (Bk. B. III, 3. §). Böylece önümüzdeki dudurumda olduğu gibi çok ciddî sorumluluklar doğuran hâdiseler meydana çıkmaktaydı. (B. B II, 22. § ve 23. § 4. fıkra).

orada kaideten, bu, kötü muamele şeklinde göz önünde tutulmuştu. Bu ius proprium'a karşılık 7. ayrımın hükümleri ius commune olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber, yukarıdaki özel haklar bahsinde olduğu gibi, suçları genel olarak târif edeceği yerde, kanun koyucu, burada gene kazuistik bir şekilde tanzime gitmiş ve vukuu mümkün birçok hâdiselerden, kendisine en önemli görünenleri hükme bağlamayı tercih etmiştir. Kötü muamelenin bilinen üç şekli yanında, burada yaralama ve ölümle neticelenen müessir fiil ortaya çıkmakta, dolus (= kasit) ve culpa (= suç) yanında - öldürme suçunda olduğu gibi - tesadüfî olarak zarar veren netice de cezalandırılmaktadır. Suçun müeyyidesi, öldürmede olduğu gibi burada da (a) amme cezası ve (b) bununla birlikte zarar görene ödenen tazminattan ibarettir.

Daha çok ağır olarak ödenen tazminat için kanun, mufassal bir katalog hazırlamıştır (1. §). Burada cezaların yaranın ağırlığına göre basamaklandırılmış olduğu görülmektedir. Burada şu ayrımlar yapılmıştır :

(a) bir elin parmaklarını kaybetme, (b) iyileşmiş olan (ağır) yara, (c) hafif yara, (d) keskin bir silâhla açılmış olan ağır, orta, hafif yaralar, (e) hafif batırma yaraları. Keskin silâhlı yaralamalar bilhassa ağır cezalara uyruk tutulmuştur.

Cezalar istisnasız malî cezalardır. Bunlar da çok kere müessir fiilin ağırlığına göre değişmektedir.

Burada başlıca şu ayrımları yapmaktayız : (I) kasdî müessir fiil, bu da ikiye ayrılmaktadır : (a) kötü muamele, (b) yaralama; (II) kasdî olmıyan müessir fiil.

(I) (a) Kötü muamelenin her üç çeşidi, failin kullandığı aletin cinsine göre ayrı ayrı cezalandırılmaktadır. Yalnız orta ağırlıktaki kötü muamelenin cezası, bunun kanunun bahsettiği bütün aletlerden herhangi birisi ile olması hallerinde aynıdır. Bunun yanında dayak atma veya taş atma şeklindeki kötü muamele, kırbaç veya yumrukla vurma şeklindeki kötü muameleden daha ağır sayılmıştır (3. ve 4. §).

(b) Kavga sırasında keskin bir silâhla açılmış olan yara, ağırlığına göre cezalandırılmaktadır. Burada, kavgaya kimin başladığı veya sebep olduğu ve iki tarafın da yaralanmış olup olmadığı göz önünde tutulmaksızın, yalnız galip gelen cezalandırılmakta-

dır. Galibin "cezalandırılması" nın, mağlûba ödenen bir tazminattan mı ibaret olduğu, yoksa buna bir cezanın da ilâve edilip edilmediği açıkça anlaşılamamaktadır (2. §). Şu hâller de yaralama sayılmıştır : Bir erkeğin sakalının veya bir kadının saçlarının koparılması. Burada neticenin ağır veya hafif olması göz önünde tutulmamıştır : Bununla beraber, erkeğin sakalının yolunması suçu orta derecede bir kötü muamele sayıldığı hâlde, kadın çok daha fazla bir himayeye mazhar olmuştur (5. ve 6. §).

(II) Pratik bakımdan, kasdî olmıyan müessir fiilin en önemli hâlleri oyun sırasında (güreş, ok atma) görülmekteydi. Kanun şu ayrımları yapmaktadır :

(a) İhmâlden doğan ve ölümle neticelenen müessir fiil : Normal durumlarda burada, suçun işlendiği yerde olan herkes (fail gibi seyirci de) ceza olarak bir at vermek mecburiyetindedir. Buna her hâlde 6. ayrımın 1. § ına uygun olarak mirasçılara ödenmek gereken tazminat eklenmektedir. Eğer müessir fiil sonunda ölen, ileri gelen bir kimse ise, o zaman bütün orada bulunanlar ceza olarak birlikte tam bir zırh ve silâh takımı vermeğe mahkûm edilirlerdi (7. §).

(b) Göz, diş, kol ve bacaklara ika edilmiş olan ve ölümle neticelenmediği gibi tedavi de edilebilen, müessir fiillerden mütevellit zararlar cezasız kalmaktaydı. Tedavi mümkün olmadığı hâllerde ise 5 sığır cezasından başka, müessir fiilin derecesine göre tazminat da ödenmek gerekirdi (8. §) (5).

---

5) Her halde Çin hukukunda olduğu gibi (Bk. Alabaster, S. 347 v. öt.) burada da bir kriz müddeti kabul edilmişti. Bu kriz müddeti içinde yaranın iyi olması lâzımdı. Ancak bu müddet başarısız bir şekilde geçtikten sonradır ki, hüküm veriliyordu. Ayrıca oyun sırasında ölüme sebebiyet vermek veya ağırca yaralamak hususlarına verilen cezalar da insanı şaşırtmaktadır (6. Ayrım, 10. §; 7. Ayrım, 7. ve 8. §). Cezalar şunlardır :

Derhal vuku bulan ölümde 9 sığır.
Sonradan vuku bulan ölümde 1 at.
Tedavisi imkânsız ağır yaralamada 5 sığır.

Kanunun derhal vuku bulan ölüm ile sonradan vuku bulan arasında gözetmiş olduğu farkın eşi Çin hukukunda da görülmektedir : eğer Çin hukukunda - failin iradesi dışında yaralanan derhal ölmüş ise, fail kemendle boğulmaya mahkûm edilir; eğer ölüm sonradan yaranın neticesinde vuku bulmuşsa (ceza bir derece indirilerek) o zaman müebbet sürgün cezası verilir (Alabaster. S. 350 v. öt) :

8. Ayrım : Hırsızlık

Göçebe kanun koyucular için hırsızlık bilhassa ağır bir suçtu. Çünkü göçebenin en değerli malı sayılan hayvanlar, mecburî olarak bozkırda başıboş otlamaktaydılar; hattâ yurtlar bile çok kere, içinde oturanlar tarafından terkedildiğinde, açık kalmaktaydılar. Bu kaçınılmaz zaruretler, bunu kötüye kullananlar için bir itimat meselesi sayıldığından bilhassa cezayı müstelzim sayılmaktaydı (6). Bundan ötürü hırsızlık ağır cezalarla teyid edilmiş, hırsızların izlerinin koğuşturulması etraflıca hükme bağlanmış (bk. B II, 21 - 23. §), kanun koyucu beraberlik hissine hitap etmiş ve herkesi şüpheli şahısları bildirmeğe mecbur tutmuş ve vazifesine aykırı hareket eden memurları da ciddî cezalarla tehdit etmiştir (B III, 3. §). Buna rağmen hırsızlıkla mücadelenin başarılı olmadığını, Galdan'ın hırsızları ceza otoklarına süren, onları ciddî bir mürakebe altında tutan ve herkesin hakaretine maruz bırakan, ayrıca da hırsızları herkesin haber vermesi mecburiyeti yolundaki eski kaideyi yeniden ilân eden ilâveleri açıkça göstermektedir (bk. B. III, 4 ve 5. §).

Göçebe hayatının ihtiyaçlarına uygun olarak kanun, ceza hukuku bakımından bilhassa hayvan hırsızlığını (I) (7), bunun yanında diğer bazı eşya hırsızlığını (II) ve hırsızlıkta tekerrürü (III) hükme bağlamıştır.

(I) Hayvan hırsızlığında da ayrıca canlı hayvan (a) ve ölü hayvan (b) hırsızlığı arasında bir ayrım yapılmıştır.

(a) Canlı hayvan hırsızlığının cezası akla sığmayacak kadar yüksektir ve çalınan hayvanların cins ve değerine göre basamaklıdır. Malı çalınan cezadan, zararının iki mislini alır, arta kalan ise

---

6) Kanun bakımından başkasının malı üzerinde mülkiyet iddia etmenin şeklinin (Roma hukukunda Furtum'da olduğu gibi) önemi yoktu, yâni, zorla alma ile sahibinin haberi olmadan onun malı üzerinde mülkiyet iddia etme arasında bir ayrım gözetilmemişti- hatta zorla alma (şekavet) hususunda ayrıca hüküm bulunmaması bu iddiayı teyid etmektedir (bk. metinde 10. ayrım : Şekavet).

7) Roma hukuku da hayvan alıp götürmeği (abigeatus, D. 47, 14; C. 9, 37) hükme bağlamıştır, hem de hırsızlığın ayrı bir nevî olarak. Aynı şekilde İsrail hukukunda da hayvan hırsızlığından bir çok kereler bahsedilmiştir (msl. 2. Mos. 21, 37; 22, 3 ve 8).

prensin hissesine düşer (1. §) (8). Moğollar yılbaşında (Şubat-Mart) hayvanların gebe olmalarını göz önünde tutmuşlardır : Hırsız, doğmamış her yavru için bir at ödemek mecburiyetindedir (2. §). Kanun, ana gayelerinden birisi olan, kabileler arasındaki barışı temin etmek gayesiyle, yabancı bir kabilenin sürüsünü alıp götürmeği suç olarak kabul etmiştir : Burada nizamî cezanın yanında (9) ayrıca bir de 9X9 sığır cezası görülmektedir ki, bunun 9 tanesi muhbire, "tanığa" verilmektedir (3. §).

(b) Donarak ölmüş olan hayvanlar 10 gün müddetle sahibinin mülkiyetinde kalır. Bu suretle sahibine ölü hayvan üzerinde tasarruf etmek imkânları verilmek istenmiştir. Böylece de bu müddet içinde üçüncü şahıslar tarafından böyle hayvanlara sahip çıkılması suç sayılmıştır (4. §). 10 günlük müddet geçtikten sonra, ölü hayvan res nullius (sahipsiz eşya) addedilmiştir (10). Buna karşılık, kurtların parçaladığı hayvanlara sahip çıkma tamamiyle menedilmiş olsa gerektir (5. §).

Göçebe hayatı için karakteristik sayılabilecek ve kanun tarafından da hükme bağlanmış olan bir suç daha vardır ki, o da başkasına ait olan hayvanların sağılmasıdır. Otlıyan hayvanların yeter derecede nezaret altında bulundurulamaması böyle bir suçun kabulüne sebep olmuştur. Anlaşıldığına göre, sağılan sütün miktarına bakılmaksızın, her tespit edilmiş olan hâlde küçük bir sığır cezası verilmektedir (6. §).

---

8) Bu kaide, dâvacının, dâvalıya verilmiş olan malî cezanın 1/9 ini alacağı yolundaki genel kaidenin (B II, 15. §) bir istisnasını teşkil eder. Hayvan hırsızlığında bu suretle dâvacı, başka meselelerle ilgili dâvalarda kazanan dâvacıdan daha kötü bir durumdadır. Ayrıca, tatbikatta, çok kere fakir olan hırsızdan bu büyük malî cezaların nasıl alınmış olduğu da sorulmak gerekir.- Cezaların basamaklı olması da, hayvanların değeri hakkında bir ölçü teşkil etmektedir. Burada şunu ilâve etmek yerinde olur ki, deve yalnız çok zengin kimselerin sahip olabildikleri bir hayvandı. Atlar arasında 15 kısrağa karşılık bir aygır bulunurdu, çünkü aygırların çoğu burulurlardı.

9) Bunu 3. § zikretmiyorsa da, keyfiyet kendiliğinden anlaşılmaktadır; yoksa büyük sürülerin alınıp götürülmesi oldukça kazançlı bir ticaret halini alabilirdi.

10) Moğolların hayvanları bütün yılı, ahıra girmeksizin bozkırda geçirdiklerinden, Moğolistanın sert kışlarında, yemsizlik ve soğuk yüzünden, bilhassa kar tipilerinde hayvan ölümü pek büyük olur. Her yıl atların, sığırların ve koyunların % 20 sinin kış ve kurt yüzünden helâk olduğu tahmin edilmektedir.

(II) Diğer eşyaların çalınması da, çalınan malın değerine göre hükme bağlanmış ve burada da eşyalar üç kategoriye ayrılmıştır:

(a) Kaideten iyice muhafaza edilen ve hırsızlara karşı korunan az çok değerli eşyalar. Kanun bunlar hakkında oldukça teferruatlı bir liste yapmış ve her eşyanın çalınması karşılığında ödenmesi gereken çok kere az miktardaki sığır cezalarını da tespit etmiştir (7. §.) (b) Genel olarak muhafaza altına alınmıyan az değerli eşyalar. Böyle bir eşyanın çalınması, mecburî olarak üçüncü şahıslara gösterilmiş olan itimadın ihlâli sayıldığından, ağır bir cismânî ceza ile cezalandırılmıştır. Ancak oldukça büyük bir bedel karşılığı bu cezadan kurtulmak da mümkündür (8. §). (c) Az değerli eşyalar. Bunların çalınmasına karşılık küçük, duruma göre tespit edilecek olan sığır cezaları konulmuştur (9. §).

(III) Asıl kanunun genel bir mahiyet taşıyan hırsızlıkta tekerrür hakkındaki hükmü (10. §). Galdan'ın bir eki ile (11. §. sertleştirilmiştir. Buna göre iki kere mükerrir olan hırsız herşeyini kaybeder ve esir olarak satılır.

9. Ayrım : Emniyeti Suiistimal

Göçebe hayatında çok görülen bulunmuş mal üzerinde mülkiyet iddiasının bir sıra şeklini kanun hükme bağlamıştır. Bunların başında, yabancı bir sürüden bir kimsenin sürüsüne katılmış olan hayvanlar üzerinde mülkiyet iddiası gelmektedir.

Bunun en basit şekli, yabancı sürü sahibinin (bulucunun), durumu gereken mercie (Bk. A II, 1. § II) bilerek haber vermemesidir (1. §). Bu (duruma göre her hâlde) pek de az olmayan cezanın ihbar edilmemiş olma keyfiyetinden dolayı verilen bir inzibat cezası olmaktan çok, ihbarın yapılmamasıyla anlaşılan bir elatmadan ötürü verilmiş olduğu görülmektedir. Sorulduğu zaman zilyetliği inkâr suçu da ayrıca belirtilmiştir: Burada diğer hâllerde hükmolunan, kaçıp gelmiş hayvanların iki mislinden ibaret cezadan başka 9 sığır cezası da ilâve olarak verilmektedir (2. §). Zilyet hayvanlara kendi damgasını vurmakla elatma işini dış görünüş bakımından da, hem de pek açık olarak yapmış olur. Bununla beraber bu gibi durumlarda hayvanların asıl sahibi kolay kolay aldatılamaz, çünkü bir Moğol en büyük bir sürü içinde bile kendi hayvanlarını tanır. Bundan ötürü hayvanlara yabancı damgaların vurulması, kanun koyucu için emniyeti suistimal suçuna

karışmış olan ve 9 sığırlık bir ek ceza ile cezalandırılan hüsnüniyete aykırı bir fiilden başka birşey değildir. Böylece, sürüsüne katılmış hayvanları kendi işaretiyle damgalamış olan (ve bununla birlikte tabiatiyle zilyetliği de inkâr eden) yabancı sürü sahibi, kendi sürüsüne katılmış olan hayvanların iki mislinden başka iki kere 9 sığırı da ek ceza olarak ödemek mecburiyetindedir. Zilyetliği inkâr eden bulucu hayvanları üçüncü bir şahsın yanında saklıyarak ilgili makamın müdahalesinden kaçırmak isterse ceza oldukça şiddetlendirilmektedir. Burada verilen ceza şudur: Bahse konu hayvanlarını iki misli + 9 sığır (2. §) + 3X9 sığır (4. §).

Burada cezalar her ne kadar ağırsa da, gene de kanun koyucunun emniyeti suistimali hırsızlıktan çok daha hafif bir şekilde cezalandırdığı görülmektedir. İptidaî anlayış bakımından hırsızın faaliyeti, inkâr eden bulucunun passif hareketinden daha çok cezaya lâyık görülmüştür (11).

10. Ayrım : Şakavet.

Şakavete dediğimiz ve o karışık zamanlarda pek te nadir olmaması gereken suçun kanunda ayrıca yer almamış olması, ancak başkalarına ait bir malın hukuka aykırı olarak iktisap edilmesinde şeklin ehemmiyeti olmamasından yâni başkasına ait bir malı zor ve tehdit kullanarak alma ile kullanmıyarak alma arasında bir fark gözetilmemiş olmasından anlaşılmaktadır. Bununla beraber hırsızlık suçu ile şakavet suçu arasında bir ayrım yapılmış olduğu hem bu iki kavram için ayrı ayrı kelimelerin kullanılmış olmasından hem de bahse konu ettiğimiz ayrımın hususî hükmünden anlaşılmaktadır. Aradaki farkın ne olduğu katiyetle söylenemez. Çin hukukunda (ve eski Alman hukukunda) olduğu gibi, o zamanki Moğollarda da hırsızlığın gizlilik ve şekavetin alenilik vasıflarıyla birbirlerinden ayrılmış olduğu pek iddia edilemez. Çünkü Moğol hukukunda, yasak fiiller gizlilik vasfını da taşıdıkları takdirde, (gizleme, geceleyin işleme, gibi) kaideten daha ağır bir şekilde cezalandırılmaktadırlar (Bk. B II, 24 §, II. fıkra 2; BI, 6 § 10). Bu ayrımın muhtevasına bakılırsa, şekavet suçu bir kaç

11) İsrail hukukunun da, yolunu şaşırmış olan hayvanlar üzerinde mülkiyet iddiası ile emniyeti suiistimale hırsızlığa verdiği değeri vermemiş olduğu anlaşılıyor (bk. 2. Mos. 23, 4 ile 2. Mos. 21, 37). Buna karşılık Roma hukuku bu suçu furtum muamelesine tâbi tutmuştur (abductio bovis aberrantis et equorum in solitudine relictorum, D 47, 14, 1, 1). Sachsenspiegel II; 37; 1. § ve L. Burg. 49; 3'e de).

kişinin - ister aleni olsun, ister gizli olsun, ister zorla, ister zor kullanmaksızın - başkasına ait bir malı almak için birlikte hareket etmeleriyle tekevvün etmektedir.

Çeteden ayrılıp da çeteyi ilgili makama haber veren cezadan kurtulduğu gibi cezaî müeyyidelerle eski arkadaşlarının intikamlarına karşı da korunmuştu. Ayrıca kendisine verilecek cezayı da, eski arkadaşları ödemek mecburiyetindedirler (12).

11. Ayrım : Şahıs ve mal bakımından yataklık

Göçebe hayatında genel olarak çok önemli sayılan ve kısmen de kanunen teyid edilmiş olan karşılıklı yardım ve tesanüdün açıkça ihlâli demek olan şahsa yataklık, gayet ağır bir şekilde cezalandırılmıştır (7X9 sığır, 1. §).

Mala yataklıkta, ceza, malın değerine göre değişmektedir (bir koyundan 3X9 sığıra kadar, 2. §).

Yatağın bir prens olması hâli ise ayrıca hükme bağlanmıştır (Gerek şahsa yataklık eden, gerek mala yataklık eden prens 100 zırh, 100 deve ve 1000 at ile cezalandırılmaktadır, 3. §).

12. Ayrım : Maddî hasar

En önemli hâller olarak şunlar hükme bağlanmıştır :

(I) hayvanlara (a) insanlar ve (b) hayvanlar tarafından zarar verilmesi, (II) diğer mallara ika edilen hasardan bahseden üç hâl. Öldürme ve müessir fiilin aksine (Ib=3. §) burada yalnız hiyleden veya ihmâlden doğan hareketler bahse konu olmuştur. Cezalar (her hâlde zarar görene verilen) sığır tazminatından ibarettir. (I) (a) ihmal neticesi bir hayvanı öldüren, öldürdüğü hayvanın yerine aynı değerde bir hayvan ve ayrıca bir at vermekle mükeleftir (1. §) (13). Yasa tarafından (2. Fr.) ölümle cezalan-

---

12) Buna benzer bir hüküm muahhar Roma hukukunda hükümdar aleyhine işlenen suçların dâvasında görülmektedir: "Kim bir suikaste katılır da bunu sonra ihbar ederse, beraat veya affa lâyık" addedilirdi (C 9. 8. 5, 7). - Çin hukukuna göre de, asıl failin belli bir süre içinde yakalanmasına yardım edecek bilgileri veren müşterek fail cezasının indirilmesini istiyebilirdi (Alabaster S. 91).

13) Buna karşılık bk. A I, 12. §, orada bir atın av sırasında veya buna benzer bir durumda yanlışlıkla öldürülmesinden bahsedilmekte ve hâdise tamamiyle özel hukuk içinde sayılmaktadır.

dırılan sodomiyi kanun koyucu, başkasının malına müdahale saymış ve bundan ötürü de yalnız başkasının hayvanlarıyla işlendiği takdirde cezalandırmıştır. Böyle hukuka aykırı bir müdahale ile kullanılmış olan hayvan, sahibi için pecus contaminatum (=bozulmuş hayvan) sayıldığından faile terkedilmektedir. Ayrıca - her halde böyle kabul ediliyordu - suiistimal edilmiş olan hayvanın diğer hayvanlarla temas ederek onları da (pecus contaminatum) haline getirmesi tehlikesi mevcuttu. Gerek mülkiyeti kayıb ettiği için gerek adı geçen tehlikeden ötürü hayvan malikinin zararı tazmin edilmek gerekiyordu. Diğer hallerle mukayese edildiği zaman burada görülen yüksek sığır tazminatı ancak bu şekilde izah edilebilir (14). (2. §). (b) bir hayvanın sahibi, hayvanın, başkasının hayvanına ika etmiş olduğu zarardan ötürü sorumlu değildi (3. §), - çünkü tatbikatta çok kere ne zararı ika eden hayvanı, ne de zararın hangi şartlar altında ika edilmiş olduğunu tespit etmek imkânsızdı (15).

(II) Kavga sırasında veya hiddetle başka birisinin evine veya giyimine zarar ika eden kimse küçük sığır tazminatları öderdi (4., 5. §). Buna karşılık başkasının yurdunu kirletirken sarhoş hâlde bulunma, cezaî sorumluluğu kaldırmaktaydı (6. §). Halbuki Yasa (32. Fr.) aynı hal için ölüm cezası koymuş bulunuyordu (bk. 6. Ayrım, 5. §).

13. Ayrım : Aldatma (Dolandırıcılık)

Kanun yalnız aşağıdaki üç hâli hükme bağlamıştır :

(1) Elçi olmadığı halde bir kimsenin elçilik payesini kullanarak nakil vasıtalarından ücretsiz istifade etmesi ve bedava yiyip içmesi. Bu tip dolandırıcılık suçu daha Yasa zamanında da bilinmekte idi ve bu yasa tarafından ölümle cezalandırılmıştı (Bk. yk.

---

14) İsraillilerde böyle bir hayvan öldürülürdü : 3. Mos. 20, 16; Kanonik hukukta da böyledir: can. 4 C. 15 qu. 1.

15) Böyle bir hayvana başka bir hayvan tarafından zarar ika edilmesi haline bozkırda çok tesadüf edilmiş olmalıdır. Sürülerin büyüklüğü, ve bunların geniş bölgelerde otlamaları neticesi, bunları iyice nezaret altında bulundurmak ve bir vaka zuhurunda hâdisenin nasıl olduğunu tam tamına tespit etmek hemen hemen imkânsızdı. Buna karşılık Roma hukuku (D 9, 1, 1, 11), Alman halk hukukları (msl. L. Rip. 46 2. §, L. Wis. VIII 4, 12. §) ve İsrail hukuku (2. Mos. 21, 35 v.öt.) başka bir hüküm koymuşlardır. Bu, oralardaki mekân durumlarının çok daha küçük olmasından doğmuş olabilir. Çünkü oralarda hayvanlara daha iyi nezaret edilebilir ve vaka daha kolayca tespit edilebilirdi.

Yasa bahsine). Kanun burada herhalde hangisinin verileceği hususunu durumun icaplarına göre mahkemenin takdirine bıraktığı iki ceza koymuştur: 9 sığır veya 5 sığır ve kırbaç darbesi (1. §).
(2) Hırsızlık dâvasında dâvacının menfaat kasdi ile, çalınan mallar hakkında yanlış bilgi vermesi: bu takdirde dâvacı, hırsızın kendisine vermesi gerekenin ancak yarısını alabilir (2. §).
(3) Sığır hırsızının, izleri yabancı bir köyü gösterecek surette tahrif ederek bu köy sakinlerinin, hırsızlıktan doğan zararı tazmin etmelerine ve üstelik tecziye edilmelerine sebep olması (bk. B II, 22. §): Bu takdirde fail ilgili köyün Şulengasına 9 sığır vermek mecburiyetindedir (3. §).

14. Ayrım : İkrah ve tehdit

Kanun şu üç hâli hükme bağlamıştır:

(1) başkalarının münazalarına, bu münazaaları kaideten uzlaştırmak gayesiyle değil de başkalarının irade hürriyetlerini ihlâl edecek şekilde ve kuvvet kullanarak veya tehdit ile karışmak; bu suçu Yasa (3. Fr.) ölüm ile cezalandırmıştı; kanun ise küçük bir sığır tazminatı ile teyid etmektedir (1. §; ancak 6. Ayrım 9. §'a da bakınız).

(2) Öldürücü bir silâhla tehdit, silâhın alınması ile cezalandırılır (2. §).

(3) Bir mahkeme kararının yerine getirilmesi, dâvayı kazanan dâvacının hakkı olduğundan fazlasını mahkûmdan istemesi, hatta mahkûmun reddetmesi halinde onu tehdit etmesi de mümkündü. Böylece hakkını kötüye kullanmış olan dâvacı bu hakkını kaybedecekti (3. §).

15. Ayrım : Hakaret

Vücuda karşı müessir fiil suçuna olduğu gibi, haraket suçuna da kanunda birçok kereler rastlamış bulunuyoruz: belli şahıs gruplarının mensupları aleyhine işlenen suçlarda (prensler, memurlar, rahipler gibi). Bu imtiyazlı şahıs grupları bakımından şeref genel olarak korunduğu ve bunun ihlâli az veya çok ağır cezalarla teyid edildiği halde kanun bunun dışındaki hallerde, tatbikatta her halde çok rastlanan ve ayrıca bunlardan çoğu da küçük sığır cezaları ile teyid edilmiş olan birkaç suçu saymakla yetinmiştir . Kanun koyucunun bu şekildeki hareketi hayreti mucip

değildir. Çünkü âdetler sert olduğu, bir milletin kültürü aşağı seviyede bulunduğu nispette milletin kanunu, fertlerin hakarete uğramalarına az bir yer verir. Burada, ihlâl edilmiş olan şerefinin intikamcısı olarak ortaya çıkmak, bizzat hakarete uğrayana düşen bir iştir. Tıpkı bunun gibi, göçebe kanununun hemen hemen yalnız ferdin ferde açıkça ve kaba bir şekilde yapmış olduğu hakareti göz önünde tutup iyi şöhreti ve üçüncü şahıslara sözle bildirme yoluyla yapılan hakareti tamamen kanunun dışında bırakmış olması kolayca anlaşılır.

Kanunda hükme bağlanmış olan hususlar şunlardır. :

(1) Sözle hakaretin yalnız bir hali : kendi kendine sâkin bir şekilde atla geçen bir kimse ile alay etmek ve ona hakarette bulunmak (1. §).

(2) Fiili hakaretin üç hâli: (a) fail bir kimsenin yüzüne tükürür, üzerine toprak atar veya attan aşağı çekip indirir (16); bu hareketden ikisinin içtimaı halinde sığır cezasına bir koyun eklenmektedir. Eğer her üç hareket içtima etmişse o zaman ek ceza iki koyundur. Bu hafif cezaî müeyyidelerle de yalnız, imtiyazlı şahıs gruplarına mensup olmayan ve bundan ötürü de yüksek bir himayeye mashar bulunmayan itibarlı erkekler korunmuşlardır. Aşağı sınıflara mensup kimselerin şerefleri ise daha hafif cezalarla korunmuştur. Ayrıca burada, kanunda bahsedilen cezanın, yukarda bahsedilmiş olan hakaretlerden birine, birçoğuna veya her üçüne birden mi ait olduğu da açıkça anlaşılamamaktadır. -(b) Bir kadının başlığından püskülü koparan kimse olağanüstü ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır (9 sığır; 3. §). Dış bakımdan bir tehdit mahiyeti arzeden bu suç, her halde kanun tarafından kadın itibarının ihlâli sayılmıştır. Ayrıca bu belki de devlet dininin açıkça tezyifidir; zira sarı başlığın üstündeki kırmızı püskül Lamaizme mensubiyetin bir işareti sayılmaktaydı (bk. Pallas I. Bölüm S. 110.).- (c) Bir erkeğin başından saç örgüsünü koparmak (4. §) her halde kötü muamele olarak cezalandırılmamıştır, çünkü sakalın koparılması bundan daha hafif bir ceza ile teyid edilmiştir (BK. 7. Ayrım. 5. §). Bu fiil her halde hücuma uğrıyana ve bilhassa prense hakaret sayıldığı için cezalandırılmaktadır. Eskiden oldu-

16) Biz birinci ve ikinci fiilde kötü muamele, sonuncu fiilde ise tehdit görmekteyiz. Bir Moğol ise bunlardan herbirini hakaret sayar. 3. § daki halde de böyledir (bk. metin).

ğu gibi (bk. Eski Tsaayin-Biçik, 6. §) o zamanlarda da her halde saç örgüsü tâbiiyet nişanesi sayılmış ve buna karşı hareket prensin haklarına bir tecavüz olarak kabul edilmiştir.

(3) Zımnen hakaretle ilgili bir hâl: efendisinin müsaadesi olmadan yabancı bir cariye ile cinsî münasebette bulunmak (17). Burada cariyenin sahibinin tasarruf hakkına riayet edilmemekte ve fiilin mevzuu bakımından da gene sahibin tasarruf hakkına bir hürmetsizlik mevcut bulunmaktadır. Bu suçun cezası itibarîdir verilen ceza bakımından Eski Tsaayin-Bicik zamanına nazaran (bk. bu kanunun 4. §) tam bir değişikliğin meydana gelmiş olduğunu göstermektedir.

16. Ayrım : İftira

Kanunda hırsızlık iftirası hali hükme bağlanmıştır. Burada ceza verebilmek için, iftiraya uğrayanın mahkûm edilmiş olması ve sonradan da suçsuzluğunu ispat etmiş bulunması şarttır. İftiranın kasdî olup olmamasının sonuca bir tesiri yoktur. İftirayı atan, iftiraya uğrıyana bu iftiradan dolayı ödemiş olduğu cezanın iki mislini vermekle mükelleftir. Kısas prensibinin şiddetlendirılmesi demek olan bu hali biz başka hukuk sistemlerinde de iftiraya tâyin edilmiş olan cezalarda görmekteyiz (18).

17. Ayrım : Kundakçılık

Göçebelerin malları bakımından bozkır yangınları bilhassa ciddî bir tehlike teşkil etmektedirler: çok kere yetecek kadar su olmadığından bu yangınları söndürmek pek güçtür; büyük ve geniş sahalarda bu yangınlar çabucak yayılmaktadırlar ve böylece büyük değerdeki hayvan sürüleri mahvolmak tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. Kasdî olarak böyle bir yangın çıkarmak tabiidir ki, kamu menfaati aleyhine işlenmiş en ağır suçlardan birisi sayılmak gerekirdi. Kanun koyucu burada - belki de kasden- belli bir

---

17) Roma hukukuna göre burada maddî zarar bahse konudur (Mommsen, S. 691. not. 4). Ancak bu kanun köleleri mal saymamıştır (bk. 6. Ayrım, § 19. Ayrım, 3. §).

18) Muahhar Roma hukukundaki iftira dâvası için bk. Mommsen S. 496 v. öt.; Alman halk hukukları için de L. Wis. VII 1, 1. §.; kononik hukuk için c 4, C 2, qu 8; ALR II 20. ayrım 1431. §; CCC. 110. madde (libellus famosus'dan ötürü) de böyledir. Çin hukukunda da müfteri, suçsuz yere mahkûm edilmiş olanın cezasına çarptırılır ayrıca duruma göre ek cezalara da mahkûm edilir (Alabaster S. 502 v. öt.).

ceza tesbit etmek istememiş ve faili hiddetlenmiş olan halka teslim etmeği tercih etmiştir (bk. 6 Ayrım, 3. §, II).

18. Ayrım : Sihirbazlık

Yasa bile sihirbazlığı ceza ile tehdit etmiş (3. Fr.), ancak Şamanların o zamanlar halk hayatında büyük bir yer tutan normal faaliyetlerine değil bunların zehirlerle uğraşmalarına karşı bu tedbiri almıştı. Halbuki bu kanunun koymuş olduğu yasak, Şamanların her türlü faaliyetlerini hedef tutmuştur. Bu, hiç şüphesiz ki, bir yandan dinî gayretle, bir yandan da rekabet kıskançlığı ile Şamanlarla mücadele etmekte olan lamaist rahip sınıfına tanınmış olan bir imtiyazdı(19). Bununla beraber, tâyin edilmiş bulunan küçük malî cezalar, kanun koyucuların hem Şamanların faaliyetine büyük bir değer vermediklerini, hem de kanunlarla halk arasına yerleşmiş olan eski hurafeleri söküp atmaya imkân olmadığını bildiklerini ispat etmektedir.

Kanun hem, kadın olsun erkek olsun bir Şamana meslekleri ile ilgili bir iş verilmesini, hem de böyle bir işin Şamanlar tarafından yapılmasını menetmektedir (1. §). Şamanların yaptıkları âyinlere katılmak da yasak edilmiştir. Hatta böyle bir hareketten haberi olan herkes, bunu ilgili makama bildirmeğe mecburdur (2. §).

Falcılık ve sihirli ilâçlar vermek suretiyle Şamanların yapmakta oldukları karanlık işler çok kere başkalarının sıhhatine zarar veren neticeler doğurabilirdi : böyle durumlarda Şamanlar ciddî cezalarla tehdit edilmişlerdir (3. §, I). Nihayet sihirbazların ayrıca tavsif edilmiş olan hareketleri de küçük cezalarla teyid edilmişlerdir (3. §, II.) (20).

19. Ayrım : Esir ticareti

1640 yılı kanun koyucuları, efendinin istediği zaman kölesi-

---

19) Her iki cinse mensup Şamanların Lamalar tarafından takip edildiklerini ve lânetlendiklerini Pallas bildirmekte (II. Bölüm, S. 341) ayrıca o zamanlar mevcut bulunan sihirbazlık âdetleri hakkında da etraflı bilgi vermektedir. Aynı müellif bize, Lamaların her halde Şamanlarla rekabet edebilmek için bir yığın Şaman âdetlerini âyinlerine almış olduklarını bildirmektedir (ibid. S. 307).

20) Kanun koyucuların, sihirbazlığın menedilmesinin sonuçsuz kalacağına emin oldukları, *bir yandan Şamanların her türlü faaliyetlerini* yasak etmelerinden, diğer yandan da her halde tehlikesiz olan "renkli dağ yılanı ile" sihir yapmaya müsaade etmiş bulunmalarından anlaşılmaktadır.

ni öldürmesini önlemek için tedbirler almışlardı (6. Ayrım, 8 §), ancak efendi kölesine istediği gibi muamele etmekte ve hele onu her zaman satabilmekte serbestti. Birçok islâhatı ile (21) büyük hizmetlerde bulunmuş olan Galdan, kanuna hazırlamış olduğu ikinci zeylde bu duruma bir son vermeği denemiştir.

Esirleri daha çok , eski savaş tutsakları ve suç işledikleri için esir olmuş bulunan kimseler teşkil etmekteydiler. Bununla beraber her türlü hukukî himayeden mahrum buulnan yabancıların yakalanarak esir diye satılmaları da nadir değildi. Galdan bu gibi satışları menetmiştir : her kim böyle bir durumu tesbit ederse "gerek satıcıya gerek satış bedeline el koyabilir". Bu, kanunun mânasına uygun olarak, her halde üçüncü alıcı ile satıcının ilgili makama karşı sorumlu oldukları ve kanunda birçok kereler tesadüf edilen, cezayı müstelzim bir hareketi ihbar edenin mükâfatlandırılması prensibi icabı, satış bedelinin de muhbire verileceği mânasına gelmiş olmalıdır (bk. 10; 18. Ayrım 1. §; B III, 8. § 2. fıkra; B IV, 9. §) (1. §).

Bununla beraber yalnız yabancıların esir olarak satılmaları önlenmek istenmemiş, ayrıca genel olarak insan ticareti bilhassa kendi esirini satma da menedilmiştir. Bu hükme aykırı hareket edenler, satış bedelinin iki misli bir malî ceza ile esiri de kaybetmekle cezalandırılır. Esir de ayrıca hürriyetine kavuşmuş olur (2. §).

Nihayet efendiye, esirine insanî muamelede bulunmak mükellefiyeti de yükletilmiştir. Efendinin hoşuna gitmiyen yeni ele geçirilmiş olan esir de efendi tarafından koğulacak, fakat hehangi bir şekilde satılmıyacaktır (3. §).

20. Ayrım : Av suçları

Göçebelerin hayvancılık yanında en önemli meşgalelerinden birisi olan ve yalnız vakit geçirmeğe değil gıda maddesi teminine de yarıyan av için de - ister ferdî av olsun ister sürek avı olsun- muhakkak ki, eski örfü âdet hukukundan gelen ve içine belli kaideleri alan bir kanun teşekkül etmiş bulunuyordu. Bu kaidelere aykırı hareket, Yasa'nın da gösterdiği gibi (27. Fr.) ceza ile teyid edilmişti. 1640 yılı kanun koyucuları da bu av kaidelerine aykırı

---

21) Kanun'da ayrıca Galdan'ın eklemiş olduğu aşağıdaki hükümleri gözden geçirmek gerekir: A I, 14. § B I, 8. Ayrım II. §; 21. ayrım 2-5, ve 7-9. §; B II, 1-5, 12. 14. §; B III, 1, 2, 4; 5; 7; 8. §.

hareketlerden, kendilerine önemli gözükenleri kanuna almışlardır. Biz de bunları başka münasebetlerle tekrar tekrar görmüş bulunuyoruz (Bk. A I, 13. §; B I. 6. ayrım, 11. ve 17. §). Bu ayrım daha küçük av suçlarından bahsetmektedir. Bunlardan bir kısmı avcının avladığı hayvan üzerindeki haklarını, diğer kısmı ise bazı av araçlarının kanunî himayesini ilgilendirmektedir.

(I) Bir avcını navlamakta olduğu hayvan, av devam ettiği müddetçe yalnız onun hâkimiyet sahasında sayılmaktadır. Her kim, avlamakta olanın avlamak istediği hayvanı ürküterek kaçırır veya avlamakta olandan önce avlarsa, bu hâkimiyet shasına tecavüz etmiş sayılır ve duruma göre cezalandırılır (1. §). Bir hayvanı yaralamış olan kimse, onun üstünde mülkiyet iddia edebilecek tek kimsedir: böyle bir hayvanı tutan veya saklıyan kimseler ciddî cezalarla karşılaşırlar (2. §) (22).

(II) Atılmış olup yere düşmüş bulunan oklar terkedilmiş mal sayılmazlar ve avcının malı olmakta devam ederler. Böylece, bunların iktisabı cezalandırılmıştır (3. §). Nihayet, ayağında deri parçaları bulunduğu için ehlileşmiş olduğu ve başka birisine aidiyeti anlaşılan bir şahînî tutan veya öldürenler de cezalandırılırlar (4. §) (23).

21. Ayrım: Memuriyet dolayısıyla işlenen suçlar

Burada bir araya getirilmiş olan hükümlerden 1., 6. ve 10. § müstesna, diğerlerinin hepsi Galdan'ın zeyillerinden alınmışlardır. Bunlar şu hususlarla ilgilidirler:

(I) bir tanesi - Prensten Şulenga'ya kadar her çeşit rütbe sahibi (1. §);
(II) dört tanesi - suç işliyen yargıç (2. - 5. §);
(III) dört tanesi - her çeşit idare memuru (6 - 9. §);
(IV) bir tanesi - resmî elçiler (10. §) (24).
(I) Her türlü prens veya memurları tarafından kanunların veya resmî emirlerin yerine getirilmesi sırasında işlenmiş olan kötü

---

22) Buna karşılık bk. AI, 13. §'a, orada suç unsuru yoktur ve keyfiyet buna uygun olarak özel hukuka göre halledilmektedir.

23) Kalmuklarda ve Moğollarda eski av âdetleri için bk. Pallas I. Bölüm, S. 147 v. öt., 183 v. öt.

24) Menzilden menzile giden süvariler hakkındaki bütün hükümler idare hukuku alanına sokulmuştur; hattâ bununla ilgili ceza hükümleri de oradadır, bundan ötürü de bunlardan bahsedilmemiştir.

muameleler veya cismanî müessir fiiller, ölümle sonuçlanmış olsalar dahi cezasız kalırlar (25). Böyle cismanî bir müessir fiil ancak, resmî makamın verdiği yetkilerin kötüye kullanılması hâlinde veya fiil resmî emirlerin yerine getirilmesi için değil de keyfî bir şekilde işlenmiş olduğu hâllerde suç sayılmıştır. Ceza yalnız kötü muamelenin bilinen üç derecesi için tâyin edilmiştir (1. §).

(II) Hırsızlık dâvasında, dâvayı sürencemede bırakan böylece hırsızın kaçmasına sebebiyet veren veya kasden hırsızın kaçmasına yardım eden yargıç ağır bir malî cezaya uyruk tutulmuştur (2. §). - Üç kere objektif bakımdan yanlış karar vermiş bulunan veya bir kere sübjektif bakımdan keyfî veya çok ağır karar veren yargıç memuriyetini kaybeder (4., 5. §). Nihayet malî cezanın prense ait olan kısmını veya dâva ücretlerini prense vermeyip de böylece prens hazinesine zarar vermiş olan yargıç (bk. B II, 12. §; B. I. 8. ayrım, 1. §, II) (aradaki farkın ?) iki misli ile cezalandırılır (3. §). (III) İdarî memurlarda şunlar cezalandırılır: (a) Bir Aul'un en yaşlısı kendi emri altında olanlara nezareti ihmal ederse (6. §, bk. B II 23. § da) ; (b) bölgelerinin fakirlerine Demçiler ve Zaisanlar iyi bakmazlarsa (7. §, bk. B III, 2. §) ; (c) on yurtun başında bulunan bir kimse, vuku bulan bir hırsızlığı haber vermezse (8. §, bk. B III, 3. §); (d) Aymak idarecisi meraların yerini izin almadan değiştirirse (9. §). - Cezalar gene sığır cezasıdır. Yalnız 8. § daki ceza ağır bir cismanî cezadır; çünkü buradaki fiil, beraberlik kaidesinin kaba bir ihlâli sayılmıştır. (IV) 1. §'ın hükmü herşeyden önce, prensin atlı elçisi olarak bir emri götürmekte olan kimse ile mahkeme tebliğcisini (Darga) ilgilendirmektedir: verilmiş olan emir veya haberi yerine ulaştırmayı ihmal edenler 9 sığır ile cezalandırılırlar (26).

22. Ayrım: Çeşitli suçlar.

Bu ayrımda, diğer ayrımlara sokulması imkânı olmıyan birkaç küçük suç gözden geçirilmiştir. Bunlardan ikisi karşılıklı yardım kaidesine aykırı hareket etmekle ilgilidir: (a) susamış olan birisine, istediği içkiyi vermemek, (b) seyahat etmekte olan birisine istediği yorulmamış atı vermemek ve gecelemek için yer gös-

25) Bk. 2. ayrım, 2. § a bilhassa 2. fıkraya.

26) Bugünkü Moğolistan'da bile bu kategori memurların vazifelerini nasıl bir miskinlikle yapmakta olduklarını bilenler bu yüksek cezaların niçin konulmuş olduklarını kolayca anlarlar.

termemek. Burada verilen malî cezaların küçüklüğü, kanun koyucunun adı geçen ve geleneğin ihlâli sayılan suçları değerlendirmekteki hareket noktasını belirtmektedir. Zaten göçebelerin bilinen misafirperverliği ve yardımseverliği yanında bu gibi suçların pek nadir olmaması gerekir. Nihayet 3. § keyfiyat hırsızlığının bir husus î hâlinden (bugün bile halâ Moğollarca çok sevilen kımız hırsızlığı[27] bahsetmektedir; aslında pek ehemmiyetli gözükmiyen, fakat çok sık görülen sarhoşluktan ötürü can sıkıcı bir mahiyet almış olan bu suça verilen ceza, eğer ve dizgin takımları çok kere attan daha pahalı olduğu için, oldukça ağırdır.

3. §

MAHKEME TEŞKİLÂTI VE USUL HUKUKU

Cengiz Han ve ardgelenleri zamanlarında muntazam bir kaza hakkında pek yetersiz hükümler mevcut olduğu halde, bu kanunda gerek mahkeme teşkilâtının, gerek usûl hukukunun dikkate çarpar bir şekilde tanzim edilmiş olduğunu görüyoruz. Bu hususla ilgili kaidelerin pek azının prensler kurultayının kanun koyma yolundaki çalışmaları sonunda elde edilmiş olan yenilikler olduğu, çoğunun ise yazılı hukuk hâline getirilmiş eski örf ve âdet hukukundan ibaret bulunduğu şüphesizdir. Yalnız bunların içlerinde bir sıra oldukça önemli ilâveler vardır ki, kanuna Galdan tarafından hazırlanmış olan zeyillerle girmişlerdir. Özel hukuk ve ceza hukuku alanlarında yaptığımız gibi burada da bu zeyilleri gözden geçirmekten vazgeçemiyoruz. Böylece bu ayrımdaki incelememiz (I) mahkeme teşkilâtı ile ve (II) 1640'ta olduğu gibi değil 1678 sıralarında Galdan'ın zeyillerinde görülen usûl hukuku ile ilgili olacaktır.

(I) Mahkeme Teşkilâtı: Yasa zamanında idare ve kaza, Han'ın veya kabile beylerinin elinde birleşmiş bulunmaktaydı. Kanun hukukî nizamlarının halledilmesi işini nizamî mahkemelere bırakmaktadır (1. §). Bu mahkemeler hakkında kanundan, Hotonlarla ilgili meselelerin Hoton mahkemelerinde, yâni mahallî mahkemelerde, kabilelerle igili meselelerin de bir yüksek mahkemede halledildiğini öğrenmekteyiz (2. §). O zamanki Batı Moğollarının mahkeme teşkilâtı hakkında biraz daha etraflı bilgiyi bize Pallas vermektedir (I. Bölüm, S, 188 v.öt.). Biz de burada Pallas'ı tâkip etmekte-

yiz: Buna göre küçük nizaları, küçük cismanî ve malî cezalar vermeğe de yetkili olan Zaisanlar, ek görev olarak hallederlerdi. Ayrıca «Yergaçi» denilen yargıçlar küçük hukukî anlaşmamazlıkları halletmek üzere, her hâlde ilgili Zaisanın ikâmetgâhından oldukça uzak olduğu için onun kazaî faaliyet alanına girmiyen yerler arasında dolaşırlardı. Sarga adı verilen asıl nizamî mahkemeler 9 kişiden teşekkül ederdi. Bunun başkanlığını prens veya kabilenin baş rahibi yapardı. Üyelerden bir kısmı Zaisan veya rahip olarak, memuriyetleri dolayısiyle mahkemede daimî olarak yer ve oya sahiptiler, diğer bir kısmı ise prens tarafından tâyin edilirler ve onun arzusuna göre azl ve naspolunuyorlardı. Mahkeme, sırf bu işe tahsis edilmiş bulunan büyük bir Yurt'ta toplanır ve bu Yurt'ta kanun kitabı da muhafaza edilirdi. Pallas'ın tasvirlerinden anlaşıldığına göre, Hoton mahkemeleri ile Yüksek mahkemenin arasındaki fark, Hoton mahkemelerinde başkanlığın ilgili en yüksek rahip veya küçük bir prensin elinde bulunmasına karşılık, Yüksek mahkemede aynı işi Batı Moğollarının büyük Hanı (Hung-Taiçi) nın yapmış olmasındadır.

(II) *Usûl Hukuku:* Bununla şunlar anlaşılmaktadır: İhlâl edilmiş olan hakların kanunî yoldan elde edilmesi için yapılan her türlü faaliyet ile birlikte kendiliğinden ihkakı hakka müsaade edilmiş olan hâller. Elimizde mevcut olan hükümler bizi bu ayrımı üç bölümde incelemeğe sevketmiştir: (1) dâvanın genel kaideleri, (2) hırsızlıkla ilgili özel hükümler, (3) ifadan kaçınan borçluya karşı tâkip edilen icra yolu.

(1) *Dâva:* Esas itibariyle yalnız hakkı ihlâl edilmiş olan dâva açabilir. Bundan ötürü dâvacı talep hakkını devredemez ve şahsen duruşmaya gelmek mecburiyetindedir (3. §). Bununla beraber, memleketteki mesafelerin uzaklığı ve bilhassa kışın seyahatin güç olması yüzünden, dâvacının her zaman mahkemeye gelmesi mümkün olamadığından, üçüncü şahıslara, yalnız hakkı ihlâl edilmiş olmanın menfaatini korumak gayesiyle, ona vekâlet etmesine müsaade edilmiştir. Burada bahse konu olan şey bir karşılıklı yardım meselesi olduğundan, üçüncü şahıs, eski göçebe hukukunun genel esaslarına uygun olarak bir tazminat alır. Bu dâvalının ödemek mecburiyetinde olduğu ve dâvacıya verilmesi gereken malî cezanın yarısından ibarettir (14. §).

Dâvalının mahkemeye celbedilmesi, mahkemeye düşen bir iş olmayıp -Roma hukukundaki jus vocatio ve Cermenler zamanındaki celp'te olduğu gibi- dâvacıya ait bir iştir. Dâvacı, mahkemeye haber verdikten sonra, tanıkların huzurunda üç kere dâvalıyı mahkemeye dâvet eder. Eğer dâvalı bu dâvete icabet etmezse, o zaman mahkeme memuru tarafından zorla getirilir ve kendisine bundan ötürü bir ceza verilir (5. §).

Duruşma ancak iki tarafın huzuruyla yapılabilir (4. §). Eğer dâvacı gelmezse, o zaman -her hâlde Halha Moğollarında olduğu gibi (bk. aş. 4. Kesim, 3. §)- dâva reddedilirdi.

Beyyineler şunlardır: Keşif ve tanıklar (6. §) (28). Tanıklar, sosyal durumlarına göre itimat edilebilir ve itimad edilemek olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bilhassa esirlerin tanıklıkları, mahkeme tarafından, bunlar ancak ayrıca meseleyi aydınlatacak mahiyette iseler hesaba katılırlar (7. §). Cariyelerin ise yalnız hırsızlık dâvalarında sınırlı bir tanıklık hakları vardır (8. §). Tanıkların mahkemeye çıkmaları da, her hâlde karşılıklı yardımla ilgili bir iş sayıldığından ücretle karşılanmaktadır (9. §): Bu ücretin yüksekliği genel olarak mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Kanunun söylediği gibi, sığır cezası hükmedilen meselelerde bu 9 sığır ise de, bu her

---

27) Bu kaideten kısrak sütünden yapılır. Bunun nasıl yapıldığını Pallas I. Bölüm, S. 132 v. öt. sinde etraflıca anlatmıştır.

28) Bundan başka bir de yemin vardır. Yeminin mahkemede yalnız memur olmak dolayısıyla memurlar tarafından (bk. 11., 20 - 23. §) mı edildiği yoksa taraflar tarafından tanıklar önünde yemin etmenin de mümkün olup olmadığını bilmiyoruz. Mahkemede edilen yemin hakkında Pallas (I. bölüm, S. 219) bilgi vermektedir: Açık bir alanda kurulmuş olan muvakkat bir keçe çadıra, üstünde yanan bir lâmba bulunan bir masa konuldu, bunun üzerine de Sakyamuni'nin (veya başka bir budist azizinin) resmi asıldı. Bu resmin önünde, yemini edecek olan yüksek sesle dâvalının suçsuz olduğunu söylemek, bunun üzerine üç kere dua etmek, lâmbayı söndürmek ve nihayet alnını resimdeki azizin ayağına değdirmek mecburiyetindeydi. Her hâlde çok eski olup, kanunda zikredilmemiş bulunan, ancak kanunun yazıldığı sıralarda uygulanmakta olan bir ordal vardır ki, o da başka delil bulunmadığı zaman hırsızlara uygulanan ateş ordalidir: Üst tarafları yere sokulmuş iki üzengi üzerine kor hâline gelmiş bir balta konulurdu. Sanık bu baltayı çıplak eli ile tutmak ve iki adım kadar uzaktaki bir hendeğe atmak mecburiyetindeydi. Deneme iki kere tekrar edilebilirdi. Nihayet, melhem sürmesini önlemek için sanığın (zaten daima parmak uçlarını geçen) koi kapakları dikilirdi. 3 - 4 gün geçtikten sonra sanığın eline mahkemece bakılırdı. Elde iyileşme alâmetleri görülmeğe başlamış ise, sanık beraat eder, yoksa mahkûm olurdu (Pallas, I. Bölüm, S. 220).

hâlde buna uygun yüksek bir sığır cezasının verdiği hâllerde, ve bilhassa sığır hırsızlığında oahse konu olabilir (bk. B I, 8, Ayrım, 1. §).

Mahkeme dâvalının evinin aranmasına karar verebilir (10. §); dâvalının, mahkeme memurunun böyle bir aramada bulunmasına mâni olma teşebbüsü, eğer tanıkların sözleri onun suçsuzluğunu göstermez veya ilgili idarî makam tarafından kendisinin suçsuz olduğu hususunda teminat verilmezse, cezalandırılırdı (11. §).

Dâvanın devamı sırasında taraflar birbirlerini, cezalandırılması gereken fiillerden ötürü itham ederlerse, mahkeme ancak tanık gösterildiği takdirde bunu nazarı itibara alır, yoksa her iki iddiayı da reddetmek mahkemenin yetkisi içindedir (13. §).

Mahkûm olan kimse, dâvacıya ödemeye mecbur olduğu tazminatı, yoksulluktan ötürü ödeyemiyecek durumda olduğunu iddia ederse, her şeyden önce bu iddianın ilgili Şulenga tarafından yeminle teyit edilmesi gerektir. Bundan başka tazminat borcunun, mahkûm tarafından dâvacı yanında esir olarak çalışma yolunda ödenmesi kabul edilmiştir (20. §).

Kanunda birçok kereler bahsedilen mahkeme masraflarıyla aynı miktarda olması gereken bir vergi de prens hazinesi için alınmaktadır (12. §). Bu vergiyi, delillerin yokluğundan ötürü dâvası reddedilen dâvacı öderdi (16. §). Aksi hâlde bunu dâvalı öderdi; şöyle ki : Dâvalının ödemesi gereken malî cezanın 8/9'i mahkemeye yâni prense, 1/9'i de dâvalıya düşerdi. Bu hüküm tâbiatiyle, ancak ceza 9 ile taksim edilebildiği hâllerde uygulanabilmekte idi.

Dâvadaki taraflardan biri, mahkeme sırasında ölürse, o zaman bunun terekesinden tam bir zırh ve silâh takımı ve 9 sığır mahkemeye verilirdi (18. §); bu hüküm yalnız mahkeme masraflarını teminat altına almaktan başka birşey istihdaf edemiyeceğinden, böyle bir durumda varislerin, murislerinin yerine geçerek dâvaya devam edebilmelerine hiçbir engel mevcut olmadığı anlaşılmaktadır (29).

---

29) Dâvaların çok kere sürüncemede kalmış olduğu, Donduk Daşi'nin (1758 sıraları) ek kanunundan açıkça anlaşılmaktadır: "Siz yargıçlar dâvaları kasden uzatıp sürüncemede bırakmayınız; kim böyle bir suç işlerse memuriyetinden azledilsin, halkın önüne götürülsün ve herkes onunla alay etsin" (Pallas I. Bölüm, S. 216).

(2) Hırsızlıkla ilgili özel hükümler: Göçebe hayatında bilhassa önemli bir yer alan hırsızlık suçu ile ilgili dâvalarda, koğuşturulacak usûl bakımından bir sıra özel hüküm mevcuttur. Her ne kadar kanun bunu her zaman açıkça göstermiyorsa da, bunlar her hâlde başlıca hayvan hırsızlığı ile ilgili hükümlerdir. Her şeyden önce, etraflı bir şekilde izlerin koğuşturulması meselesi hükme bağlanmıştır. Hırsızın izi koğuşturulurken, kanuna göre şu imkânlar mevcuttur: (a) iz yalnız bir aymakı göstermekte fakat belli bir yeri göstermemektedir. Bu takdirde ilgili Zaisan hırsızı koğuşturmağa ve bu koğuşturma sonuçsuz kalırsa, bunu yeminle teyide mecburdur (21. §). (b) İz bir yeri göstermekte fakat belli bir Yurt'u göstermemektedir: Böyle bir durumda ilgili Şulenga hırsızın ismini bildiremezse, o yerin bütün sakinleri hırsızın yerine sorumlu tutulurlar ve ayrıca her biri bir atla cezalandırılırlar. Bu sonucu, Şulenga'nın temizlik yemini dahi önliyemez. Eğer objektif bakımdan açık deliller, bu yerin sakinlerinin suçsuzluğunu gösteriyorsa, o zaman bunlar sorumlu değildirler ve cezayı da vermezler (22. §). (c) İz sonuna kadar, yâni bir ikâmetgâha veya bir ikâmetgâhın içine kadar koşturulabilmektedir. Bu takdirde, malı çalınanın, bu işi önemli tanıkların huzurunda tespit etmiş olup olmadığına bakılır (bk. 6. § 2. fıkra). Böyle tanıkların tanıklığına dayanabiliyorsa malı çalınan kimse doğrudan doğruya hırsızdan çalınan malların geri verilmesini ve kanunî cezanın ödenmesini, ilgili makamın yardımına ihtiyaç olmaksızın istiyebilir. Eğer iz koğuşturulurken böyle önemli tanıklar bulunmamışsa, o zaman malı çalınanın talebi üzerine mahkeme meseleyi tetkike başlar: Mahkeme önce Şulenga'yı mahkemeye çağırır ve ona, hırsızı bilmediği hususunda yemin ettirir ve bu yemini etmesine rağmen onu gene de gerekli nezaret vazifesini yapmadığından ötürü cezalandırır. Ancak kaideten, eğer malı çalınan hırsızı bulmuş ise, Şulenga da onun adını verir ve hırsız bunun üzerine mahkemeye getirilerek nizamî usûlle mahkûm edilir (23. §).

Her hâlde, yakın akrabaların birbirleri aleyhine dâva ikame edemiyecekleri hükmü de yalnız hırsızlıkla ilgilidir (17. §). Yoksa ana-babanın çocukları ve bunların ana-babaları aleyhine dâva açabilmeleri de düşünülemez ve bu hususla ilgili hükümler de manâsız olurdu (bk. B I, 4. ayrım, 1.-7. §). Kardeş çocukları - hattâ bütün yakın akrabalar - hırsızlık meselelerini kendi aralarında anlaşarak halletmelidirler.

Hüküm tefhim edilmeden önce hırsız ölürse, gene her hâlde mahkeme masraflarının teminatı bakımından, terekesinden 3X9 sığır mahkemeye verilir (19. §).

(3) *İfadan kaçınan borçluya karşı takip edilen icra yolu :* Mütemerrid olan borçluya, alacaklı tarafından tanıklar önünde üç defa sonuçsuz ihtarlarda bulunulmuş ve keyfiyeten Şulenga haberdar edilmiş ise, artık alacaklı kendiliğinden ihkakı hak yoluna gidebilir. Bu Şulenga'yı keyfiyetten haberdar etme mecburiyeti çok önemlidir. Çünkü bu, bir yandan kendisine uyruk olan kimseler arasındaki nizalardan gereken makamı haberdar etmekle ilgili bir intizam hükmü idi ve bunun yapılmaması, alacaklı ister ihkakı hak yoluna gitsin, ister gitmesin, cezalandırılmakta idi. Ancak her şeyden önce böyle bir haberin verilmesi ile ilgili makamın, alacaklının talebini gerçekleştirebilmesi için gereken izni (zımmî de olsa) alınmış oluyordu. Bu iznin verilmesi de her hâlde alacaklının mevcudiyetini ve muaccel olduğunu ispat etmesi ile mümkündü. Gereken makama haber verilmeden kendiliğinden ihkakı hak yoluna gidilmesi, gerekli iznin mevcut olmaması yüzünden bir suç sayılır ve talep hakkının kaybedilmesi ile cezalandırılırdı (30). Geceleyin böylece kendiliğinden ihkakı hak yoluna gidilmesi ise ayrı bir suç sayılarak, ayrıca 9 sığır ile cezalandırılmıştır (24. §).

Hukukî nizalarda koğuşturulan yolun, yasa'nın iptidaliğine, kıyasla, nizamî mahkemelerin teşkili ve usûl hukukunun tespiti ile önemli bir gelişme kaydetmiş olduğunu görmekteyiz. Tabiidir ki, eski şekillerden tamamiyle ayrılmak da mümkün olamamıştır: Bazı sınırlandırmalarla da olsa, alacaklıya kendiliğinden ihkakı hak yoluna gitme müsaadesinin verilmiş olması, gene bazı şartlarla, malı çalınmış olanın, mahkemeye müracaat etmeden hakkını elde etmek yetkisine sahip bulunması, kazanan dâvacıya verilmiş olan infaz hakkı (B I, 14. Ayrım, 3. §) muhakkak ki eski zamanların kalıntılarıdır ve kanunun istihdaf ettiği devletin hakları korunması bakımından eksiklikler teşkil etmektedirler. Kanunda bulduğumuz diğer kaideler bize birçok şeylerin eksik olduğunu ve usûl hukuku hakkında tam bir fikir edinmekten uzak bulunulduğumuzu gösteriyorsa da, unutulmamak gerekir ki, kanunun diğer kesimlerinde olduğu gibi burada da, kanun koyucu-

30) Bk. Decretum Divi Marci (D. 4, 2, 13).

lar yalnız kendilerine önemli görünen şeyleri yazı ile tespit etmişler, diğer hususları ise örf ve âdet hukukunda olduğu gibi bırakmışlardır. 1640 tarihli prensler kurultayının kanuna almış olduğu kaidelerin çok geçmeden ihtiyaçlara yetmediği açıkça bilinen bir hakikattir. Çünkü kanunun yalnız usûl hukuku ile ilgili kesiminde yazmış olduğu zeyilde Galdan «yetecek somut kaidelerin eksikliğinden ötürü verilmiş olan yanlış kararlardan, hukuk ve kanundan ayrılmalardan» bahsetmektedir (Riaz, S.63). Galdan'ın bu zeyillerinin de hukukî hayatın ihtiyaçlarına yetmediği, bunlara sonradan Kalmük hükümdarı Donduk-Daşı (1758 sıralarında) tarafından yapılmış olan ilâvelerden anlaşılmaktadır (31). (Almancası, Pallas I. Bölüm, S. 214 v. öt.). Bunlar tamamiyle Kalmuk hukuku ile ilgili olduklarından, burada gözden geçirilmiyeceklerdir.

4. Kesim

HALHA — CİROM

Yukarıda başka yerde (II. Bölüm, 4. Kesim) açıklanmış olduğu üzere bu kanun mecmuasının yalnız dış yapılışını, yâni sekiz büyükçe ayrımı bulunduğunu ve maddelerinin serlevhalarını, bir de bunun yazmasını bulmuş olan Prof. Yamtsarano'nun muhteva hakkında yayınlamış olduğu bazı küçük mülâhazaları bilmekteyiz. Bu durumda, bu kanunu etraflıca incelemenin imkânsız olduğu açıktır. Hattâ Riaz'ın yaptığı gibi asıl kanunun sistemsiz sırasına göre bütün serlevhaları bildirmenin de bir faydası yoktur; çünkü bir çok durumlarda, serlevhaların ihtiva ettiği birkaç kelime, kaidelerin muhtevası şöyle dursun, bunların mahiyetleri hakkında bile bir fikir vermekten uzaktır. Bununla beraber bu incelemenin IV. ekinde, (yalnız) muayyen bir hukuk alanına aidiyetleri serlevhalardan anlaşılan kaideleri sistemli bir şekilde sıralamak denemesi yapılmıştır. Bahse konu olan şey kaidelerin serlevhalarının büyük bir kısmı olduğundan, böylece hiç olmazsa -tahmini

---

31) Usûl hukuku bakımından bunlar bilhassa dâvanın açılmasını geç bırakmak ve açtıktan sonra da uzatmakla (bk. yk. 29. nota) ilgilidirler. Ayrıca mahkemelerin suçsuz kimselere eziyet etmeleri önlenmek istenmiş ve dâvaların çabuk görülmesi için, dâvacının mahkemeye iyice hazırlanmış olarak, tanıklarla ve diğer delillerle birlikte gelmesi emredilmiştir. Tanıkları, dâvacının alıp getirmesi için mahkeme memurunun yardımından faydalanabileceği de kabul edilmiştir (Pallas S. 216. v. öt.).

de olsa- kanun koyucunun ne ile uğraştığı hakkında bir fikir edinmek mümkün olmakta; yalnız yazmayı bulmuş olanın bize daha yakın bilgi vermiş olduğu hususlarda, kaidelerin maddî muhtevası hakkında bilgi elde edinilmektedir.

Böylece bu kanun mecmuasının şimdi girişeceğimiz incelemesine daha başlangıçta dar bir çerçeve çizilmiş bulunmaktadır. Bu incelemede Yamtsara'nun bize bildirmiş oldukları ve mümkün olduğu nispette, daha önce incelemiş olduğumuz moğol kanunlarının karşılaştırılması ile yetinilecektir. Bununla beraber, şunu unutmamak gerekir ki, Halha - Cirom bunlardan hiçbirinin bir devamı olmayıp daha önce incelemiş olduğumuz kanunlarla Halha - Cirom'un müşterek temelleri olarak yalnız eski Moğol örf ve âdet hukuku bahse konu olabilir.

Serlevhalar (IV. ekde) şöylece sıralandırılmışlardır : — (A) Özel hukuk : (I) Borçlar hukuku, (II) Aynî haklar, (III) Aile hukuku, (IV) Miras hukuku, (B) Ceza hukuku, (C) Usûl hukuku, (D) Asilzadelerle ilgili kaideler, (E) Rahipler ve manastırlarla ilgili kaideler (a — Bogde - Gegèn, b — Rahipler, c — Manastırlar), (F) İdare hukuku, (G) Askerî hukuk.

Metindeki incelememizde, bu kitabın programı çerçevesine uyarak yalnız Özel hukuk, Ceza hukuku ve Usûl hukuku ile yetineceğiz (1).

1. §

I — BORÇLAR HUKUKU

OMK'da adı geçmiş olan iki bağıt tipi -karz ve istisna bağıtları- Halha - Cirom'da mevcut değildir. Buna karşılık çalışan hayvanların kirası ile Çinlilerden ve Ruslardan veresiye satın alma bahse konu olmuştur. Bunlardan birinci bağıt tipi herhâlde, zengin Lamalar ve rütbe sahipleri tarafından ulaştırma işleri için kiralanan develer hakkında konulmuş olmalıdır. Çinlilerden ve Ruslardan veresiye satın alma, ancak ilgili merciin müsaadesiyle mümkün

---

1) Asiller ve rahipler için konulmuş bulunan bütün hükümler incelememizin dışında bırakılmışlardır (D ve E); bununla beraber Yamtsarano'nun müşahedeleri mevcut olan hususlar ilgili bölümlerde ekde gösterilmiştir.

idi. Borçlu borcunu ödemeyince, ceza olarak bir at vermesi gerekirdi ve alacak da icra yoluyla tahsil edilirdi (2).

II — AYNÎ HAKLAR

Lukata -OMK'nı aksine- burada yalnız, bulunmuş olan yabancı hayvanlara inhisar ettirilmemiş, ayrıca ve genel olarak hükme bağlanmıştır: Bulunan eşyanın değerinin üçte biri bulucuya aittir (3). Yurt'un kurulmasıyla birlikte bir de biçme hakkı doğardı. İki kişi aynı zamanda yurtlarını kurmuş olurlarsa, bu hak, ilk önce havaya bir ot atmış olana veya nizalı toprağa kırbaçla vurmuş olana ait bulunurdu. Bu hakkın ne büyüklükte bir alanı kapladığını bilmiyoruz. Otlatma hakkı bakımından, otlıyan hayvanların bir Harat-sagan uzaklıktaki bir çizgiyi geçemiyecekleri hususunda bir hüküm konulmuştur. Harat-sagan (Hara=kara, sagan=ak) karanın akdan ayırt edilebildiği uzaklıktır. Bu hükümden açık bir bilgi edinmek tabiatiyle mümkün değildir; çünkü biz ne bunun nereden itibaren (hayvan sahibinin yurdu mu?) ölçüldüğünü, ne de sınırın genişliğinin ne olduğunu biliyoruz.

III — AİLE HUKUKU

Aile hukuku hakkındaki hükünlerin muhtevası hakkında yakın bilgiiz yoktur. Batı Moğollarında olduğu gibi, burada da ailelerin evlenmesi hakkında hususî hükümler (bk. D 3) vardı; fakat bunların teferruatı hakkında da bir şey bilmemekteyiz. Oğulların hayatı bakımından babanın velâyet hakkının sınırlandırılması hususunda (No. 3) mevcut hükümleri OMK'da görmüştük (bk. B I 4,4. § II).

IV — MİRAS HUKUKU

Halha - Cirom'un miras hukukuyla ilgili biricik hükmü, Yasa'dan beri bildiğimiz, babaların daha hayatlarında oğullarına miras

---

2) Eğer bağıt resmî makam tarafından onanmamış ise, her hâlde alacaklı bu bağıta dayanarak dâva açamıyordu. Buna benzer bir hüküm birkaç yıl önceye kadar Moğolistan Halk Cumhuriyetinde, yabancı prenslerin Moğollarla yapmış oldukları nakliyat bağıtları hakkında cari idi : Böyle bağıtlar ancak ilgili makam tarafından onandıktan sonra hüküm ifade ederlerdi.

3) Bu kaide her hâlde kaçıp gelmiş veya ele geçirilmiş başıboş hayvanlarla ilgili değildir, bu hususta kanunda hiçbir hüküm olmadığı anlaşılmaktadır (yalnız ceza hukuku bahsinde vardır, bk. B. Nu. 17).

haklarını vermeleri hususundadır. Böyle bir muamele vuku bulduğu zaman, tescil etmesi için ilgili mercie haber verilmesi mecburiyeti vardır.

2. §
CEZA HUKUKU

Suçların adları, OMK'dan bildiğimiz suçlara ilâve olarak rahip sınıfın tesiriyle kabul edilmiş oldukları açıkça görülen birkaç suçun da mevcut olduğunu göstermektedir: Mezar telvisi (4), kutsal olmıyan bazı yerlerde hayvan kesimi ve bazı belli hayvanların kesilmesi (sıhhatli at, gri kaz, yılan, kurbağa, yaban keçisi yavrusu, ;ayır kuşu ve köpek). Katil suçlarındaki sığınma hakkı da gene Budizmin tesirini göstermektedir: Kaatil, Bogdo-Geèn'in mülklerinden birinin içine kaçınca onun himayesine mazhar olurdu. OMK'ya nisbetle şu suçlar da yenidir: irtikâp (mahkeme ulağının hizmet atını satması) ve çeşme veya kuyuların pisletilmesi (Cezası: genç bir at ve bir inek).-

Ceza çok kere hayvan başına göre ölçümektedir. Kaide olarak bilinen 9 veya 5 sayısı vardır ve 9 hayvan, dört büyük boynuzlu hayvan ve beş 3 yaşında koyun; 5 hayvan ise 2 boynuzlu hayvan ve 3 koyun demektir. Bunların yanında hüriyeti sınırlandıran cezalar (Mecburî iş), cismanî (kırbaç darbeleri) cezalar ve belli ağırlıkta gümüş olarak ödenen para cezaları vardır.

---

4) Budist doktrinine göre insan cesetleri toprak, ateş, su, hava ve odun elemanlarına terkedilmek gerekirdi. Böylece ceset gömülebilir, yakılabilir, suya atılabilir veya bir ağacın gövdesindeki boşluğa bırakılabilirdi. Bu şekillerden hangisinin bahse konu olduğunu Lamalar ölünün doğum yılına göre tâyin ederlerdi. Moğolistanda Budizmin ilk zamanlarında bu ölü kaldırma şekillerinden hepsinin sıkı sıkıya uygulandığı anlaşılmaktadır (bk. Pozdneyeff, S. 465), toprağa gömme, alelâde bir adamın mezarının telvis edilmesine kırbaç darbesi cezası verildiğine göre, o zamanlar yüksek rütbedeki şahıslara mahsus bir ölü kaldırma şekli değildi. Ancak çok geçmeden, her hâlde ülkenin özel toprak şartlarına uymak mecburiyeti meydana çıktı, (kışın sert bir şekilde donmuş toprak, ayrıca çok kere toprak kazmak için gereken araçlar yoktur, akar sulara mesafeler çok uzaktır, bozkırlarda ağaç bulunmaz). Çünkü geçen yüzyılın başında bile Hyakinth (Aufzeichnungen T. I. S. 186 v. öt.) - aynı şey son zamanlara kadar hatta bugün bile iddia edilebilir - yalnız yüksek mevkîdeki ve zengin şahsiyetlerin, yüksek rahiplerin ve zengin Lamaların cesetlerinin gömüldüğünü, buna karşılık diğer bütün ölülerin, Yurtların kuzeyinde oldukça uzak bir mesafede yere bırakıldığını ve köpek ve kurtlara yem olarak terkedildiğini bildirmektedir.

Cezanın yanında, kaide olarak tazminata da hükmedilmektedir. Bundan başka mahkûm daima bir nevi poena pacis -çok kere seçkin bir hayvan- ödemek mecburiyetindedir. Bu kanunu ihlâle cesaret etmiş olmanın cezası idi. Kanunda bu cins cezalardan altı tanesinin adı yazılmıştır (Hal, yala, baa, adlange, andza ve torgo - ule), ancak bunların farkları şimdiye kadar henüz anlaşılamamıştır.

Kadınlara verilen cezaların başka ceza ile değiştirilmesi her hâlde mahkemelerin tatbikatından (5) doğmuştur: Hürriyeti sınırlandıran cezalar veya cismanî cezalar (100 veya 40 kırbaç darbesi) para cezasına çevrilebilirdi.

3. §

USUL HUKUKU

Usûl hukuku OMK'dan az değil, hattâ bazı bakımlardan daha çok gelişmiş görülmektedir.

Dâvanın açılışı dâvacının işi miydi, yoksa resen mi olurdu bunu bilmiyoruz. Buna karşılık dâvalı, eğer tespit edilen günde gelmezse, mahkeme elçisi tarafından zorla getirilir ve kendisine bir de ceza verilirdi; dâvacı tespit edilen günde mahkemeye gelmezse, bu, dâvadan vaz geçme sonucunu doğururdu. OMK usûl hukukunun aksine, burada dâvacı yerine bir vekil tâyin edebilir, hiç olmazsa kendisini müdafaa ettirebilirdi. Bununla beraber aynı kabilenin mensupları tarafından müdafaaya müsaade edilmemişti.

Deliller (keşiften başka) tanıklar, yemin ve ateş denemesi idi. OMK'da tanıklar, itimad edilebilir ve itimad edilemez tanıklar olarak ikiye ayrıldıkları, fakat herkesin tanıklıkta bulunabileceği kabul edildiği halde Halha - Cirom'da taraflardan biriyle bazı münasebetleri bulunanların tanıklıkları kabul edilmemiştir; bunlar şunlardır: (a) tarafların kan ve sıhrî hısımları ve tanıklıkları kabu edildikten sonra reddedilmiş olan tanıklar, (b) aynı gaye ile seyahat etmiş olanlardan birisinin taraf olduğu dâvalarda diğer yol arkadaşları, (c) memur ile arabacısı, herhangi birinin taraf olduğu dâvalarda, (d) tarafların komşuları, (e) tarafların herkesçe bilinen dostları. - Ateş denemesi, Batı Moğollarında olduğu gi-

5) Bu tahmini, ilgili kısmın, yazmanın tam sonunda ve başka bir yazı olduğu açıkça belli bir yazı ile eklenmiş olmasına dayamaktayız (Riaz S. 80).

bi, erimiş hâle getirilmiş kurşunla, yapılırdı (bk. III. Bölüm, 3. Kesim, 3 not. 46).

Dâva sırasında sarhoşluk disiplin cezası ile cezalandırılmaktadır.

İnfaz, OMK'da olduğu gibi dâvacının işi değildi, bilâkis mahkeme elçisi tarafından ve on gün içinde uygulanırdı.

OMK'da olduğu gibi burada da bir sıra hükümler hayvan hırsızlığı ile ilgili idi. Bir şüpheli kişinin görülmesi keyfiyet komşudan komşuya haber verilmek mecburiyetindeydi (OMK, B. III, 3' § da da böyledir). Suçüstü yakalanan hırsız zincire vurulabilirdi, ancak hırsızlık için kullandığı araçlar bakımından himayeye uyruktu (at, bağları, yular, ipler v. s. gibi), bunlar her hâlde müsadereye uyruk değildiler. Hırsızın elinden, çalınmış malı alanlar, bunun bir kısmı üzerinde hak iddia edebilirlerdi.

5. KESİM

MOĞOLİSTAN İÇİN ÇIKARTILMIŞ ÇİN KANUNLARI

Öndüşünceler.

(I) *Çin hâkimiyeti altında Moğolistanın idaresi hakkında.* Tarihî bakışta anlatıldığı üzere (bk. yukarıya, Halha, Gerestsenze'nin ardgelenleri zamanında üç oymağa (büyük Hanlığa) ayrılırdı: Tuşetuhan, Tsetsehan ve Dasaktuhan. Bu aymakların herbiri de ayrıca bir sıra Hoşurlar'a ayrılırdı ki, bunlar az çok Büyük Hana bağlı bulunan, büyük hanın akrabası bey sülâlelerinin hâkimiyetindeydi (6). Mancu hükûmeti bu Hoşun sistemini devam ettirdiği gibi, uzun zamandan beri bunda görülmekte olan daima daha çok Hosun'a ayrılmak yolundaki parçalanmayı teşvik etti; öyleki Hoşunların sayısı 24'den 86'ya çıktı. Bu politikanın bir sonucu olarak, bundan başka, 1725 yılında Tuşetuhan Aymağından bir bölge ayrılarak, dördüncü bir aymak kuruldu ve buna Sain-Noin Aymak adı verildi. Daha sonra yeni idarî bölge olarak, Dış Moğolistan'a Kukunor, İli ve Altay bölgeleri eklenerek, bunlardan her birisi bir aymak gibi organize edildi.

---

6) Saltanat en büyük oğula intikal ederdi. Bu beylerden çoğu soylarını Cengiz Hana kadar çıkartmakta idiler.

Yavaş yavaş eski temeller muhafaza edilmekle beraber, idarede bazı değişiklikler yapıldı. Bilhassa bu işe askerî bir mahiyet verildi; öyle ki, idare memuru, subay ve hattâ yargıçlar aynı şahıslardan oluyordu.

Hüküm süren beyler 9 dereceye ayrıldılar: Ç'in vang, Çün vang, Bayle Bayse, Kung ve Taici'lerin 4 derecesi. Dış bakımdan bu derecelerin yalnız Mançu saray teşrifatında bir önemi vardı. Bunun asıl gerçek mânası tabiatiyle «divide et impera» dan başka bir şey değildi. Beylerin yanında ilk doğan oğul olmak bakımından yalnız Beyle, Bayse, Kung veya Taici ünvanlarını taşıyan asiller de vardı. Burada ayrıca, kanunlarda sık sık geçen Tabunan'lar yâni, imparatorun veya beylerin kayınlarını veya eniştelerini anmak gerekir.

Hüküm süren bütün beylere Moğolların verdikleri müşterek ad Yasak'dır. Böylece bir Yasak - Bayle, saray teşrifatı bakımından üçüncü dereceden, hüküm süren bir bey demektir.

Bütün aymağı ilgilendiren meseleleri, bilhassa dâva kararlarını, Hoşunların verecekleri aynî vergileri ve nüfus sayımı işlerini, her üç yılda bir toplanan ve Çulgan adı verilen bir meclis hallederdi (bk. ek V.IV. Bölüm, 1. madde). Bu meclisin başında Çulgan-u Darga bulunurdu ki bu aslında (eski) büyük Handı. Sonradan bunun yerine, Çulganın teklifi ile İmparator tarafından tâyin edilen bir Yasak geçti (7). Günlük işler için Çulgan-u Darga, Çulgan idaresinin Yamenini yâni, dairesini işletmektedir. Çulgan idareci Aymakları, bilhassa Hoşun beylerinin faaliyetlerini kontrol eder ve Moğolistan'daki Mançu temsilcilerinin almış oldukları tedbirleri Pekin'deki Li-Fan-Yüan'a şikâyet (aş.bk.) bakımından da mercidir.

Askerî bakımdan her Hoşun bir sancak teşki eder ve her Aymak'da bunlar bir araya getirilerek bir kolordu sayılırdı. Kolordunun komutanı, Uliasutay (aş.bk.) deki Çiang - Çün'e doğrudan doğruya uyruk olur ve bunun tarafından ve Yasak'ların arasından seçilirdi ki, bunlara Tusalakçı Çiang-Çün adı verilirdi. Her sancağın başında da o Hoşun'un Yasak'ı bulunurdu. Sancaklar da altışar Taburdan (Sumun) müteşekkil Alay'lara ayrılırdı (II. Bölüm. 4. Madde). Alayların sayısı Hoşunların nüfusuna göre değişirdi.

---

7) Bu siyaset bakımından çok önemli ve gayesi Hoşun beylerini aynı seviyede tutmak olan bir tedbirdi. Böylece eski büyük Han, kendi eski Aymak beyleriyle aynı seviyeye indirilmişti.

Gerek idarî, gerek askerî faaliyetlerinde Yasak'a Tuslakçı (yardımcı) adı verilen bir kimse yardım ederdi. Tusalakçı, Yasak'ın teklif ettiği ve Çulgan-u-Darga'nın uygun bulduğu ve Li-Fan-Yüan tarafından İmparatora teklif edilen iki aday arasından ve İmparator tarafından tâyin edilirdi (I. Bölüm, Madde 7.). Bundan başka her Sancakda bir Hoşun-Cengin (General) ve iki Mayren-Cangin (Tuğbay), her alayda bir Calan-Cangin (Albay), her taburda bir Sumun-Cengin (Yarbay veya Binbaşı), bir teğmen ve 6 küçük subay bulunurdu. Bütün bu askerî şahsiyetleri, daha yüksek bir merciin muvakatini almaksızın, keyfine göre, Yasak kendi sancağının halkından seçerdi (I. Bölüm, 3. 4 maddeler).

Polislik vazifesini her on yurtta bir zabıta amiri ifa ederdi. Bunlar yalnız kendilerine uyruk olanların durumlarını kontrol etmezler, aynı zamanda kendi memuriyet bölgelerinde bir suç işlendiği takdirde şahsen de sorumlu tutulurlardı (II. Bölüm, 6. madde).

Moğollar'ın içişlerine mümkün olduğu kadar az karışmak prensibine uyarak Mançular, Yasak'lara geniş bir özerklik tanımış bulunuyorlar ve yalnız Pekindeki merkezi hükûmetin otoritesini muhafaza etmek için ve yukardan kontrolda bulunabilmek gayesiyle ülkede ancak bir kaç mümessil (kaide olarak Mançu) bulunduruyorlardı. Bunlar içinde birinci mevkiî, Dışmoğolistan'daki bütün askerî kuvvetlerin başkomutanı ve Moğolistanın idaresinin kontrol organı olarak Uliasutay'da (8) bulunan Çinag-Çün almaktaydı. Bunun yanında Uluasutay'da, Kobdo'da ve Urga'da ikişer (bir Mançu ve bir Moğol) danışman (Amban) bulunmaktaydı. Bu Ambanlardan da Urga'da bulunanlar, Teşetuhan ve Tsetsehan Aymakları bakımından geniş hâkimiyet yetkilerine sahiptiler. Bu yetkiler, askerî birlikleri teftiş etmek hakkı ve doğrudan doğruya İmparatora raporla durumu bildirmek hakkı şeklinde belirmekteydi (yalnız, ayrıca önemli olan meselelerde bu raporlar Uliasutay Çiang-Çün'ü vasıtasıyla İmparatora bildirilirdi).

Bütün Dış ve İç Moğolistan'ı ilgilendiren meselelerde kontrol işini Peking'deki Li-aFn-Yüan (sınır bölgelerini idare dairesi) yapmaktaydı.

---

8) Çiang - Çün'ün Uliasuaty'da hüküm sürdüğü tarihî olarak ispat edilmektedir. Bu makam, 18. Yüzyılda Oyratlarla savaşan Çinlilerin, Batımoğolistan'ın en önemli mevkii olan Uliasuaty'da oturan başkomutanlığından meydana gelmiştir. Bundan çok sonra, Moğolistan'da düzen tesis edildikten sonradır ki, Amban mevkîleri meydana gelmiştir.

(II) Halkın sosyal ayrımı.

Halk şu dört kısma ayrılmaktaydı:

(1) Asiller (Saltanat süren beyler, bey ailelerinin bütün üyeleri ve diğer asil sülâlelerine mensup kimseler);

(2) Hürler, yâni asil olmayıp askerlik hizmetine uyruk olanlar;

(3) Esirler («Hamcilga»), yâni beyleri saray mensupları ve beylere bazı işleri yapmakla mükellef olanlar. Bunlar uygulama alanında hürlerden ayrılmamakta ve hattâ askerlik hizmetine uyruk olmadıkları için onlardan üstün bir durumda bulunmaktadırlar;

(4) Rahipler (9).

Çinli kanun koyucular, Moğolistan için kanunlar hazırlarken, bilhassa Moğol beyleri ile Mançu sülâlesi arasındaki münasebetlere ve Moğolistanın idare ve ceza hukukunu tanzim etmeğe dikkat etmişlerdir. Bununla beraber usûl huukkuna da, bu kadar geniş olmamakla beraber, emek sarfedilmiş, buna karşılık, Moğolların içişleri ile ilgili olduğu için özel hukukda yalnız aile ve miras hukukuna sathî olarak temas edilmiştir. Biz programımızı özel hukuk ceza hukuku ve usûl hukuk ile sınırlandırmış olduğumuz için, kanunun büyük kısımları böylece incelememiz dışında kalmıştır.

Bundan başka, Çinlilerin Moğolistan için hazırlamış oldukları kanunlar, «Moğol kanunları» olmadıkları için, ancak eski Moğol hukukunu almış oldukları nispette bizim ilgimizi çekmeğe hak ka-

---

9) Erkek nüfusun bu sınıflara göre taksimi hakkında Maiski (S. 27) 1918 yılı sayımından alınmış olup bununla beraber daha önceki zamanlara da uygun düşmesi mümkün olan şu rakkamları vermektedir :

Asiller	5,6	%
Alelâde hürler	26,2	%
Hamcilga	16,6	%
Lamalar	44,6	%
Diğerleri	7	%
	100	%

Sayımda beyler ve yüksek Lamalar dahil değildir. Bununla beraber, bunun esas sonuca pek tesir ettiği söylenemez. "Diğerleri" nden maksat bir klan veya kabileye mensup olmıyanlar yâni gayrimeşru olarak doğanlar anlaşılmaktadır. - "Lama" ların içinde *Getsul* ve *Gelong*'lar vardır (S. 21 v. öt.).

zanırlar. Yanlız özel hukukda ve usûl hukukunda eski Moğol hukuku alınmış olduğundan, aşağıda bunları elimizdeki hükümlere dayanarak daha geniş bir şekilde inceliyeceğiz. Buna karşılık, Çin hukuku ile geniş bir değişime uyruk tutulmuş olan ceza hukukuna kısa işaretlerle yetineceğiz.

1. §

Özel Hukuk

I — AİLE HUKUKU

Zaten az olan hükümler evlenme hukuku ve evlât edinme ile ilgilidir.

(1) Evlenme hukuku.. Yeni bir hukuk yaratmaksızın, kanun koyucu, OMK'da görmüş olduğunuz eski örf ve âdet hukukuna dayanmaktadır.

Aşağı sınıfların mensupları için başlık olarak hayvanla ölçülen bir azamî meblâğ tâyin edilmişse daha yüksek bir başlık tespit edildiği takdirde, aradaki farkın hazineye ait olduğu hükmü konulmuştur. Burada tespit edilen azamî başlık, aynı durumlar için OMK'nın tespit etmiş olduğu (bk. OMK: A III, 2. §, V) (10) başlıkdan oldukça azdır. Erkeğin ölümü hâlinde başlığın tamamı, kızın ölümü halinde ise yarısı erkeğin ailesine düşmektedir (II, 13 I, II; bununla OMK A III, 6. §'ı mukayese ediniz).

Kızı alıp götürme vazifesini sebepsiz olarak yapmıyan erkek başlık üzerinde hak iddia edemez. Böyle bir durumda kız 20 yaşını doldurursa, ana-babası onu başka birisi ile evlendirebilirlerdi (II, 13 III; OMK A III, 3. § da aynıdır).

Nişanlı kızı başka birisiyle nişanlamak hem nişanlanan ikinci erkek, hem de kızın ana ve babası bakımından cezayı müstelzimdir; ayrıca ikinci erkekle nişanlanma batıldır: Nişanlı kız üzerinde hak, yalnız birinci nişanlı iddia edebilir (II, 16; OMK A III, 5 § da da böyledir). Beyler, Taiciler ve Tabunanlar için ayrı bir hüküm konmuştur ve bunda cezalar iyice şiddetlendirilmişlerdir; aşağı

10) 1815 tarihli kanunda bir Moğol prensin bir Mançu prensesiyle evlenirken vermeğe mecbur olduğu başlık hakkında da hüküm vardır. Bu, kayınbabanın rütbesine göre değişmekte ve (küçük kısım) nişanlanma sırasında, geriye kalanı da düğünden önce ödenmektedir.

sınıflarda olduğu gibi, burada cezalar hayvanla ödenmez, mükelleflerin rütbesine göre basamaklandırılmış olan sayıda esir aileleri ile ödenir (II, 15).

Nihayet kanun bir de boşanma ile ilgilenmektedir. Bunda da yalnız karı koca arasında malların ne şekilde bölüşüleceği noktasından hareket edilmiştir : Kadın, kocasının ailesinden ayrılırken, yalnız evlenirken getirmiş olduğu şeyleri yâni cehizini birlikte götürebilmektedir (II, 14).

> 1815 tarihli kanun, Moğolistan'daki Çinlilerin Moğol kız ve kadınları ile evlenmelerini menetmiştir; her iki taraf 3 aylık bir K'ang' ve 100 kırbaç darbesi ile cezalandırılmaktadırlar. Ayrıca böyle evlenmeler batıl sayılmaktadır. Kadın ana-babasına iade edilir ve Çinliler de Çin'e gönderilirler. Sorumlu memurlar da kontrolü ihmal ettikleri için cezalandırılırlar (I, 483).

(2) Evlât edinme. Evlât edinme için şartlar şunlardır: (a) evlât edinenlerin çocuksuz olmaları, daha doğrusu evlenme içinde doğmuş erkek füruudan mahrum bulunmaları. (b) Sancakbeyinin ve Hoşun-Cangin'in müsaadesi. Müsaade verilince bu hususta bir zabıt tutulur ve tamamlanmış olan evlât edinme, askere alma bakımından çok önemli olan, Sancağın nüfus kütüğüne tesçil edilir. Gereken müsaade alınmaksızın yapılan bu evlât edinme muamelesi hükümsüzdür: Evlâtlık ailesine iade edilir (II, 11).

Evlât edinmenin, miras hukuku bakımından önemli sonuçları bulunduğundan (bk. aş.) ve aile mallarının yabancı aşiretlere geçirmemesine gayret edildiğinden, yabancı aşiretlerden bir kimseyi evlât edinme hususunda müsaade, ancak evlât edinenin kendi aşiretinde bu iş için elverişli bir kimse bulunmadığı takdirde verilirdi (II, 12 II) (11).

Oğlu evlât edinilmiş olan cariye ne satılabilir ne de başkasıyla evlendirilebilirdi. Bu hükme aykırı hareketler evât edinmeyi batıl kılardı (II, 12 IV).

---

11) I., 24'de sülâlenin başında üstün hizmetlerden dolayı verilmiş olan bir ünvanın muhafazası için hususî bir hüküm ihtiva etmektedir.

II — MİRAS HUKUKU

Burada yalnız, Moğol örf ve âdet hukukuna göre normal durumda muristen tevarüse hakkı bulunan erkek füruun yokluğu hâlinde murisin mirasçı nasbı meselesi incelenmiştir.

Bu durumda şunlar mirasçı olabilirler:

(a) Muris tarafından usulüne uygun bir şekilde evlât edinilmiş olan oğul; ister aynı aşiretten, ister yabancı aşiretten olsun;

(b) Böyle bir erkek evlâtlığın yokluğu halinde, murisin yakın veya uzak akrabaları;

(c) Böyle akrabalar da yoksa, hüküm sürmekte olan bey ve Taici.

Şunlar açıkça miras hakkından mahrum edilmişlerdir: Nesepleri tahrif edimiş olan çocuklar ve cariyelerin oğulları; murisin yakın akrabalarından bir mirasçı mevrut olduğu takdirde evlâtlık oğul (bilhassa her hâlde evlâtlık alma muamelesinden sonra erkek füruuların doğmuş olması, II, 12).

1815 tarihli kanun, erkek fürular bulunmadığı takdirde vaziyetname ile mirasçı nasbına müsaade etmekte, fakat bunu aşiret mensupları ile sınırlandırmakta ve vasiyetnamenin ilgili makam tarafından tasdik edilmesini şart koşmaktadır.

2. §

CEZA HUKUKU

Ceza hukuku, Çinli kanun koyucu tarafından, büsbütün de olmasa oldukça önemli bir değişmeğe uyruk tutulmuştur. Burada şunları tebarüz ettirmek isteriz: Baş suçlu olarak müşevvikin cezalandırılması — ki bu Moğol hukukuna yabancıdır — Çin ceza sisteminin geniş bir şekilde kabul edilmesi, bununla büyük mikyasta ilgili olan, cezaların olağanüstü bir şiddet kespetmesi (OMK'dan bildiğimiz cezaların karşısında), geniş bir şekilde uygulanmaya başlanan ölüm cezasının infazında Çin prensiplerinin kabul edilmiş olması. Bununla beraber, tamamiyle Moğollara has cezalar büsbütün ortadan kaldırılmış değildir: Hayvan verme cezaları daha az ağır suçlarda kaide olarak uygulandığı gibi (Çin'de

bulunmıyan) kırbaçlama cezası da görülmektedir. Gene de Çinli kanun koyucunun ceza hukukunun tam karakteri Çinlidir.

Bu incelemenin kendisine seçmiş olduğu gayenin çerçevesini göz önünde tutup Moğol hukukunu anlatmaya devam ederek, kanunun cezaî hükümlerini etraflıca incelemeğe girişmiyeceğiz; yalnız ceza sistemini ortaya çıkarıp kanunda mevcut bazı hususiyetlere işaretle yetineceğiz : -

(I) Ceza sistemi : -

(1) Parçalama suretiyle ölüm cezası (VII, 7; X, 16)

(2) Kafa kesme suretiyle ölüm cezası (IX. 6) bazı durumlarda kafa ayrıca teşhir edilir (VI, 1).

(3) Boğma suretiyle ölüm cezası (X, 1)

(4) Yukardaki şekillerinden biriyle ölüm cezası ile birlikte malların müsadere edilmesi ve suçlunun ailesinin esir olması (VI, 1).

(5) Ailesi efradı ile birlikte esir hâline gelme (VI, 1 a. E.).

(6) Sürgün :

(a) Çinin güneyindeki humma bölgelerine (VI, 16).
(b) Güney Çin'de mecburî iş görmek üzere (VI, 16).

(7) Cismanî cezalar, bilhassa kırbaç darbeleri (XII, 22) ve K'ang (IX, 16).

(8) Damgalama (IX, 16)

(9) Malların müsadere edilmesi (IV, 10)

(10) Diğer malî cezalar (hayvanla ödenen (12), gümüşle, ipekle ödenen cezalar bilhassa yüksek memurlara verilen maaş kesme cezalarında görülmektedir) (XII, 12).

(11) Memuriyetten azil (IX, 7).

(12) Hapis (ölüm cezasının infazına kadar, VI, 1).

Hemen hemen bütün Çin ceza sistemi (13) böylece kanun koyucular tarafından alınmıştır. Ölüm cezası (Çin'de olduğu gibi Çin

---

12) Burada eskiden beri âdet olan 9 veya 5 sayısı çok kere muhafaza edilmiştir; bunun mânasını XII., 1. açıklamaktadır.

13) Çin ceza sistemi aşağıdaki cezaları ihtiva ederdi (söylenmiş olduğu üzere, basamaklı olarak) :

I. Ölüm :

1. Vücudun küçük parçalara ayrılması suretiyle, ayrıca erkek ardgelenlerin imhası.

hâkimiyeti altında Moğolistan'da da) ancak İmparator tarafından onandıktan sonra infaz edilebilirdi. Genel olarak ölüm cezalarında, adalet bakanlığının teklifi ile bir derece indirme yapılırdı, yâni parçalama yerine, kafa kesme, bunun yerine de boğma gibi. Af imkânı olmadığı hâllerde, ölüm hükmü bir kere de Li-Fan-Yüan (veya adalet bakanlığı) tarafından incelenir ondan sonra, İmparatora, onanması için sunulurdu ve bunun arkasından da hemen infaz edilirdi. Kanunda "derhal" infaz edilir denilen hükümler bununla ilgilidir. Bir derece indirim mümkün olan hâllerde hüküm onanmak üzere İmparatora ancak güzün sunulurdu ve hükmün infazı da kaideten Aralık başında olurdu. Bu zamana kadar hükümlüler hapishanede kalırdı. Kanunda geçen "hapis edildikten sonra" (VII, 3), "mehilli idam" (VI, 6) veya "güzün mahkeme toplanıncaya kadar" (VI, 1) deyimleri de böylece anlaşılmaktadır.

(II) Onuncu yaşını doldurmuş olan herkes cezaya ehildir (Bu husus XIII, 18 de yalnız hırsızlık için tespit edilmişse de, her hâlde genel mahiyettedir) (14).

Cezaların tebdili de kabul edilmiştir. Msl. bir hayvan ödeme cezasına çarptırılan kimse, bunu ödemekten âciz durumda ise her hayvanın yerine 25 kırbaç darbesi yer (XII, 9).

---

2. Vücudun parçalara ayrılması.
3. Kafa kesilmesi ve kafanın teşhiri.
4. Kafa kesilmesi, fakat kafanın teşhir edilmemesi ve (a) güz toplantısından önce (b) güz toplantısından sonra.
5. **Boğma.**

II. Sürgün :
1. Askerî müebbet mecburî hizmetle 2000 - 4000 Li uzaklığa, ayrıca 70 - 90 gün K'ang ve 100 sopa darbesi (Bambus);
2. Üç dereceden olmak olmak üzere müebbet sürgün, 2000 - 3000 Li, ayrıca 50 - 60 gün K'ang ve her derecede 100 sopa darbesi;
3. Zamanla sınırlı olarak sürgün (5 derecesi vardır, 1 - 3 yıl) 20 - 40 gün K'ang ve 60 - 100 sopa darbesi;

III. K'ang (dört köşe boğazda taşınan bir tahta ki, taşıyanı uzanmaktan alıkoyar); (bu ceza müebbet veya zamanla sınırlı olarak verilir);
IV. Demir kelepçe taşımak (müebbed veya zamanla sınırlı);
V. Damgalama (tekerrür hâlinde);
VI. Hapis (zamanla sınırlı);
VII. Para cezası (daha çok ceza değişimi olarak);
VIII. Mal müsaderesi (devlet menfaatine veya zarar görenin menfaatine).

14) Çin'de cezaî ehliyet yedi yaşında başlardı (vatana hiyanet ve şekavet müstesna). 80 yaşını geçmiş olanlara artık ceza verilmezdi (gene vatana hiyanet ve şekavet müstesna) (bk. Alabaster S. 98 v. öt.).

Hattâ ölüm cezasında bile cezanın bedelini ödemek kabul edilmiştir (XII, 23).

Suç ortaya çıkmadan önce suçlunun suç işlediğini bildirmesi ile ölüm cezasından kurtulmak mümkündür (XII, 22).

Moğol hukukuna yabancı olan "Müşevvik" kavramının kabul edilmiş olması önemli bir yenilik teşkil etmekteydi. Müşevvikler, birkaç kişi tarafından birlikte işlenilen suçlarda baş suçlu olarak cezalandırılmakta ve müşevvikin suçun işlenmesinde bilfiil bulunup bulunmaması ve msl. ganimete iştirâk edip etmediği göz önünde tutulmamaktaydı (15).

Kanunda bahsedilmiş olan suçlardan şunları tebarüz ettiriyoruz :

Yaralama (ağır) (VII, 5) ;

Hırsızlık (bilhassa hayvan hırsızlığı), şekavet (VI); irtikâp (OMK'daki gibidir: Yolunu şaşırmış ve bulunmuş hayvanın haber verilmemesi; VI, 10, 24);
Yataklık (IX, 12) ;
Maddî zarar (X ,18) ;
Hakaret (yalnız beylere ve prenslere, X, 3) ;
Tehdit (prenslerin vsr. nin silâh ile, X, 4) ;
Zina (X, 14-16) ;
Evrakta sahtekârlık (sahte pasaport, V. 3) ;
Mezar telvisi (Cezalar ölünün hayatındaki rütbesine göre basamaklıdır, X, 11) ;
İnsan ticareti (X, 13) ;
Rahiplerin adaklarını tutmamaları (XI, 3, 4) ;
Kaçma (burada yalnız esaretten kaçma veya hapishaneden değil, hattâ bütün bir birliğin sınırı geçmeğe teşebbüsü de bahse konudur, IX) ;
Müsaadesiz sınır geçme ve yabancı bölgede göçebelik etmek (V, 1, 2) ;
Yasak silâh ticareti (V, 11); Yasak samur ve Şinzing kökü (Aphrodisiacum) ticareti (V, 4-7) ;
Yasak avlanma (İmparatorlara sürek avı için ayrılmış olan bölgelerde, V, 8).

---

15) Çin hukukuna göre, müşevvik, suçlu ve suça iştirâk hakkında daha fazla bilgi için bk. Alabaster S. 31 ve öt.

3. §

MAHKEMELER VE ADALET DAĞITIMI

Adalet işleri ve idare sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Bir ilçedeki yargıçlar ile idare amirleri aynı kişilerdir.

Burada üç derece vardır :

(a) Yasak veya onun tâyin ettiği bir memur;
(b) Memleket meclisinin başkanı (Çulgan-u-durga)
(c) Sınır bölgeleri dairesi (Li-Fan-Yüan), bu Pekingdedir .

İlk iki derecede adı geçen memur tek yargıç olarak hüküm verir, üçüncü derecede ise üç kişilik bir hâkimler heyeti (XII, 20). Bu derecelerde sıraya riayet mecburidir; bilhassa ilk iki derecedeki mahkemelere baş vurmadan, doğrudan doğruya üçüncüye müracaat edenler cezalandırılırlar (VII, 5 II) (16).

İkinci derecedeki mahkeme, birinci derecedeki mahkemenin verdiği kararın yerinde olduğunu kabul ederse, ikinci derecedeki mahkemeye müracaat etmiş olan taraf cezalandırılır ve bu ceza birinci derecedeki mahkemenin yargıcının rütbesine göre yükselir (VIII, 3). Üçüncü derecedeki mahkeme hüküm vermez (17); bu ya baş vurulan kanun yolunu reddeder (ki, bu durumda gene buna baş vurmuş olan cezalandırılmaktadır) veya İmparatora - önemi az olan meselelerde - meselenin yeniden birinci veya ikinci mahkemede görülüp görülmemesi veya - öldürme suçlarında - yüksek bir memurun inceleme (ve karar) için vak'a mahalline gönderilmemesi hususunda bir rapor verir. Bu takdirde daha önceki derecelerde bulunan yargıçların cezalandırılmaları gerekir (VIII, 5).

---

16) 1815 tarihli kanuna göre Li - Fan - Yüan bu gibi şikâyetleri incelemeğe ve bunlar hakkında karar verilmek üzere bunları daha aşağı derecedeki mahkemelere göndermeğe mecburdur (III - 83).

17) 1815 tarihli kanuna göre Li - Fan - Yüan kendisine yapılmış olan şikâyetleri yalnız incelemekle kalmaz, aşağı mahkemelerden verilen kararları yersiz bulursa kendisi nihaî bir karar da verirdi (III - 84).

18) Kanunda bahsedilmemiş olmakla beraber tarihî olarak tespit etmek mümkündür ki, bunlardan başka işkence de mühim bir rol oynamakta idi ve arka arkaya uygulanması gereken 9 çeşit işkence doğrudan doğruya Çinlilerden alınmış idi (bk. Maiski S. 288).

Moğolların Çin'de veya Çinlilerin Moğolistan'da işlemiş oldukları suçlara uygulanacak kanun bakımından, suçun işlendiği ülkenin kanununun uygulanması prensibi kabul edilmiştir (XII, 19).

Tanıklık ehliyetinin sınırlandırılmasından hiçbir yerde bahsedilmemiştir; daha önce hüküm giymiş olan hemfiil suçlu, daha sonra baş suçlu aleyhine açılan dâvada bile bulunabilir. (VI,9).

Yemin (19), bilhassa başka delil bulunmadığı zaman müddeaaleyh tarafından (XII, 14, 16; VI, 19) veya hısımları tarafından onun yerine (VI, 18) edilen ve temize çıkaran yemindir. Hayvan hırsızlığından ötürü açılmış olan dâvalarda, kendi bölgesi sakinlerinin arasında hırsızın bulunduğu o bölge memurunun yemin etmesi de aynı cinsden bir yemindir (VI, 24,27-29); nihayet yemin, hayvan cezasına mahkûm edilmiş bulunan bir kimsenin hayvanı (veya yeter hayvanı) olmadığı hususundaki iddiasının resmî makam tarafından tasdik edilmesi de bir yemin şeklidir. (XII, 6, 7). Bey rütbesinde olan kimselere yemin ettirilmez, bunların yerine kendi sancaklarından bir asil yemin eder (XII, 8). Hırsızlık dâvasında, müddeiye yemin verilmez (XII, 14).

Malî cezalarda, cezanın yarısı müddeiye aittir (XII, 4); hayvan cezalarında, 9 hayvanda bir hayvan beye düşer; ayrıca müddei ve müaddeialeyhin mensup oldukları bölgenin mahkeme elçileri bu hayvanların bir kısmını alırlar (XII, 2); müddeinin tatmiminden sonra kalan (XII, 4) maliyeye intikal eder ve bilhassa gayretli memurlar arasında bölüştürülmek gerekir (XII, 10).

Dâvanın açılmasından sonra, meselenin taraflar arasında halledilmesi yasaktır. (yüksek şahsiyetler için cezası 3X9 sığır, diğer kimseler için 9 sığır); bununla beraber, eğer taraflar meselenin mahkemede halledilmesini istemiyorlarsa, müddeinin ve müddeialeyhin yasakları iki gün içinde meseleyi mahkeme dışında halletmek üzere bazı kimseleri tâyin ederler (XII, 13).

Eski Moğol hukukuna sıkıca tutunarak, Çinli kanun koyucu da hayvan hırsızlığı dâvaları için ayrıca özel hükümler koymuştur. Dâvanın başlayabilmesi için malı çalınmış olanın çalınan hayvanların görünüşleri, yaşları ve hırsızlığın vuku bulduğu zaman hakkında

---

19) Yeminin çok geniş bir uygulama alanı bulmuş olmasını anlamak için, unutmamak gerekir ki, bu bir çeşit ordal sayılmakta idi: Yalan yere yemin edenin çocuklarının öleceğine inanılırdı (bk. Maiski S. 289).

etraflı bilgi vermiş olması şarttır. (VI, 20). Hayvan hırsızlığı hakkında bir ihbar üçüncü şahısların verdikleri bilgiye dayanıyorsa, yalan ihbar ve suçlandırmaları önlemek için, şikâyet sırasında üçüncü şahsın adı ve neyin nesi olduğu bildirilmek mecburiyetindedir (VI, 32 I). Suçu işlemiş olduğundan şüphe edilip de aleyhinde yeter delil bulunmayan kimse suçu işlemediğine yemin etmeğe mecbur edilir (20), bu yemini reddederse, itiraf etmiş sayılır (VI, 19). Suçlunun bulunması için, OMK hukukunda olduğu gibi, izlerin tâkip edilmesinin büyük bir önemi vardır. Hayvanları çalınan kimse. tanıklarla birlikte bu izleri tâkip eder (VI, 27, I. fıkra; seyyahlar için istisna kabul edilmiştir, VI, 27, 2, fıkra) ve izler bir yerde son bulursa, o yerin bir memuru suçlunun bu bölge sakinleri arasında bulunmadığı hususunda yemin etmek mecburiyetindedir (21). Eğer bu yemini etmezse, kendisi suçlu imiş gibi cezalandırılır (22) (VI, 24). İzler, aynı gün terkedilmiş olan bir göçebe konak yerinde bitiyorsa gene aynı şekilde yemin edilmek gerekir (VI, 28); eğer izler bir insan ikametgâhından bir ok atımı mesafede bitiyorsa gene aynı şekilde yemin etmek gerekir (VI, 29) (23).

Şüpheli şahısların evlerinin aranması mümkündür, ancak tanıklar önünde olmak gerekir; evin aranmasına müsaade etmemek, hırsızlığın işlenmiş olduğuna delil sayılır (VI, 30; aynı şekilde OMK B II, 11. §).

Çalınmış hayvanların zilyetleri, yeminle veya başka bir şekilde zilyetliklerinin haklı bir sebebe dayanmadığını ispat etmedikçe hırsız sayılırlar. Zilyetliklerinin haklı bir sebebe dayandığını ispat etseler dahi hayvanları sahibine vermek mecburiyetindedirler. Bunları üçüncü şahıslardan iktisap ettiğini iddia ederlerse, bunlarla yüzleştirilirler (VI, 31, 21).

Hayvan hırsızı, cezayı ödemekten âciz durumda ise, bunu Sancak Taici'si veya hırsız bir memur ise, amirleri öderler (VI, 15).

20) Bazen de dâvalının yemininden vaz geçildiği olurdu. Böyle durumların hususî neticeler için bk. XII, 17.

21) Şüphesizdir ki (Batı Moğollarında olduğu gibi, bk. Pallas I. S. 219) araştırmalarda bulunması için memura uygun bir zaman bırakılır, ondan sonra kendisine yemin verdirilirdi.

22) Bu çok sert muamele, ancak yemin ve mahkûmiyet tehdidiyle memurları enerjik bir şekilde araştırmaya sevketmek için konulmuştur; aksi hâlde Moğolların tenbelliği neticesi bu araştırma yapılmazdı.

23) İzleri koğuşturma hususunda 1815 kanununda da aynı prensipler yer almıştır. Bir ok atımının mesafesi hakkında kanun mesafe uzak olunca şüphenin ve bununla da yemin mecburiyetinin ortadan kalkacağını söylemektedir.

MOGOL KANUNLARI

EK I.

CENGİZ HAN'IN BÜYÜK YASASI

1. — Zâni ister evli olsun ister olmasın, zina ölümle cezalandırılır.

2. — Sodomi ölümle cezalandırılır.

3. — Kim bilerek yalan söyler veya sibirhazlıkla uğraşır veya bir başkasını gözetler veya kavga eden iki kişinin arasına girer veya bir kimseye başka birine karşı yardım ederse ölümle cezalandırılır.

4. — Kim kül veya su içine işerse ölümle cezalandırılır.

5. — Kim mal alır ve üç kez arka arkaya iflâs ettiğini bildirirse ölümle cezalandırılır.

6' — Kim tutsak alanın izni olmadan bir tutsağa yiyecek veya giyecek verirse ölümle cezalandırılır.

7. — Kim kaçmış olan bir köleyi veya tutsağı bulur ve onu eski zilyedine geri vermezse ölümle cezalandırılır.

8. — Bir hayvan kesilirken bacakları bağlanmalı, karnı açılmalı ve ölünceye kadar kalbi elle sıkılmalıdır, bundan sonra onun eti yenebilir. Ama kim bir hayvanı Müslümanların üsûlünce keserse, o da aynı biçimde kesilmelidir.

9. — İster saldırıda, ister geri çekilmede olsun bir kimse savaşta çıkınını, yayını veya eşyasından başka bir şeyi düşürürse, arkasındaki adam attan inmeli ve bunu ona geri vermelidir. Bunu yapmıyan ölümle cezalandırılır.

10. — Ebu Tâlib'in oğlu Ali'nin bütün ardgelenleri, bütün fakirler, Kur'an okuyucular, fakîhler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek

başına inzivada yaşıyanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve resimlerden muaftırlar.

11. — Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.

12. — İsterse veren bir prens ve alan bir tutsak olsun, veren tadına bakmadan önce onun elinden bir şey yemek yasaktır. Başkasının yanında onu birlikte yemeğe çağırmadan bir şey yemek ve arkadaşlarından daha çok yemek yasaktır. Üstünde yemek pişirilen ateşin veya yenilmekte olan bir yemeğin üzerinden geçmek yasaktır.

13. — Seyyahlar yemek yemekte olan kimseleri görünce attan inmeli ve izin istemeden onlarla birlikte yemelidirler. Bunu onlara kimse yasaklamamalıdır.

14. — Suya elleri daldırmak yasaktır; su almak için bir kap kullanmalıdır.

15. — Giyildiği ve iyice yıpramadığı sürece elbiselerini yıkamak yasaktır.

16. — Her hangi bir şeye pis demek yasaktır. Herşey temizdir ve temizle pis arasında bir fark yoktur.

17. — Herhangi bir mezhebi üstün tutmak, kelimeleri üstüne basarak söylemek ve şeref unvanları kullanmak yasaktır. Hükümdarla veya başka birisiyle konuşan kimse sadece onun adını söylemelidir.

18. — Ardgelenlerini o birlikleri şahsen gözden geçirmeğe ve savaşa girmeden önce silâhları kontrol etmeğe, savaşçıları savaş için gerekli herşeyle donatmaya ve herşeyi en ince noktalarına kadar gözden geçirmeğe ve gerekli bir şey eksik olanı cezalandırmaya mecbur tuttu.

19. — Birliklere refakat eden kadınlar, erkekler savaşta iken bunların iş ve vazifelerini üzerlerine almak mecburiyetindedirler.

20. — Seferden dönen birlikler hüküdara belli vergiler vermek mecburiyetindedirler.

21. — Her yıl başında, kendisi ve oğulları için aralarından seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidirler.

22. — Birliklerin başında her bin, yüz ve on er için bir önder bulunur.

23. — Eğer birlik önderlerinin en yaşlısı yanlış bir iş yapar ve hükümdar onu cezalandırmak için hizmetçilerinden en sonuncusunu ona gönderirse, o bu berikine teslim olmalı ve ölüm cezası bile olsa, ceza infaz edilinceye kadar önünde diz çökmelidir.

24. — Birlik önderleri hükümdardan başka kimseye baş vuramazlar, yoksa ölümle cezalandırılırlar. İzin almadan yerini değiştiren de ölümle cezalandırılır.

25. — Hükümdar ülkedeki olaylar hakkında daha çabuk bilgi edinebilmek için sürekli posta karakolları kurmalıdır.

26. — Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Yasa'ya uyulmasına dikkat etmelidir.

27. — Askerler ihmalden ötürü cezalandırılmalıdırlar; sürek avında bir hayvanı vuramıyan avcılar sopa ile veya ölümle cezalandırılmalıdır.

28. — Adam öldürmeden dolayı cezadan kanlık (diyet) ödiyerek kurtulunabilir: bir Müslümân öldürülmüşse 40 altın bir Çinli öldürülmüşse bir eşek.

29. — Yanında çalınmış bir at bulunan bir kimse, onu sahibine aynı değerde 9 atla geri vermeğe mecburdur. Buna malî takatı yoksa atlar yerine çocukları alınmalıdır; çocuğu da olmıyanı bir koyun gibi kesmelidir.

30. — Yasa, yalan, hırsızlık ve zina'yı yasaklar ve yakınlarını kendi kendini sevdiği gibi sevmeği, hakarette bulunmamayı ve onları tamamiyle unutmayı, kendiliğinden teslim olan kenti, köyü korumayı, Tanrı'ya adanmış tapınakları ve Tanrı'nın hizmetkârlarını her türlü vergiden beri tutmayı ve onlara saygıyı emreder.

31. — Yasa, birbirini sevmeyi, zina işlememeği, çalmamayı, yalan yere tanıklıkta bulunmamayı, hain olmamayı, ihtiyarları ve fakirleri korumayı emreder. Aykırı eylemler ölümle cezalandırılırlar.

32. — Çok yemek yemekten ötürü kim kusarsa, onu çadırda sürüklemeli ve hemen öldürmeli. Bunun gibi, ordu komutanının çadırının eşiğine ayakla basanı da öldürmeli.

33. — İçkiyi bırakamıyan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kez sarhoş olmak daha iyidir; bir kez ise daha övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Bundan daha iyi ne olabilir? Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa, o her türlü saygıya değer.

34. — Odalıkların çocukları nesebi sahih çocuklardır ve babalarının vasiyetine göre mirastan gereken düşergelerini alırlar. Mirasın bölüştürülmesi şöyle olur: en büyük oğul küçüklerden daha çok alır; en küçük oğul babanın yurdunu (evini) alır. Çocukların yaşlılığında öncelik, genel olarak evliliğin süresine uygun olarak ananın mevkîine göre tâyin edilir.

35. — Babasının ölümünden sonra, anası bir yana, karılarının ne olacağı oğulun tasarrufuna bırakılmıştır ve isterse onlarla evlenir veya başkalarıyla onları evlendirebilir.

36. — Kanunî mirasçılardan başka herkese bir ölünün her hangi bir şeyini kullanmak ciddi bir şekilde yasaktır.

EK II.

ESKİ TSAAYİN BİÇİK

1. — Şamanların (Kamların) odalıklarıyla cinsî münasebette bulunmanın cezası yoktur

2. — Bir prensesle zina hâlinde yakalanan kimse cereme olarak bir keçi ve bir teke keser.

3. — Alelâde zinada zâni, boynuzluya dört yaşında bir at, zâniye de yargıca üç yaşında bir at verir.

4. — Bir yabancıyı odalığının yanında yakalıyan kimse onu tamamiyle soyabilir, yanında bulunan at, para ve ne varsa alabilir ve onu çırılçıplak kapı dışarı edebilir. Odalık cezalandırılmaz.

5. — Bir genç erginleşip hayatını kazanmaya başlayınca artık babasının velâyeti altında bulunmaz ve doğrudan doğruya kanunî beyin uyruğu olabilmek için sürünün bir düşergesini alarak babasından ayrılabilir.

6. — Eğer Kalmükler birbirleriyle kavga ederken biri diğerinin saç örgüsünü çeker veya onları koparırsa, örgüler hükümdara

ait olduğu ve uyrukluğun bir işareti bulunduğu için bu, cezayı gerektiren bir fiildir. Ama bir kimsenin örgüsünden etrafında serbest ve upuzun saçları varsa, bunu her kes ceza görmeden çekiştirebilir, çünkü onun kendi saçıdır ve hükümdarın saçı sayılmaz.

7. — Kulübede kendi yerinde, yâni kapının sağ yanında ocağın arkasında ve yatağın ayak ucunda oturan bir kadına kimse dokunmamalıdır; o bir yabancıya küfredebilir, hatta kadın istediği gibi ona odun veya ev eşyası fırlatabilir. Ama kavgada yerinden ayrılırsa, hele kulübeden dışarı çıkarsa hakkını kaybeder ve hakaretlerinden ötürü gerektiği gibi cezalandırılabilir.

8. — Bir kadın bir hükümdara gider ve kendisine veya yakınlarına verilmiş olan bir cezanın affı için ricada bulunursa, karşı cinse karşı duyulan saygıdan ötürü genel olarak küçük cezalar affedilir. Büyükleri ise yarı yarıya indirilir.

EK III.

1640 TARİHLİ OYRAT - MOĞOL KANUNU (1)

(Yeni Tsaayin Biçik)

A ÖZEL HUKUK

I. Borçlar Hukuku

1. — Bir şeyi ödünç alan kimse onu kaybederse, bunu borçluya tazminle yükümlüdür. (R 52-38).

2. — Bir hekimle ücret hakkında bir anlaşma yapılmamışsa, hastalık iyileştirildikten sonra hiç olmazsa bir at almaya hakkı vardır (P. 208).

3. — Atını kaybeden ve yaya olarak yakınlarının yanına gidemiyecek olan bir yabancıya bir at vererek yardım eden iki at almaya hak kazanır (P 208).

4. — Üçüncü kişiler tarafından çıkartılan bir bozkır yangınını zamanında söndüren kimse borçlu durumda olan köy birliğinden bir koyun istemek hakkını elde eder (P 208).

1) Paragrafların sonundaki P. Pallas, C I deki sayfa numarasını, R, Riaz ve ardındadi iki rakamın birincisi Riaz'ın, ikincisi onun tarafından kullanılan Golstunsky'nin sayfa numaralarını, (1640 yılı, Moğol Kanunları, St. Petersburg 1880 - rusça -), en sondaki G. "Goldan"ın kanuna eklemelerini gösterir.

5. — Boğulmakta veya yanmakta olan bir kimseyi kurtaran kimse 5 sığıra hak kazanır. Bu yardım sırasında kendisi ölürse, mirasçıları kurtarmak istediği kimsenin hısımlarından bir kişilik tam bir zırh ve silah donatımı ve 9 sığır istemek hakkını kazanırlar (P 204).

6. — Bir kimseyi bir katilin ellerinden kurtaran veya yolunu kaybetmiş veya açlıktan ölmek üzere olan bir kimseye yardım eden, ancak o kimsenin verebileceği kadarını almaya hak kazanır (P 206).

7. — Ateş veya sudan bir köle veya ev eşyası kurtarırsa, kurtarmış olduğu uşak, zırh veya yurt karşılığı bir at, ev eşyası için de bir inek ister (P 204).

8. — Bir bozkır yangınından bir sürüyü kurtaran kimse, kurtarılan hayvanların asıl sahibinden her cinsden iki hayvan, diğer kimselerden de bir hayvan ister (P 204).

9. — Vahşî bir attan kim bir çocuğu kurtarırsa, mükâfat olarak hiç olmazssa bir koyun almalıdır (P 211).

10. — Bitkin bir durumdaki bir deveyi çamurdan çıkaranın üç yaşında bir sığır, atı çıkaranın bir koyun, ineği çıkaranın beş ok istemek hakkı vardır (P 208).

11. — Kim ondan fazla koyunu kurttan kurtarırsa, ölmüş olan koyunları ve sağlam bir koyun istemek onun hakkıdır. koyunların sayısı ondan az ise o zaman hakkı 5 oktur (P 208).

12. — Avda veya benzer bir durumda bir kimse başkasının atını yanlışlıkla öldürürse, tazminat olarak ona başka bir at vermek mecburiyetindedir. Atın leşi malikine aittir. Malik leşi teslim ederse daha iyi bir at almaya hak kazanır (P 204).

13. — Kendisinin vurmadığı av hayvanlarını kendisine mal eden kimse, avcıya zararını tazminle yükümlüdür. (P 208).

14. — Batur Han Tayci'nin ölümünden önce kabul edilmiş olan borçların hepsi zaman aşımına uğramışlardır ve bundan sonraki borçlar da ancak tanıklar önünde kabul edilmişlerse muteberdirler. (R.53-127, G).

II. Eşya Hukuku

1. — Kaybolan hayvanların derhâl malikleri tarafından Şulengaya bildirilmeleri gerekir ki, böylece Şulenga hayvan arayıcı-

lara direktif verebilisin. Yabancı kaybolmuş hayvanları tutanlar, bunları şulenga veya hayvan arayıcılara bildirmek mecburiyetindedir (P 204).

2. — Yabancı bir sürü içine girmiş olan hayvanlar üç gün serbest ve dokunulmadan kalmalıdırlar, bu süre içinde yabancı sürünün maliki durumu bildirmek mecburiyetindedir. Kaybolan hayvanlar at ise, sürünün sahibi üç gün geçtikten ve ilgili mercie durumu bildirdikten sonra bu atlara binebilir. Zamanından önce bu hakkı kullananlar üç yaşında bir at vermek mecburiyetindedirler. (P 205)

3. — Yolunu şaşırmış hayvanların zilyedi, bu yoldaki niyetini bildirerek bu hayvanları, zamanı olmasa da kırkabilir. Haber verilmeden ve zamansız olarak kırkılan yabancı hayvanların zilyedi beş hayvanla cezalandırılır. (P 205).

4. — Sürüsünün içinde haber verilmemiş ve yanlışlıkla gelmiş yabancı hayvanlar bulunan malik bu gibi hayvanların ölümünden ötürü sorumludur. Eğer haber vermişse sorumlu değildir (P 208).

5. — Kaybolmuş hayvanların maliki bunları, kendilerine inanılır tanıklar önünde geri istemek hakkına sahiptir.

Hayvan satış yoluyla iyi niyetli üçüncü bir kişinin zilyetliğine geçmişse, malik «başını» (iyi kısmını), alıcı da «kıçını» (kötü kısmını) almak hakkına sahiptir. (R. 52-119).

6. — Yabancı bir sürü içinde bir yıldan fazla kalmış olan yolunu şaşırmış hayvanların maliki hayvanları geri verilirken yabancı sürünün malikine hayvanların bakımı karşılığı şu edimlerde bulunmak mecburiyetindedir:

3-9 hayvanda .... 1 hayvan
10'dan fazla hayvanda .... her 10 hayvan için 2 hayvan. Eğer üçten az hayvan bahse konu ise, bir edimde bulunmak mecburiyeti yoktur. Kaçıp gelmiş olan hayvanların kendi aygır ve boğaları ile çiftleşmesinden doğan yavruların yarısı sürünün malikine aittir. (R 48-120).

III. Aile Hukuku

1. — Çok kadınla evlenmeye izin vardır (R 54-33).

2. — Kızını nişanlayan eşraftan bir kimse başlık olarak 30 deve ve diğer kıymetli şeyler, 50 at ve 400 koyun istemek hakkına sa-

hiptir; buna karşılık kendisi, kendi takdirine göre kızına bir cehiz vermek mecburiyetindedir.

100 aileden fazlasına bakan Zaisan'lara kızları için 5 deve, 25 at, 25 inek ve 40 koyun verilmek gerekir. Buna karşılık kızlar da şöyle bir cehiz alırlar: 10 dikilmiş 10 dikilmemiş elbise, tam bir at donatımı, ev eşyası, gelinlik elbise, iki binek ve iki deve. Baba kızına bir uşak veya hizmetçi verir veya çehiz özellikle değerli olursa, deve vermek gerekmez.

Daha aşağı derecedeki zaisanlar'a kızları için 4 deve, 20 at, 20 inek ve 30 koyun verilmek gerekir; buna karşılık kızları şöyle bir cehiz alırlar: 5 dikilmiş ve 5 dikilmemiş elbise, 1 at, bir deve ve istendiği kadar ev eşyası. Hali vakti yerinde alelâde bir hür'e kızı için 15 at, 15 inek, 3 deve ve 20 koyun verilmek gerekir; buna karşılık o şunları cehiz olarak vermek mecburiyetindedir: 1 at, 1 deve, 4 dikilmiş elbise, ve malî durumuna göre ev eşyası. Daha aşağı durumdaki bir kimse kızları için en çok 10 at, 10 inek ve 15 koyun almalı ve kızlarına 1 at,1 elbise, at donatımı ve gerektiği kadar ev eşyası vermelidir. (P 200 v. öt.)

3. — 20 yaşına basmış olan bir nişanlı kızı, nişanlısı gelip almamışsa, evlenme aracısı nişanlıya üç kez teklifte bulunur. Bunlar da başarısız kalırsa, kızın babası durumu hükümdara bildirir. Hükümdar kızı başkasıyla evlendirmek mecburiyetindedir ve ilk nişanlının vermiş olduğu başlık kızın babasına kalabilir. Ancak baba hükümdarın haberi olmadan hareket ederse, yalnız başlığı geri vermekle kalmaz, bundan başka 9x9 hayvan da ceza olarak teslim etmek mecburiyetindedir. (P 201)

4. — Bir evlenmeyi bozmak isteyen kimse veya nişanlı kızı vermek istemiyen kimse, duruma göre hayvan vermekle cezalandırılır. (P 202)

5. — Ana-babası nişanlı kızı başkasına karı olarak verirlerse şu cezaları ödemeleri gerekir: eşraftan olanlar 5x9 hayvan ve 1 deve; daha az zenginler 3x9 hayvan ve bir deve, daha fakirler 9 hayvan ve bir deve. Bundan başka nişanlı erkeğin kızı ve vermiş olduğu başlığı geri istemek hakkı vardır.

Evlenme ana-babanın izni olmadan vuku bulmuşsa, ikinci erkek yalnız kadını kaybetmekle kalmaz, ayrıca kızın ana-babasına iki misli ceza ödemek mecburiyetindedir. (R 54-39)

6. — Nişanlı bir kız düğün hazırlıkları sırasında ölürse, başlık babasına kalır. Daha önce ölürse iki tarafın ana-babası başlığın bölünmesi üzerinde anlaşmalıdırlar. Bu sırada eşyanın değeri şöyle hesaplanır: 1 miğfer = 1 deve veya 9 tane başka hayvan; bir çift mâdenî kolluk = 5 hayvan; miğfer ve kolluklarla birlikte bir zırh = 10x9 hayvan; 1 iyi kılınç= 9 hayvan; daha az iyi bir kılınç = 5 hayvan; 1 mızrak = 3 hayvan; Yay ve ok torbası = 3x9 hayvan. (P 201/202).

7. — Bir kız 14. yaşını tamamlamadan önce evlendirilmez ama nişanlanabilir. Babası kızı daha önce evlendirirse, kız kocasından alınır ve başka genç bir erkekle bedelsiz olarak evlendirilir (P 201)

8. — Nişanlı kızın ana-babası kızlarının bâkir olduğunu yeminle temin etmelidirler. Düğünden sonra kızın başka bir erkekten gebe olduğu anlaşılırsa, kayın ana-baba damada bir miktar hayvanı tazminat olarak verirler. Damadın kızla düğünden önce temasta bulunmuş olduğu ispatlanırsa, o zaman damat kayın ana-babasına hakkaniyete uygun küçük bir cereme verir. (P. 202).

9. — Düğün için bir Zaisan 3 sığır ve 4 koyun, aleâde bir kimse ise bir sığır ve 2-3 koyun kesmelidir (P 201)

10. — Kocası tarafından terkedilmiş olan bir kadını başkası satın alabilir. Satış bedeli şöyledir: eşraftan birisinin karısı için 9 hayvan ve değerli bir şey; orta sınıftan bir kadın için 5 hayvan; fakir halktan bir kadın için 1 at ve deve. (R 54-100)

11. — 40 aileyi denetleyen her yıl 4 yeni çiftin evlenmesini sağlamalıdırlar, yâni her 10 aile için bir çift, yoksa 2 deve, 5 at ve 2 koyun ceza verirler. Bu arada ayrıca başlığın kurallara uygun olarak ödenmiş olmasına da dikkat etmelidirler. Fakir bir erkeğe başkaları bu yolda yardım etmelidirler; bunlara sonra kızın cehizinden tazminat verilir. (P 201)

12. — Bir evlatlık erkeği babalık istediği zaman ve çırılçıplak kovabilir.

Ancak evlatlık kızlar terkedilmezler. Bunlar 10 yaşını geçmişlerse, babalık asıl baba ile birlikte kendilerine çehiz vermeli ve başlığı da bu ikisi aralarında bölüşmelidirler. (P 211,G)

13. — Evlatlık oğul babalığını terkedip asıl babasının yanına gidebilir ve kendi oğullarını da beraber götürebilir. Karısı ve kızları i;in bir bedel ödemek mecburiyetindedir. (R 54-40,117)

14. — Bir kimseye evlâtlık olarak verilmiş olan kızlarını anababa geri almak isterlerse ve kız 9-15 yaşları arasında ise 9 hayvan vererek satın almak mecburiyetindedirler. Kızların bakımı iyi değildiyse bunun yarısını öderler. Kız 15. yaşını bitirmişse, artık geri satın alınamaz ve analık-babalığına kalır. (R 54-40, 117)

IV. Miras Hukuku

Ey babalar, oğullarınızın miras düşergesini gerektiği gibi onlara veriniz. Sonradan bir baba fakirleşirse, çocuklarının hayvanlarının 1/5 ini istemek hakkı vardır. (P 200)

B. Kamu Hukuku

I. Ceza Hukuku

1. Bölüm : Devlete karşı işlenen suçlar.

1. — Kanunları değiştiren bir büyük bey 10 deve ve 100 at, ortanca bey 5 deve ve 50 at, küçük bey de bir deve ve 3 x 9 hayvan ceza olarak keser. (P 196)

2. — Ülkemizde barışı bozan, biribirleriyle savaşan, büyük bir Aymak'ı veya bütün bir Nutuk'u imha ve yağma eden beylere diğer Moğol ve Oyrat beyleri birlikte saldırmalı ve onlara hadlerini bildirmelidirler; bunların beyliği ellerinden alınmalı ve diğerleri arasında bölüştürülmelidir.

Asıl suçluları da öldürülmemeli çıplak ve bir şeysiz serbest bırakmalıdır. Bunların mallarını yarısı zarar görmüş olanlara, dörtte biri Moğollara ve dörtte biri de Oyratlara verilir. (P 195)

3. — Aymaklarda huzursuzluk yaratan asiller ve ileri gelenler ceza olarak bir deve ve 20 hayvan verirler. (P 195)

4. — Açıkça savaşmaksızın, sınırlarda huzursuzluk yaratan ve küçük Aymakları ve Hotonları imha edenler, gaspettiklerini geri verirler ve ceza olarak da 100 zırh, 100 deve ve 1000 at verirler. Fail ayrıca, eğer kendisi bir bey ise en iyi şeylerinden beşini, eğer bir buyruk ise birini teslim etmek mecburiyetindedir. Verilen şey-

ler her boyun yargıçlık vazifesi gören beyine aittir. Kaçanlar geri-verilir. (P 195)

5. — Savaşın başlama tehlikesi olduğunu öğrenip de haber vermeyi ihmal eden kimse düşman sayılarak cezalandırılır (P 196).

6. — Kendilerine savaş çıktığı haber verildiği halde halkını bir araya toplayıp genel orduya katılmayı ihmal eden beyler ceza olarak 100 zırh, 100 deve ve 1000 at verirler (P 196).

7. — Bir düşman kalabalığı görüp de haber vermiyen kimsenin malları yağma edilir ve kendisi çoluk çocuğu ile birlikte köle olur.

Alarm hâlinde herkes silâhlı olarak beyinin karargâhına gitmek mecburiyetindedir, yoksa ceza olarak mallarını ve hürriyetini kaybeder.

Bir boya düşman saldırmış ve onu yağma etmiş ve başka bir boy da yola koyulup düşmandan ganimetleri geri almış ise, bunun yarısı eski sahiplerine, gerisi de kurtarıcılara aittir ve düşmanı koğuşturma sırasında hayatlarını kaybedenlerin yakınlarına bir tazminat verilir.

Bir baskını duyup da yardıma koşmıyan kimse ileri gelenlerden birisi ise, mallarının yarısını, orta halli birisi ise 9 hayvan, fakir birisi ise 5 hayvan ceza olarak verir (P 197).

2.Bölüm: Beylere karşı işlenen suçlar.

1. — Beylere hakarette şu cezalar verilir:

Hakarete uğrıyan	*Hakaret*	Ceza
Büyük bey	Sözle	Evin barkın imhası
Ortanca bey	Sözle	9 hayvan
Ortanca bey	Fiille	5X9 hayvan
Küçük bey	Sözle	5 hayvan
Küçük bey	Ağır darbelerle	3X9 hayvan
Küçük bey	Hafif darbelerle	2X9 hayvan

(R 59/60-20)

2. — Haberci bir süvari büyük bir beye küfrederse 9 hayvanla cezalandırılır; daha küçük bir beye küfrederse 5 hayvanla ceza-

landırılır. Eğer beye fiilen tecavüzde bulunursa ceza üç misli artar (P 198).

3. — Bir beyin ateş yeri alanı içine kim bir kazık çakarsa ceza olarak 6X9 hayvan vermek mecburiyetindedir; çünkü bu, beyin iktidarına bir tecavüzdür. Aynı işi yapan fakir bir kimse bile hiç olmazsa 9 hayvan verir (P 209).

4. — Beyin karargâhı olarak ayrılmış olan yurt'u kim bilerek hayvanları ile kirletirse bir deve ve 9 hayvan kesmek mecburiyetindedir (P 199).

5. — Bir beyin gelirlerinden bazı şeyler alan veya kendisine maletmeye çalışan kimse 9X9 hayvan vermek mecburiyetindedir (P 199).

6. — Beylere yiyecek gönderilmesinin inkîtaa uğramasında kim suçlu ise şu yolda cezalandırılır: bey büyük ise 9X9 hayvan; bey ortanca ise 9 hayvan; bey küçük ise bir at (R 57 - 26).

7. — Bir beyin hizmetinde veya işinde bulunan bir kimse ne olursa olsun kimsenin hakaretine tahammül etmez, aksine buna karşı kuvvet kullanır. Bu gibi vuruşmalarda bir uyruğu öldüren bir bey, hizmetkârı sorumlu tutamaz. Bir el kavgasında yenilen bey hizmetkârına, karşı taraf mânevî tazminat olarak 9 hayvan verir (P 198).

3. Bölüm: Rahip sınıfına karşı işlenen suçlar.

1. — Bir adağın kasden bozulması ve rahiplik unvanını bırakma mamelekinin yarısının müsaderesi ile cezalandırılır (R 45-18).

2. — Yüksek rahiplerle kavga çıkaran veya onlara küfreden 9X9 hayvan keser. Daha aşağı derecedeki rahiplere veya öğretmenlere (Bahşi) küfreden veya dokunan ceza olarak 5X9 hayvan verir.

İlâhiyat öğrencilerine (Manşiki) ve rahibelere yapılan hakarete karşılık 5 hayvan kesilir; hareket bir münzeviye karşı işlenmişse ceza bir attır. Bu gibi durumlarda fiilî tecavüz de vuku bulmuş ise ceza duruma göre yükseltilir (P 198).

3. — Mesleğe girmiş bir rahibin şerefine dokunan bir fiil işleyen kimsenin mamelekinin yarısı alınır (P 198).

4. — Kim haberci sıfatıyla bir rahibin atına binerse bir inek verir. Eğer aynı kimse rahiplere tahsis edilmiş bir ata binerse bir at verir. Ama seyis atı ona vermişse cezayı da seyis verir.

Bir haberci süvari, durumu bilmediğini ileri sürüyorsa, iddiasını yeminle takviye etmek mecburiyetindedir (P 198).

5. — Rahip sınıfını bırakıp evlenmiş olan bir kimseyle alay eden bir at verir. Fiilî tecavüz de vuku bulmuş ise ceza iki mislidir (P 198).

6. — Rahiplere veya Lamalara zarar veren veya onların Aymaklarını yağma eden kimse ceza olarak 100 zırh, 100 deve ve 1000 at verir, ayrıca kötülerin yerine iyilerini, kusurluların yerine kusursuzlarını koymak üzere gaspettiği malların da iki mislini öder (P 196).

4. Bölüm: Aileye karşı işlenen suçlar.

1. — Ana - babalarına karşı koyan çocukları gören kimse, onları beyin önüne götürüp onlar hakkında şikâyette bulunmalıdır. Çocuklar ergin ve mümeyyiz iseler cezaları kendi sınıflarından bir savaşçının tam teçhizatı ve 9 hayvandır. Ayrıca bunlar ana - babalarından ayrı bırakılırlar (P 200).

2. — Öğretmenine, babasına veya anasına fiilî tecavüzde bulunan ve bunlara karşı yakışıksız hareket eden 3X9 hayvan, daha küçük suçlarda 2X9 veya yalnız 9 hayvan verir (P 199).

3. — Tedip hakkını aştığı için babasını öldüren bir oğulun hayatından başka herşeyi alınır (P 200).

4. — Babanın oğluna sebepsiz yere kötü muamele muamelesi şu şekilde cezalandırılır: ağır kötü muamele 9 hayvan, orta derecede kötü muamele 5 hayvan, hafif kötü muamele bir at.

Oğlunu öldüren bir baba mamelekinin müsaderesi ile cezalandırılır (R 55 - 31).

5 — Benzer durumlarda karı kocasını veya bir karı diğer karıyı öldürürse, serbest takdir hakkına dayanılarak ceza verilmelidir. Ancak çok ciddî bir hâdisede ise suçlu kadının gözleri kör edilir, burnu ve kulakları kesilir ve kendisi köle haline getirilmekle cezalandırılır (P 200).

6. — Bir kayınbaba gelin ve damadını iyi niyetle döverse, buna karşı bir şey söylenemez. Ancak onlara vahşiliğinden ötürü ve yeter sebep yokken vurursa 9 hayvan vermekle; aynı durumda bir kayınana 2X9 hayvanla cezalandırılır (P 199/200).

7. — Bir gelin kayın ana - babasına karşı koyarsa 3X9 hayvanla cezalandırılır. Hele kayınanasına vurmaya kalkışırsa, yukarıda söylenen cezadan başka kendisine 30, 20 veya 10 kırbaç darbesi cezası verilir (P 199).

8. — Kadının rızası ile vuku bulan zinada zâni 5, zaniye 4 hayvan ceza olarak mahkemeye vermek mecburiyetindedir. Kadın buna mecbur edilmişse, erkek her iki cezayı birlikte öder (P 206).

9. — Yüksek sınıfa mensup bir kızın kaçırılmasının cezası 7 deve, orta sınıftan bir kızın kaçırılmasının cezası 5 ve fakir sınıflardan bir kızın kaçırılmasının cezası ise bir devedir (P 202).

10. — İleri gelen bir kimsenin karısını kaçırıp yanında tutan kimsenin cezası bir deve ve 9X9 hayvandır. Kaçırmanın cezası zarar gören kocanın sosyal durumuna göre ve en aşağıdaki sınıftan bir kimsenin karısının kaçırılması için 1 deve ve 3X9 hayvan olmak üzere basamaklandırılmıştır.

Kaçanlarını tutmak mümkün değilse, kaçıran erkeğin karısı ve mameleki kaçırılan kadının kocasına düşer veya ödenmiş olan başlığı kaçırılmış olan kadının hısımları kocaya geri verirler. Bunların bunu geri verecek durumları yoksa, bey bu hususta karar verir (P 211).

5. Bölüm : Ahlâka ve adaba karşı işlenen suçlar.

1. — Bir bâkir kızı rızası hilâfına cinsî münasebete zorlıyan kimse, bu sebepten ötürü davâ açılırsa 2X9 hayvan ödemekle cezalandırılır. Kız razı olmuş ise ve hısımları dâva ediyorlarsa, erkek 9 hayvan ödeme ile cezalandırılabilir (P 206).

2. — Bâkir bir kızı öpen, onun göğüslerini tutan veya ona gayriahlâkî bir şekilde dokunan kimseye, bu hususta dâva açılırsa, dâvacı onanî yaptırabilir. Bununla beraber ancak 10 yaşından büyük kızlara dokunmak cezalandırılır (P 207).

3. — Gebe bir kadının ırzına geçerek erken doğuma sebebiyet veren kimse, cenin kaç aylıksa, o kadar kere 9 hayvan ödemek mecburiyetindedir (P 207).

6. Bölüm : Hayata karşı işlenen suçlar.

1. — Öldürülmüş bir insanın tam diyeti, bir kişilik tam bir zırh ve silâh teçhizatı ve 9X9 hayvandır (P 203).

2. — Ayıkken başkasını öldüren kimsenin karısı, zırh ve silâhları ve varı yoğu alınmalıdır; tazminat ödiyecek kadar malı yoksa, öldürülenin hısımları katilin ileride elde edeceği mallara hattâ mirasçılarının malları üzerinde nasafetli bir tazminat ödeninceye kadar hak iddia ederler (P 203).

3. — Bir kimse bir tuzağa düşerek ölmüş ise bunu bir insan için bilerek kurmuş olduğu ispat edilirse, tuzağı kuran ceza olarak 3X9 hayvan ödemeğe mahkûm edilir. Eğer mağdur yalnız yaralanmışsa ve yarası iyileşecek cinstense, tuzağı kuran onu iyileşinceye kadar koyun etiyle beslemeye ve ona bir at vermeğe mecburdur.

Bilerek kurulmuş olan bir tuzak yüzünden ileri gelen bir kimse ölmüş ise, tuzağı kurana hücum edilerek bütün varı yoğu zaptedilir (P 208).

4. Sarhoşken başkasını öldüren kimse ceza olarak 5X9 hayvan verir (P 203).

5. Sarhoşken yurt'u kirleten birisini öldüren kimse, ceza olarak 5X9 hayvan verir (P 203).

6. — Kavga ederken başkasını öldüren kimse ceza olarak 5X9 hayvan ve değerli bir şey verir (R 59 - 71).

7. — Terketmiş olduğu karısını öldüren kimse ceza olarak 5X9 hayvan verir (R 55 - 31).

8. — Bir kölenin öldürülmesinin cezası 5X9 hayvan, bir cariyenin öldürülmesinin cezası ise 3X9 hayvandır (R 58 - 32).

9. — İki kişi birbirleriyle kavga ederken kimse karışmamalıdır. Üçüncü bir kişi kavga edenlerden birine yardım eder ve diğeri yenilerek yanlışlıkla öldürülürse, her ikisi birden ceza olarak bir kişilik zırh ve silâh ve 9 hayvan öderler (P 206).

10. — İki kişi arasındaki oyun sırasında birisi ölecek şekilde yaralanırsa, diğeri 9 hayvan ve eğer olayı saklamaya kalkışırsa 3×9 hayvan verir (P 207).

11. — Av sırasında bir av hayvanı yerine yanlışlıkla bir adamı öldüren kimse, onun vârislerine bir adamın öldürülmesi karşılığı tespit edilmiş olanın yarısını vermek mecburiyetindedir (R 59 - 55).

12. -- Aklen mâlul olan birisi başka bir kimseyi öldürürse, öldürülenin mirasçıları, aklen mâlul kimsenin hayvanlarının yarısını almaya hak kazanırlar (P 202).

13. — Hayvanlar ve evcil hayvanlar bir insanın ölümüne sebep olurlarsa, bunların maliki cezalandırılır; eğer hayvan malikinin denetinde bulunuyorsa, ileri gelen bir kimsenin ölümünün cezası 9 hayvan ve değerli bir şey, orta sınıftan bir kimse için 5 hayvan ve aşağı sınıftan bir kimse için değerli bir şeydir. Bozkırdaki (denetsiz) hayvanlar bahse konu ise ceza 1 hayvandır (R 59 - 46, 48).

14. — Bir süvarinin atı bir kimseyi öldürürse süvari, denet altındaki bir hayvanın maliki gibi cezalandırılır (R 59 - 48).

15. — Kuduz bir köpeğin maliki, bu köpeği zararsız hâle getirmeği ihmal etmiş ve köpeğin ısırması sonucu birisi ölmüş ise, malik, ölenin hısımlarına ceza ve tazminat olarak hayvanlarının beşte birini vermek mecburiyetindedir (P 202).

16. — Meskûn olan bir yerde bir kimse öldürülmüş olarak bulunursa veya böyle bir yerde bir kimse bir çukura düşerek ölürse, buranın sâkinleri ölenin vârislerine bir at ve 9 hayvan tazminat olarak vermek mecburiyetindedirler. O çevrede insan yok da yalnız yayılan hayvanlar varsa, ölenin hısımları tazminat olarak bu hayvanlardan alabilirler (P 202).

17. — Av hayvanı için bir tuzak hazırlayıp, çevredekileri bundan haberdar eden bir kimse, bu tuzak yüzünden birisi ölürse, değerli bir giyim eşyası vermekten fazlası ile hiç bir surette sorumlu tutulamaz. Tuzak yüzünden bir hayvan ölürse, tuzağı kuran bunu tazminle yükümlüdür (P 208).

18. — Kendisini ölümle tehdit eden bir düşmanı yenip öldüren kimse bundan dolayı cezalandırılamaz (R 59 - 45).

19. — Zarar vermekte olan tehlikeli bir deliyi öldüren cezalandırılamaz (59 - 45).

7. Bölüm: Yaralama.

1. — Yaralama diyetleri şöyledir:

Bir elin bütün parmaklarının kopmasında .... 5X9 hayvan ve değerli bir şey

Baş parmak veya işaret parmağının kopmasında 2×9 ve 5 hayvan

Orta parmağın kopmasında .... 9 hayvan.

Yüzük parmağının kopmasında .... 5 hayvan.

Küçük parmağın kopmasında .... 3 hayvan.

İyileşen bir yaralamada... .... 9 hayvan ve değerli bir şey

Hafif bir yaralamada .... 5 hayvan

Keskin bir silâhla ağır yaralamada .... 5X9 hayvan.

Keskin bir silâhla orta ağırlıkta bir yaralamada ...... 3X9 hayvan.

Keskin bir silâhla hafif yaralamada .... 9 hayvan.

Silâhla hafif batırma yaralamasında .... bir at, (R 59 - 71).

2. — İki kişi keskin silâhlarla kavga ederlerse, yalnız yenen yenilenin yarasının ağırlığına göre cezalandırılır (P 206).

3. — Sopa veya taş atarak dövmenin cezaları şunlardır:

Ağır müessir fiilde: 9 hayvan ve değerli bir şey.

Orta derecede müessir fiilde: 1 at ve bir koyun.

Hafif müessir fiilde: Üç yaşında bir kısrak (R 60 - 72).

4. — Yumruk veya kırbaç ile dövmenin cezaları şunlardır:

Ağır müessir fiilde: 5 hayvan.

Orta derecede müessir fiilde 1 at ve bir koyun.

Hafif müessir fiilde: üç yaşında bir aygır (R 60 - 72).

5. — Başkasının sakalını çekip koparan ceza olarak bir at ve bir koyun verir (P 207).

6. — Bir kadının saçlarını çekip koparan ceza olarak 9 hayvan verir (P 207).

7. — Oyun veya dövüş sırasında ihmal yüzünden bir kimse ağır yaralanır ve bundan ötürü sonradan ölürse, oyun veya döğüşe katılanlardan her biri ceza olarak bir at vermek zorundadır. Ölen bir bey ise, ayrıca bunların hepsi tam bir zırh ve silâh teçhizatı vermek zorundadırlar (P 207).

8. — Oyun sırasında başka birisinin gözünü, dişini veya bir uzvunu yaralıyan kimse, yaralar iyileştirilebilirse ceza görmez. Yoksa ceza olarak 5 hayvan vermek mecburiyetindedir (P 207).

8. Bölüm: Hırsızlık.

1. — Hırsızlığın cezaları şunlardır:

Bir deve çalınmışsa .... 15X9 hayvan

Bir aygır veya beygir çalınmışsa .... 10X9 hayvan.

Bir kısrak çalınmışsa .... 8X9 hayvan

Bir inek, iki yaşında bir aygır, bir koyun çalınmışsa ... 6X9 hayvan
Bunlardan malı çalınan, malının iki mislini alır gerisi beye (prense) kalır (P 204).

2. — Yılbaşından (Mong) sonra çalınan hayvanlarda, yavruların herbiri için de bir at verilmek gerekir (P 204).

3. — Yabancı bir boyun hayvanlarını sürüp götürmek 8X9 hayvanın alınması ve ayrıca tanığa da 9 hayvan verilmesiyle cezalandırılır (R 48 - 7).

4. — Donarak ölmüş bir hayvanı 10 gün geçmeden alıp yiyen, 3 yaşında bir at vermek zorundadır (P 211).

5. — Kurtun öldürmüş olduğu bir koyunu gizlice kendine alan kimse, 3 yaşında bir hayvan vermek zorundadır (P 208).

6. — Yabancı hayvanları gizlice sağan kimse üç yaşında bir kısrak vermek zorundadır (R 61 - 115).

7. — Aşağıda gösterilen şeylerin çalınmasında verilecek cezalar şöyledir:

Çalınan şey	*Ceza*
Tam bir zırh	10X9 hayvan.
Zırh, yay, içinde 10 ok bulunan bir ok torbası	3X9 hayvan.
Miğfer, tüfenk, kılıç ve kama, yay ve ok torbası	9 hayvan.
İpekli koyun kürkü samur kürk, kaplan, pars veya su samurundan örtü, kapitone, ipek ceket, kakım kürkü, dizginler, başlık takımı ile birlikte gümüş işlemeli eğer (her biri için)	5X9 hayvan.
İyi koyun kürkü, kaplan veya pars postu, iyi kumaş, maroken deri, su samuru postu, ipek palto, iyi çekiç örs ve kelpetenle birlikte (her biri için)	9 hayvan.
Kurt, vaşak veya kunduz postu, pamuklu elbise, orta kalite koyun kürkü (her biri için)	7 hayvan.
Samur, kurt, sincap, bozkır tilkisi, yaban kedisi veya kakın postu	
Büyük post	Üç yaşında kısrak.
Küçük post	1 koyun.

Tuzaktan canlı olarak çalınmış olan hayvan için verilecek ceza aynı hayvanın postu için verilecek cezaya eşittir (R 61 - 38, 78).

8. — Koşum öteberisi, bıçak, balta, çakmak, makas, çekiç ipler, küçük elbise veya çamaşır gibi mahfuz olmıyan şeyleri çalanların bir ellerinin beş parmağı kesilir. Bu cezadan kurtulmak istiyen suçlu her parmağı için 2 büyük, 5 orta ve 3 küçük hayvan öder (P 210).

9. — İplik yumağı, kötü gereç gibi küçük şeyleri çalan kuzusu ile birlikte bir koyun veya hiç olmazsa oğlağı ile bir keçi verir (P 210).

10. — Hırsızlıkta tekerrür, her defasında daha ağır cezalandırılır (P 204).

11. — İki kere hırsızlıktan yakalanıp mahkûm olan bir kimse üçüncü defa çalarsa karısını, çocuklarını ve bütün varını yoğunu kaybeder ve köle olarak satılır (P 213, G).

9. Bölüm : İrtikâp.

1. — Şulenge'ya veya hayvan arayıcılarına haber vermeksizin, yolunu şaşırmış olan yabancı hayvanları tutanlar, bu hayvanların iki mislini ödemekle cezalandırılırlar (P 204).

2. — Kim yabancı yolunu şaşırmış hayvanları tutup alakoyduğunu inkâr ederse, bu hayvanların iki mislini ve ayrıca 9 hayvan ödemekle cezalandırılır. (P 204).

3. — Yolunu şaşırmış yabancı hayvanlara kendi damgalarını basanlar 9 hayvan ödemekle cezalandırılırlar (P 205).

4. — Yolunu şaşırmış yabancı hayvanları saklamaları için başkalarına verenler 3X9 hayvan ödemekle cezalandırılırlar (P 206).

10. Bölüm: Şekavet.

Bir eşkiya çetesinden ayrılıp bu çete hakkında mahkemeye ihbarda bulunan kimse cezalandırılmaz ve korunur. Kendisine düşen ceza suç ortaklarına verilir. Bundan ötürü kendisine kötü muamelede bulunan tam bir zırh ve teçhizat ve 9 hayvan ödemek zorundadır (P 209).

11. Bölüm: Suçluya yardım ve yataklık.

1. — Bir suçluya atla kaçmak için yardım eden, 7X9 at ödemekle cezalandırılır (P. 207).

2. — Büyük hırsızlıklara yataklık 3X9 hayvan ödetmekle cezalandırılır. Küçük hırsızlıklarda yataklık için en az ceza 1 koyundur (P 207).

3. — İnsan veya mal gizliyen bir bey (prens) 100 zırh, 100 deve ve 1000 at ile cezalandırılır (P 196).

12. Bölüm: Maddî zarar.

1. — İhmali ile bir hayvanın ölümüne sebep olan, bunu tazmin eder ve ayrıca ceza olarak bir at verir (P 209).

2. — Başkasının hayvanı ile sodomi, bu hayvanın sahibine 5 hayvan vermekle cezalandırılır. Kullanılmış olan hayvan faile kalır P 206).

3. — Hayvanın, başkasının hayvanına verdiği zarardan dolayı malik sorumlu değildir (P 202).

4. — Hiddet ile başkasının konutuna zarar veren kimse, bir at öder (P 209).

5. — Kavga sırasında başkasının elbisesini yırtan, mağdura bir tay verir (P 207).

6. — Sarhoşken başkasının yurt'unu kirleten, bundan ötürü sorumlu tutulamaz (P 203).

13. Bölüm: Dolandırıcılık, hilekârlık.

1. — Haksız olarak elçi olduklarını iddia edenler ve taşıt araçlarından ve yiyecek ve içecekten faydalananlar 9 hayvan ödemekle veya 5 hayvan ödemek ve 5 kırbaç darbesi ile cezalandırılırlar (R 61 - 23).

2. — Hırsızlıktan ötürü yitirdiklerinden fazlasını isteyenlere alacaklarının yarısı verilmez (P 204).

3. — Bir hayvan hırsızı, kendisinden şüphe edilmesini bertaraf etmek için, çaldığı hayvanın gübre, kemik v.b. şeylerini yabancı bir köye götürürse, bu köyün Şulengasına 9 hayvan vermeğe mecburdur (P 209).

14. Bölüm: İkrah.

1. — Başkalarının kavgalarına karışan üçüncü kişiler ceza olarak bir at verirler. (P 206).

2. — Başkasına öldürücü bir silâh çeken, bu silâhı kaybeder (P 206).

3. — Hüküm giymiş dâvalısından hükmedilen cezadan fazlasını istiyen veya onu tehdit eden talep hakkını yitirir (P 208).

15. Bölüm: Hakaret.

1. — Sakin sakin atla giden bir kimseye hakaret eden veya onunla alay eden kimse bir at öder (R 60 - 22).

2. — İtibarlı bir erkeğin yüzüne tüküren veya ona toprak atan veya onu atından aşağıya çeken bir at öder; bu üç fiili bir-

den işlerse 1 at ve iki koyun, ikisini birden işlerse 1 at ve 1 koyun öder.

Hakarete uğrıyan aşağı tabakadan bir kimse ise, ceza 1 koyun ve bir kuzudur (R 60-72).

3. — Bir kadının başlığından püskülünü koparan ceza olarak 9 hayvan öder (P 207).

4. — Başkasının saç topuzunu koparan ceza olarak 5 hayvan öder (P 207).

5. — Bir başkasının cariyesi ile cinsî münasebet, eğer sahibi müsaade etmemişse, bir at ödemekle cezalandırılır (P 206).

16. Bölüm: Suç tasnii.

Suçsuz olduğu hâlde hırsızlıktan hüküm giymiş bir kimse, suçsuzluğunu ispat edebilirse, kendisine suç isnad etmiş olandan, ödediği cezanın iki mislini alır (P 209).

17. Bölüm: Kundakçılık.

Kötü niyetle bozkırı tutuşturan, en ağır şekilde cezalandırılır (P 204).

18. Bölüm: Sihirbazlık.

1. — Bir sihirbaz erkek veya kadını çağırıp sihirbazlık yaptıran, olayı haber verene bir binek atı verir. Sihirbazın atı da muhbire verilir (P. 210).

2. — Sihirbazlıktan haberi olup da susan veya üstelik bunda hazır bulunan binek atını ceza olarak verir (P 211).

3. — Her hangi bir kimseye her hangi bir zarar veren sihirbaz ceza olarak 5 hayvan öder.

Bir sihirbaz, sihir sırasında görülen kırmızı ördek, tarla kuşu ve köpek gibi hayvanlarla bir kimseyi korkutursa ceza olarak bir at öder. Alacaklı dağ yılanlarından başka âdi yılanlarla sihir yapanlar hiç olmazsa iki ok veya bir bıçak cezası verirler (P 211).

19. Bölüm: Köle ticareti (P 211).

1. — Biz yabancıları aramızda köle olarak satmak istemiyoruz. Kim böyle bir şey görürse, alıcıya, satıcıya ve satış bedeline el koymaya hakkı olsun (P 214, G II).

2. — Gizlice insan satan veya satın alandan, satış bedelinin iki misli alınsın ve köle özgürlüğüne kavuşsun (P 214).

3. — Şimdiye kadar köle sahibi olanlar, onları muhafazaya devam etsinler, ancak onlara haksızlık etmesinler. Ganimet olarak alınmış bir kölenin mâliki onunla anlaşamazsa, onu isterse çıplak kendinden koğsun, ama satmasın (P 214, G II).

20. Bölüm: Av suçları.

1. — Av sırasında başka birisinin avını korkutup kaçırtan veya vuran, bir at hırsızı gibi veya duruma göre, bir at, koyun veya 5 ok ile cezalandırılmalıdır (P 210).

2. — Vurulmuş av hayvanını yakalayıp saklıyan ceza olarak 5 hayvan öder (P 210).

3. — Avcıların attıkları okları kendisi için arayıp bulan ve geri vermeği reddedenler bir at öder (P 210).

4. — Eğitilmiş ve ayaklarına deri geçirilmiş bir av kuşunu yakalayıp öldüren bir at öder (P 210).

21. Bölüm: Memuriyetten ötürü işlenen suçlar.

1. — Büyük veya küçük beyler, rütbe sahipleri Demhi veya Şulenga'lar, kanunların, kararnamelerin veya buyrukların yürütülmesi için bir kimseye vururlarsa bu bir suç değildir ve vurulan bundan ötürü ölse bile bu fiil cezasız kalır. Ancak bunlar kibirden ötürü vururlarsa şu cezalara çarptırılırlar:

Ağır vuruşlar için .... 9 hayvan

Orta vuruşlar için .... 5 hayvan

Hafif vuruşlar için .... 1 hayvan (R 57 - 21).

2. — Soruşturmayı savsaklamakla bir hırsızın kaçmasına fırsat veren veya üstelik onun kaçmasına yardım eden yargıç ceza olarak hayvanlarının yarısını verir (P 213 G).

3. — Bir husus hakkında karar verirken prens sarayına ayrılması gerekeni vermiyen yargıçlar bunun iki misli cezalandırılırlar (R 58 - 128 G).

4. — Üç kez yanlış hüküm vermiş olan yargıçlar görevlerini kaybederler (R 58 - 129 G).

5. — Keyfî bir menfaate bağlı kararlar veren yargıç görevinden olur (R 53 - 134, G II).

6. — Bir Aul'un en yaşlısı düzensizlikten ötürü 9 hayvanla cezalandırılır (R 58 - 60).

7. — Demhiler ve Otok başkanları fakirlere bakmadan ihmallerinden ötürü 9 hayvan ve görevlerinin alınmasıyla cezalandırılırlar. ihmalden ötürü bakımı kendilerine bağlı olan bir kimse ölmüşse, bunun cezası öldürmenin cezasının eşidir (R. 58 - 122, G).

8. — Vuku bulan bir hırsızlığı haber vermiyen ve 10 yurta bakan kimsenin elleri (veya parmakları) kesilir. Aksi ihmalden ötürü başka kimseler prangaya vurulur (R 58 - 123 G).

9. — Hayvanların yayılma yerlerini yasağa rağmen değiştiren Aymak yöneticileri 9 hayvan ödemekle cezalandırılırlar (R 58 - 132, G).

10. — Bir şeyi bir yere götürmekle görevlendirilmiş olup yola koyulmayan kimse 9 hayvan ödemekle cezalandırılır (R 58 - 98).

22. Bölüm: Çeşitli suçlar.

1. — Susamış olan bir kimseye bir yudum süt vermeyen bir koyun öder (P 209).

2. — Bir kimsenin bitkin atını değiştirmeyi veya bir kimseye gece yatacak yer göstermeyi reddeden kimse üç yaşında bir kısrak öder (R 58 - 24).

3. — Komşusundan zorla kımız alan eğerlenmiş bir at öder (P 209).

II. USUL HUKUKU

1. — Hukukî nizalar yalnız genel mahkemeler önünde halledilir (P 213, G).

2. — Hotonlarla ilgili işlere Hoton mahkemeleri bakarlar. Kabileleri ilgilendiren hususlarda en Yüksek Mahkeme karar verir (R 62 - 143, G).

3. — Dava satın almak yasaktır. Dâvacı kendi işini kendisi görmeğe mecburdur (R 62 - 132, G).

4. — Duruşma belli bir yerde ve tarafların huzurunda olur. Taraflar yokken duruşulmaz (R 62 - 128, 109, G).

5. — Dâvacı dâvalıyı üç kez tanıklar önünde mahkemeye çağırmak ve gene tanıklar önünde bu çağrıdan mahkemeyi haberdar etmek mecburiyetindedir. Üç kez çağrılmasına rağmen mahkemeye gelmiyen dâvalı zorla getirilir ve bir usulî ceza ile (1 at) cezalandırılır (R 62 - 109, 126, G).

6. — Başlıca beyyineler keşif ve tanıklardır. Tanıklar iyi, yâni inanılır (örn. mevkî sahibi kimseler) ve inanılmaz (örn. köleler) olarak ikiye ayrılırlar (R 62 - 62, 109).

7. — Bir kölenin tanıklığının değeri, yalnız ayrıca aydınlatıcı ise, vardır P 210).

8. — Bir cariye tanıklık edemez. Yalnız bir hırsızlığın ispatı yolunda, çalınan hayvanın kemik ve etini gösterirse tanıklığı kabul edilir (R 62 - 101).

9. — Mahkemeye yardımından ötürü tanık mükâfatlandırılır. Hayvan cezalarında 9 hayvan, diğer cezalarda ise uygun bir hisse alır (R 62 - 106).

10. — Gerekirse konutlar aranabilir (R 63 - 110).

11. — Mahkeme memurunun evi aramasına engel olan dâvayı kaybeder, meğer ki dâvalının âmiri, tanıklar bulunmadığı için, davalının suçsuz olduğunu yeminle teyid etmiş olsun (P 210).

12. — Prens sarayı için bir harç alınır (R 63 - 128, G).

13. — Mahkeme önünde iki taraf birbirlerini suç sayılan fiillerle itham ediyorlarsa, mahkeme her iki iddiayı da reddedebilir. Ancak taraflar iddialarını ispat için tanık adları vermişlerse, bu artık mümkün olamaz (R 63 - 85).

14. — Kendisinin olmıyan bir şeyi başkasının yararı için mah-

kemeye getiren kimse mükâfat olarak maddî cezanın yarısını alır (P 213, G).

15. — Dâvacı, dâvayı kazanırsa, dâvalının mahkûm oduğu maddî cezanın dokuzda birini alır (P 210).

16. — Bir iddiada bulunup da iddiasını yeteri kadar ispatlıyamıyan kimse mahkeme masraflarını öder (P 210).

17. — Yakın akrabalar birbirlerini dâva edemezler. Kardeş çocukları birbirlerinden bir şey çalmışlarsa, meseleyi kendi aralarında çözümlerler (P 211).

18. — Bir dâvanın devamı sırasında ölenin terekesinden mahkemeye bir zırh ve teçhizat ve 9 hayvan verilir (P 208).

19. — Karar verilmeden önce bir hırsız ölürse, terekesinden 3X9 hayvan mahkemeye verilir (P 208).

20. — Fakir olduğu için cezayı ödeyemiyen bir hükümlü, fakir olduğu Şulenga tarafından yeminle teyid edilmişse, dâvacıya köle olarak verilir ve cezayı ödeyinceye kadar onun yanında çalışır (P 208/9).

21. — Çalınmış hayvanların izleri yalnız bir Aymak'a gidiyor, ancak belli bir yeri veya evi göstermiyorsa, Aymak'ın Zaysanı araştırmalardan sonra hırsızlıktan haberi olmadığına ve kimseden şüphe etmediğine yemin etmelidir (P 205).

22. — İzler bir köye gidiyorsa, Şulenga adamlarının suçsuz olduklarına yemin etmeğe hazır olsa bile, başka suçsuzluk delilleri yoksa, bütün köy hırsızlıktan sorumludur ve köyde oturan herkes ceza olarak bir at verir (P 209).

23. — İzler önemli tanıkların önünde sonuna kadar izlenebiliyorsa, hırsızlığa uğrayan mahkemenin yardımı olmaksızın, hırsızlık hakkındaki hükümlere uyarak hakkını kendisi arıyabilir. İzlenme sırasında önemli tanıklar yok idiyse, mesele mahkemeye götürülmek gerekir. Mahkeme Aul'un en yaşlısına, hırsızın kim olduğunu bilmediğine yemine çağırır. Yemin etse bile Aul'un en yaşlısı gözetleme işini savsakladığından ötürü cezalandırılır. (R 62 /63-62)

24. — Bir borçlu borcunu zamanında ödiyemez veya ödemek istemezse, kendisine alacaklı tarafından tanıklar önünde üç kez

ihtar edilmelidir. Alacaklı bunu ayrıca Şulenga'ya bildirmelidir. Bunun üzerine alacaklı, kendisine borçlu olunan şeyi borçlusundan almaya hak kazanır. Alacaklı ihtarda bulunmamışsa bir at öder.

Şulenga'ya bildirmeden kendi başına veya zorla borçlusuna karşı harekete geçen alacaklı hakkını kaybeder. Böyle yasak bir hareket geceleyin vuku bulursa, alacaklı üstelik 9 hayvan ceza öder (R 52-63)

III. Yönetim

1. — Benim bütün otoklarımın Demçi'leri halklarını iyice göz önünde tutmalı ve vergileri zamanında ve bekletmeksizin almalıdırlar. Gerektiği gibi işini yapmıyan bir demçi mahkemeye verilmeli ve bu duruma göre bütün malı mülkü elinden alınmalıdır. Otokların en yaşlı Zaisanları Demçi'leri iyice kontrol etmeli ve buyrukları onlara bildirilmelidir ki, bunlar habersiz olduklarını söyliyerek suçsuzluk iddiasında bulunmasınlar (P 212, G).

2. — Bütün Demçi'lere fakirlere ve muhtaçlara bakmalarını ve onlara yardım etmelerini emredin. Eğer onların yeteri kadar yardım malzemeleri yoksa, bunu Otok'larındaki en yaşlı Zaisan'a bildirip ondan malzeme alsınlar. Sıkıntıda olanlara yardım kişilik durumlarına bakılmadan yapılmalıdır. Zaisanlar da gereken malzemeyi bulamıyacak durumda iseler, durumu Yüksek Mahkeme hükümdara bildirmelidir. Bununla birlikte gönderilen yiyecek içecek, sıkıntısında olanlara gerektiği gibi dağıtılmaz ve bunlar yakınmaya sebep bulurlarsa, bu hususta zaisan'dan hesap sorulmalıdır. Eğer sıkıntıda bulunan bir kimse yardımsızlıktan ölürse, oradaki âmir bundan sorumludur ve duruma göre gerektiği biçimde cezalandırmalıdır (P 212, G).

3. — Tutumunu ve hayvanlarını tanımaya fırsat bulan komşuları bir hırsızı bizzat ihbar etmelidirler. 10 Yurt'un başkanı bu hususta Zaisan'a, bu da hükümdara bilgi vermek zorundadırlar. Bu hususta iyi niyetle hareket etmiyen bir görevli bütün zırhlarını, silâhlarını ve 9 hayvan vermelidir. (P 205)

4. — Her çeşit hırsızlığı mümkün olduğu kadar önliyebilmek için her on aileye bir denetçi atanmalı ve bu kendisine bağlı olanlar hakkında tam hesap vermelidir. Bir kimsenin hırsızlık

yapmakta olduğu hakkında şüpheler varsa, hemen ihbarda bulunmalıdırlar. Kimin bunda ihmali görülürse sorumlu tutulur. (P 213, G)

5. — Hırsız serseriler bir arada bulundurulmalı ve başka Aymakların kurallarına göre çok sıkı bir denetim altında bulundurulan özel bir Otok hâline getirilmelidirler. Ayrıca böyle kötülük yapanlar herkesin önünde azarlanıp tahkîr edilmeli ve yaptıkları kötülükler ilân edilmelidir. Her kesin bunlara küfretmek hakkı olmalıdır. Kimse onları dava etmesin, yalnız alenen hırsızlıkla geçindiklerini söylesin; böylece sizden memnun kalırım. (P 213,G)

6. — Demçi'ler ve 40 Yurt denetçileri her yıl adamlarının ihtiyaçları için iki yeni zırh yaptırsınlar, öyleki silâhlıların sayısı gittikçe artsın. Demçi'lerin bu yoldaki ihmalleri deve ve at ödettirilerek cezalandırılır. (P 201)

7. — Kim hükümdara vergiyi zamanında ödemezse, ceza olarak iki misli öder. (P 213, G)

8. — Kendi Aymak'ından kaçıp başkasına sığınan, âsi sayılıp geri verilmeli ve ceza olarak kendi Şulenga'sına 9 hayvan ödemelidir. Bir kaçağı kendi aymağına geri götürüp teslim eden, mükafat olarak köy muhtarından bir at ve köyün her sakininden bir koyun istiyebilir (P 213, G).

9. — Yabancı bir kabilede uzun zaman yaşadıktan sonra bunu bırakıp gitmek isteyen kimse, giderken bu kabilede iktisab ettiklerinin yalnız yarısını götürebilir. (P 202)

10. — Ülkemizde bundan sonra kimsenin bedelsiz olarak posta atları vermeği reddedemiyeceği üç durum tesbit edilmiştir:

(1). Din diyanet işleri için yola çıkmış olan elçi veya habercilere;

(2). Hükümdarla ilgili işler için yola çıkmış olan kişilere;

(3). Yaklaşmakta olan savaş tehlikesini veya düşman baskınlarını haber vermek için saray karargâhına sürâtle gitmekte olanlara.

Bu üç durumda bir ulağa yorulmamış atlar vermeği reddedenler 9x9 hayvan ile cezalandırılırlar. (P 197/8)

11. — Ulaklara binek atları tartışmasız verilmelidir; kim reddederse bir at yerine iki at verir. (P 209)

12. — Hükümdar ulağına engel hazırlayan, bir hayvan ile cezalandırılır. (P 199)

13. — Yalan dolanla ulak atlarını kullananlar iyi bir hayvan verirler. Bu fiili kendine faydası dokunması niyetiyle bir kimse işlerse, fail hükümdarlık gelirlerine zarar veriyor sayılmalı ve 9 hayvan veya 50 kırbaç darbesi ve 5 hayvanla cezalandırmalıdır. (P 199)

15. — Buyruğu öğrenir öğrenmez yola koyulmıyan bir ulak mamelekinden değerli bir şey ve 8 hayvan vermek zorundadır (P 209)

16. — Uzun yola gitmek zorunda olan ulaklar, geceledikleri yerde bedava kalır ayrıca yemek için kendilerine bir koyun verilir. Daha fazlasını isteyen bir atlı ulak cezaya çarptırılır. (P 199)

17. — Kabul edilir sebepler göstermeden çocuksuz bir dul kadının evinde kendisini misafir etmeğe zorlayan atlı bir ulak kadın elbiseleri giydirilerek ortalıkta dolaştırılır. Mücbir sebepleri yemin ile teyid etmek gerekir. (P 199)

18. — Siz ulaklar, yola çıkarıldığınız zaman içki içerek sarhoş olmayın, yoksa size 5 hayvanlık bir ceza verilir. Yalnız hükümdarın yanında içmenize izin vardır. (P 209)

IV. Askerî Kanunlar

1. — Savaşta kötü davranan veya kaçan prensler ceza olarak 100 zırh, 100 deve, uyruklarından 50 aile ve 1000 at vermek zorundadırlar. Küçük prensler ise 10 zırh, 10 deve, 10 aile ve 100 at verirler. Zaisanlar, Sargaçi'ler ve diğer önderler de 3 köle, yurt ve 30 at verirler.

Savaştaki komutanların ise bundan başka zırhları çıkartılır ve kendileri kadın elbisesi ile ortalıkta dolaştırılırlar.

Toplantı yerine çok geç kalanlar da kadın elbisesi ile ortalıkta dolaştırılır. **(P. 196)**

2. — Bir prensi düşman elinden kurtaran onun ulusunda Tarhan olur. Bir prensi savaşta terkeden ise öldürülür ve malı mülkü yağma edilir. Zaisanları veya Sargaçi'leri tutsaklıktan kurtarırsa,

bir prensin kurtarıcısı gibi mükâfatlandırılır kurtarılan teyid etse bile kurtarmış olma iddiası, ve prensini yüzüstü bırakmış olma ithamı değerli tanıklarla teyid edilmelidir. (P 197)

3. — Boğuşma sırasında zırhlı bir düşmanı öldüren onun zırhını alır; kendisine yakından yardım eden ise miğfer ile kolluklar arasında seçebilir; yardım eden bir üçüncü kişi ise eline ne geçerse onu alır. Zırhsız bir düşmandan ele geçen ganimet de buna uygun bir oranda bölüştürülür. Kargaşalıkta birisi diğerinin haklı olarak ele geçirdiği ganimeti almak isterse, bindiği atı vurmalı, kendisinin elde ettiği bütün ganimeti almalı ve ayrıca 9 hayvan ödetmekle de cezalandırmalıdır. (P 203)

4. — Savaşta cesur veya iyi teçhizatlı bir kimseye yardım eden, onun ganimetinden değerli bir parça ve ayrıca 8 büyük hayvan talebedebilir (P 203).

5. — Aynı talep hakkı, prensin izniyle savaşa gidip orada ölmüş olanların akrabalarına da tanınmıştır. Buna karşılık, izinsiz olarak savaşmış olanın mirasçıları ganimetten yalnız pahalı bir parça talep edebilirler (P 203).

6. — Kim silahsız ve korkak bir kimseyi savaş sırasında kurtarırsa, bundan iki at ve bir silah talep edebilir. (P 203)

7. — Savaşta kim kendi tarafından birisini yanlışlıkla öldürürse, onun mirasçılarına tazminat olarak 9 hayvan vermek mecburiyetindedir. Tanıklarla ayrıca kendisinin kusurlu olduğu ispat edilirse bunun üç mislini ödemeğe mecburdur. (P 203)

8. — Kim karşı taraftan kaçıp gelenleri prense götürürse, adam başına mükâfat olarak bir at alır. (P 210)

9. — Karşı taraftan kaçıp gelen birisini kaçmak isterken yakalayıp geri getiren onun atının, silahlarının, koşumunun, elbiselerinin ve diğer mallarının yarısını alabilir, yalnız uşaklarına dokunamaz. Kaçağı yakalayanın onu öldürme hakkı yoktur. (P 210)

10. — Kaçıp gelen birisini öldüren ceza olarak 5x9 hayvan öder. (P 209)

EK IV

HALHA CIROM. (1)

(A) Özel Hukuk

I. Borçlar Hukuku

1. — Lamalar ve rütbe sahiplerinden iş hayvanı kiralama (VI)
2. — Çinliler ve Ruslar'dan kredi ile satın alma (VI)

II. Eşya Hukuku

1. — Buluntu (= lukata) (VI)
2. — Kendiliğinden hak almanın yasaklanması
3. — Biçme hakkı (VI)
4. — Yayılma hakkı (hayvanları yayma) (I)

III. Aile Hukuku.

1. — Nişanlanma (II)
2. — Nişanlının ölümü (V)
3. — Oğullar üzerinde babaların velâyet hakkından ötürü öldürme haklarının istisna edilmesi (VII)

IV. Miras Hukuku

Miras mukavelelerinin tescili zorunluğu (IV)

(B) Ceza Hukuku

1. — Halktan özgürlerde zina (II)
2. — Başka birisinin karısını veya kızını kaçıranın sığınma hakkının düşmesi (III)
3. — İntikam sebebiyle öldürme (III)
4. — Bir kölenin alelade bir özgür tarafından öldürülmesi ve sonra da öldürülenin karısı ile zina (VI)
5. — Şekavet (IV)
6. — Alelâde özgürler arasında öldürme (II)
7. — Öldürme suçlarında sığınma hakkı (I)

1) Parantez içindeki Roma rakamları orijinaldeki yerleri gösterir (Riaz'a göre, S. 72 vd.). (Z) ise o yerdeki emretici hükmün kanunda ek olarak bulunduğuna âlamettir.

8. — Bir hayvan tarafından öldürmede sorumluluk (III)

9. — Av tuzağı v.b. durumlarda sorumluluk. (III)

10. — Yağmaya uğrayan birine yardımdan kaçınma (V)

11. — Gece yatacak yer vermemek yüzünden bir yabancının donmasına sebep olmak. (VI)

12. — Keskin gereçlerle ve sopa, taş kırbaç ile yaralama, Hapcagur'ları (Bk. Eb 18) ve diğer kişileri karşı yumrukla yaralama (IV)

13. — Ağır yaralama (kör etme, diş dökme, ellerin ve ayakların işe yaramaz hale getirilmesi) (III)

14. — Gebe bir kadına kötü muamele ile erken doğuma sebep olma (VI)

15. — Ana-baba'ya veya öğretmenlere hakaret (VI)

16. — İftira (VII)

17. — Ele geçirilmiş yolunu şaşırmış hayvanların markaları hakkında bilerek yanlış bilgi verme (VI)

18. — Hazine mallarının çalınması (IV)

19. — Hayvan hırsızlığı (IV)

20. — Hayvan hırsızlığında yataklık (IV)

21. — Zimmete para geçirme (VII)

22. — Yataklık (V)

23. — Görevi kötüye kullanma (IV)

24. — Kuyu veya çeşmeleri kirletme (VI)

25. — Mezara saygısızlıkta bulunmak (III)

26. — Bozkırı yakma (VII)

27. — Ayırıntılariyla gösterilmiş (dinî olmıyan) yerlerde hayvan kesme yasağı (VIII)

28. — Bazı hayvanların (mutlak surette) kesilmesi yasağı (VI)

29. — Delilerin ceza hukuku bakımından görecekleri işlem ve onların kontrol altına konulması (V)

30. — Hapçagur'ların işleyecekleri suçlar (VI)

31. — Ceza hukukuna göre kusurdan ötürü «Yalan» ın ölçülmesi (IV)

32. — Kadınlarda cezaların değiştirilmesi (Z)

(C) Dâva

1. — Sanığın ihzarı (III)

2. — Dâvacının gelmemesi (III)

3. — Klan mensupları tarafından savunmanın yasak edilmesi (I)

4. — Tanıklık ehliyetsizliği (VI)

5. — Bir hoton'un üyelerinden birisini tanık olarak göstermekten çekinmesi (V)

6. — Yemin (V)

7. — Hırsızlık dâvalarında rütbe sahiplerinin yemin ettirilmesi (IV)

8. — Ateş ordali (IV)

9. — Duruşma sırasında sarhoşluk (III)

10. — Disiplin cezaları (III)

11. — Yargı masraflarının tesbiti (IV)

12. — Muhakemenin iadesi (VII)

13. — Başka başka Hoşun'ların mensupları arasındaki dâvalar (III)

14. — Bir hırsızı görünce haber verme vazifesi (V)

15. — Tutulan hırsıza yapılacak muamele (V)

16. — Suçüstü yakalanan hırsızın ellerinin kelepçeleneceği ve kendisinin prangaya vurulacağı durumlar (IV)

17. — Hayvan hırsızının yanında bulunan ve kendisine ait olan ayak bağlarının, yularların, iplerin v. b. g. şeylerin alınması yasağı (IV)

18. — Kaçmış olan hırsızın elinden aldığı hayvanlardan ne kadarının buna ait olduğuna dair hüküm (IV)

(D) Asilzadelerle ilgili kurallar

1. — Noin'lerin elde etmiş oldukları hakların korunması (VI)
2. — Asilzadelerin seyahetleri sırasında kendilerine araç ve yiyecek verilmesi (II)
3. — Asilzadelerin evlilikleri ile ilgili haklar (II)
4. — Bir prensin zinası (II)
5. — Alelâde bir özgürün bir prens tarafından öldürülmesi (II)
6. — Bir Noin tarafından hırsızlığa teşvik (III)
7. — Asilzadelerin birbirlerini karşılıklı olarak tahkîr ve tehdit etmeleri (II)
8. — Bir prensese hakaret (II)
9. — Bir noin'e söz ve fiille hakaret (II)
10. — Asilzadelerin ağır hakarete uğramaları ve ağır bir şekilde sövülmeleri (VII)
11. — Hizmeti görülmüş asilzadelere silâh ile tehditte bulunulması (IV)

(E) Din adamları ve manastırlarla ilgili kurallar

(a) Bogdo-Gegen

1. — Bogdo'nun mallarının yönetimi (1)
2. — Bogdo'nun sarayına ayn olarak verilecek şeyler (I)
3. — Bogdo'nun elçilerine bulunacak edalar (I)
4. — Hazine araçları için Bogdo'nun atlarının sınırlı olarak kullanılması hakkı (I)

5. — Bogdo'ya verilecek raporlar (I)

6. — Bogdo'nun buyruklarına aykırı hareket etme (I)

7. — Bogdo'nun sürülerinden hırsızlık (I)

8. — Bogdo'nun misafirlerinin mallarının çalınması (I)

9. — Boğdo'ya hacca gidenlerin mallarının çalınması (I)

(b) Din adamları sınıfı

1. — Din adamları sınıfına girebilmek için koşullar (I)

2. — Bir aile üyesinin manasıra girmesi için akrabalar ile manastır arasında akit (I)

3. — Din adamları sınıfına girmek için kendi kişiliği üzerinde bir kimsenin tasarruf hakkı (I)

4. — Din adamlığına kabul (I)

5. — Aile ve mallardan vazgeçme (I)

6. — Saçların kesilmesi (I)

7. — Din adamlarının mamelek hakları ve kullanma ehliyetleri (I)

8. — Din adamlarının mamelek hakları arasındaki farklar (I)

9. — Tibetli Lama'ların hukukî durumları (I)

10. — Yabancı ülkelerden gelmiş olan bilgin Lama'lar (I)

11. — Başka bir Hoşun'a mensup din adamlarının hukukî durumları (Kanunların kişiselliği prensibi) (I)

12. — Dua okumanın bedeli (I)

13. — Tabiblere verilecek ücretler (I)

14. — Sadaka verenlerle nizalar (I)

15. — Din adamı olmayanlar tarafından bir din adamının kovulması ve hakarete uğratılması (I)

16. — Din adamlarının sarhoş olmaları (I)

17. — Dışardan gelme (yabancı) Lama'ların işledikleri suçlar (I)

18. — Din adamları (ve Manastır bekçi ve çobanları) için «Hapçagur»ları (yâni kendilerinden sorumlu tutulan başkalarının himayesine girmiş kişiler) kabul etme yasağı (Z)

(c) Manastırlar

1. — Dinsel mal yönetimi (I)
2. — Bir manastır yapılması için toprak tahsisi (I)
3. — Bir manastırın çevresinde odun kesmek hakkının sınırlandırılması (I)
4. — Bir manastır bölgesinde hayvan kesimi yasağı (I)
5. — Manasır mallarının, özellikle tapınak süslerinin, Budda resim veya heykellerinin ve manastıra ait hayvanların çalınması (I)
6. — 5. numaralı maddeye ek hükümler: ödemekten âciz hırsızın çocuklarının alınıp mülk olarak manastıra verilmeleri; bu da olanaksızsa ilgili prens her hırsız için manastıra 3 at verir (Z)
7. — Bir manastıra baskın (suçlu bir asilzade ise, ülke dışına sürülür; halktan bir kimse ise idam edilir ve malları müsadere edilir) (Z)

(F) Yönetim

1. — Üç Hoşun'un bölgelerine girebilme izni (I)
2. — Kimlik kartlarının çıkarılması (VII)
3. — Ağır suç işleyenlerin ülke dışı edilmeleri (VI)
4. — Uzun yola seyahat (atla bir günlük yoldan daha uzağa gidecek olanlar ilgili makamdan izin almak zorunda idi) (V)
5. — Tecrit edilmesi gereken hastalar (VI)
6. — Vergi tahsildarlarına verilmesi gereken yiyecek içecek (VI)
7. — Vergi tahsildarlarının topladıkları vergileri ne yapacakları hakkında hükümler (VI)

8. — Önemli sebeplerden seyahet etmekte olan ulaklara araçların bırakılması mecburiyeti (VI)
9. — Devlete ait taş kömürü ocakları ve kireç yatakları hakkında hükümler (I)
10. — Atlarla ilgili işler hakkında kurallar (Kan almak, kulak ve kuyrukların kesilmesi) (IV)
11. — At koşuları ve mükâfat dağıtımı (VII)

(G) Askerî Kanunlar

1. — Her askerlik mükellefinin zırh ve kılıç getirme mecburiyeti (VIII)
2. — Yedek teçhizat sağlanması (her süvari bölüğü her yıl 10 yedek zırh sağlamak zorundaydı; eksik her zırha karşı bölük komutanı bir at vermekle yükümlü idi, her fazla zırh için de bir at alırdı) (VII)
3. — Askerlik mükelleflerinin terhisleri (VIII)
4. — Binek ve yük atlarının askerî amaçlarla denetlenmesi (VIII)
5.— Askerî amaçlara ayrılmış at ve develeri özel olarak kullanma veya satma yasağı (VIII)
6. — Ruslar'a ve Çinliler'e deve kiralamak yasağı (Bunun cezası kira bedeline eşitti) (VIII)

EK V

MOGOLİSTAN İÇİN 1789 TARİHLİ ÇİN KANUNU

Bölüm I : Rütbeler.

I. Mad.

Prenseslerin oğulları, I. derece prenslerin oğulları ve kardeşleri I. sınıf Taici olurlar; I. sınıf prenseslerin oğulları, 2. ve 3. sınıf prenslerin oğulları ve kardeşleri 2. sınıf Taici olurlar; 2. sınıf prenseslerin oğulları, Bayse'lerin oğulları ve kardeşleri 3. sınıf Taici olurlar. 1., 2. ve 3. sınıf prenslerin diğer hısımları ve her sınıf Taici'nin oğulları ve kardeşleri ise 4. sınıf Taici olurlar.

2. Mad.

Taici'lik rütbesi yalnız meşru oğullar ve bunların oğullarına intikal eder.- Yabancı Taici'ler ve Karzin ve Tumot Tabunan'ları 4 derecedirler. I. derecede onbeş Taici ve Tabunan vardır; 2. derecede 12, 3. derecede 8 ve 4. derecede 4. Külah ve minderlerinde bunların da 1.,2., 3. ve 4. sınıf memurların külah ve minderlerinde bulunan düğme kadar düğme bulunur. Bunların ölümünden sonra rütbeleri yalnız meşru oğullarına, torunlarına ve kardeşlerine intikal eder,

3. Mad.

Dış Moğolistan'da her sancağın bir Hoşun-Cangin'i ve iki Mayren-Cangin'i bulunur. On süvari bölüğünden daha az bölüğe sahip olan sancakların bir Hoşun-Cangin'i ve bir Mayren- Cangin'i bulunur.

4. Mad.

Hoşun-Cangin, Mayren-Cangin, Calan-Cangin ve Somun-Cangin yerleri boşalınca Yasak'lar itibarlı ve önderlik edebilecek Taici'leri ve Tabunan'ları seçip bu yerlere yerleştirmelidirler. Taici'ler arasında bu boş yerleri dolduracak kişiler bulunmazsa, o zaman halk arasından seçmelidirler; ancak bunlar gene de itibarlı ve önderlik yapabilecek kimseler olmalıdırlar. Boşalan teğmen veya astsubay ve alelâde süvarilerin yerleri de, bu işi yapabilecek ve hayvan sahibi olan kimselerle doldurulmalıdır.

5. Mad.

Hoşun-Cangin, Mayren-Cangin, Calan-Cangin ve Somun-Cangin'lerin boşalan yerleri astlarla doldurulmak gerekiyorsa Lama'lar bahse konu olamazlar; boşalan yerlere Taiciler veya Tabunanlar geçirilecekse o zaman Lamalar da bahse konu olurlar.

6. Mad.

Bir prensin veya Taici'nin mirasının bölüşülmesinde bunların hayattaki oğulları hakkında yanlış bilgi verilmiş ise prens, Taici ve Tusalakçi'ler Sancak işleri yönetiminden uzaklaştırılırlar ve aylıklarının bir yıllık tutarı ile cezalandırılırlar; eğer Taici'ler aylık almıyorlarsa cezaları 50 hayvandır.

7. Mad.

İç ve dış Sancaklarda Tusalakçi yerleri boşalırsa, Yasak'lar Bölge Meclisi Başkanı ile birlikte, görevi olmıyan prensler ve Tai-ci'ler arasından elverişli ve akıllı, işleri yürütebilecek ve astlarına hâkim olabilecek kimseleri seçerler, bunların içinden iki aday önerirler ve bunları Li-fan-yüan'a takdim ederler; Li-fan-Yüan da bunlardan birisini onanmak üzere İmparatora önerir.

8. Mad.

Moğolistan prenslerine bir muhafız birliği ve komutanlar tâyini «İç Prensler» (yâni imparator ailesi ile akraba olan veya Mançu prensleri, bir de başkentte oturan ve orada görevli moğol prensleri) hakkındaki hükümlere göre olur.

9. Mad.

(5 sınıf prensin maiyetindeki teşrifat işlerini ilgilendirir)

10. Mad.

(Prenseslerin oturuş sıralarını gösterir).

11. Mad.

(Türlü Cangin'lerin ve teğmenlerin takacakları rütbe düğmelerini ve oturacakları minderleri, aynı rütbedeki Çinliler'in durumu ile birlikte gösterir)

12. Mad.

Bir prense, Bayle'ye veya bir sancağa komuta etmiyen bir Bayse'ye tam unvanı ile hitap etmiyen hakarete uğrayan prense 9 hayvan ceza verir.

13. Mad.

(Bütün moğol Prens, Bayle ve Taici'lerinin, Pekin'de kurban bayramı sırasında belli yerde ve belli bir sıra içinde diz çökerek imparatoru selâmlamaya mecbur oldukları ile ilgilidir.)

14. Mad.

(Bir imparator buyruğunu getiren imparator elçisi nasıl kabul edileceğini ve imparator buyruğuna nasıl saygı gösterileceğini bildiren ayrıntılı bir hükümdür)

15. Mad.

(Büyük memurların ve imparatorun emriyle nışanlar getiren muhafız birliğinden kimselerin ve altı bakanlıktan birisinin emirlerini getiren yüksek memurların karşılanışı ile ilgili teşrifat kurallarını gösterir)

16.Mad.

Her sınıftan prensin, veliahdlerin ve Moğolistana gelin gelmiş prenseslerin ölümünde verilmesi gerekenleri (kurban) gösterir. Örn. 1. sınıf bir prensin ölümünde: 1 boğa, 8 koyun, 9 testi şarap, 10 000 yaprak kâğıt ve moğolca ve mançuca bir duanın okunması. Bu kurbanların miktarı rütbelere göre basamaklıdır).

17. Mad.

(İmparatorun eniştesi olan bir moğol prensinin karısı ölünce yeniden evlenmesi halinde, imparator eniştesi olarak sahip olduğu rütbe ve unvanları yitireceğini ve bundan böyle terfi de edemiyeceğini hükme bağlar).

18. Mad.

(Ç'ing sülâlesinin ilk yıllarında seferlere yararlı katılmalarına karşılık daha ilk Mançu imparatorlarından Şun-çih ve K'ang-hsi zamanlarında nışanlar almış olan bazı prens ve Taiçi'lerin ölümlerinde rütbelerinin intikali hakkında ayrıntılı hükümleri ilgilendirir)

19. Mad.

(Başlıca, İmparatorun eniştelerinin meşru olmıyan çocuklarının babalarının ölümünde rütbelere nasıl tevarüs edeceklerini gösterir.)

20. Mad.

(1.,2. ve 3. sınıf Taici'lerde rütbelerin intikalini gösterir).

21. Mad.

(Savaşta ölenlere verilecek olan ve miras yoluyla intikal eden ünvanlarla ilgilidir).

22. Mad.

Veraset yoluyla bir rütbe iddiasında bulunan Moğollar erginleştikten ve çiçek hastalığını geçirdikten sonra başkente gidip İmparatora baş vurmalıdırlar, çiçek geçirmemiş olanlar ise bu işi Jehol'de yaparlar.

23. Mad.

Bir moğol veliahd prensi erginleşmeden önce sürek avından ötürü tavus tüyleri ile taltif edilmişse, bakanlık ona, rütbeye verasetle intikal beratını hemen hazırlayıp verir; bunun dışında ilgili ancak erginleştikten sonra bunu talep edebilir.

24. Mad.

Ç'ing sülâlesinin başlangıcında savaşarak temayüz etmiş ve bundan ötürü kendilerine miras yoluyla intikal eden rütbeler verilmiş olanların yaptıkları hizmetleri unutulmasın diye, bu gibi kimseler, çocukları, torunları veya kardeşleri olmadığı takdirde, yakın akrabaları arasından birisini rütbeye tevarüs etmek üzere evlatlık olarak seçebilmek için bölge meclisine müracaat edebilirler. Ancak bu yalnız soydan olan evlatlıklar için mümkündür.

2. Bölüm : Denetim tedbir ve vazifeleri.

1. Mad.

Dış Moğolistan'da her üç yılda bir, nüfus sayımı yapılacaktır. Az bildirmelerde sayı düzeltilecek ve her 10 az gösterilen kişi için ilgisi Casak Prensleri, Casak Taicileri ve Tabunan'lar 3 aylıklarına eşit bir ceza vereceklerdir. İhmalden ötürü az bildirimlerde Tusalakçiler, Hoşun-Canginler ve Mayren-Canginler ceza olarak herbiri 3x9 hayvan verirler, Calan-Cangin ve Somun-Canginler her biri 2x9 hayvan bir teğmen 9 hayvan verirler; bu hayvanları ihbarda bulunan alır; daha küçük görevlilere ise 80 kırbaç vurulur.

Kim, prensini, Taicisini veya prensin oğullarını veya kardeşlerini, kendilerine bağlı olan kişileri bildirmelidirler diye ihbar ederse, ona bütün ailesiyle, babası, oğulları, kardeşleri ve köleleri ile istediği yere gitmek izni verilmelidir. Efendileri hakkında aynı şekilde ihbarda bulunan köleler içinde aynı hüküm uygulanır. İhbar, aralarında bir bağlılık durumu olmıyan bir kimse tarafından başka bir kimseye karşı yapılmışsa, muhbirin efendisi ile durumunda bir değişiklik olmaz.

İhbarın asılsız olduğu anlaşılırsa, muhbir 100 kırbaç vuruşu ve 3 x 9 hayvan ile cezalandırılır.

2. Mad.

(Buna uygun hükümler bu madde İç Moğolistan için yer almıştır).

3. *Mad.*

Erkek nüfusun üçte biri askere alınır, savaş sırasında ise üçte ikisi.

4. Mad.

Süvari bölüğü 150 kişiden oluşur; altı süvâri bölüğüne bir Calan - Cangin komuta eder.

5. Mad.

Her 10 Turt'a bir denetmen tâyin edilir; bunu ihmal ettikleri takdirde ilgili Casak prensi, Casak Taici ve Tabunanlar bir aylıklarını ceza olarak verirler.

6. Mad.

Hırsızlıklarda hırsızın mensup olduğu 10 yurt denetmeni, bir atla cezalandırılır. Hırsızı kendisi tutarsa kanunî mükâfatları alır. Hırsızlığa uğrıyan Yurtların denetmeni ceza olarak verilen atlardan birisini alır.

7. Mad.

Bir Lama bir köleyi veya başka birisinin getirdiği bir kimseyi

öğrenci olarak alır veya kaybolmamış Lamaları yanında saklarsa cezalar şunlardır : yüksek bir Lama için, rütbenin geri alınması ve 3X9 hayvan; Gelong ve Öğrenciler için 3X9 hayvan; bir Çinli ailesi mensuplarından birisini bir Lama'ya öğrenci olarak verir, onu Lama'ya terkeder ve kaydolmamış ortalıkta dolaşan Lamaları veya öğrencileri saklarsa, suçlu rütbesine bakılmadan Adalet Bakanlığına teslim edilerek ağır cezaya çarptırılır.

Bütün kaydedilmemiş ortalıkta Lamalar Dış Moğolistan'dan sınır dışı edilirler. Kim bunu savsaklar veya kendisine bağlı bulunanları veya köleleri Lamalar'ın öğrencisi yapar, ve kendisine bağlı bulunanlar veya köleler veya üçüncü bir kişi tarafından ihbar edilir ve suçu sâbit olursa aşağıdaki gibi cezalandırılır: (bundan sonra Casak prensinden - aylıkların bir yıllık tutarı - teğmene kadar - 2X9 hayvan, ve daha küçük görevliler - 100 kırbaç darbesi). Ceza olarak verilen hayvanlar üçe ayrılır: bunlardan birini muhbir alır. Muhbir suçluya bağlı ise veya onun kölesi ise, o zaman evi terketmek zorundadır.

Gizlice Lama öğrencisi olanlar ve ortalıkta dolaşıp duran bütün Lamalar rütbelerini yitirirler ve Sancaklarına gönderilirler.

8. Mad.

Orta yaştaki askerlik mükellefleri Ubaşı olamazlar. Buna karşılık askerlik çağını geçmiş olanlar veya sakatlıktan ötürü askerlikten muaf bulunanlar Ubaşı olabilirler.. Aksine hareket eden orta yaşlı askerlik mükellefleri, izinsiz Lama öğrencisi olanlar hakkındaki hükümlere göre cezalandırılırlar.

9. Mad.

Ne çinli kadınları ne de Moğol kadınları izinsiz rahibe olamazlar. Aksine hareket edenler 8. Madde hükümlerine göre cezalandırılırlar.

10. Mad.

Kim kazanç veya ticaret amacıyla başka bir memlekete gitmiş ve, uzun zaman oralarda kaldıktan sonra yeniden aile birliğine girmek için müracaat etmişse onun bu isteği reddedilir. Uzun zaman oturduğu bir Sancak'tan başka bir sancağa geçen kimse geri gönde-

rilir. Bunu savsaklayıp o kimseyi saklıyan kimse kaçakların saklanması hakkındaki hükümlere göre cezalandırılır. Kaçak 100 kırbaç darbesinden sonra eski sancağına teslim edilir .

11. Mad.

Ard geleni olmıyan bir kimse başka birisini evlatlık olarak istiyorsa, bu isteğinden Sancak beyini (prensini) ve Hoşun - Cangin'i haberdar eder; bunun üzerine bunlar bir tutanak hazırlarlar, kendi oğlu yerine evlatlığın eğitilmesi iznini verir ve bunu sancak defterine kaydederler. Haber verilmişse, evlâtlık ailesine geri verilir ve bununla yetinilir.

12. Mad.

Murisin hayatında aile birliğinden alınmış ve usulüne göre resmî makamlara haber verilmiş bir evlatlık miras hakkından faydalanır. Ancak çocuk kadının doğurmayıp gizlice aldığı bir çocuksa veya başka bir ailenin kölesinin oğlu ise bu hüküm uygulanmaz.

Bir evlatlık yoksa miras yakın veya yerine göre uzak hısımlara kalır.

Aile birliği üyelerinin kendilerinin de oğulları yoksa ve bundan ötürü muris, prensin izniyle, başka soyadını taşıyan bir kimseyi evlatlık almışsa, o zaman bu evlatlık da miras hakkından faydalanır.

Murisin ailesinden mirasçılar bulunduğu tesbit edildiği halde murisin karısı gene de evlatlık olarak alınmış bir kimseyi eğitmekdeyse, bu evlatlık mirasçı olamaz. Cariyesinin çocuğunu evlatlık olarak alan kimse bu cariyeyi artık ne satabilir ne de başkasına verebilir; yoksa evlatlık alma muamelesi hükümsüz olur.

Hısımlar ve evlatlık yoksa, o zaman miras hüküm sürmekte olan prense veya Taici'ye kalır.

13. Mad.

Halk arasındaki evlenmelerde kadına verilecek hediyeler hayvanlardandır: 2 at, 2 boynuzlu hayvan ve 20 koyun. Bir fazlası

hazineye kalır, bir eksiğin zararı yoktur. Erkek ölürse bunların hepsi geri verilir, kadın ölürse yarısı.

Ana - baba kızlarını vermeğe hàzır olup da erkek onu almaya niyetli değilse nişşanlısına hediye olarak verdiği hayvanları geri alamaz.. Bu durumda nişanlı kız 20. yaşına gelmişse, ana - babası onu başka birisiyle evlendirebilirler.

14. Mad.

Bir kimse karısından ayrılırsa, karısı yalnız evlilik birliğine getirdiği şeyleri alıp götürebilir.

15. Mad.

Bir prens, Taici veya Tabunan, başka bir prens, Taici ve Tabunan ile nişanlı olan bir kadını alırsa, kadını veren ve alan aşağıda gösterildiği üzere cezalandırılırlar: 1. ve 2. derece prensler'den 9 aile alınır, Bayle Bayse ve Kunglardan 7 aile, Taici ve Tabunan 'lardan 5 aile; bunları eski nişanlı isteği gibi seçip alır; kadın da kocasından alınarak eski nişanlısına verilir.

16. Mad.

Özgür halktan bir kimse başkasının nişanlısını alırsa, hem kendisi hem de kızı veren cezalandırılır; şöyleki: bir rütbe sahibi olanlar 3 x 9 hayvanla, rütbe sahibi olmıyanlar 9 hayvanla; kız adamdan alınır eski nişanlısına verilir.

17. Mad.

Casak - Bayle, Bayse ve Kunglar bir yerde gecelediler mi koyun yemeğe hakları vardır, boynuzlu hayvanla beslenirlerse 5 hayvanla cezalandırılırlar.

Seyahat yiyeceği vermeği reddedenler bir öküzle cezalandırılırlar; Casak - Bays, Bayle veya Kung olmadığı hâlde seyahat yiyeceği alanlar bir at ile cezalandırılırlar.

18. Mad.

Posta atları kullanma emri bulunan bir ulak posta arabasıyla seyahat eder ve duraklardan azık alır. Kim ona azık vermeği redde-

derse bir öküz ile cezalandırılır; koşum hayvanı vermeği reddetme ise 3 x 9 hayvanla cezalandırılır.

Bir emirnamesi olmadan posta atları ile seyahet eden ve azık alanlar Li - an - yüan'a teslim edilir.

Bir Bayla veya başka bir kimse görevli olarak bir prens tarafından gönderilmiş olan bir kimseye kötü muamele bulunursa 3 x 9 hayvanla cezalandırılır; kötü muameleye ugrıyan halktan birisi ise ceza 9 hayvandır.

19. Mad.

Her Moğol prensi uyruklarından her yıl aşağıdaki listeye göre vergi toplamak hakkına sahiptir :

Vergi mükellefinin serveti	**Vergi**
en az 5 hayvan	1 koyun
en az 20 koyun	1 koyun
en az 40 koyun	2 koyun
en az 2 boynuzlu hayvan	3 Fu darı.

Saraya haraç teslim ederken, bölge meclisine giderken, kamp yerini değiştirirken, evlenirken 100 aileden fazlasına hükmedenler her on aileden bir at ve koşulu bir öküz arabası alabilirler; ayrıca en aşağı 3 sağılır ineği olandan bir tulum dolusu süt, en aşağı 5 sağılır ineği olandan bir testi süt şarabı, en aşağı 100 koyunu olandan bir keçe örtü alabilirler. Bunlardan fazlasını isteyenler cezalandırılırlar.

20. Mad.

(Bu madde türlü derecedeki prenseslerin evlenmelerinde kendilerine verilecek köleler hakkında ayrıntılı hükümler ihtiva etmektedir. Örneğin 1. dereceden bir prensese kocası ile birlikte taya (=sütanne) sı, 8 câriye ve 8 «serbest» yâni erkekleri askerlikten muaf aile verilirdi; buna karşılık Taici'lerin ve Tabunan'ların kızları yalnız uyruklardan bir «Taç» (yâni evli çift) ve ev hizmetkârlarından da üç «Taç» taleb edebilirlerdi.

21. Mad.

Dış Moğolistan'da mahsulün az olduğu yıllarda Casaklar, ilgi-

lı Sancağın zengin aileleri ve Lamalar fakirlerin doyurulması için gereken tedbirleri alacaklardır. Yeteri derecede yiyecek bulunmazsa bütün ülkede bir boynuzlu hayvan ve koyun toplama kampanyası açılacaktır; gönüllü olarak hayvan verenlerin bir listesi Li - fan - yüan'a verilecektir.

Az mahsül arka arkaya birkaç yıl olur ve bütün ülke kendi kendine yetemiyecek bir duruma gelirse, Kurultay Başkanı bütün Casak'larla birlikte bu hususta Li-fan-yüan'a bir rapor vererek İmparator'dan yerinde durumu inceleyerek yardım kanısına varacak ve gerekli gümüşü dağıtacak bir görevli göndermesini rica edecektir. Bu arada Casak prenslerine, Kung'lara, Taici'lere ve Tabunan'lara aylıklarının bir yıllık tutarı önceden verilir ve bunlar bu paraları halkın bakımına sarfederler.

22. Mad.

(İç Moğolistan'daki at yaylaklarını ilgilendirir).

23. Mad .

Listelere yazılmış olan Moğolları satmak yasaktır .... Aksine hareket edenler - satıcı olsun alıcı olsun - ağır cezaya çarptırılırlar. Satış bedeline el konulur ve sancağın ihtiyaçlarına sarfedilir.

3. Bölüm : Saraya gidiş ve Haracın verilmesi

(Bu bölümde İmparatorun yeni yılının tebriki, yıllık haraç, İmparatorun prenslere vereceği hediyeler ve başkentte prenslere tanınan maiyet miktarı hakkında ayrıntılar yer almaktadır).

4. Bölüm : Kurultay ve Savaş

1. Mad.

Üç yılda bir Dış Moğolistan'ın Moğolları askıdaki sorunları çözümlemek ve nüfus sayımı için kurultay hâlinde toplanırlar.

2. Mad.

Prensler, Bayle, Bayse, Taici ve Tabunanlar bildirilen kurultaya gelmezlerse yıllıklarının yarısı ile cezalandırılırlar; aylık al-

mıyan Taici ve Tabunanlar ise 10 atla; geç kalmalarda her gün için bir at ödenir.

3. Mad.

(Bu maddede kurultaya gelmiyen daha aşağı rütbelilere verilecek cezanın bir listesi vardır).

4. Mad.

(Her Sancak'ta Sancak yöneticisinin yılda bir kez ilkbaharda askerlerinin silâhları ve başarıları- ok atma - hakkında bilgi edinme mecburiyetini gösterir).

5. Mad.

Kim oklarının üzerinde cinslerini göstermezse, bunu haber verenin lehine üç yaşında bir boğa ile cezalandırılır.

6. Mad.

Sınırda birden bire savaş çıktığı zaman başkomutanlar ailelerini ülkenin içlerine gönderecekler, derhal birlikleri ile birlikte tehdit edilen bölgeye gidecekler ve komşu sancaklardan da yardım istiyeceklerdir. Her kes toplanınca birlikte hareket için gerekli bir plân hazırlanacaktır. Bu işi savsaklayan prensler rütbelerini yitirirler.

7. Mad.

Kendileri savaşa katılmıyan komutanlar rütbelerini yitirirler ve orduda er olurlar. Kim bir sancağın savaşa gitmesine engel olursa ona savaş kanunları uygulanır. (Bundan sonra belli bir yere geç gelenlere uygulanacak cezaların bir listesi gelmektedir).

8. Mad.

(Bu maddede subaylar ve askerler için aynı suç için hükümler vardır).

9. mad. (Komutanlara, askerî ve posta atlarına zarar verecek şekilde ava gitmeği yasaklar; cezası; aylıkların bir yıllık tutarının yarısı veya 10 at.

(Savaş sırasında ve savaştan sonra disiplin hakkında ayrıntılı ve korkaklar ile emirlere karşı gelenler hakkında ağır ceza tehditlerini bildiren hükümler ihtiva eder. Sonundaki hükümler özellikle ilgi çekicidir: manastırlar hiç bir şekilde tahrip edilemezler. Sivil halktan karşı koyanlar öldürürler, boyun eğenlere ise yiyecek verilir. Tutsakların üzerlerindeki elbiseler yırtılmıyacak, kocalar karılarından ayırtılmıyacaklardır. Ordudaki prensler her türlü vasıta ile genel huzuru sağlıyacaklar ve halka yardımlarda bulunacaklardır. Sessiz halkın tümü bir fark gözetilemeksizin tutsak yapılmıyacaktır. Sivil halka karşı türlü zor ve yağma ağır cezalarla teyid edilmiştir).

11. Mad. (10. Mad. atlanmıştır).

(Bu madde zamanından önce sürek avını, savaşı veya kurultayı eve gitmek için terkedenlere verilecek cezaları ihtiva eder).

12. Mad.

Yılda iki kez, 6. ve 12. aylarda, her sancaktan bir adam tâlimat almak üzere başkente gönderilir.

13. Mad.

(Ch'ien-lung'un 52. saltanat yılından bir kararname -1787). Bundan böyle bütün Kunglar ve yüksek rütbeliler özel olarak görüştükleri, İmparatorun yüksek rütbeli elçileri önünde diz çökecekler ve iyice eğileceklerdir. Ancak elçiyi görev icabı görüyorlarsa bu tamamen yasaktır. Bu emirden Dış Moğolistan'ın Moğolları anlamalıdırlar ki, ben herkese aynı muameleyi yapmaktayım, bundan böyle buna uymalıdırlar.

5. Bölüm : Sınırlar ve Karakollar

1. Mad.

Yabancı bir mülkün sınırını geçen 1. ve 2. derecedeki bir prens 10 atla, bir Bayle, Bayse veya Kung 7 atla, bir Taici veya Tabunan 5 atla, halktan birisi ise bir öküzle cezalandırılır.

2. Mad.

Başkasının mülküne girip hayvanlarıyla orada göçebelik et-

mek yasaktır. Cezalar: Tabunanlara kadar prensler için aylıklarının bir yıllık tutarı; aylıksız Taici ve Tabunanlar için 50 at; halktan kimseler için (hem suçlu hem de suçun işlendiğini bilen) yabancı mülkün sahibinin lehine olmak üzere bütün hayvanları.

3. Mad.

Her iş sahibi (esnaf) işini Casak-prensine, Bayle'ye, Hoşun-Cangin'e ve Mayren-Cangin'e bildirmek zorundadır. Bunları denetlemek için bir cangin tâyin edilir ve bunlardan her onu bir araya gelerek denetlemeyi kolaylaştırmak için bir birlik kurmak zorundadırlar. Bu esnaf yüzünden çıkan her türlü kargaşalıktan yukarda adı geçen prens v.b. sorumludurlar.

Kim hısımlarını ziyaret etmek veya başka bir sebeple seyahet etmek istiyorsa, ilgili makamlardan, üzerinde seyahetin maksadı yazılı bir izinname almak zorundadır. Prensler v.b. böyle seyyahlar tarafından yapılan hırsızlıklardan sorumludurlar. Sahte bir seyahet izni ile yakalananlar 100 kamçı darbesi ve 3x9 hayvanla, suça katılanlar da 90 kırbaç darbesi ve 2x9 hayvanla cezalandırılırlar.

4. - 7. Mad.

(Bu maddeler Samurların yakalanmasını, yerden jensan kökü çıkarılmasını ve bu maddeler ile ticareti yasaklamaktadır).

8. Mad.

(Bu madde, sürek avı için ayrılmış olan yerlerde avlanmayı yasaklar).

9. Mad.

(Bu madde bunun için belirtilmiş altı yerden Çin'e geçişi ve bu sırada uyulacak kuralları gösterir).

10. Mad.

(Bu madde savaş bakanlığının iznine bağlı silâhların ve İmparatorun iznine bağlı cephanenin satın alınması ile ilgilidir).

11. Mad.

(Dış ülkelere, özellikle Rusya ve Türkistana silâh satmanın şiddetle yasaklanması).

12. Mad.

(Yabancı elçilerin askerî muhafızlarla götürülmesi hakkında kurallar).

13. Mad.

(Elçilerin yiten eşyalarından muhafızların sorumlu oldukları ile ilgilidir).

14. Mad.

Sınırı geçmiş olan kaçakçılar yakalanırsa, bunlar iki gün içerisinde Li-fan-yüan'a gönderilmek gerekir. Bunu savsaklıyan Casak-prensleri üç aylıklarını verirler.

15-17. Mad.

(Sınır karakollarındaki disiplinin bozulmasında suçlulara verilecek cezaları gösterir).

6. Bölüm : Soygunculuk ve Hırsızlık

1. Mad.

Bir görevli veya başka bir kimse yalnız başına veya başkalarının yardımıyla bir kimseyi soyar veya öldürürse, fail ve yardımcılarının kafaları kesilir ve bu kafalar alenen teşhir edilir.

Soygunculuk sırasında bir kimse yaralanmış ve malları alınmışsa, fail ve yardımcılarının kafaları kesilir ve aileleri ve bütün mamelekleri, bir liste yapılarak, soyguna uğrayana verilir. Mağdur yalnız yaralanmış da malı alınmamışsa, fail sonradan boğulmak üzere zindana atılmaya mahkûm edilir, failin bütün mameleki bir liste yapılarak yaralanana verilir; failin ailesi güz yargılama toplantısında ceza bir derece indirilinciye kadar Sancak'da kalır, bunun üzerine ailesi Honan ve Şantung illerine mecburî çalışmaya gönderilir. Suça iştirak edenler mamelekleri ile bir-

likte mağdurun olurlar; aileleri Honam ve Şantung illerine mecburî çalışmaya gönderilirler.

2. Mad.

(Bu madde müessir fiilsiz soygunculukla ilgilidir: soygunu bir kişi yapmışsa, bu ailesi ve bütün mameleki ile birlikte mecburî çalışma için Çin'e gönderilir. Suça katılanlar varsa, asıl fail sonradan boğulmak üzere zindana atılmaya mahkûm edilir, bütün mameleki ise soyulanın olur; failin ailesi güz yargılama toplantısında ceza bir derece aşağı indirildikten sonra Çin'e mecburî çalışmaya gönderilir; suça katılanlar da aileleri ve mamelekleri ile birlikte mecburî çalışma için Honan ve Şantung'a gönderilirler).

3. Mad.

Bir görevli veya başka bir kimse tarafından yalnızca veya suça katılanlarla hayvan veya başka şeyler çalınmış da, hırsızlığa uğrayanın komşuları hırsızları izlerken bunlar direnmişler ve izliyenlerden birisini öldürmüşlerse, asıl fail derhal kafası kesilmeğe mahkûm edilir, ailesi ve bir listesi yapıldıktan sonra bütün mameleki davacılara verilir; suçu katılanlar aileleri ile birlikte güney illerinde bulunan askerlerin kölesi olmak üzere oralara gönderilir; bunların bütün mamelekleri, bir listesi yapıldıktan sonra dâvacılara verilir. (İzleyenlerden birisi yalnızca yaralanmışsa 2. maddeye uygun hareket edilir).

4. Mad.

Soygun sırasında suçüstü yakalanan kimse ölümle cezalandırılır. Asıl fail ve yardımcıları zindana atıldıktan sonra kafaları kesilerek cezalandırılırlar. Ölüm cezası yerinde gözükmezse, asıl fail için ceza 3X9 hayvan, yardımcılarının herbiri için 9 hayvandır.

5. Mad.

Kim deve, at, boynuzlu hayvan veya koyun çalarken bir adam öldürürse kafası derhal kesilir ve bu kafa alenen teşhir edilir.

6. Mad.

30 attan fazla hırsızlık yapanlar ve yardımcıları sonradan boğulmak üzere zindana atılırlar. Güz yargılanma toplantısında bun-

lara âdet olan işlem yapılır. Suç işlenirken yardım etmeyip de yalnız çalınan malların paylaşılmasına katılan kimsenin cezası bir derece indirilir ve kendisi malaryalı Yünnan, Kuayçov, Kuangtung ve Kuangsi yörelerine gönderilir. Suça katılan ve çalınan maldan da pay alanlar mehilli olarak idama mahkûm edilirler. Suçun işleneceğini bilipte işlenmesinde hazır olmıyan, ama genede çalınan mallardan pay alanlara bir derece aşağı ceza verilir ve kendileri Hukuang veya Fuki'ene gönderilir. (Bundan sonra çalınan hayvanların sayısına göre gittikçeazalan cezalar gelmektedir).

7. Mad.

(Uzak bölgelerdeki Moğollarla ilgilidir - Olot'lar, Turgutlar ve Uriangay'lar-; buralarda hayvan hırsızlığında asıl faille yardımcıları arasında fark gösterilmez).

8. Mad.

Hayvan hırsızlığı hakkında hüküm verilirken, failin aynı yıl içinde daha önce de hayvan çaldığı anlaşılırsa, iki suça birden ceza verilir; ancak suç birinci hırsızlık önceki yıl işlenmişse dikkata alınmaz.

9. Mad.

Asıl fail kaçmış, yardımcısı mahkûm olmuşsa, bu beriki, asıl faile karşı açılacak dâvada tanıklık edinceye kadar hapishanede saklanır cezası infaz edilmez.

10. Mad.

Bundan böyle haber vermeden başkasına ait hayvanları tutup saklayan her Taici hısız sayılır ve rütbesini 6 yıl için yitirir.

11. Mad.

Bir Taici hırsızlık yaparsa rütbesini yitirir, halktan birisi gibi olur ve bütün hayvanlarını mağdura verir. Ona bağlı olanlar ve köleleri en yakın sıradan hısımlarına verilir. Casak ise eksik denetim ve kötü könetimden ötürü sorumlu tutulur.

12. Mad.

(Bu madde eski - 1779 yılından kalma - ,hırsızlıktan dolayı rütbesi alınmış bir Taici hakkında çıkartılmış bir emirnameyi ihtiva etmektedir).

13. ve 14. Mad.

(Her iki madde de hırsızlık yapan Taici'lerin bazı durumlarda denetim altına konulması ile ilgilidirler).

15. Mad.

Çalınmış hayvan için verilen cezayı bir Moğol ödiyemiyecek durumda ise, bunu Sancak Taici'si öder. Hırsız bir görevli ise, daha yüksek görevliler ona ödemede yardım ederler.

16. Mad.

(İmparatorun sürek avlarında at hırsızlığı ile ilgilidir: cezalar çalınan hayvanların sayısına göredir).

17. Mad.

Hayvan hırsızlıklarında yalnız elebaşı asıl fail olarak kabul edilir. Birçok kişi hırsızlığa katılmış, bunlar yolda gruplara ayrılmış, türlü yerlerde veya birkaç kez çalmışlarsa, her fiil ayrı ayrı cezalandırılır.

18. Mad.

Hırsızlara yataklık eden prensler v.b.g., aylıklarının bir yıllık tutarı ile cezalandırılırlar ...... Onlara yataklık ettiklerini inkâr ederlerse, amcaları, yoksa amca oğulları bu iddianın doğru olduğunu yeminle teyit etmelidirler.

19. Mad.

Hayvan çaldığından şüphe edilen ve bunu inkâr eden kimse iddiasını yeminle teyit etmelidir. Yemin ederse aleyhindeki işlem durdurulur. Yemin etmezse kendisine, kanunlara göre çalınan hayvanların sayısına uygun düşen ceza verilir. Hayvanlara zilyed olan ise 9 hayvanla cezalandırılır. Zilyed kendisi hırsızı haber ve-

rirse, hırsız suçun ağırlığına göre ya derhal idamla, ya zindana atıldıktan sonra idamla ya da sürgünle cezalandırlır; zilyed ise cezalandırılmaz.

20. Mad.

Çalınan hayvanların sahibi bunların sayıları, yaşları, renkleri ve hırsızlığın ay ve günü hakkında ilgili mercie tam bilgi vermek zorundadır; bu bilgileri Casak tutanağa geçirir. Bu bilgiler verilmemişse veya bunlarda gerçeğe aykırı hususlar sonradan tesbit edilirse iddia hakkında bir işlem yapılmaz.

21. Mad.

Mâlik kendisinden çalınmış olan hayvanları tanır, dâvalılar ise bunları üçüncü bir kişiden aldıklarını iddia ederlerse, bu kişiler yüzleştirilirler. Üçüncü kişiler itiraf etmezlerse, dâvalılar yemine çağrılırlar. Yemin ederlerse serbest bırakılırlar ve hayvanlar sâhibine geri verilir.

22. Mad.

(Bir sürek avı sırasında çalınmış olan atların sahiplerine geri verilmesi ile ilgilidir).

23. Mad.

Çalışmış hayvanları üçüncü kişiler tutarlarsa, bunlardan (sahibine iade edilen) bir tanesi için bir teşekkür, 2-10 tanesi için bir, bundan sonra her 10 hayvan için bir hayvan hakkederler.

24. Mad.

Hırsızlar çaldıkları bir hayvanı keser etini bırakırlar da bir üçüncü kişi bu eti alırsa, hayvanın değerini ödemek zorundadır.

İzin son bulduğu bölgede yemin edecek bir Cangin seçilir; bu yemin etmeği reddederse mahkûm edilir.

25. Mad.

Hayvanlar yollarını şaşırırlarsa, malîk üç gün içinde komşu Casak-Bayle, Bayse ve Kung'lara haber vermek mecburiyetindedir;

bunlar araştırma yapmakla görevlidirler. Bu araştırma üzerine yakalanan her büyük baş hayvan için bir koyun borçlanılır. Tutulmuş hayvanı eğerliyen 5 hayvanla cezalandırılır.

Tutulan hayvanların kasden kendisine ait olduğunu iddia edip alan kimse 3x9 hayvanla cezalandırılır. Yanılarak böyle hayvanları teslim alan ise 9 hayvanla cezalandırılır. Hayvanın mâliki ortaya çıkmaz, yakalıyan da onu saklarsa 9 hayvanla cezalandırılır.

26. Mad.

Bir yerden bir yere gitmekte olanlar, yolunu şaşırmış hayvanları tutamazlar; aksi hâlde hırsızlar gibi hüküm giyerler.

27. Mad.

İz sürerken tanıklar yoksa, yemin de gerekmez. Bu hüküm bir yerden bir yere gidenlere uygulanmaz.

28. Mad.

Hırsızın izleri yeni terkedilmiş bir kamp yerine götürüyorsa, yemin ettirmek gerekir.

29. Mad.

İzlerin yok olduğu yerden insanların oturdukları yere kadar bir ok atımı mesafe varsa yemin ettirmek gerekir.

30. Mad.

Deliller araştırılırken tanık bulundurulmalıdır. Kim evini aratmazsa hırsız sayılır.

31. Mad.

Çalınmış hayvanlar hakkında yapılan gizli bir ihbarda bildirilen hususlar, bir kimsenin hırsızlıkla uğradığı kayıplara uyuyorsa, bahse konu hayvanların yanında bulunduğu kimse hırsız kabul edilir.

32. Mad.

Kim çalınmış hayvanlar hakkında gizli haberleri olduğunu bildirirse, bu haberleri öğrendiği kimsenin adını ve sosyal duru-

munu da bildirmek mecburiyetindedir. İhbar yalansa veya çalınmış hayvanlar başka yerde bulunuyorsa, ihbarı yapan, yemini ettiren Taici lehine 3 X 9 hayvanla cezalandırılır. Aynı şekilde dâvacı da boş yere dâva ettiği kişi lehine 3 X 9 hayvanla cezalandırılır.

33. Mad.

(Hayvan veya eşya hırsızlığında rütbe sahiplerinin yemin etmeğe mecbur olup olmadıkları ile ilgilidir).

34. Mad.

Altın, samur veya su samuru postu, kumaş veya yiyecek çalınmış ise, ceza bunun miktarına uygun olmalıdır. Çalınan şeylerin değeri iki yaşında bir boğanın değerine eşitse, ceza 3X9 hayvandır, bir koyunun değerine eşitse ceza 9 hayvandır, bir koyunun değerinden azsa ceza üç yaşında bir boğadır.

35. Mad.

Bir domuz veya köpek çalmanın cezası 5 hayvandır; bir kaz, ya ördek veya tavuk çalmanın cezası 2 yaşında bir boğadır, ayrıca çalınan şeyler de tazmin edilir.

7. — Bölüm : Cana karşı işlenen suçlar.

1. Mad.

Bir prens başka bir Sancak'tan bir adamı kötülükten kasten, taammüden veya bir plâna katıldığı için öldürse onun yerine bir adam vermek zorundadır. 1. ve 2. derecede prensler ayrıca 100, Bayle, Bayse ve Kunglar 70, Taici ve Tabunanlar 50 atı öldürülenin ailesine vermekle cezalandırılırlar.

Katil halktan birisi ise, zindana atıldıktan sonra kafası kesilir; suça iştirak eden zindana atıldıktan sonra boğulur; failin bütün mameleki, listesi yapıldıktan sonra öldürülenin ailesine verilir. Yardımcıların yardımcıları ise, aileleri ve bütün mamelekleri ile birlikte komşu ilçenin yönetmenine götürülür ve vazife başındaki Taici'ye köle olarak verilir.

2. Mad.

Bir prens veya başka birisi keskin bir silâhla kötü niyetle ve

kasten veya sarhoşlukla bir uyruğunu veya köleyi öldürürse, 1. ve 2. dereceden bir prens 40, Bayle, Bayse ve Kung 30, bir Taici veya Tabunun 3X9 hayvanla ve öldürülenin erkek kardeşi lehine cezalandırılır; öldürülenin ailesi ise nereye isterse oraya götürülür.

Öldürme kasden olmamışsa, fail olayın sebeblerini yazılı olarak bildirir ve suçu haber verir, eğer arada herhangi bir düşmanlık yoksa, öldürülenin ailesi başka yere gitmek zorunda değildir. Bu durumda prensler, Bayle, Bayse, Kung, Taici ve Tabunanlar 9 aylıklarının tutarları ile cezalandırılırlar; aylık almıyan Taici ve Tabunanlar ise hazine lehine 3X9 hayvanla cezalandırılırlar.

Hoşun-Cangin'den halktan birisine kadar kötü niyetle ve keskin bir silâhla, ister taammüden olsun ister sarhoşlukla kölesini öldürmenin cezaları şöyledir: Hoşun-Cangin ve Mayren-Cangin için 3X9 hayvan, Calan-Cangin, Sumun-Cangin ve Teğmen için 2X9 hayvan, halktan birisi için 9 hayvan; bu hayvanları öldürülenin ailesi alır. Öldürülenin ailesi ve kardeşleri Sancak'tan çıkmak zorundadırlar.

3. Mad.

Kavga sırasında ağır yaralanan birisi 50 gün içinde ölürse, fail zindana atıldıktan sonra boğulur.

4. Mad.

Şaka yaparken kasitsiz olarak bir kimseyi öldüren 3 X 9 hayvanla cezalandırılır.

5. Mad.

Kasitsiz olarak bir kimseyi öldüren kimse, olay hakkında görgü tanığı gösterebilirse yemin etmez 3X9 hayvanla cezalandırılır. Tanık yoksa ve olay hakkında şüpheler varsa, Sancak'tan yemini üzerine alacak bir kimse seçilir. Bu adam yemin ederse faile verilecek ceza 3X9 hayvandır; adam yemin etmezse, fail zindana atıldıktan sonra boğulur.

Başkasının gözünü çıkaranın cezası 3x9 hayvandır; başkasının kol veya bacağını kıranın cezası 9 hayvandır. Müessir fiilin sürekli sonuçları olmazsa fail atlarla cezalandırılır.

6. Mad.

Kim kasden karısını öldürürse, önce zindana atıldıktan sonra boğulur. Karısını kavga veya tartışma sırasında kusurlu olarak öldürenin cezası kayınanasının ailesinin lehine 3 X 9 hayvandır.

Kadın davranışıyla olaya sebep olmuş ve kocası onu istiyerek öldürmüşse cezası 3x9 hayvandır.

Fiil bir alet ile, kurşunla vurarak, parçalayarak, pıçaklıyarak veya sopa ile vurarak işlenmişse fail katil sayılır ve zindana atıldıktan sonra boğulur.

7. Mad.

Bir köle efendisini öldürürse parça parça kesilir.

8. Mad.

Kendisine gelmiş olan bir kaçağı öldüren görevli boğulur.

Katil halktan birisi ise zindana atıldıktan sonra boğulur. Bu suça katılanlar, yetkili Bayle'ye verilmesi gereken 3x9 hayvanla cezalandırılırlar. Bayle olayla ilgilenmezse, ceza olarak verilen hayvanların yarısı suçu ihbar edene yarısı hazineye verilir.

9. Mad.

Ok atarken veya başka bir durumda ve bir araçla kölesini yaralayan veya onun burnunu veya kulaklarını kesenler şöyle cezalandırılırlar: Sancak prensleri 5 X 9 hayvanla, Bayle v.b.g. 3 X 9, alelâde bir görevli 2 X 9 ve halktan birisi 9 hayvanla.

10. Mad.

Kavga veya tartışma sırasında başkasının gözüne zarar veren veya kolunu veya bacağını kıran 3x9 hayvanla cezalandırılır; yaralamanın kötü sonuçları olmazsa ceza 9 hayvandır.

Bir gebe kadının çocuğunu düşürtenin cezası 9 hayvandır; yumrukla veya kırbaçla vurmuşsa ceza 5 hayvandır.

Bir kavga sırasında sebebsiz yere başkasının dişlerini kıranın cezası 9 hayvandır. Başkasının saç topuzunu veya külahının püskülünü koparanın cezası 5 hayvandır.

8. — Bölüm : Dâvalar

1. Mad.

Herkes kendi dâvasını kendisi açmalıdır. Ü;üncü bir kişinin açtığı dâvayı kabul eden mahkeme kâtibi ceza olarak atını verir.

2. Mad.

Yung-Chêng'in ilk saltanat yılından (1723) önce açılmış Moğollarla ilgili her türlü dâvalarda işlem durdurulur, diğerlerinde ise devâm eder.

3. Mad.

Prensin karar bağladığı nizalar hakkında yeni bir dâva açan kimse, eğer prens adalete uygun bir karar vermişse, 9 hayvanla cezalandırılır. (Buna uygun olarak, Casak-Bayle, Bayse veya Kunglar iptidaen karar vermişlerse, ceza 5 hayvan; Cangin veya diğer görevliler iptidaen karar vermişlerse ceza 1 attır).

4. Mad.

İnsanların gizlenildiğine dair ihbarlar, mutlak olarak nüfus sayımı yılı içinde yapılmalıdır. Bundan sonraki ihbarlara itibar edilmez.

5. Mad.

Bir Moğol bir dâva açmak istiyorsa, iddiasını önce Casak-pensine, Bayle v.b.g, sunmalıdır. yanlış karar verildiği takdirde dâvasını yeniden İlçenin en yüksek görevlisine bildirir. Bu da âdil bir karar vermezse o zaman dâvacı, verilen kararları açık ve ayrıntılı bir şekilde belirterek Li - Fan - yüan'a müracaat edebilir.

Li - fan yüan meselenin ilçenin en yüksek görevlisine geri gönderilmesi veya meseleyi incelemek üzere yüksek bir görevlinin gönderilmesi hakında bir rapor düzenler. Bu rapor en yüksek makama sunulur.

Bidayet mercilerine baş vurmaksızın doğrudan doğruya Li-fan-yüan'a gidenler, iddiaları yerinde olsun olmasın cezalandırılırlar, şöyleki : Taici ve görevliler 3x9 hayvanla, halktan kimseler ve köleler 100 kırbaç darbesi ile. Bahse konu olan basit bir şeyse,

bu Casaklara veya ilçenin en yüksek görevlisine geri gönderilir; mesele öldürme ile ilgili ise, gereken raporun düzenlenmesinden sonra - Li-fan-yüan bu işle yüksek bir memuru görevlendirir ve bunun için de İmparator'un emrini rica eder. Li-fan-yüan bidayet mercilerinin kanunlara uygun olarak karar verdiklerini tesbit ederse, rapor düzenlenmez. Bidayet mercileri âdil olmıyan bir karar vermişlerse, bundan sorumlu tutulurlar. Buna karşılık iddianın mesnedsiz olduğu anlaşılırsa, dâvacı aynı ölçüde cezalandırılır.

9. Bölüm : Kaçakların tutuklanması

1. Mad.

Yabancı ülkeye kaçarken, kendilerini izleyenlere ellerinde silâhla karşı koyanların, ele başı veya yardımcısı olmalarına bakılmaksızın, hemen kafaları kesilir. Karşı koymadan yakalanırlarsa, ele başının derhal kafası kesilir, diğerleri ise derhal boğulur. Kaçanlardan birisi tarafından izliyenlerden birisi yaralanırsa, bunlar tutulur tutulmaz hepsinin kafaları kesilir. Kendisini izleyenlerden kimseyi yaralamadan geri gelen kaçağa 100 kırbaç atılır ve eski efendisine geri verilir.

2. Mad.

Meskûn bir yerden geçmekte olan bir kaçağı yakalayana, kaçağın mâliki 2 yaşında bir boğa verir. Buna karşılık bir kaçağı saklıyan, kaçağın mâlikine 9 hayvan vermekle cezalandırılır.

İçlerinden birinde bir kaçağın saklı tutulduğu yurtların onbaşısı, kaçağın mâlikinin oturduğu yere 9 hayvan vermekle cezalandırılır.

3. Mad.

Kaçak bir köle bir kimse tarafından tutulur ve yerine geri götürülürse, bunu tutan kaçağın yanında bulunan şeylerin yarısını alır, diğer yarısını ise kölenin efendisi alır; köle de 100 kırbaç darbesiyle cezalandırılır.

4. Mad.

Kaçakları izleyenler ele başını öldürürlerse, kaçakların gas-

bettikleri hayvanlar ve başka şeyler onların olur; yalnız atların yarısını alırlar.

Kaçaklar ele başılarını ele verirlerse, izleyenler gasbedilmiş olan şeylerden hiç bir şey alamazlar, bütün bunlar kaçakların efendisine verilir.

Bir kaçak bir kimsenin karısını veya atlarını kaçırırsa, tazminat olarak ailesini ve bütün mamelekini yitirir. Eğer birşeye mâlik değilse, kendisine de birşey yapılmaz.- Kaçan bir köle için efendisi sorumlu tutulamaz.

5. Mad.

Bir prens v.b.g. kaçakları görür de onları izlemezse, aylıklarının bir yıllık tutarını ceza olarak verir.

Kaçaklara bir baskın sırasında bir kimse öldürülmüşse, kaçaklardan alınan malların yarısı ölenin hısımlarının olur. Ayrıca kaçak 3x9 hayvanla cezalandırılır. Kaçaklardan birşey alınmamışsa, o zaman kaçakların Casak-prensi ve Bayle'si 3x9 hayvan verirler.

6. Mad.

Bir kimsenin dış ülkelere kaçmasına kasden yardım eden Sancak prensleri v.b.g. rütbelerini yitirirler. Daha aşağı rütbede bir görevli yardım etmişse, boğulur ve bütün mallarına hazine el koyar; halktan birisi yardım etmişse, kafası kesilir ve onun da mamelekine hazine el koyar.

7. Mad.

(Kaçakları sınıra kadar koğuşturmanın ve sınırdan önce geri dönmemenin vazife olduğunu bildirir. Aksi takdirde cezalar şunlardır: Cangin ve teğmen işlerinden atılır ve birincisi 3x9 hayvan, ikincisi 2x9 hayvan öder; astsubaylar işten atılırlar ve 5 hayvan öderler, bunlara ayrıca 100 kırbaç atılır; askerlere 100 kırbaç atılır).

8. Mad.

Bütün bir sancak kaçarsa, diğer bütün Sancaklar hepsi birden, savaş kuralları uyarınca toplanmaya ve onları kovalamaya

mecburdurlar. Bu sırada başarı gösteremiyen Casak-Bayle v.b.g. aylıklarının bir yıllık tutarı ile cezalandırılırlar.

9. Mad.

(Bir Sancak'ın küçük birliklerinin kaçması ile ilgili kurallar koymakta 20 veya daha fazla adamın kaçması gibi- ve durumun derhal Li-fan-yüan'a bildirilmesi gerektiğini, savsaklamanın cezalandırılacağını bildirmektedir).

10. Mad.

(Bir kaçağı öldüreni saklıyan prens v.b.g. verilecek cezaları göstermektedir).

11. Mad.

Sınırda dolaşıp duran Çinliler ve mançuryalı köleler yakalanıp Li - fan - yüan'a teslim edileceklerdir (Savsaklama hâlinde verilecek cezalar arkasından gelmektedir).

12. Mad.

Bilerek hırsızları saklıyan ve teslim etmiyen prensler v. b. g aylıklarının bir yıllık tutarının ceza olarak öderler; aylık almıyan Taici ve Tabunanlar ise 9 hayvan verirler.

13. Mad.

Hırsızların tutulmasına karşı koyan ve bunların kaçmasını emreden prens v. b. g. 'lerin cezası aylıklarının bir yıllık tutarıdır; aylık almıyanlar ise 5 x 9 hayvan verirler.

14. Mad.

Yakalanan hırsızlar Sancalarına götürülerek nezaret altına alınırlar.

Mukden veya Kuei - hua - ch'êng'de bir suç işliyen Moğollar, suçun işlendiği yerde bekletilirler ve onlar hakkında karar vermek üzere bir casak veya Taici istenir... ... ... , ...

15. Mad.

Sürgüne mahkûm edilmiş suçluları Li-fan-yüan'a haber vererek zindana atılmak üzere Casaklar yersel görevlilere teslim ederler.

16. Mad.

Şantung veya Honan'a sürülmüş Moğollar kaçarlarsa, ilk kaçış için ceza bir ay K'ang ve Fukien veya Hukuang'a yollanmadır; ikinci kaçış için ceza iki ay K'ang ve Yünnan, Kuayçov, Kuangtung veya Kuangsi'ye uzak malaryalı bölgelere yollanmadır; üçüncü kaçış için 3 ay K'ang ve ikamet yerinin değiştirilmesidir.

Ölüme mahkûm edildikten sonra affa uğramış ve bir garnizona sürülmüş olan bir Moğol kaçarsa ve hakkında başka bir iddia yoksa, daha kötü bir yere gönderilir (ayrıca şu cezalar verilir : ilk kaçış girişiminde 2 ay K'ang, 2. kaçış girişiminde 3 ay K'ang ve damgalanmak v. b. g.).

17. Mad.

(Eksik nezaretten ötürü suçlunun kaçmasına sebeb olan görevlilere verilecek cezaları gösterir).

18. Mad.

Yakalanan hırsızların elinde bulunan şeyler ve ceza olarak alınan hayvanlar ikiye ayrılır, birisi mükâfat olarak yakalayana verilir, diğeri malı çalınana.

19. Mad.

(Kaçan savaş tutsakları ile ilgilidir — Olotlar ve Türkistanlılar).

20. Mad.

(Köle olarak gönderilen ve Moğolistan'a kaçmış olan bir suçluyu yanına alana verilecek cezaları gösterir).

10. Bölüm : Türlü suçlar

1. Mad.

Kim sıcak tutan bir külaha, külahın kenarından daha uzun

bir püskül takar kulaklarını örten bir külah veya kenarsız bir keçe külah giyerse bir atla cezalandırılır.

2. Mad.

Belirtilmiş zamandan önce ve sonra yeni yılı kutlamak yasaktır (bundan sonra bunun cezaları gelmektedir; cezalar rütbeye göre basamaklıdır : Sancak prensi 9 hayvan verir, halktan birisi 1 at. Cezaları haber veren alır).

3. Mad.

(Prenslere hakarette verilecek cezalar. Hepsi hayvanla ödenen cezalardır; hakarete uğrıyanın rütbesine göre basamaklıdır. Cezaları hakarete uğrıyan alır).

4. Mad.

Kendiliğinden silâha sarılmak yasaktır (Basamaklı cezalar : prenseler, aylıklarının yıllık tutarının yarısı; halktan kimseler, 5 hayvan).

5. Mad.

Kim bir yolcuyu evinde geceletmez ve bu yolcu da soğuktan donarsa 9 hayvan öder; soğuktan donmazsa ceza 2 yaşında bir boğadır. Evinde geceletir ama, yolcunun eşya veya hayvanlarını çalarsa, ona tazminat verir.

6. Mad.

Kendi yurt'una girip atını da yurtun önüne bağlamış olan bir yolcunun bu atının üçüncü bir kişi tarafından çalındığını iddia eden veya yolunu şaşırmış hayvanları yanında tutan kimse zarar gören yararına 5 hayvanla cezalandırılır.

7. Mad.

Çiçek çıkarmış durumda yabancı bir evde yatıp başkalarına hastalığı bulaştıran bir kimse, çiçekten birisi ölürse 3 x 9 hayvanla, ölmezse, 9 hayvanla cezalandırılır. Hastalık çiçek değilse ceza 1 attır.

8. Mad.

Deliler, amcalarının, kardeşlerinin, yiğenlerinin ve aileler birliğinden en yakın hısımlarının denetimi altına verilirler. Hısımları yoksa, denetim komşu onbaşıya düşer.

Denetim azlığından deli kaçarsa, denetimle görevli olanlara 100 kırbaç atılır.

9. Mad.

Bir hayvan inini dumanlıyan ateşi söndürmeden bırakırsa, haber verenin lehine 9 hayvanla cezalandırılır. Yangın genişler ve hayvan yanarsa, fail bundan sorumludur; bir insan yanarsa, suçlu 3 x 9 hayvan öder (Bundan sonra diğer savsaklamadan ötürü çıkan yangınlarda verilecek cezalar gelmektedir).

10. Mad.

(Bir adamın ölmesine sebep olan kundakçılıkta verilecek cezalar: görevliler zindana atıldıktan sonra boğulur, halktan kimselerin zindana atıldıktan sonra kafaları kesilir, ayrıca her ikisinin de mamelekleri dâvacının lehine müsadere edilir. Yalnız hayvan yanmışsa cezalar şöyledir: görevliler için, görevin yitirilmesi ve dâvacı lehine mamelekin müsadere edilmesi, halktan kimseler için, 100 kırbaç darbesi ve mamelekin müsaderesi).

11. Mad.

(Bu madde mezarların tahrip veya kirletilmesi hâlinde verilecek ağır cezaları gösterir. Cezalar ölünün eski rütbesine göre basamaklıdır).

12. Mad.

Bir Moğol bir Moğol erkek veya kadınını kandırarak yanına alır sonra da köle olarak satarsa - satış akdi mevcut olsun veya olmasın - 100 kırbaç darbesi ve 3 x 9 hayvanla cezalandırılır; kanan kimseye de 100 kırbaç atılır.

13 Mad.

Dış Moğolistan'da bir kimse Çinli bir erkek veya kadını kandırıp köle olarak satarsa - bahse konu olanlar özgür olsunlar köle

olsunlar, satış akdi meydana gelsin veya gelmesin, kaçırma vuku bulmuş ve kaçırılan da neyin bahse konu olduğunu bilmemişse - zindana atıldıktan sonra boğulur, yardımcıları 100 kırbaç darbesi ve 3 x 9 hayvanla cezalandırılırlar. Kandırılana ceza verilmez. Fail tek başına hareket etmişse cezası gene boğulmalıdır.

Kandırılan failin niyetlerini biliyorduysa, failin cezası 100 kırbaç darbesi ve 3 x 9 hayvandır, kandırılanın cezası ise 100 kırbaç darbesi.

14. Mad.

Asil olmıyan bir erkek, asil olmıyan bir kimsenin karısı ile zina işlerse cezası 5 x 9 hayvandır, ayrıca zina işliyen kadın da kendisinden alınarak vura vura öldürmesi için kocasına verilir. Kocası kadını öldürmezse, ceza olarak alınan hayvanlar prense kalır. Yabancı bir kadının aklını çelmeye çalışan kimsenin cezası 3 x 9 hayvandır.

15. Mad.

Halktan birisinin karısı ile zina işliyen Sancak prenslerinin cezası 9 x 9, Bayse, Bayle ve Kungların cezası 7 x 9, Taici ve Tabunanların cezası 5 x 9 hayvandır. Bu hayvanlar zina işliyen kadının kocasına verilir.

16. Mad.

Halktan birisi bir prensesle zina işlerse parça parça kesilir, prensesin de kafası kesilir, zina işliyen erkeğin ailesi de köle olur.

17. Mad.

Kötü davranışlı kimselere Sancak içinde tahammül edilmez, bunlar aileleri ve mamelekleri ile birlikte Posta duraklarında çalışmak üzere Honan veya Shantung'a gönderilirler.

18. Mad.

Bir yabancının hayvanını vuran veya döve döve öldüren 9 hayvan öder. Savsaklama yüzünden bir at vuran iki at öder. Hayvan ölmez ve iyileştikten sonra malikine geri verilirse ceza iki yaşında bir boğadır.

11. Bölüm : Lamalar.

1. Mad.

(Lama'ların elbiselerinin renkleri hakkında kurallar ihtiva eder; İmparator ayrı bir renk vererek bir Lama'yı taltif edebilir; bunun dışında aksine hareket edenler cezalandırılırlar: Gelong ve Getsul'lar 9 hayvan, öğrenci ve rahibeler 100 kırbaç darbesi.)

2. Mad.

Kim Lama'ları veya Lama öğrencilerini tabib olarak ve âyin için evine götürmek isterse, Baş Lama'ya baş vurur. Bunun üzerine, onu geri getirmek ve gene baş Lama'ya teslim etmek koşuluyla, evine götürmek ve hizmetinden yararlanmak izni verilir. Lamalar veya öğrencileri yabancı bir evde bir gece geçirirlerse veya baş Lama'dan habersiz manastırdan uzaklaşırlarsa, veya onları evine götüren baş Lamanın haberi olmadan götürmüşse, böyle kendi kendine manastırdan uzaklaşmış ve yabancı bir evde gecelemiş olan Lamalar veya öğrencileri hazine lehine 3 x 9 hayvanla cezalandırılırlar. Bunları götüren kimse ise cezalandırılmak üzere Li-fan-yüan'a teslim edilir. Evli olmıyan bir kadının yanında geceliyen Lama veya öğrencisi dinsel rütbesini yitirmek ve 100 kırbaç darbesi ile cezalandırılırlar. Kadın bir Moğol kadını ise ona da 100 kırbaç atılır, bir çinli kadın ise cezalandırılmak üzere Li-fan-yüan'a teslim edilir.

3. Mad.

Bir rahibe cinsel ilişkide bulunursa, dinsel rütbesini yitirir ve 100 kırbaç darbesi ile cezalandırılır.

İlgili manastırın baş rahibi de 3 x 9 hayvanla cezalandırılır.

4. Mad.

Lama manastırlarına kadınların girmesi yasaktır. Bir Lama oturduğu yere bir kadın sokar ve onu yanında tutarsa, suçlu Lama cezalandırılır (bundan sonra dinsel rütbeye göre basamaklı hayvan cezaları gelmektedir). Böyle bir kadının kocası Çinli ise, cezalandırılmak üzere Li-fan-yüan'a teslim edilir.

5. Mad.

Herhangi bir sebepten mahkeme önüne çıkartılan Lamalar'ın

önce dinsel rütbeleri kaldırılır ondan sonra haklarında hüküm verilir. Lama beraat ederse dinsel rütbesi kendisine geri verilir.

Bir Lama'dan ceza olarak alınan mallar, başka manastırların Lamalarını mükâfatlandırmak üzere Li-fan-yüan'ın tasarrufuna verilir.

6. Mad.

Hırsız veya soyguncuları yanına alan bir Lama, onların çarptırılacağı cezaya çarptırılır.

12. Bölüm : Ceza olarak alınan mallara uygulanacak işlem

1. Mad.

9 hayvan şu hayvanlardan meydana gelir: 2 at, 2 yetişkin boğa, 2 inek, 2 üç yaşında ve 1 iki yaşında boğa. - 5 hayvanın anlamı şudur: 1 yetişkin boğa, 1 inek, 1 üç yaşında boğa ve iki yaşında boğa. Her zaman icra ve infaz organlarına üç yaşında bir boğa verilir.

2. Mad.

Hükümlünün ilçesinin Casak'ının ulaklarına üç yaşında bir boğa verilir; dâvacının ilçesinin Casak'ının ulakları da her 10 ceza hayvanından bir hayvan alırlar, ancak üç hayvandan artık alamazlar.

3. Mad.

Prens her 9 ceza hayvanından 1 hayvan alır; 9'dan aşağı cezalarda birşey alamaz.

4. Mad.

Mal cezalarının yarısı haber verene verilir.

5. Mad.

Haber verenden kim kötü niyetle ve zorla hayvan alırsa cezalandırılır, şöyleki: prensler 3 x 9, Bayle, Bayse, Kunglar, Taici ve Tabunanlar 9 hayvanla. Bu alınmış olan hayvanları haber verene geri verilir, ayrıca bu istediği yere göç edebilir.

6. Mad.

Mal cezasına çarptırılmış olan kimsenin hayvanı yoksa, bu hususta Cangin veya hükümlünün Sancak'ından birisinin yemin etmesi gerekir. Aksi ispat edilirse, ceza ödettirildikten başka, yemin eden de 9 hayvanla cezalandırılır.

7. Mad.

3 x 9 hayvandan daha yüksek bir cezaya hükmedildiği zaman yemini Hoşun-Cangin, yoksa Cangin'den birisi eder.

8. Mad.

Prensler, Bayle, Bayse, Kunglar, bunların kayınları ve Tusalakçılar ceza dâvalarında yemine zorlanamazlar, Sancaklarından bir Taici bunun için seçilir.

9. Mad.

Hükümlünün hayvanları cezanın ödenmesine yetmezse, her hayvan yerine 25 kırbaç darbesi vurulur. Ancak bu darbelerin sayısı 100'ü geçemez.

10. Mad.

Hazineye düşen ceza hayvanlarını kurultayın başkanı Casaklarla birlikte toplar ve özellikle çalışkan görevlilere dağıtmak için kullanır; bu husus denetim amacıyla Li-fan-yüan'a bildirilir.

11. Mad .

(Soyguncuların suç yerinde idamlarını emreder)

12. Mad.

(Aylıklarını hazineye verme cezasına çarptırılmış olan prens v. b. g. lerin bunu gümüş ve ipek olarak ödemelerini emreder).

13. Mad.

Mahkeme önüne getirilmiş bir meseleyi taraflar kendi aralarında çözümliyemezler. Dâvacının ve dâvalının Casak-Bayle'leri meseleyi barışçıl yoldan çözümlemek için adamlar tâyin ederler. Bu

tâyin iki gün içinde yapılmazsa, suçlu Casak her geçen gün için 3 yaşına bir boğa ile cezalandırılır.

14. Mad.

Bir suçu haber veren kimse hiç bir durumda yemin ettirilmez, yemin hırsıza ettirilir.

15. Mad.

Suç haber verenler veya aynı şekilde bir dâvaya katılan kişiler, isteklerine göre başka bir Sancak'a gönderilirler. Bunlar görevli Sancak prensi v. b. g.'lerin yanında değil, hüküm sürmiyenlerin veya görevli olmıyan Taici ve Tabunanların yanında hizmet görürler.

16. Mad.

Ölüm cezası ile teyid edilmiş bir suçu işlemiş olma şüphesi altında bulunan herkes, suçunu ikrar etmez ve tanıklar da getirmezse yemine zorlanır.

17. Mad.

Bir Taici veya görevli hırsızlara yemini bağışlamış, sonradan da üçüncü kişiler tarafından çalınan mallar bulunmuş, ve hırsıza yemini bağışlamış olanlar hareketlerinin yanlış olduğunu kabul etmemişlerse, bunların amcaları hırsızı yemin ettirmeğe zorlanırlar. Bunu yapmazlarsa, Taici ve Tabunanlar 5 x 9 hayvanla, diğer görevli ve onbaşılar ise 3 x 9 hayvanla cezalandırılırlar.

18. Mad.

Hırsızlık yapan 10 yaşından küçük bir oğul mahkeme önüne çıkarılamaz.

19. Mad.

Çin'de suç işliyen bir Moğol'a çin kanunları uygulanır; Moğolistan'da suç işliyen bir Çinli'ye Moğol kanunları uygulanır.

20. Mad.

Suçlu bir Moğol boğulma veya idama mahkûm edilmek gere-

kiyorsa, Casak'ın garnizonunda yapılacak soruşturmadan sonra, olayı bildiren bir rapor Li-fan-yüan'a gönderilir; bu üç yargıç tâyin ederek görüşünü imparatora bildirir ve ondan emir bekler.

21. Mad.

Bir adamı öldürdüğü için boğulmaya mahkûm edilmiş bir Moğol affedilmişse, idam edilmez, öldürülenin hısımları lehine 3 x 9 hayvanla cezalandırılır.

22. Mad.

Ağır bir suç işleyip de ölüm cezasından kurtulmak istiyen kimse, suç öğrenilmeden önce, ölüm cezasının uygulanmamasını dileyen bir dilekçeyi Li-fan-yüan'a sunmalıdır. Bu durumda suçlu 100 kırbaç darbesi ile cezalandırılır, ailesi ise görevli olarak çalışan Taici'ye köle olarak verilir. Bütün mameleki de mağdura kalır.

23. Mad.

Bir suçtan dolayı hüküm giymiş olan bir Moğol cezadan kurtulmak istiyorsa, diyet olarak 9 x 9 at öder. Ailesini de cezadan kurtarmak istiyorsa, bu, iki tarafın anlaşmasına kalmıştır.

Bir Çinli ile ilgili bir işten ötürü ölüm cezasından diyetle kurtulmak istiyen kimse ailesi için diyet verirken, her 9 yaşını geçmiş aile üyesi için 2 x 9 hayvan ödemek zorundadır. Ailesini diyetle kurtarmazsa, kendisini de kurtaramaz.

24. Mad.

Lamalar'dan hayvan çalındığı zaman hırsızın el konulan mameleki Lamalara değil hazineye verilir.

25. Mad.

Sancak Moğolları Çinliler'den hayvan çalarlarsa, hırsızlar idam edilir, ancak bunların aileleri dâvacılara verilmez, görevli Moğol Taici'lerin kölesi olurlar.

26. Mad.

Moğol suçlular boğulma yoluyla idama mehilli olarak mahkûm edilmiş ve cezaları sonra af yoluyla bir derece indirilmişse, Moğol

kanunlarına uygun olarak, öldürülenin hısımlarının lehine 3 x 9 hayvanla cezalandırılırlar. Bu ödemede bulunacak durumları yoksa posta duraklarına zorla çalıştırılmak üzere Şantung veya Honan'a gönderilirler.

27. ve 28. Mad.

(İç-Moğolistan'da öldürme ve hırsızlıkla ilgilidir).

29. Mad.

Sürgün yerine giderken Pekin'den geçmek zorunda olan suçlular, gidecekleri yere ulaştırılmak üzere Adalet Bakanlığına teslim edilirler; bunun dışında, eğer Pekin'den geçmek yolu çok uzatıyorsa, bakanlığın gösterdiği yollardan gönderilirler.